Fall September 5, 2019

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu ile Röportajlar

Muhammet Negiz

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE

RÖPORTAJLAR

ED. MUHAMMET NEĞİZ

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE
RÖPORTAJLAR SERİSİ

EYLÜL-2019

Ed.: MUHAMMET NEGİZ
http://fazlioglu.blogspot.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ YERİNE,

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu'nun ***"bilgi kendine kayıtsız kalan kişileri ve toplumları affetmez"*** nasihatini dikkate alarak, bilgiye ve bilginlerimize kayıtsız kalmama adına fazlioglu.blogspot.com adresinde samimi bir çalışma başlatılmıştır. Bu platform üzerinden Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu'nun vermiş olduğu konferanslar, seminerler, dersler, katıldığı radyo ve TV programları, gazete ve dergilerdeki röportajları ve yazıları ile hocamız hakkında basına yansıyan diğer konular hakkında bilgi paylaşımı ve değerlendirmelere yer verilmesi amaçlanmaktadır.

Bu kapsamda, Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu hocamızın **şahsına** yöneltilen sorulara vermiş olduğu yanıtlardan oluşan ve çeşitli platformlarda yayımlanan röportajlarından bir kısmını istifadenize sunuyorum. Bu röportajların gerçekleşmesi ve yayımlanmasında katkısı olan kişi ve kurumlara teşekkürü bir borç bilirim.

Birbirinden değerli sorulara yanıt veren ve ***"yanlışlarımıza ağıt yakmaktan doğruları inşa edemiyoruz."*** diyerek mevcut durumu gözler önüne seren Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu, ***"Kısaca, şikâyeti bırak, çalışmaya bak…"*** diyerek izlenilmesi gereken yolun tarifini yapıyor ve şu üç önemli hususa dikkat çekiyor: ***"Ne olduğunuzu temsil edemez iseniz ne olmadığınızı anlatmak zorunda kalırsınız. Bu bir! Politik sorunlar sadece ilmî, estetik ya da felsefî çabalarla ve ürünlerle çözülmez, çözülemez… Bu da iki! Üçüncüsü ise uyuyan insanı uyandırmak kolaydır; ancak uyuma numarası yapan insanı uyandıramazsınız."***

Bu değerli röportajların yararlı olmasını diler, hocamıza dair elinizde bulunan benzeri dokümanları tarafımızla paylaşmanızı rica ederim.

Muhammet NEGİZ
mnergiz@live.com
05.09.2019

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-I: "*Ne Hintli bilgeler gibi sadece 'kendini', ne de İskender gibi yalnızca 'dünya'yı fethetmek…"*

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu: "Ne Hintli bilgeler gibi sadece 'kendini', ne de İskender gibi yalnızca 'dünya'yı fethetmek..."

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu ile gerçekleştirilen Arka Kapak dergisi röportajını iktibas ettik[1]. *"Ne Hintli bilgeler gibi sadece 'kendini', ne de İskender gibi yalnızca 'dünya'yı fethetmek…" diyen Prof. Fazlıoğlu'ndan ustaca hazırlanmış sorulara ufuk açıcı cevaplar...*

Çalışmalarını İslam Bilim Felsefesi tarihi ve matematik tarihi üzerine yoğunlaştıran Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu, Papersense Yayınları'ndan çıkan *Derin Yapı, Kendini Bulmak, Kendini Aramak, Fuzuli Ne Demek İstedi?, Kayıp Halka, Akıllı Türk Makul Tarih, Sözün Eşiğinde ve Soruların Peşinde* kitaplarıyla, ayağa kalkmak isteyen Türkiye'ye yeni bir dil inşası öneriyor. *"Kendini Aramak"* isimli kitabında; din, felsefe, bilim ve sanat insanının anlam arayışını sorgulayan Fazlıoğlu, "Düşünmek yolda

[1] *Röportaj: Yunus Emre Tozal, M. Ali Çalışkan, Ekrem Sakar*

olmaktır" ilkesiyle yola çıkarıyor bizleri. Kendisiyle bizi biz yapan değerlerimizi konuştuk.

Geçmişte insanlara yol ve yön gösterenler filozoflar, âlimler, sanatçılar veya din âlimleriydi. Meşgul oldukları şeylere binaen farklı bir konumları vardı. Şimdi bunların hiçbiri olmayan ama 'aydın' olan tipler var. Bugün aydın dediğimiz kişiler, kanaat önderliği yapmak ayrıcalığını nereden alıyorlar? Yaşadığımız çağda aydını nasıl tanımlayacağız?

Sorunuzda kullandığınız 'geçmişte' sözcüğü yanıtı da içinde taşıyor. Kısaca toplumsal örgütlenmenin tarihsel gelişimi o toplum içindeki bilginin üretimi, üreten kişinin kimliği, üreten kurumlar, denetlenmesi, yayılması, vb… Ancak tüm bu hâricî etmenler yanında en merkezde bulunan bilginin amacı… Kadîm kültürlerde tüm farklılıklara karşın amaç hep dışarıda, ufukta bir yerlerdeydi; içeriği kültürden kültüre değişse de kısaca buna 'hakikat arayışı' diyebilirsiniz. Bunun ayrıntılarını konuşmak şüphesiz bu söyleşinin sınırlarını aşar. Ancak, modern bilgi, özellikle Fransa'daki aydınlanma hareketinden sonra 'politize' olmuş ve sanayi devrimiyle birlikte, Marx'ın deyişiyle, içeriği ne olursa olsun 'emperyal bir form' kazanmıştır. Bu şekildeki bir bilgiyi de 'aydın' denilen kişi üretir, taşır ve kullanır ki, gücünün sınırlarını ve etkisini de temsil ettiği politik güç belirler. Bu çerçevede aydın, hâkim politik gücün bilgiye ilişkin manipülatif bir temsilcisidir, bir râhibidir. Açıktır ki aydın birinci dereceden bilgi üretmez; bu bilgiyi yine günümüzde de filozof, bilgin, sanatkâr ve din bilginleri üretiyor; ancak bu bilgi türlerinin hâkim politik güç adına yorum ve kullanımını aydın üstleniyor; bu nedenle aydın, modern sarayın bir palyaçosudur; şarlatanıdır. Bu konuda,

Papersense Yayınları'ndan çıkan *Soruların Peşinde* adlı kitabımızdaki bir söyleşide de dediğimiz gibi, aydın "düşünen değil, vazifesini yapan; bir fikre sahip olan değil bir fikri savunan kişidir. [s. 194]"

Özeti şudur, aydın, uluslararası güçler ya da onların temsilcisi olan ulus devletlerin, filozofların, bilginlerin, sanatkârların ve din bilginlerinin ürettiği bilgiyi manipüle eden politik bir fonksiyonudur; değeri ve etkisi de bu fonksiyonun gücüyle ve başarısıyla doğru orantılıdır.

Cumhuriyet dönemi aydın tipinin en büyük sorununun doğu-batı arasında kalmak olduğu söyleniyor. Peyami Safa'dan Halit Ziya Uşaklıgil'e, Ömer Seyfettin'den Tanpınar'a birçok yazarımız, hikâye ve romanlarında bu arada kalmışlığı konu edindiler. Gerçekten bir arada kalmışlık var mıdır? Varsa bu aydınlara mı özgüdür? Arada kalmamak için taraf seçmek ya da terkibe gitmek gibi bir yöntem mi uygulanmalıdır?

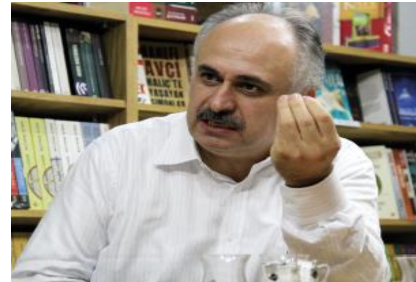
Kadîm bir ilkedir: ***"Güç, kendini buyurur."*** Bu buyruk, âmir olmak zorunda değildir; 'taklit' ile de itaat edilir çünkü taklit, bilincin eşlik etmediği bir itaat türüdür. Tarihe bakıldığında bu tespitin çok az istisnası olduğu görülür; çünkü bunun için çok ama çok güçlü bir iradeye sahip olunması gerekir. Buradaki gücü sadece askerî-siyâsî güç olarak görmemek gerekir; bundan daha önemlisi 'açıklama', 'çözümleme' ve 'anlama/anlamlandırma' gücüne sahip kültürel modeller, şemalardır. Elbette askerî-siyâsî gücün eşlik ettiği kültürel modellerin etkisi daha şiddetli ve sürekli olur… Romalıların Yunanlıları ya da Hunların, Romalıları taklit etmesi. Hıristiyan Avrupa'nın İslâm'a ya da Osmanlı münevverlerinin ve Cumhuriyet aydınlarının Batı'ya öykünmesi… Burada parçalı değil de bütüncül bakmakta fayda var. Bilginin toplumsal bir oryantasyonu söz konusudur çünkü… O kadar ki, kendi kurumlarını, değerlerini üretir hatta kendi bile bir değer hâline gelir. O açıdan bilgideki basitçe bir değişiklik ilk bakışta anlaşılmazsa da kültürde pek çok kılcal damarı rahatsız eder. Fazla ayrıntıya girmeye gerek yok "Sayı nedir?" sorusuna verilecek farklı bir yanıt bile, top yekun bilginin toplumsal oryantasyonunda yeninden bir düzenlemeyi gerektirir. Buna verilecek temsil gücü en yüksek örnek Yunânî sayı tanımı yerine Türkistânî sayı tanımının ikâme edilmesiyle hem bununla hem de bu konuyla ilgili diğer yapılarda pek çok kabulün açığa düşmesidir.

İmdi, Osmanlı münevveri ve Cumhuriyet aydını geçmişten mirâs aldığı açıklama, çözümleme ve anlama/anlamlandırma şemalarının, modellerinin yetersizliğini, tarih boyunca ilişkide olduğu Batı-Avrupa kültüründe yeni üretilmiş modeller ve şemalar ile mukayese edince gördü; özellikle bu modellerin askerî-siyâsî etkilerini şiddetli bir biçimde hissetti, hatta bir bekâ sorunu ile karşılaştı; bekâ-i devlet ve bekâ-i millet…

Tüm bu gelişmeler son derece insanîdir… Hem şemaların yetersizliğini görüp eskileri tamamen terk edip yeni şemaları bir an evvel ithal etmek isteyenler; hem bir süreç içinde geçmeyi düşünenler; hem kendi kültürel değerlerini dikkate alıp yeni yerli şema üretmek isteyenler; hem de hiç bir şey yokmuş gibi eski açıklama, çözümleme ve anlama şemaları içinde yaşamını sürdürmek isteyenler… Ve elbette tüm bu istekler arasındaki eleştiriler, müzâkereler hatta çatışmalar… Gayet doğal ve beşerî bir durumdan bahsediyoruz. Elbette bu geçmişte hem ulaşım hem iletişim hem de beşerî ve toplumsal bilimlerdeki yetersizlikler nedeniyle daha sert ve acımasızdı; ancak günümüzde varlığı devam etmekle birlikte daha yumuşak bir şekil aldı; gelecekte, inanıyorum ki, daha da yumuşayacaktır.

Bu çerçeveden bakıldığında 'kadîm' ile 'cedîd' arasındaki çatışma, 'arada kalma' son dönem yazarları ile başlamadı bizde… Tarihsel örneklere boğmak istemem ama Abbâs Vesîm Efendi'nin XVIII. yüzyılın başında kaleme aldığı Dustûru'l-Vesîm fî tıbbi'l-cedîd ve'l-kadîm adlı eserinde bu 'arada kalmışlığı' göreceğiniz gibi, eserinde adından anlaşılacağı üzere bir formül tespit etme uğraşısı bile var; çünkü 'dustûr', ilke, usûl, yöntem ve ayrıca formül anlamına gelir; modern Arapça'da da 'anayasa' anlamında kullanılır… Dediğim gibi özellikle tasvirî, tıbbî ve giderayak nazarî bilimler ile ilgili pek çok örnek vermek mümkündür bunun için… Daha önce de ifade ettiğim gibi bizde 'yenileşme' arayışı zannedildiği gibi askerî-siyasî olmaktan çok daha önce zihnî-ilmîdir ve XVI. yüzyılın sonundan itibaren başlar, XVIII. yüzyılda dizgeli bir arayışa döner. Bu nedenle bahsettiğiniz adların arada kalmışlıkları şimdiye değin dile getirdiğimiz sürecin bir devamıdır ve gayet doğaldır. 'Fark' yaratan bu arayışın 'kim için' ve 'ne için' olduğudur. Bu iki sorunun yanıtı makbul ise yani teşebbüsler milletin tarihî tecrübesine eklemlenebiliyorsa bu arayıştaki tüm eleştiriler, müzâkereler, çatışmalar vb… o toplum için bir sıhhat alâmetidir. Korkmaya gerek yok… Başka bir deyişle, soru sormaya, eleştirmeye, müzâkereye, münakâşaya, hatta çatışmaya, kısaca arayışa devam… Özümüze uygun her arayış, bizi daha da özgürleştirecektir.

Modern anlamda kitabın toplumsal ve siyâsî hayatımızdaki yeri ile klasik medeniyetlerde kitabın fonksiyonu açısından farklara bakarsak nasıl bir resim çizmek gerekir. Öte yandan İslam düşüncesinde kitap farklı olarak nereye taşındı, nasıl yeni anlamlar yüklendi?

Yazı, yazı malzemesi, kâğıt ve kitap… Her biri ayrı bir âlem… Fazla uzatmadan tüm bunları bir araya getirip bugünkü anlamıyla 'kitâb'ı var-eden İslâm medeniyetidir. Buna ek olarak Akdeniz felsefe-bilim mîrâsını da kitaba döken, kitaplaştıran yine İslâm'dır. Dinleri bile 'ehl-i kitâb' ve ehl-i kitâb olmayan şeklinde bölümleyen bir medeniyet.

Daha da ötesi, Evren'i 'tekvînî' yani yaratılmış; Kur'an-i Kerîm'i 'tenzîlî' yani indirilmiş; beşerî telifi ise "tedvînî" yani yazılmış 'kitâb' olarak gören bir bakış-açısı… Kadîm kültürlerde kitap, bilgidir, sanattır, güçtür, hatta ibâdettir. Yazma formatındaki kitabı yaygılaştıran, toplumsallaştıran Doğu'da medreseler, Batı'da ise üniversitelerdir. Matbaa ile bu toplumsallaşmanın derecesi artar; modern ve çağdaş ulaşım ve iletişim örgüsü ise kitabı küresel bir değer kılar; ama aynı zamanda emperyalizmin ve kapitalizmin bir aracı… Şahsî kanaatim basılı kitab da yazma kitabın kaderine mahkûm yani sadece araştırmacıların inceleyeceği kütüphanelerde misafir olmak… Sayısal teknolojiye dayalı 'e-kitâb' geleceğin 'kitâbı'… Daha da ötede neler olacak şimdilik meçhûl… Vurgulamakta yarar var: Modern dönemde kitap artık ticârî bir meta; elbette her zaman öyleydi; biliyoruz ki, İslâm dünyasında kitabın teşekkül sürecinde piyasanın, özellikle varrâkların özel bir yeri var; Câhız bunlardan bahseder. Ancak günümüzde tam anlamıyla kapitalist dizgenin dümen suyunda… Öncelikler piyasa tarafından belirleniyor; kendi gündemini kendi belirleyen öz(ü)gür insanlar gittikçe azalıyor. Bu nedenle kitap fetişizmine hayır! Başka bir deyişle "kitap okumak" bir eylem olarak tek başına bir anlam ifade etmez; önemli olan soru kıldığınız bir konuyu araştırır '-iken' o soruya yanıt olabilecek okumaları yapmak… Bu yüzden 'hızlı okuma kursları' insan aklıyla dalga geçmektir; insan aklını hafife almaktır… Denilenler kitabı, kütüphaneyi ve bilgi dolaşımını yok-saymaz; ancak bilgiyi atlayarak sırf kitabı da merkeze almaz. Önce okumak, sonra kitap kısaca… Okuyor isek kitaba sahip oluruz, olmalıyız; ben şimdiye değin kitap sahibi olduğu için okuyanı görmedim; en fazla kitap koleksiyoncusu oluyorlar…

Teşhîs ettiğiniz "kendimizi başkasına etkimiz oranında tanımlama" hastalığından kurtulmak istiyoruz ama bir yandan da başkasının kendimiz hakkında ne dediğini kulak ardı edemiyoruz. Türk ve İslâm imajı, Avrupa'da "sorunlu" gibi algılatılmaya çalışılıyor. Özellikle Charlie Hebdo dergisinde başlayan olaylardan sonra Avrupa'da İslâm dinini yaşamak isteyenlere karşı bir algı operasyonu yürütülüyor. İslâm'ın bombalı eylemlerle toplumları felakete sürüklemeyen, kimsenin hakkını kimseye yedirtmeyen, dini ne olursa olsun mazlumun yanında duran hakikî yüzü pek gösterilmiyor. İslam eşittir terör gibi bir algı dayatılıyor. Bu noktada geleneğimizi de unutmadan, çözüm olarak neler yapılabilir? İşin edebiyat, felsefe ve sanat alanında yapılabilecekleri hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Ne olduğunuzu temsil edemez iseniz ne olmadığınızı anlatmak zorunda kalırsınız. Bu bir! Politik sorunlar sadece ilmî, estetik ya da felsefî çabalarla ve ürünlerle çözülmez, çözülemez… Bu da iki! Üçüncüsü ise uyuyan insanı uyandırmak kolaydır; ancak uyuma numarası yapan insanı uyandıramazsınız. Boşuna uğraşmayalım! Avrupa, Batı artık ne derseniz deyiniz bunu bilerek yapıyor; bunların hepsi numara, hem de pis bir politik

numara… Bu nedenle, teslimiyet dışında, hiç bir yanıtınız, ne kadar doğru ve iknâ edici olursa olsun dikkate alınmayacaktır; çünkü kimse bu algının tashih edilmesini istemiyor. Neden? Zira bu algının devam etmesinden hem askerî-iktisâdî operasyonları için meşrûiyet devşiriyorlar hem de kimlik… Batı artık varlığını sürdürebilmek için kendi kalitesini artıramadığından, varlığını başkalarının yokluğuna bağlıyor. Unutmayalım ki bu sorunlar, tam tersine onları bilmeye ve anlamaya başladığımızda boşandırıldı; çünkü bilen ve anlayana "hoşt" diyemezsiniz; oturup konuşmanız, müzâkere etmeniz gerekir; onlar konuşmak ve müzâkere etmek ve dahi anlaşmak istemiyorlar…

Açıkça söylüyorum, **"Islamophobia"** terimini bilerek **"İslâm korkusu"** olarak çeviren herkes hâindir. Neyin korkusu? Bu terim "İslam düşmanlığı" demektir ve bilerek üretilmiştir… Batı zihniyeti şunu iyi bilir: Bir yerde varlığa gelmek var ise, başka bir yerde yokluğa gitmek vardır; bir yerde mutluluk var ise, başka bir yerde de mutsuzluk olmalıdır; yani tüm bu kavramlar simetrik çalışır. Simetri dengeyi yaratır. Kaba mekanik pozitivizmin sonucudur bu…

Ne yapılabilire gelince gayet kolay **"Anlaşmak ve anlaşılmak için aynı dili konuşmak gerekir."** O kadar! Tüm dünyayı kana bulayıp, milyonlarca insanı hem de zevkle öldürüp, sonra da geçip başkalarına "katil, barbar" demek özel bir yetenek ister; tüm ahlâkî değerlerin manipülatif olduğu bir yetenek… Bakınız Batı, Attilla'ya barbar der; yıkıcı der; yok edici der… Ama Galya'da bir milyon Kelti (insan diyebilir miyiz?) öldüren, bir milyon Kelti de köleleştiren Julius Caesar'a "Yüce Sezar" der. Yeri gelmişken hemen söyleyeyim Attilla sanıldığı gibi hiç bir açıdan çağını aşan büyük bir adam değildir; ayrıca öyle çağının ruhunun ötesinde bir zâlim, bir kan dökücü de değildir; hatta bu konularda çağdaşları ne Vandalların ne Ostrogotların ne de Vizigotların eline bile su dökemez. Öyleyse Attilla, Batı için neden önemlidir? Çünkü V. yüzyılda Hıristiyanlığı Avrupa›da tahkîm etmek için bir korkutucu sembole ihtiyaç vardı; İncil'deki bir terime nispetle **"Tanrı'nın kırbacı"**na… Gelelim **"kendimizi başkasına etkimiz oranında tanımlama"** sorununa… Bu sorunun nedeni zaten kendimiz olamamız; dahası bir kendilik-bilincine sahip bulunmamız. Bir bütün olarak "tarihî tecrübemizi" değil de "başkalarına etkimizi" esas alırsak hâsıl olacak zaten "kendimiz" değil, başkası nezdinde itibar gören tarafımız/taraflarımızdır. Son olarak, "kendimiz" değilsek, bir kendilik bilincine sahip değilsek ilkece başkasını da, ötekini de tanımlayamayız. Dürüst olalım, biz zaten kendimiz değiliz… **Eleştirdiğimiz Batı ile biraz demir ve mıknatıs gibiyiz. Nietsczhe'nin Zerdüşt Böyle Buyurdu'da dediği gibi: "Ey mıknatıs senden niçin nefret ediyorum biliyor musun? Çünkü beni kendine çekiyorsun…"**

Siyâsî konuların dehlizlerinden çıkıp biraz da tarihe, düşünceye, kültüre yönelirsek… Şu soruyla başlamak istiyorum: Vaktizamanında söylenmiş "etrâk-ibi-idrâk" tabirini haklı veya haksız bir tespit olarak mı yoksa bir özeleştiri olarak mı kabul etmeliyiz?

Sözcüklerin sözlük anlamları yanında kavramlarını/mefhûmlarını dikkate alarak düşünmeliyiz. Kavramlarını yani neyi kavradıklarını; ağ gibi yani, çektiğinizde içinde ne kalıyor. Bu içerik de bağlamda bulunur. Bağlamı dikkate aldığınızda, medenî dünyaya giren her millet benzer süreçlerden geçmiştir. Kim derdi ki, 'Barbar Germenler' modern ve çağdaş dünyanın en önemli filozoflarını ve bilim adamlarını yetiştirecek ve "Atların ağzına lâyık dilleri" en derin felsefe ve bilim dili olacak… Heidegger'in dediği gibi: "Fransızlar konuşurlarken Fransızca konuşurlar; ancak düşünmeye başladıklarında Almanca sözcüklerle düşünürler." İmdi, Harizmî, Fârâbî, İbnHeysem, İbn Sina gibi yüzlerce önemli isimlerini yetiştirmiş, kısaca inşa dönemini tamamlamış, kendi döneminin en gelişmiş medeniyetine giren, bırakın ilmî-felsefî eserleri, Kaşgarlı Mahmûd'un Dîvânü Lugati't-Türk'te kaydettiği üzere bir yazı dili dahi bulunmayan Oğuzların nasıl görünmesi ve değerlendirilmesini beklersiniz… Netice bunlar tarihî tespitlerdir; içeriklerdir; tarih-üstü, aşkın değil… Aşkın kabul edip alınacağına; nereden nereye geldiğimize bakıp devam etmek daha doğrudur. Ayrıca, bu terkip belirli bir tarihten sonra şehirli yerleşik Türkler tarafından göçebe Türkmenler için bile kullanılmaya devam etmiştir. Bu tür ifadeleri, modern-çağdaş ırkçı nazarîyelerin çağrışımlarını dikkate alarak, 'ontik' açıdan değerlendirmemeliyiz. İbn Haldûn'un dediği gibi beşerî kâbiliyetler imkândır, şartlar vukû bulduğunda mümkün hâle gelirler; şartlar kalktığında tersinebilirler de… Sonuç olarak bu deyiş tarihî bağlamında anlamlı içeriği olan bir ifadedir; ne tarih üstü bir tespittir ne de bir özeleştiridir…

İslâm sanatında perspektifsiz minyatürlerin yapıla geldiğini biliyoruz. Oysa mimarîde zirveye ulaşmış bir medeniyetin perspektifi bilmediğini düşünemeyiz. Sizce perspektifsiz çok yönlü resim anlayışımız ile kelâm ve felsefedeki mekân anlayışımız arasında bir bağ olabilir mi? Keza mimarîmizin düşünsel noktası nedir, nerede başlar nerede biter? Mimârî anlayışımız ile ontolojimiz nasıl birleşmiştir?

Bu çok zor bir soru… Bu soruya cevap verecek kadar ilmim yok açıkçası; kısaca bilmiyorum. Ayrıca uzmanlık alanım değil; genel kültür ile de konuşmak istemem. Bildiğim noktalarına işaret etmekle yetinmek istiyorum: Mekân kavrayışının mimarî, resim vb. alanlarla şüphesiz ilgisi vardır. Bu konuları merhum üstadımız Turgut Cansever ile konuşma imkânı bulmuş, hatta O'nun yönlendirmesiyle bazı araştırmalar da yapmıştım. Zaman idrâki ile mekân idrâki çok önemli iki değişkendir felsefe-bilim tarihinde… O kadar ki, negatif sayı

anlayışından, denklemlerin negatif köklerinin varlığına kadar pek çok konuyu ciddi bir biçimde belirlemiştir. Bu konuda İbn Sînâ, İbn Heysem, Ömer Hayyâm, Abdullatif Bağdâdî, Fahreddin Râzî başta olmak üzere pek çok filozofumuz kalem oynatmıştır. Râzî'nin Metâlib adlı eserinin bir cildinin yarısı 'zaman' diğer yarısı da 'mekân' kavramına tahsis edilmiştir. Bu konuya modern zamanlarda dikkat çeken ilk kişinin Muhammed İkbâl olmasına yalnızca işaret etmekle yetinelim… Perspektif sadece mimaride değil, astronomi ve optik gibi bilim dallarındaki çizimlerde bile mevcuttur; yazma eserlerde pek çok örnek ile karşılaştım… Minyatürlerde olmamasının nedeni olarak, bilebildiğim kadarıyla, "belirli bir mekâna daha fazla obje yerleştirme kaygısı" zikredilmektedir. Şüphesiz çok daha farklı felsefî, hatta estetik gerekçeleri olabilir. Ehline sormak gerek…

"Keza mimarîmizin düşünsel noktası nedir, nerede başlar nerede biter? Mimârî anlayışımız ile ontolojimiz nasıl birleşmiştir?" şeklindeki sorunuzun ikinci kısmına gelince, gerçekten ben de merak ediyorum bu soruların yanıtlarını… Kalan ömrümde bu yanıtları da okumayı ümit ediyorum. Ancak bir noktayı vurgulamama izin veriniz: İslâm medeniyeti okumalarında çizgisel ve indirgemeci olmak çok tehlikeli… Dedik ya, tarih-üstü, aşkın bir şeyden değil, zaman-mekân kayıtlı beşerî bir etkinlikten söz ediyoruz. Bu nedenle "hangi yüzyılda?" ve "hangi coğrafyada?" sorularını daima göz önünde bulundurmalıyız. Tek bir mimarî olmadığı gibi İslâm medeniyetinde tek bir düşünsel nokta da yoktur ya da tek bir mimarî anlayış ve tek bir ontoloji bulunmadığı için birleşme de tek bir biçimde vuku bulmamıştır. Meşşâî, kelâmî, İşrâkî, İrfânî ontolojiler ilk elde dört farklı ana yaklaşım… Ayrıntılarda neler var neler… Her zaman söylediğim gibi bu sorulardan önce "İslâm medeniyeti nedir?" sorusuna yanıt vermeliyiz. Daha envanteri bile doğru dürüst çıkarılmamış bir medeniyet üzerine ahkâm kesmek tehlikeli. Herkes fili tuttuğu yerden tanımlamaya çalışıyor. İslâm medeniyeti beşerî bir etkinlik olarak çok dinamik, çeşitli ve sürekli kendini yenileyen, etkileşimlere açık, canlı bir gelenek (idi) ve hâlen öyledir de…

Şehir literatüründe küreselleşme sonucunda tartışılan konulardan biri de mekânların aynılaşması, bir bakıma kimliklerin kaybedilişleri… Sırpların Saraybosna'da kütüphaneyi bombalaması, bir zamanlar Endülüs'teki kütüphanelerin yakılması ya da Bağdat'taki kütüphanelerin bombalanması zihniyetiyle aynı. Batı'da bilginin parçalanışı tartışmaları özelinde bilgi ile değer üretimi arasındaki ilişkiyi nasıl açıklarsınız?

Bir soruda üç farklı soru… Çağdaş dünyada kimliklerin kaybedilişi tek başına mekânın aynılaşması, hatta aynîleşmesi ile ilgili değil elbette… Yeryüzünde toplumsallaşma tecrübemiz, ilerliyor demiyorum ama 'gelişiyor'; diğer pek çok şeyde olduğu gibi. Bu hep

böyleydi, Moğollar %22'sini fethettikleri dünyada 'Ham teşkilatı' üzerinden modern öncesi dönemde belki de farkında olmadan bilinen en büyük entegrasyonu başlatmışlardı. Bugünkü Çin bile bu şekildeki birliğini Moğol Yuan hanedanına borçlu. Ulaşım ile iletişimin gelişimi ve bilginin dolaşımı, mesafelerin kısalması, zamanın çoğalması vb… pek çok etken aynîleşmeyi hızlandırıyor; hızlandıracak da… Kişilikler ile kimliklerdeki aynîlik artacak; buna paralel olarak kendilik-bilinci zayıflayacak… Şimdilik şikâyet edilen bu durum ileriki bir zamanda 'ilerleme', 'gelişme' ve belki de 'medeniyet' olarak görülecek… Biz görmesek de birileri görecek…

Kütüphanelerin yıkılması, tahrip edilmesi ve bombalanmasına gelince, şehir tecrübesi olmayan bir kültür, Moğollar gibi, mazurdur; (şehir tecrübesi) olan hiç bir kültür ise kütüphaneyi kendi olması bakımından yok etmez. Kütüphane yalıtılmış bir uzayda var-olmuyor. *Soruların Peşinde*'de benzer bir soruya verdiğim yanıtta şöyle demiştim: ***İnsanlar kitap yakmazlar, o kitabın içerdiği ve temsil ettiği anlam-değer dünyasını yakarlar; dolayısıyla düşman gördüklerinin hafızasını yok-ederler. İki farklı anlam-değer dünyası, hayat görüşü savaştıklarında birbirlerine ait tüm simge ve temsilleri yok eder [s. 157-158].***

Yok etmek, yakmak ve yıkmak şeklinde olabileceği gibi, işlevsiz kılmak, oryantasyonunu bozmak, değer üretim odağı olmaktan çıkarmak biçiminde de olabilir. XX. yüzyıl her iki tür imhâ eylemini de yaşadı; hiç kimse ümitlenmesin, yaşayacak da… Genetik kodlu imhâ edici bomba yapmayı düşünenlerden, imhâ etmeyi kafalarına koydukları kültürlerin mücessem değerlerini muhâfaza etmeyi beklemek saf dillik olur; zâten buna izin de vermezler; müzelik hâle getirdikten sonra belki… O da belki… İnsanoğlu kendi kümesini korumak için başka kümesleri yakıp yıkar; tüm simge ve temsilleriyle… Trajik varlığın, sadece sonu değil, eylemleri de trajik olabilir; bazen de traji-komik…

"Batı'da bilginin parçalanışı tartışmaları özelinde bilgi ile değer üretimi arasındaki ilişkiyi nasıl açıklarsınız?" şeklindeki sorunuza gelince… İlk dikkat edilecek nokta, ne kadar soyut olursa olsun her kavram mukayyettir; mutlak değil… Hangi bilgi? Hangi değer?. Genel olarak bakarsanız bilgi bir değerdir; değer de bir bilgidir. Bilginin parçalanışından kasıt uzmanlık ise emin olun bu Bâbil'den beri mevcut… Kısaca soru tahsîs ve takyit istiyor. Öncelikle bilgi ile değer beşerîdir; mekân-zaman içinde üretilir; ayrıca çeşitlidir; farklı bilgi ve değer türleri söz konusudur. İnsanın olduğu her yerde de gelişmişlikleri ne olursa olsun vardırlar; var-olmaya da devam edeceklerdir. Burada önemli olan bir kültürün varlık – bilgi – değer terkibini gerçekleştirmesi ve bu terkibi siyâsî – ictimâî – iktisâdî, vb.. birimleri için kanonik yapılara dönüştürebilmesidir. Bir kültürün sürekliliğini bu kanonik yapılar sağlar ki, bunların da cisimleştiği uzay o kültür mensuplarının davranışları, eylemleridir. Unutmayalım

ki, her kültür ancak ve ancak kendi inşa ettiği varlık – bilgi -değer terkibi içinde ‘anlar’, ‘anlamlandırır’ ve dahi ‘anlaşılır’.

Bu konuda bir şey yapılmak isteniyorsa öncelikle ‘tespit’, sonra ‘tenkit’, sonra da ‘teklif’ aşaması gelmeli… İzin verirseniz bir tespit denemesinde bulunmaya çalışayım: Batı’da vukû bulan varlık – bilgi -değer terkibinin, kanaatimce dört temel bileşeni vardır.

Birincisi: İnsan da dâhil her türlü olgu ve olayı a-historic (tarih-dışı), meta-historic (tarih-üstü), mekân-zaman ötesi yani transcendent (aşkın), noumenon, occult (gizil), spritüel vb… büyüden, ‘anlamdan arındırma’, temizleme, ayıklama (disenchantment).

İkincisi: İnsan için bu tür bir anlamın en önemli kaynağı olan, yaşamı kendiyle anlamlı kıldığı, sonlu olanı sonsuz-olanla ilişkilendirerek anlamlandırdığı ‘öte-dünya’ düşüncesini, dolayısıyla ‘dirilme’ ve ‘hesap verme’ inancını tasfiye etmek; bunun için de ‘ölümü itibarsızlaştırmak’; hayatın mütemmim bir cüzü olan ölümü değersizleştirerek hayatı, sadece bu-aradaki ‘yaşama’ indirgemek…

Üçüncüsü: Ortaya çıkacak anlam – değer kaybını gidermek için, anlamı tarihîleştirmek ve ‘tarihselciliği’ öte-dünya inancının yerine ikâme etmek; böylece sonsuzluk/ebediyet fikrini gelecekte değil geçmişte bulmak…

Dördüncüsü ise, tüm varlık – bilgi – değer terkibinin ontik zeminini ‘kamusal’ kılmak; başka bir deyişle, siyâsî, ictimâî, iktisâdî vb… toplumsal artı-değerin temerküz ettiği güç odaklarının uzlaşımına ve uylaşımına indirgemek… Kant’ın ‘critique’ felsefesi ilkece, Batı Avrupa’da kutsal metinlerin tarihselliğini tespit için geliştirilen ‹critique› kavramının ve yönteminin varlık – bilgi – değer terkibine uygulanmasıdır: ‘Noumenon’ bilinemezliği (ama düşünülebilirliği) ile paylaşılabilir dolayısıyla ilzâm edici istidlâlî bilginin ancak ve ancak ‘phenomenon’a hasr edilmesi… Aynı şekilde tarihselciliğin hemen Kant’ın öğrencisi Herder eliyle yükselmeye başlaması, Hegel ile büyük bir düşünme etkinliğine, zihniyete, felsefe yapma tarzına dönüşmesi ve Dilthey ile kemâle ermesi ve dahi iki dünya savaşına mal olması, hep bu sürecin iz-düşümleri olarak okunabilirler… İşte insana yeniden bir anlam yüklemesi (re-enchantment) yapılacaksa bu çerçeve ile hesaplaşılması gerekir… Buyurun er meydanına..! Ama yağ yok, baştan söyleyeyim; çünkü tarihî tecrübemizden bi-haberiz…

Platon'un akademisinde "geometri bilmeyen buraya giremez" yazıyordu. Şüphesiz Antik Yunan Medeniyetinde düşünen insanları toplamak için böyle bir yönteme başvurmuştu Platon. Günümüzde ezberci sistemin bizlere ne gibi zararlar verdiği ortada, matematiğin bile ne olduğu, nasıl oluştuğu düşünülmeden öğretiliyor. Doğru bilgiye düşünmenin gerekliliklerini yerine getirmeden ulaşılabilir mi?

Platon'un kullandığı 'hendese" bizim anladığımız 'geometri' ile çok akraba değil. Oradaki 'hendese' ilâhiyatın dilidir. Konunun derinliklerine girmek istemiyorum; ancak Batlamyus'un Macestî'sinin girişi ya da Kutbuddin Şîrâzî'nin Nihâyet'inin dîbâcesi okunursa ne denmek istendiği daha iyi anlaşılır. 'Mathemata' yani 'Talîm' bir felsefedir; megethos ya da arithmos temel birimleri… Geo-Metrika ile Arith-Metrika da bu felsefenin farklı iki dili… Varlık, ve dahi Tanrı, Küre'dir ve Küre'nin dili de Geo-Metrika'dır. Yunanlılarda niçin "Küre üzerine…" adlı çokça metin yazılmıştır ki? Nitekim Eukleides'in *Elemanlar*'ını, anlatılanları en iyi Sâbit Yıldızlar Felek'i üzerine yerleştirerek düşündüğünüzde anlayabiliyorsunuz. Niye? Çünkü, *Elemanlar*, Platoncu felsefeye bir Giriş'tir…

Düşünme konusundaki vurgunuza katılıyorum… Uzatmadan Pîrimiz Hz. Yunus Emre'nin mısraını hatırlatmakla yetinebiliriz: *İlim, ilm(i) bilmektir*. Yani bilgi nedir; nasıl elde edilir; bilginin bilişsel yapısı nedir gibi konularda bir fikir sahibi olmadan elde edilen 'bilgi/ilim' değil 'malûmattır'. Ya da Kâtip Çelebî'nin "*Bilgi, bir dustûrüzrekîl ü kâldir."* deyişindeki 'dustûr' yani ilke, usûl, yöntem vurgusunu dikkate almalıyız. Kısaca 'düşünme' düşünülmeden, yöntem bilgisi olmadan, düşünce yani bilgi üretilemez…

Mimar Sinan özeline gelecek olursak, edebiyatında Fuzûlî'nin şairi olduğu, iktidarında Kanunî'nin bulunduğu, eğitiminde muhteşem bir üsluba ve dile sahip bir dönemden bahsediyoruz. Mimar Sinan'ın yaptığı eserler göz önünde bulundurulduğunda, bir dilin, üslubun oluştuğunu görmemek imkânsız. Süleymaniye, Selimiye ya da Sultanahmet hep bu üslupla birlikte ortaya çıkan eserlerimiz. Bugün Çamlıca Camii olarak tartıştığımız meselenin neden temeline, düşünme biçimine ve dönemimizin mimari üslubuna inilemiyor? Mimarîmizin üslubu mu değişti, yoksa mimarîye artık "bir düşünce biçimi" olarak bakamıyor muyuz? Nedir burada sorun?

Kültür bir beden gibidir; aldığınız gıda doğal bir düzenle vücuda dağılır. Başka bir deyişle elektro-manyetik ya da organik bir alana benzer kültür. Tüm parçaları, fraktal tarzda, düzenli bir biçimde bir araya gelerek bir bütün oluşturur. Her şey sorunlu ise mesela, diğer bileşenlerine mâhiyet farkı oluşturacak ölçüde şiiri gelişkin olmaz bir kültürün; olsa bu normal değil a-normal bir durum olarak değerlendirilir. Benzer biçimde günümüzde

Türkiye'deki mimarîye ilişkin sorunlar tek başına nimarînin sorunları değil, tüm kültüre ilişkin sorunlardır. Bir araya gelip, kültürel alandan yalıtılmış bir biçimde mimarînin sorunlarını çözemeyiz; çözsek de istisna olarak kalır; takip edilemez. Allah aşkına, bugün Turgut Cansever'i kim takip ediyor; ya da edebilir mi? Aslında sorunuzda yanıtı zımnen siz de veriyorsunuz: Kanunî, Fuzûlî, eğitim, dil, üslup vb… pek çok bileşen bir araya gelerek bir şeyi varlığa getirebilmiş… İbn Haldûn'un dediğini unutmayalım, imkânlar, şartlar ile mümkün hâle gelirler. Genetik olarak ne kadar güçlü olursa olsun bir tohum kıraç bir toprakta imkânlarını ancak şartların el verdiği oranda tezâhür ettirebilir. **Ne demişti Taşköprülüzâde:** ***Her bilginin menzili vardır; o menzile varmadan o bilgi nâzil olmaz; çünkü nuzûl menzile tabidir…*** Soruyorum şimdi: Kültürümüzün menzili nedir ki, ne tür bir nuzûl bekliyoruz? Frekans ayarı gibi yani… Yanlış frekanstaysan istediğin radyoyu dinleyemezsin… Ümit edersin sadece… Ümit de iyidir; en azından diri olduğuna bir işarettir.

Avrupa'da bilgi Ortaçağ'dan Fransız İhtilâli'ne kadar hep tekeldi, Kilise'nin tekelinde olarak süregeldi. O yüzyıllarda bir kütüphaneye girmek ve bilgiye ulaşmak bir bedel gerektiriyordu. Şimdiyse internet dünyasıyla birlikte isteyen kişi istediği gibi bilgiye ulaşabiliyor. Bilgiye ulaşmak artık bedel gerektirmiyor… Bu durumu nasıl değerlendirmek gerekir?

Her şeyden önce Batı için Kilise basit bir tapınak değil, bir dizgenin, bakış-açısının, her şeyin içinde ve içinden görüldüğü bir yapının adıdır ve Avrupa kimliği için son derece önemlidir. Ayrıca Kilise, dünyanın en sürekli, uzun yaşayan en eski kurumudur. Bunun üzerinde ciddi bir biçimde düşünülmelidir. İkincisi ‹yüksek bilgi›, kendisi olması bakımından modern öncesi dönemde de bir tercih işidir yani ehliyeti, liyakati, yeteneği, isteği vb… olan kişilerin tercihine bırakılmıştır. Hiç bir toplumda hiç bir zaman 'yüksek bilgi'ye ulaşmak sanıldığı gibi hiç de kolay olmadı. İkinci olarak bugün sosyal medyada, internette, 'bilgi/ilm/knowledge' değil 'malûmât/information' mevcuttur. Bu malumatın bilgiye dönüştürülmesi inanın yine kişisel ve hatta toplumsal bir gayret talep eder. Eğitim-öğretim ve kurumları bunun için vardırlar… Evet dediğiniz doğru, malumata ulaşmak kolaylaştı ancak bilgiye ulaşmak hâla zor; bedel istiyor… **Kadîm geleneğimizde, bunun sıra düzeni şöyledir:** ***Malûmât – marifet – ilim – irfân…*** Görüldüğü üzere malûmat gerekli ama yeterli değil; onun önce tikel bilgiye, sonra tümel bilgiye dönüştürülmesi gerekir; akabinde de -özel şartları hâiz- irfana… Temel'in yaptığı gibi davranayım, yanıtımı bir soru sorarak bitireyim: ***Bugün bilgi üreten kültürler, hangi kültürler; bilgiyi çoğaltanlar. Benzer hatta aynı malumata sahip kültürlerden hangileri bilgi üretiyor?*** Bakınız, 'ilm' ve 'knowledge' sözcüklerinin çoğulu yoktur; bu nedenle ilm, alâmetleri yani malumatları bir-araya getirme

işidir; bir örgü işi yani…; bilgi de öyle değil midir; ilmikleri, ilgileri, ilikleri bir araya getirmek: b-ilgi… Bu da sanıldığı gibi o kadar kolay değildir…

İranlı dünyaca ünlü yönetmenlerden Mecîdî, geçtiğimiz günlerde Türkiye'ye geldiğinde, "Türk sinemasının bir üslubu yok" dedi. İranlı biri kendinden bir kaç yüzyıl önce gelen Hafız›ın şiirini okuyabiliyorken, bir İngiliz kendinden 6-7 asır önce gelen William Shakespeare›i anlayabiliyorken, biz daha 50 sene öncesinin gazetesini bile okuyup anlayamıyoruz. Aşk-ı Memnu **kitabını aslından okuyamıyoruz. Değerlerimizden yoksunlaştığımız için mi bir üslubumuz oluşamıyor?**

Her şeyden önce artık günümüzde İran diye bir devlet yoktur; İran, Aryanların yurdu demekti… Günümüzde çağdaş Perslerin devletinden bahsedebiliriz; Mecîdî de bu çağdaş emperyalist Pers Devleti'nin bir adamıdır. Dolayısıyla tüm değerlendirmeleri -ciddiye alıyorsanız ki, ben almıyorum!- ihtiyatla ve yüksek bir yakaza haliyle değerlendirilmelidir. Ne dendiği kadar kimin dediği de önemlidir benim için… İkincisi kendi hakkımızda konuşmak için başkalarının tespitlerinden hareket etmek zorunda değiliz; bu dediklerinizi Mecîdî demeden de bilmiyor muyduk? Bir yüzyıldır tartışıyoruz bu meseleleri, Mecîdî de buna maydanoz olmuş o kadar? Kendi işine baksın! Çağdaş Pers emperyalizmin insanlara yaptığı mezâlimi, yıkımı tartışsın… Üçüncü olarak, sorunuzdaki tespit kaziye-i muhkeme, ancak, yine *Soruların Peşinde*'deki bir soruya verdiğim yanıtta dediğim gibi, **"yanlışlarımıza ağıt yakmaktan doğruları inşa edemiyoruz."** [s. 210-211]. Bu tür şikâyetleri yapan insanlar, mesela, kadîm kültürümüzü temsil eden eserlerle ne kadar ünsiyet kurabildiler; ne kadarını yeni nesillere aktarabildiler. Korkarım ki, Türkiye'de bu tür şikâyetler biraz da tembellik üretiyor; çalışmaktan alıkoyuyor. Bakınız benzer şekilde Mühendishaneler kurulup Avrupa dillerinden bilim eserleri Türkçe'ye çevrilmeye başlandığında Kuyucaklızâde Mehmet Âtıf Efendi, Arapça bilmeyen yeni nesli kendi kadîm ilim mirasından haberdar etmek için oturup medreselerde ders kitabı olarak okutulan hesap ve astronomi kitaplarını şerh ederek Türkçe'ye çevirdi. **Kısaca, şikâyeti bırak, çalışmaya bak**… Önce kendi nefsim için söylüyorum elbette… Ayrıca 'okumak' ne demek? Gerçekten de çağdaş Persler, Hâfız'ı; İngilizler Shakespeare'i 'okuyabiliyorlar mı? Pek emin değilim! Bakınız XVI. yüzyılın ikinci yarısında Hâfız'ı en iyi okuyan İstanbul'da yaşayan Sûdî Bosnevî'ydi; ve hâla bugün çağdaş Persler, Hâfız'ı, Farsça'ya çevirdikleri O'nun Türkçe Şerh'inden anlamaya çalışıyorlar. Bu biraz bizim Türkçe yazdı diye Pîrimiz Hz. Yunus Emre'yi 'okuma' iddiamıza benziyor. Gerçekten Pîrimiz Hz. Yunus Emre'yi okuyabiliyor muyuz; anlayabiliyor muyuz? Sinemaya gelince, hiç anlamam, sadece seyrederim… Ehline müracaat oluna lütfen…

Türkiye'de 'bilgin'in henüz maddî ve manevî hakkı verilen tam teşekküllü bir sınıfa sahip olmadığını söylüyorsunuz. Son dakikaları sürprize açık ve gündemi hareketli, bundan dolayı siyâset ve verâset mücadelelerin sıkça yaşandığı bir ülkeyi yurt dışındaki çalışma koşullarınızla kıyasladığınızda araştırmalarınıza yoğunlaşmak zor oluyor mu?

Ahmet Hamdi Tanpınar, hatırladığım kadarıyla şöyle der: **"Türkiye, öyle bir annedir ki, evlatlarının kendinden başkası ile uğraşmasına izin vermez."** Vâkıa bu, yapacak bir şey yok; Türkiye ile uğraşacağız; hakkını vereceğiz. *Akıllı Türk Makul Tarih* adlı çalışmamda dediğim üzere **"Vatan insanı yorar"**; çünkü biz vatanımızda sadece aklımızla değil duygularımızla da yaşıyoruz[s. 150-153]. Duygu yorucudur; tüketir insanı. Ama bundan şikâyetçi değilim. Son olaylar gösterdi ki, bu millet kendi için çalışmayı, ama daha çok, daha da çok çalışmayı hak ediyor. Herkesin "Okçular Tepesi" farklıdır; ben kendi hesabıma bulunduğum Tepe'nin hakkını vermeye çalışıyorum; sonuca odaklanmadan sadece vazifemi yapmaya çalışarak… Yurt dışının doğusunda da, batısında da, kuzeyinde de, güneyinde de bulundum; şartların önemli olduğunu gördüm. Ancak 'insan ve toplum bilimleri' yani 'geistik (manevî) bilimler' için en ama en önemli şartın bizatihi 'mana/anlam' olduğunu gördüm; anlam bir kültürün tarihinde içkindir; çünkü tarih, bir insanın üstünde yaşadığı, altında dinlendiği toprakla girdiği muhabbetin yaptığı kavganın adıdır… Fazla edebî ifadelere boğmadan şunu söyleyebilirim kısaca, benim çalıştığım sosyal bilim alanı kendine ait bir toprak istiyor; bu nedenle en temel şart sağlanmadığından yurt dışındaki diğer çalışma koşulları çok da önemli değil. Ramazan topu ile barut hikâyesi… Barut yoksa Ramazan topunun niye atılmadığına ilişkin nedenleri saymanın gereği yok… *"Türkiye'de 'bilgin'in henüz maddî ve manevî hakkı verilen tam teşekküllü bir sınıf olmadığını söylüyorsunuz"* şeklindeki ifadenize gelince, gayet doğal, bunun hem maddî hem de manevî koşulları var; şartlar hazır olunca imkân, tecelli edecektir. Ancak bu noktada en önemli şey, kişisel öz-güven gibi, kültürel ya da toplumsal öz-güvenin kazanılmasıdır. Kendi hikâyemizi yazmaya başladığımız, kendimizi önemsediğimiz ve birbirimizi dikkate aldığımız zaman bu süreç sağlıklı bir biçimde yol alacaktır diye ümit ediyorum… Kendiniz olmadan başkası tarafından dikkate alınmayı beklemeyiniz; sözünüze değer vermiyorsanız, başkası da değer vermez. Burada önemli olan hem birey hem de kültür olarak başkalarının makamlarına göre terennümü bırakıp kendi makamımıza göre bir türkü tutturmamız ve yola çıkmamızdır. Yol bizi adam eder, edecektir…

Kitaplarınızı okurken yeni şeyler öğrenmekle kalmıyor aynı zamanda ne kadar çok bilmediğimizi de öğrenmiş oluyoruz. Bilhassa kendimize ne kadar yabancılaştığımızın farkına varıyoruz. Bildikçe, öğrendikçe, ilim yolunda ilerledikçe ne kadar az bildiğimizi de fark ediyoruz. Siz bu alanda önemli araştırmalar yapıyorsunuz. Üzerinde yaşadığımız toprakların tarihini, kültür ve medeniyetlerini, örf ve adetlerini; özetle geleneğini anlama noktasında eğitim alanında neler yapılabilir? İslam bilim tarihi dersleri her üniversitelerde zorunlu olarak okutulsa faydalı olur mu?

Üstad Mehmet Genç›in ifadesiyle, *«bilgi balona benzer; cehâlet ise onu dışarıdan kuşatan uzaya…; bir balon ne kadar şişerse onu dışarıdan kuşatan uzay da o kadar genişleyeceği için bilgimiz artıkça cehâletimiz de artar…»* Bu ifadenin en önemli şahidi bizatihi felsefe-bilim tarihidir. Korkulacak şey sâbitliktir; hareket varsa bir şekilde yola girilir… Her zaman söylediğimi tekrar edeyim: Bir millet kendi tarihini uzmanlara bırakamaz; Çin ya da Arjantin tarihinden bahsetmiyoruz. Tarihimiz kültürümüzün en ince kılcal damarlarına kadar sinmelidir; süreklilik ancak böyle sağlanabilir. Bu toprakların tarihî tecrübesiyle övgü ve sövgüden uzak sağlıklı bir ilişki kurmalıyız; kurulan ilişkileri geliştirmeli, derinleştirmeli, eğitim ve öğretime dâhil etmeliyiz. İslâm bilim tarihinin her üniversitede zorunlu olarak okutulmasına gelince, bu tür işler bir bütünün parçası ise işe yarar yoksa ters teper; nefret uyandırır.

Yeri gelmişken şu noktaya temas edeyim, Bu Ülke'de bazı akademisyenler kendi uzmanlık alanlarını biricik kabul edip buradan bir kurtuluş teorisi geliştirebiliyorlar ve dahi bu alan bir şekilde merkeze alınırsa her şeyin düzelebileceğini iddia edebiliyorlar. Hele bir de bu uzmanlık alanı bir 'kişi' ise değme gitsin… Buradaki psikolojik sâik şudur: Uzmanlık alanı ile kendine sosyal bir statü elde etme ve kendi kümesini yaratarak etrafında bir kaç tavuk toplayıp iktidar şehvetini tatmin; bir de becerebilirse bunu maddî kazanca dönüştürme; başka bir şey değil… Kültür bir bütündür ve fraktal gelişir yani belirli bir simetri, nisbet, denge vb… gözetir… Kültürde düşünmek kadar inanmak da; bilmek kadar estetik zevk almak da önemlidir. Sırf Gazâlî okumak sizi bilgin yapmaz ya basit bir uzman yapar ya da Gazâlîci; sadece İbn Arabî okumak da aynı… Hâlbuki bir bütün olarak geçmiş bugüne taşınamaz; anlamak, takdîs etmeden oradaki gayreti takdîr etmek; anlayarak çoğaltmak; çağın resmi, yorumu ve değerleriyle yüzleşmek… Bunun için tekrar etmekte fayda var: Kişinin kendine ilişkin tarihî bilinci, gelecek ile ilgili tasavvurlarının zeminini oluşturur.

Şöyle diyenler çoktur: *«Tarih, sırtımızda bir yüktür."* Yanıtım şudur: Tarihi neden sırtınıza alıyorsunuz ki, alıştınız hamallığa, sırtınıza bir şey konulduğunda hemen altına giriyorsunuz; hamallığa gerek yok; yola çıkın; farkındaysanız, yakaza halindeyseniz tarihin zaten size eşlik ettiğini hem ihsâs hem de idrâk edeceksiniz…

Son sözüm şudur:

Ne Hintli bilgeler gibi sadece 'kendini', ne de İskender gibi yalnızca 'dünya›yı fethetmek… Kendinin biraz dünya, dünya›nın da biraz kendin olduğun bilinciyle hareket etmek; daha da basitleştirirsek, illa fetih gerekiyorsa, hem kendini hem de dünyayı eş-zamanlı olarak feth edecek bir hayat görüşü geliştirmek en doğru gibi…

Kaynak:
***Arka Kapak 13. sayı*, Ekim 2016, www.arkakapak.com**

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-II: "Aydın Bizden Değildir!"

Düşünce Dergisi olarak ilk sayımızı düşüncenin ayrıcalıklı faili, münevver/aydın/entelektüeli dosya konusu olarak belirledik. Münevver, aydın, entelektüel… Aslında çok da masum olmayan kelime tercihleriyle etiketlenen, bir tefekkür zanaatkârı ve kimi zaman da aktivist bir sözcü aslında kastedilen. Ancak pek de üzerinde mutabakata varılmamış bir kavram, kimlik ve roller söz konusu. Zira bizzat münevver/aydın/entelektüelin de daima kavramlarla bir derdi olduğunu gözlemliyoruz. Siz bu sınıfın bir mensubu olarak bu isimlendirmelerden hangisini veya hangilerini tercih edersiniz? Sizce münevver/aydın/entelektüel kimdir? Bu kimliğin oluşumunu, yeniden üretimini ve pekişmesini sağlayan roller nelerdir?

Soru hem zor hem de uzun; biraz da karışık... Çünkü bir muhataba soru sorulurken yönlendirmeye yol açacak ön-önermelerle malûl... Yine de sorunuzu çözümleyerek sırayla ilerlemeye çalışalım. Her kavram belirli bir düşünce uzayında ve bu uzaydaki vektörel ilişkiler içinde anlamlıdır. Bu nedenle soru konusu kıldığınız sözcükleri Türk kültür uzayı içinde ele almak, söyleşinin maksadı açısından daha doğrudur diye düşünüyorum. Ayrıca bu tür sözcüklerin mefhumlarını daha iyi idrak etmek için kökenlerini de göz önünde bulundurmak gerekir. Öncelikle münevver klasik Türkçenin aydın da çağdaş Türkçenin sözcüğü olarak görülebilir. Bilindiği üzere münevver, nur aydın da ay kökünden gelir. Ancak hem münevver hem de aydın edilgendir; kısaca nurlu, ışıklı, aydınlanmış olarak çevrilebilir. Şunu sorabiliriz: Aydınlanma eylemini gerçekleştiren yani aydınlatan ışığın kaynağı nedir? Bir benzetme ile: Ay ışığını güneşten alır ve aydınlanır; öyleyse münevver ile aydının güneşi nedir? Bu sorunun yanıtı hem genel düşünce uzayı hem de yukarıdaki ayrıma sadık kalınarak Türk düşünce uzayı içinde verilebilir. Bunu şimdilik bir kenarda tutalım…

Öte yandan, sözcüğün anlama ilişkin kökeni yanında mefhumî/kavramsal kökenine, dolayısıyla tarihî gelişimine bakılırsa, ayrıntıya boğmadan, aydınlanma köklerini Yunan ve Helenistik kültürde bulan Hristiyanî bir kavramdır. İlkece maddenin, dolayısıyla dünyanın karanlık olduğu kabulüne dayanır; karanlık kabulü hem ortaçağ hem modern çağ hem de içinde yaşadığımız çağdaş durum için hâlâ geçerlidir; değişen sadece aydınlatan ışık yani kaynaktır. Ayrıca, insan da hem maddeye bitişik olması hem de ilk günah nedeniyle karanlığa gömülmüştür; onun da aydınlanmaya ihtiyacı vardır. Kanımca, İslam temeddünü, Tanrı'nın estetik yaratımı (masnûat) olarak ne maddeyi ne insanı karanlık kabul etmez. Elbette burada ontolojik anlamda bir karanlıktan bahsediliyor; yoksa mecâzî anlamda cehalet vb. değil… Bu çıkarımın ayrıntılarına girmiyorum ve bunu da bir kenarda tutuyorum…

İmdi, her temeddün hareketinin kendine has ilkeleri ve yöntemleri vardır; bu ilkeler ve yöntemler çerçevesinde hem geçmiş hem de çağdaş deneyimleri tevarüs, temellük, temessül ve en nihayet ihtiyaç hâsıl olduğu için tercüme eder ve kendi bilgi dağarcığının bir ögesi hâline getirir. Bu temelde bilgiyi ve o bilgiyi üreten kişiyi tanımlar; toplumsal bir yer tayin eder; adlandırır; işlevini ve amacını belirler. Buna göre yine ayrıntıya girmeden şu söylenebilir: Aydınlar, Batı Avrupa'da dinî–ilmî-felsefî-siyasî bir dizge olarak Kilise'nin yerini alan kapitalist-emperyalist–pozitivist yaşam görüşünün rahipleri olarak yükselmişlerdir. Aydınlanma hareketinin taşıyıcıları olarak, iletişim, bildirişim ve ulaşım yollarının gelişmesini ve basım tekniklerinin yaygınlaşmasını değerlendirerek, ayrıca akademik statülerini kullanarak etki alanlarını genişletmişlerdir. Başka bir deyişle, karşılıklı etkiyi unutmadan, aydın denilen yeni rahip, yeni dizgenin bir görevlisidir; hem onunla var-olan hem de onu var-eden olarak…

Yanlış anlaşılmamak için şu noktayı vurgulamama izin veriniz: Bahsettiğimiz konuların kendi doğal çevresindeki ve uzayındaki meşruiyeti ayrı bir durumdur; ithal edilen çevredeki meşruiyeti ise başka bir durum… Her iki halde de durumu önce tespit ederiz; sonra eleştiririz; elden geçiririz. Bunun için bir ölçüte, kıstasa ihtiyacımız var; neye göre eleştiri… Benim ölçütüm 1040'dan itibaren "Bu Millet"in yaşadığı en geniş anlamıyla ve tüm içeriğiyle tarihî tecrübedir. Bu çerçevede kendimi ne münevver ne de aydın olarak görüyorum. Münevver ve aydın anlamında kullanıldığında entelektüel olarak da kabul etmiyorum; ama Intellect'e nispetle entelektüel sözcüğü tercih edilebilir illâ böyle bir zorunluluğumuz var ise… Kendimi daha çok bilgi ile uğraşan anlamında bilgin olarak adlandırmayı tercih ederim; buna bağlı tüm diğer adlandırmalar ve unvanlar ikincildir kanaatimce…

Bazı yazılarımda vurguladığım gibi bir milletin faslı/ayrımı o milletin tarihî tecrübesidir; öyleyse Türk kültür uzayındaki diğer her şey Türk milletinin tarihî tecrübesine nispetle anlam ve değer kazanır. Bu ilkeler çerçevesinde Türk tarihî tecrübesi açısından bakıldığında münevver ve aydının, büyük oranda bu toprakların

çocuğu olmadığını düşünüyorum. Münevver ve aydının kimliğinin oluşumunu, yeniden üretimini ve pekişmesini sağlayan roller de ona verilen vazifelerdir. Bu açıdan, münevver ve aydın, felsefî anlamda, bırakınız "düşüncenin ayrıcalıklı faili" olmayı, düşünen değil, vazifesini yapan; bir fikre sahip olan değil, bir fikri savunan kişidir.

Fuzulî'nin meşhur beyitlerinden "Işk imiş her ne var âlemde/İlim bir kîl ü kâl imiş ancak" beytine dair kaleme aldığınız kitapta, Fuzulî'nin ilim ile marifet arasında bir ayrıma gittiğinden bahsediyorsunuz. Benzer şekilde âlim ile münevver/aydın/entelektüel arasında belirgin bir ayrım söz konusu edilebilir mi? Şayet belirgin bir ayrımdan söz edeceksek bu tarihin bir anında yaşanan kırılma ile mi söz konusu olmuştur? Yoksa bu tarz bir ayrım a-historik bir hüviyete mi sahiptir?

Biraz önce dediğim gibi her temeddün hareketinin kendine hâs dili, hatta dilleri söz konusudur; sözcükler hem anlamlarını hem de mefhumlarını bu dilin/dillerin ve bu dilin/dillerin tarihî gelişimi içinde bulurlar. İlim, âlim, marifet vb. diğer sözcükler gibi… Fuzulî'nin takip ettiği kendi temedününde zâten varolan ayrımı nazarî dil açısındandır; marifet tikellerin; ilim ise tümelin bilgisidir. İrfanî dil açısından ise marifet doğrudan deneyimle tanımak, ilim ise kognitif tahlil ile bilmektir. Âlim ile münevver, aydın ve entelektüel arasında farklılıklar olduğu gibi hem birleşim hem kesişim noktaları vardır elbette…

Ancak bilindiği üzere iki ne-ise-ne arasındaki fark, en özel niteliklerine (ehassu's-sıfat) göre yapılır. Buna göre düşünüldüğünde ilkece birbirinden ayrı olmakla birlikte şu söylenebilir; âlim, düşünme yanında bir vazife de üstlenirse aydına evrilebilir; ancak sırf vazife ile malul bir münevver/aydın, eğitimini almamışsa âlim olmaz, olamaz…

Öte yandan insanî idrake konu olan hiçbir şey a-historik ya da meta-historik değildir; çünkü bizatihi insan tarihîdir; dolayısıyla her eylemi de doğal olarak tarihî olmak zorundadır. Bu nedenle en temel ilke, fasl olarak tarihî tecrübeyi öne çıkartıyorum…

Yeri gelmişken, yanlış anlaşılmamak için, kanaatime göre, süreklilik kavramı içinde tarihî olanın en önemli özelliğini söyleyeyim: Gelecek yorumu…

Modern dönemin belki de en önemli felsefî dehalarından Ludwig Wittgenstein'ın çokça dillendirilen "dilimin sınırları dünyamın sınırlarını belirler" tespitini ve dil ile düşünce ve eylem arasındaki dolayımları hatırda tutarak münevver/aydın/entelektüel olarak isimlendirilen sınıfın tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Öncelikle Ludwig Wittgenstein'ı "modern dönemin belki de en önemli felsefî dehalarından" biri olarak görmediğimi belirteyim; bu cümlede, belki de en doğru sözcük "belki de"! Elbette yine kendi doğal bağlamı, uzayı içinde, belirli sorunları çözdüğünden oldukça önemli olabilir. Kanımca, deha vb. sözcükler paradigmatik

niteliğiyle kayıtlanmalı… Kendi paradigmatik bağlamını aşan ve hakikî anlamıyla deha denebilecek adlar nadirdir ve Wittgenstein bunlardan biri değildir. Kadim dil bilimleri ve felsefelerine aşina olanlar ne demek istediğimi rahatlıkla anlayacaklardır. Öte yandan "Dilimin sınırları dünyamın sınırlarını belirler." yargısı, dil, lisan anlamında ise –ki genelde böyle anlaşılıyor– oldukça eksiktir. Daha önce kaleme aldığım bazı yazılarda da ifade etmiştim: Lisan anlamında dil, yalnızca ifade eder; tek başına ne dünyamı kurar ne de sınırlandırır, sadece dile getirir; o kadar…

Öte yandan, daha Antikçağdan bu yana "Bilmek ile eylemek, bilgi ile eylem birbirini birlikte var kılar." olarak görülmüş; dil de bu birlikteliğin bir ifadesi olarak kabul edilmiştir… Son olarak, münevver/aydın sınıfının tarihî mefhumuna biraz önce işaret etmiştik; ama bu sınıf henüz var-olmaya devam etmektedir. Türk kültür uzayı açısından henüz bir dönüşüm geçirdikleri söylenemez; verilen vazifeleri yapmaya devam ediyorlar; bazen de kendi kabilevî mensubiyetleri etrafında çıkar çatışmasına giriyorlar. Henüz Türk milletinin tarihî tecrübesine istinaden düşünmeye başlamış değiller; başladıklarında Türk bilginine evrilecekler zaten…

İlber Ortaylı Türkiye'de Tanzimat tipi aydının kalmadığını ve böyle bir aydın tipine ihtiyaç olduğunu söyler. Tanzimat tipi aydını şöyle niteler; "Tanzimat tipi aydın, kültürel mirasını muhafaza eden aynı zamanda yeni dünyalara yelken açabilen adamdır. Dedesi gibi Arapça ve Farsçayı çok iyi bilir. Hatta daha iyi bilir. Çünkü yeni tetkik metotları geliştirir. Bir yandan da Fransızca öğrenir." Tanzimat aydınının sizin "münevver ve aydının yerini Türk bilgini almalı" sözünüzdeki "Türk Bilgini" ile kesişen ve ayrışan noktaları nelerdir? Dil konusu açısından baktığımızda ise bugün en iyi beyinlerinin İngilizce eğitim aldığı ve anadiliyle düşünemediği bir ülkede yerli ve cins kafalı insanlar yetiştirmek mümkün müdür?

Sanıyorum münevver, aydın ve bilgin kavramları hakkında şimdiye değin söylediklerimiz sorunuzun ilk kısmına bir yanıt oluşturur; biraz dağınık olsalar da… Çiviyi çakmak için çekici tekrar tekrar vurmak gerektiği gibi yine ilkeyi tekrar edelim: Bir milletin anlam-değer dünyasına, kısaca tarihî tecrübesine mensubiyet ve aidiyet duymak; düşünmesinde ve eylemesinde o millete ilişkin her türlü kanonik yapıdan pay almak…

Dil konusuna gelince, tarihin belirli bir döneminde bir dilin çok değişik nedenlerle öne çıkıp siyasî ve kültürel öncelik kazanması olağandır. Öncelikle ana dil ile anne dilini birbirinden ayıralım; her anne dili, çok çeşitli nedenlerle temeddünün üst üretimini taşımayabilir. Ancak ana dil bir kültürün bireyleri arasında iletişim ve bildirişim açısından hem yatay hem de dikey boyutta paylaşılabilirliği en yaygın biçimde mümkün kılan nazarî aklın iş gördüğü ve nesir ile ifade edilen dildir. Bu dil o kültürün bildirişim ve iletişim olduğu kadar düşünme dilidir de…

Modern öncesi dönemde ana dil kürevî katmanlara göre değişiyordu; örnek olarak siyasetin ve ilmin dili farklı olabiliyordu; Osmanlı döneminde siyasetin ana dili Türkçe iken nazarî ilimlerin ana dili Arapçaydı. Modern dönem ve sonrasında, ulus-devletlerin kurulması, ulaşım ve iletişimde hızlılık, mekânın yakınlaşması sonucu anne dili ana dil haline gelmeye başladı. İçinde yaşadığımız çağda yine de ana dil ile anne dillerinin farklı olduğu bölgeler çoktur; örnek olarak ABD'de ana dil İngilizce iken yüzlerce anne dili mevcuttur.

Biz, âriflerin dediği gibi ibnu'l-vakt olarak çağımızın mukteza-yı ahvaline göre davranmak zorundayız. Bu nedenle kimliğimizin mukavvim bir unsuru olarak ana dilimizi korumakla yükümlüyüz. Uzatmadan açıkça söyleyeyim ki, her bir entelektüel için günümüz koşuları içinde İngilizce öğrenmek farz-ı ayndır; ama İngilizce eğitim ihanettir; hele de manevî, beşerî, toplumsal bilimlerde… Ana dil ile düşünmeyen düşünmez, düşünemez; izler, takip eder, taklit eder, o kadar…

İşte bu nedenle İngilizce ana dil haline getirilmeye çalışılıyor. Kanımca halihazırda İngilizce eğitimden daha da tehlikeli bir durum söz konusudur Türkiye'de; o da Arapça eğitimdir. Hemen söyleyeyim, hem kadim medeniyetimizin dili olması hem de klasik Türkçe'nin kelime hazinesini belirlemesi açısından klasik Arapça bir Türk bilgini için yabancı dil olarak kabul edilemez; özellikle manevî bilimlerle uğraşanlar için büyük oranda olmazsa olmaz bir ön-koşuldur. Ancak bu durum, Bu Ülke'de çağdaş Arapça eğitimini –öğretimini değil– vermeyi gerektirmez; bu da bir ihanettir. Tüm İlâhiyat Fakülteleri'nin eğitim dilini Arapça yapmak Bu Ülke'ye yapılacak en büyük ihanetlerden biridir.

Örnek olarak İstanbul'da uluslararası bir İlahiyat Fakültesi kurarsınız; Arapça dâhil birçok dille eğitim verirsiniz; ancak Anadolu'da bir ilahiyat fakültesinde Arapça eğitimi vermekle ne elde edilecek; Trabzon ilinin, Of ilçesinin, Keler Köyü'ne atadığınız imam, dini, muhatap olduğu kitleye Arapça mı anlatacak? Ayrıca dil söz konusu olduğunda Anadolu ve Balkanlar'da yaşayan biz Türkler için başka bir durum daha söz konusudur; o da dilimiz dinimiz hâline gelmiştir; bu nedenle dinimizi korumak için dilimizi de korumak zorundayız. Yine de kabul etmek gerekir ki, tek başına dil insanı düşünür ya da bilgin kılmaz; gerekli ama yeterli değildir...

Türkiye'de münevver/aydın/entelektüel denildiğinde ikili ve birbirini besleyen bir tavır söz konusu. Bir taraftan gayritabiî bir biçimde idealize edilen münevver/aydın/entelektüel eylem ve söylem ile bu idealin dışına düşen aktüel münevver/aydın/entelektüelin daimi eleştirisi. Mesela en çok eleştirilen hususlardan biri Türkiye'de aydınların halktan kopuk ve halkın değerlerine yabancı olduğu yolundadır. Diğeri ise yine bahsettiğimiz kitabınızdaki beyite atıf yapacak olursak münevver/aydın/entelektüellerin "kâl ve hâl"leri arasındaki uyuşmazlık hakkındadır. Sizce Türkiye'de münevver/aydın/entelektüelin hali nedir? Sizce böyle bir yabancılıktan

bahsetmek mümkün mü? Eğer böyle bir yabancılık hali varsa bu, patolojik bir durum mudur?

Açıkçası münevver/aydın arasında böyle bir ayrımın yapay olduğunu düşünüyorum. Aydın, yukarıda işaret ettiğimiz üzre, vazifesini yapan kişi ise hâli de vazifesine göre biçim kazanır. İkincisine yani "Türkiye'de aydınların halktan kopuk ve halkın değerlerine yabancı olduğu" şeklindeki yargınıza gelince, işin doğası budur zâten... Kavramın tarihî süreçte ortaya çıktığı doğal yerde aydın halkına bağlı ve yerli kalabilir; ithal edildiği yerlerde ise tercih hakkı yoktur; adını verenin sınırlarına hapsolmuştur. Başka bir deyişle aydın doğal yerinde, iktidarın borazanıdır; ithâl edildiği yerde ise, J.P. Sartre'in dediği gibi, içeriği hangi ülkeye aitse o kültürün borazanıdır; onlar üfler, o da bulunduğu yerde çalar...

Aydın hayır diyemeyen adamdır; çünkü varlığını gücü onaylamaktan ve meşrulaştırmaktan alır. Söyleşi boyunca sık sık dile getirdiğimiz üzere konuya daha çok Türk kültür uzayı içinden bakıyorum; bu açıdan, kısaca demek gerekirse, tarihî tecrübemiz açısından Türk aydını karanlıktır; çünkü hiçbir şeyi aydınlatmaz; karıştırır, dolaştırır; yorar ve milletini götürür temsil ettiği yabancı kültürün çıkarlarına râm eder... Günlük bir gazetede yayımlanan bir söyleşide, yanlış hatırlamıyorsam, Türkiye'deki aydın için, söyleşi yapılan yazar şu cümleleri kurmuştu: "Bunlar ölülerini nasıl gömeceğini bilmeyen tek insan türü. Türk aydını ölüsünü nasıl gömeceğine dair bilgiye sahip değil. Dünyanın hangi kabilesine gidersen git, kendi kültürel ritüelleri içinde bir ölünün mezara nasıl gömüleceğini, tabutun nasıl taşınacağını ya da nasıl yakılacağını bilir. Bunlar bilmez. Bunlarla birlikte cenazeye gittiğinizde eğer sıradan halk, cemaat, orada olmasa o ölü orada kalır usta! Bunlar tabutu omuzdan omuza geçirmeyi de bilmez, toprak atmayı da... Kenarda aval aval dururlar. Ölüsünü gömmeyi bilmeyen insanın ben entelektüelliğini değil, varoluşunu tartışırım..."Doğru söze ne denir?

Yakın tarihimize bakıldığında denilenlerin onlarca örneğini görmek mümkündür... Tarihe bakmaya da gerek yok aslında! Bunu görev yaptığım çeşitli kurumlarda akademik ünvanlı aydınların davranışlarında da müşahede ediyorum; güce ilişkin o kadar çok hesapları var ki, bir türlü özgür kılamıyorlar kendilerini; onun için de bırakın itirazı soru dahi soramıyorlar; soru soramayan kişi âkil-bâliğ değildir. Başka bir deyişle, herhangi bir ortamda fikrini, gerekçesi ne olursa olsun, usulü dairesinde ifade etmekten korkan kişinin âkil-bâliğ olduğu söylenemez. Kanımca, hür olmanın asgarî şartı razı olmadığı bir davranışla ya da bir fikirle muhatap olduğunda kişinin rahatsızlığını dile getirmesidir... İşte bu nedenle Türkiye'de mensubiyetleri ve aidiyetleri sorunlu olduğundan özgüveni bulunmayan aydınlar vazifelerini aldıkları güçlüye öykünür, pay alarak rahatlarlar; kendi insanlarına ise tahakküm ederek ezikliklerini gidermeye çalışırlar.

Meselelerimizin hallinde "yerlileşmeye" işaret ediyorsunuz. Yerlileşme nasıl bir seyir izlemeli sizce? Aydınlardan başlayıp halka mı yayılmalı, yoksa küresel dünyada hızla dünya insanı olan bireylerden müteşekkil halktan başlayıp aydına mı sirayet etmeli?

Önce yerlileşmenin üzerinde yaşadığımız yer ile, toprak ile halleşmek olduğunu belirtelim. Mistik ve aşkın bir şeyden bahsetmiyorum; gelecek ön-görümüze uygun olarak tarihî tecrübemizle yüzleşmektir yerlileşmek... Bu bir süreçtir; yola çıkmadır; niyet ve ilkeler ışığında yol almadır... Yerlileşme, bir daire çizmek için kendine bir merkez tespit etme işidir. Ancak bir yerden bir yere bakılabilir; bakmak için durulacak yer-dir yer-lilik; bir ait olmak, bir mensubiyet duymaktır kısaca... Kendinden vazgeçmeden başkasına, bizi terk etmeden size uzanma işidir... Kısaca dışa uzanmak için içte derinleşmektir...

Aslında sorunuz şimdiye değin dediklerimi o kadar doğruluyor ki, "aydın ve halk" diye bir ayrım hakikî midir mecazî mi? Halk yerli değilse o halkın çıkaracağı aydın yerli olabilir mi? Aydın halkın çocuğu değilse yerli bir duruş takınabilir mi? Biz de olan budur işte, kendi içinden çıktığı halka önderlik edeceğine, onu tahkir etmek, dilini, dinini, değerlerini, zevklerini, alışkanlıklarını kısaca varlığını aşağılamak... Karadeniz'de sıkça denildiği üzere "Kestane kabuğundan çıkmış da kabuğunu beğenmemiş..." Soruyorum, "Aydın bu halkın çoğu değilse kimin çocuğudur?"

Türkiye'de münevver/aydın/entelektüellerin kendi medeniyetimizin ilim ve tefekkür birikimiyle irtibatı (bu irtibatın varlığı/yokluğu, niteliği vs.) hakkında ne düşünüyorsunuz? Bugün bir Türk münevver/aydın/entelektüelinin bu irtibatı kurmasına engel olan şeyler nelerdir ve böyle bir irtibatın kurulabilmesini mümkün kılacak donanım ve koşullar nelerdir? Bu birikim ile kurulacak bir irtibatın bugün için bize önemli imkânlar açacağı fikrine katılır mısınız?

Kısmen buna işaret ettim... Yine de bazı vurgularda bulunabilirim: Daha dökümü, envanteri bile çıkartılmamış bir ilmî ve fikrî gelenekle nasıl irtibat kurulabilir ki? Bizim medeniyetimizin bir dökümü, envanteri bile yok! Hala keşfediyoruz; tespit ediyoruz. Bu bir; ikincisi, en önemli engel psikolojiktir; daha önce de pek çok kez işaret

ettiğim gibi, biz ayarı kaymış bir milletiz; ayarımızı kaydırdılar. Biz kendi tarihimiz önünde küçük düşürüldük. Denildiği üzere, bir milleti, bir kere yenmek istiyorsanız onunla savaşın; sürekli yenme zevkini tatmak istiyorsanız, kendi tarihi önünde küçük düşürün. İkinci engel, geleceğe ilişkin bir niyetimiz yok; varsa da hissî nazarî değil...

Geleceğe ilişkin nazarî yani hesabı verilmiş niyeti olmayan bir milletin kendi tarihiyle ilgilenmesinin bir anlamı yoktur; çünkü geleceği olmayan bir geçmiş konuşmaz; konuşmayan bir geçmiş ölüdür, tarih olmaz; tarih geçmişin geleceğe katılan tarafıdır hâlbuki bu nedenle de diridir... Tarih ile gelecekte karşılaşma becerisini gösterebilirsek ancak o zaman geçmiş, tarihe dönüşür; tersi durumda geçmiş zâten geçmiştir; öyle de kalır... Diğer engeller tekniktir; yola çıkılınca her ihtiyaç hâsıl olduğunda kolayca giderilir...

Tarihî tecrübe ile her irtibat, bize öz-güven kazandırır; kendimize olan saygımızı artırır; ama en önemlisi düşüncemize bir derinlik katar; çünkü, tarih düşüncenin derinliğidir; düşüncemizi iki boyutluluktan kurtarır; üç boyutlu kılar... Kısaca tarih insana süreklilik duygusu kazandırır; bu da kişiye, ait olduğu ve mensubiyet duyduğu kültürün sürekliliği içinde bir tür ölümsüzlük hissi verir.

Türkiye'de sonucu fikrin ve emeğin değil de ilişkilerin belirlediğini söylüyorsunuz. Böyle bir ortamda iyimser olmak adına hiç mi bir şeyimiz yok?

Elbette var! Yok ise niye konuşuyoruz ki! Yarını olmayanın konuşacak bir şeyi bulunmaz. Konuştuğumuza göre, bu söyleşiyi yaptığımıza göre demek ki, ümit ettiğimiz bir yarın var... Ancak 1960 ve sonrasında bir millet olma vasfını kaybettik; holistik, bütüncül yapımız bozuldu; her alana ait kanonik yapılarımız darmadağan; ortak-akıl, ortak-dil, ortak-vicdan paramparça... Bakınız hala bir milletin yaşadığı bir coğrafyada bir düşünür bir yazı kaleme aldığında diğer düşünürler tarafından hemen ciddiye alınır, okunur, değerlendirilir, eleştirilir; kısaca o kişi çoğaltılır. Bizde ise, öncelikle bir yabancı bu konuda ne demiş ona bakılır…

Öyle bir noktaya gelmiş ki durum şuna benziyor: Yıllarca annesine kötü kadın denmiş adama, “Yok öyle bir şey; araştırdık; senin annen iyi bir kadındı.” diyorsunuz. İlk tepkisi şu: “Batılı/Avrupalı (ya da İranlı, Mısırlı, Pakistanlı) uzmanlar bu işe ne diyor?” Yenilgi kafada; bu nedenle işimiz zor. Dedik ya tarihimiz önünde küçük düşürüldük diye... Bütüncül yapı bozulduğu, kanonik yapılar hâk ile yeksân olduğu için kişiler, şahsî, en fazla kabilevî mensubiyetler ile iş görüyorlar... Milletimizin herkesin kendine göre konuştuğu müteal/aşkın bir grameri kalmamış; bu nedenle her kafadan bir ses çıkıyor...

İyimseriz yine de; çünkü hala soru sorabiliyor ve sorunlarımız üzerine konuşabiliyoruz; bu iyi... Her şeye rağmen ümit verici... Âmiyâne deyişle, bu

topraklarda "Ne olacak bu memleketin hâli?" sorusunu soran ve –pejoratif(küçümseyici) anlamıyla bile olsa– geyiğini yapan insanlar var-olduğu sürece ümit var demektir...

Münevver/aydın/entelektüellerin siyasal angajman içinde olması ve bazılarının medyatik simalar haline gelmesi konusunda ne düşünüyorsunuz? Türkiye gibi modernite ile problem yaşayan ülkeleri dikkate aldığımızda aydının siyasal alanda kanaat bildirmesini bir gereklilik olarak mı yoksa Julian Benda'nın ifadesiyle ahlaken bir bozulma olarak mı görmeliyiz?

Doğal bir gelişme... Daha da önemlisi, münevver/aydın tavsiye ya da fikir beyan etmek için ve yol gösterici olarak siyasî kanaat bildirmiyor; iktidar çatışmasında taraf olup, kendi kabilevî diliyle güç adına konuşuyor; temsîl ettiği güç merkezi adına; vazifesini kendi için yerine getirdiği pratik adına... Denilenleri illâ siyasî anlamda düşünmeyiniz; kültürel, manevî, anlam ve değer dünyası açısını da göz önünde bulundurunuz... Şöyle bir bakın; bu milletin tarihini, dilini, ahlakını, değerlerini, zekasını, kültürünü, bu millete ait her ne var ise onu tahkir eden, tezyîf eden; milletin olması için değil, solması için gayret gösteren; milleti kendi kabilevî diline mahkum eden kişidir aydın...

O zaman ben de derim ki, Türkiye'de halkının sorunlarını çözene değil, halkını tahkîr eden, tarihine ve değerlerine küfredene aydın derler; yani içi karanlık olan... Elbette bilgin kendi toplumunu her açıdan eleştirebilir; ama bu daha iyi, daha doğru ve daha güzel olma adınadır; zaten bu tür bir eleştirinin dili tahkir ve tezyif içermez. Öyle bir eleştiri yapılıyor ki, işgal komiseri gibi... Boşuna demiyorum, "Bir milletin askerî-siyasî örgütünü düşmanları; tarihini, o milletin aydınları yener." diye... Toplumunu beğenmiyorsan, daha iyiyi, doğruyu ve güzeli biliyorsan, geç öne, anlat, öğret; asla halkından ümit kesme... Ama Osmanlı münevveri ile Cumhuriyet aydını nazarında halk hiçbir zaman önemli ve güvenilir bir güç değildir... Aslında bu tür eleştiriler, yalnızca kendilerinin bildiği muhtelif küresel odaklara mensubiyet ve aidiyet duymanın bir sonucudur.

Bilgin gerektiğinde, toplumu ihtiyaç duyduğunda siyasî bir rol alabilir; zaten bir toplumda yalnızca bilgin insanların üstlenebileceği görevler vardır. Osmanlı döneminde bu tür bilginler âlim-bürokrat olarak görülmüşlerdir (kalemiyye); ve bunlar her kültürde bulunabilirler. Ancak hakikî anlamıyla bilgin, küllî bir nazarî bakış-açısının temsilcisi olmalı; toplumuna içinden değil, önünden yol göstermelidir.

Açıktır ki mevcut içinde yani şimdide hesabı olan bir bilgin, ne geçmişi sağlıklı değerlendirebilir ne de geleceği hakkıyla ön-görebilir; çünkü hesabı hem aklını hem hadsini mahsup eder... Şunu tekrar vurgulayalım; yer, kişiyi tek başına tayin etmez; kişi, sahih bir kişioğlu ise yerini de anlamlandırır. Bu nedenle bilgin, bilgin ise, hangi

yerde olursa olsun bilgindir; bu bir kişilik tarzıdır; aydın ise nerede olursa olsun yine aydındır; siyasette ya da üniversitede...

İyi bir bağlantı oldu bir sonraki sorumuza; günümüzde münevver/aydın/entelektüelin özellikle de bir üniversite ve enstitü gibi kurumlar haricinde var olamayacağı yahut varlığının etkili olamayacağı öne sürülüyor. Yani bu önermeye göre münevver/aydın/entelektüel, biraz da Pierre Bourdieu'nün deyişiyle aynı zamanda bir "homo academicus"... Siz bu iddiaya katılıyor musunuz?

Aydınlar tek bir millettir. Dediğim gibi nerede oldukları ve hangi ünvanları taşıdıkları mahiyeti değil dereceyi değiştirir... Sorun bir kendilik bilinci sorunudur; siz kimliğinizi, kişiliğinizi hangi bağlamda kazandıysanız o bağlamı tezahür ettirirsiniz. Bir örnek verelim: Kendilik bilincini siyasî bir hareketin içinde elde eden, onu aşan bir tutum ve davranışı çok zor takınabilir. Dışında elde edip daha sonra dahil olan bir kişi ise çok daha farklı bir tavrın ve tarzın sahibi olabilir. Bilgin olma ile aydın olma da buna benzer; ister akademide ister siyasette aydın kimliğine sahip kişi aydındır; akademide diye farklı davranabileceği beklenmemelidir... Nice akademisyenler aydın duruşu göstermişlerdir; nice akademi dışı insanlar ise bilgin duruşu...

Aslında ilginç bir biçimde aydın derken okuyup-yazabilen, âmiyane bir tabirle mürekkep yalamış kişiyi anlıyor insanlar; tahsilli kişi yani... Çok ilginçtir sanayi devrimi etkilerini gösterinceye değin İngilizler herkesin okumasının gerekli olup olmadığını; kadınların öğretim görüp görmesinin toplum için bir anlam ifade etmeyeceğini tartışıyorlardı. Sorun, sanayî âletlerinin kullanımının öğretilmesi ve üretim mekanizmalarının dönmesi için ürünlerin etiketlerinin okunması ihtiyacına dayanınca kendiliğinden çözüldü.

Bu örneği şunu vurgulamak için verdim: Akademi'deki aydınlar emin olun çoğun tahsilli insan seviyesinde; varlıklarını bilgilerinden değil ünvanlarından devşiriyorlar. Zekîler ama akıllı değiller; çünkü insan için akıl ile ahlâk arasında lâzım-melzûm ilişkisi vardır... Bilgisi ile eylemini hakikat, adalet ve muhabbet için değil de güç için, iktidar için, tahakküm için, hatta çıkarı için istihdam eden bir kişiye academicus sıfatı verilebilir ama homo sıfatı konusunda o kadar emin değilim...

Bir yandan kurumsallaşma/bürokratikleşmenin ve liberalist/pazar eksenli bir dünyada yaşamanın getirdiği baskı, diğer yanda uzmanlaşma kaygısı arasında bir münevver/aydın/entelektüel portresi çiziliyor. Bu çıkmazların dışında bir "epistemolojik evren" yaratmak münevver/aydın/entelektüel için mümkün müdür?

Bu sorunun içerdiği yargının/yargıların mutabık olduğu gerçeklik alanını zihnimde canlandıramadım. Bu durum yorulduğumun da işaretidir. Türkiye'de

münevver/aydının bu kadar ciddiye alınmaya değer olduğunu düşünmüyorum; bu kadar soruyla ve dahi yanıtla da biraz israfa girdik. Düşünmek, manayı yani denmek isteneni, kasdı dile getirme işidir ki bunu da söyleşi süresince elden geldiğince yerine getirdik sanıyorum. Epistemolojik evren terimine gelince, kısaca, ontolojik evreni farklı olanın elbette epistemolojik evreni de farklı olacaktır; ayrıca yaratılmasına gerek yok...

Son olarak, tekrar etmeme izin veriniz: Aydın, bir türdür; diğer türlerle, bilgin, akademisyen, uzman, tahsilli insan vb. çakıştığı, kesiştiği nitelikler olabilir; ancak mısdakı kendine hâs bir var-olandır. Kadim deyişle kavramları çözümlerken mâ-bihi'l-iştirâk ile mâ-bihi'l-iftirâkı birbirine karıştırmamalıyız...; başka bir deyişle vucûh-i iştirâk ve iftirâk iyi belirlenmediği sürece kavramlar arasındaki fark iyi tespit edilemeyeceği gibi bahse konu olan tek bir kavramın mâ-bihi'l-ihtisâs'ı bile doğru bir biçimde tayin edilemez. Görüldüğü üzere, sorunu klasik Türkçe'nin ıstılahları ile kolayca vuzuha kavuşturduk...

Nihayetinde lafızlara değil mefhumlara dikkat kesilelim; söyleşi boyunca sık sık vurguladığımız gibi sözcük ne olursa olsun, bilgin, münevver, aydın, entelektüel, tüm farklı ünvanlarıyla akademisyenler, tüm değişik alanlarıyla uzmanlar, her dereceden muhtelif alanlarda tahsilli insanlar, Bu Ülke'de her şeyin ölçütü, mâ-bihi'l-ihtisâsı, ehassu's-sıfatı, en temel niteliği, faslı, ayrımı, mefhumu Türk milletinin dinî, siyasî, iktisadî, fikrî, ilmî, edebî, vb. alanlardaki bilgi ve eyleminin tecessüm ettiği, cisimleştiği tarihî tecrübedir.

Bu ilkeler ışığında kendi konumum şudur: Bu milletin tarihî tecrübesine ilişkin mensubiyeti ve aidiyeti olmayan bir kişiyle bu milletin geleceği üzerine konuşmam; benim için onun bir Çinli ya da bir İngiliz'den farkı yoktur. İbn Haldun'un dediği gibi, kalplerimiz müteferrik ise akıllarımızı kimse birleştiremez; kalbimiz yani vicdanımız yani anlam-değer dünyamız, yani tarihî tecrübemiz yani BİZ… BİZ'den olmayan ile Biz üzerine konuşulmaz zâten... Aydın BİZden değildir...

KAYNAK:

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu İle Röportaj: Aydın, BİZ'den Değildir!, Düşünce Dergisi, http://www.dusuncedergisi.com.tr/sayi-1-entelektuel/4/prof-dr-ihsan-fazlioglu-ile-roportaj-aydin-bizden-degildir

*****Röportajın pdf halini Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu Okumaları kapsamında fazlioglu.blogspot.com adresinde yer alan, http://fazlioglu.blogspot.com/2018/06/prof-dr-ihsan-fazlioglu-roportaji-aydin-bizden-degildir-dusunce-dergisi-iktibas.html bağlantısından indirebilirsiniz.**

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-III: "Yanlışlara Ağıt Yakmaktan Doğruları İnşa Edemiyoruz"[2]

Çalışmalarını İslam Bilim Felsefesi tarihi ve matematik tarihi üzerine yoğunlaştıran Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu, yeni yayınlanan ***İslam-Türk Felsefe Bilim Tarihinin Anlam Küresi, Kendini Aramak*** ve ***Akıllı Türk Makul Tarih*** kitaplarıyla, ayağa kalkmak isteyen Türkiye'ye yeni bir dil inşası öneriyor. Fazlıoğlu, ***'sona değil, yola bakalım'*** diyor.

Medeniyet Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu, derslerini yalnızca öğrencilerin değil, öğretim görevlilerinin de takip ettiği Türkiye'nin çalışkan cins kafalarından biri. İslam bilim felsefesi tarihi ve matematik tarihi üzerine çalışan Fazlıoğlu'yla Papersense Yayınları arasından okuyucuyla buluşan üç yeni kitabının tartışma konuları üzerinden ***'akıllı Türk***'ü, '***makul tarih***'i ve olan biteni konuştuk.

Ümitvâr olmakla birlikte mevcuda ilişkin karamsar sayılabilecek bir tablo tasviri yapıyorsunuz. Bugün Türkiye'de yolunda gitmeyen şey/ler nedir? Ve bunların gayrı safi milli hâsılanın artmasıyla düzeleceğine inanan çok sayıda insan var.

Tefekkür ile tedebbür[3] dolayısıyla fikir ile tedbir, zat bakımından aynı, itibar bakımından

[2] Genç, Y. (Aralık, 2014). Yanlışlara ağıt yakmaktan doğruları inşa edemiyoruz, Yeni Şafak Pazar Eki. https://www.yenisafak.com/yenisafakpazar/yanlislara-agit-yakmaktan-dogrulari-insa-edemiyoruz-2038241

[3] Tedebbür, bir işin neticelerini ve âkıbetini düşünmektir. (Kaynak: http://www.islamveihsan.com/tefekkur-nedir-teemmul-nedir-tedebbur-nedir.html) M. Negiz.

ayrıdır. Söylenenler tefekkür cihetindendir; tedebbür cihetinden değil. Bu nedenle kendimce fikirlerim ***"olması gereken"*** açısından ifade edilmişlerdir; ***"olan"***a ilişkin tedbir hakkında fazla bir şey söylemezler. Başka bir deyişle olgu ve olayların hakikî mahiyetlerine ilişkindirler; ferdî hakikatlere değil. Ya da kısaca şöyle diyeyim, işin siyaseti ile değil hakikati ile ilgilidirler. İşte bu nedenle, olması gereken hakkında söylenenlerle olana bakıldığında karamsar bir tablo tasvir edildiği sanılıyor; nazarın noktası tashih edilirse tasvir de düzeleceğinden bu yanlış sanı da ortadan kalkar. Karamsar olsam, ne konuşur ne de yazardım. Karamsar değilim çünkü sona değil, yola bakıyorum; yani sonuca değil, sürece... Şöyle inanıyorum, sonuca odaklananlar ağır baskı altında kalırlar, sonuca ulaşmak için her yolu meşrû görürler; başaramadıklarında ise bunalıma girerler. Sürece dikkat kesilenler, farklı süreçlerin varlığını ön-görürler; süreçte olmak onları dâim ayık tutar; çünkü süreç sürer, süreklidir. ***"Yolunda gitmeyen şey/lere"*** gelince, çok şey söylenebilir; ancak en temelde sorun bir ***"yolda olmamak"***tır; çünkü bir şeyin yolunda gitmesi için bir yolda olması gerekir. Başka bir deyişle, tedebbürün tedbiri, tefekkürün fikrine merbut[4] kılınmalı; siyaset de bir hakikatin mümaresesi olmalı. ***"Çok sayıda insan"***ın düşüncesi anlamlıdır; çünkü herkes kendi derdiyle hem-hâldir; ama düşünce, tefekkür ***"az sayıda insan"*** içindir.

GAZETE DİLİYLE DÜŞÜNCE DİLİ KURULAMAZ

'İşleri nasıl yoluna koyarız?' sorusunun reçetemsi bir yanıtı olmadığını söylüyorsunuz. Bununla birlikte bir dil inşasından da söz ediyorsunuz. Bugün dünyayı kavrayacak bir dilimiz yok mu?

"İşleri yoluna koymak" çözümün başlangıcı; ***"nasıl"*** ise sorunun. Dediğim şu, nasıl sorusu yanıtını yolun başında değil, bizatihi yolda bulur. Yolun başında oturup düşünenler en nihayetinde ağlarlar; yola çıkanların, yürüyenlerin çözüm için en azından bir ümitleri var demektir. Dil inşasından muradım, tefekkürün dilidir; tefekkürün bir dili yok 'Bu Ülke'de. Günlük dil ile dışa düşersiniz; içe değil; bu da düşünce olmaz.

Bir dilin dünyayı kavramasının zemini, öncelikle köklerini bir hayat görüşünde bulmasıdır. Günümüz Türkçesinin zemininde bir hayat görüşü var mı? Var ise nedir? Sonra da kavramlar. Kavramı olmayan kavrayamaz.

Kitaplarınızın, özellikle felsefe-bilim yazılarınızın zor anlaşıldığı yönündeki eleştirileri de bu açıdan görmek gerekiyor o halde. Günlük yaşam dilinden yani gazete dilinden çıkmamız gerekiyor…

[4] Merbut: 1.bağlanmış, bağlı olan. 2.ilişik bulunan, ilişkin. (Muhammet Negiz).

Yazılarım zor değil; yalnızca bir dilleri var. Elbette elden geldiğince klasik Türkçeye sinmiş usûleynin[5] kavramlarını dikkate almaya çalışıyorum. Kavramlar bilinmeden yargıların anlaşılması zordur; sadece ezberlenirler.

Yaşamda kullandığımız herhangi bir dili terk edelim demiyorum; yerinde kullanalım diyorum. Gazete dili gazetede kullanılmalı; düşüncede değil. İnsana ait hiçbir şey birbirinin yerine ikame edilemez; her şey yalnızca alt ve üst sınırları iyi tespit edilerek yerine konmalı ve kullanılmalı.

TÜRK OLMAK, TÜRK KALMAK

Başımıza neler geldiğini anlamamız gerekiyor ama önce belki 'biz'e temas edersiniz. Türklüğü, Selçuklu siyasetine müntesip olmak şeklinde açıklıyorsunuz.

Geçmiş ile gelecekte karşılaşmaktan bahsediyorum ki o zaman o geçmiş tarihe dönüşür. Yoksa geçmişteki bir olgu ya da olaya mücerret[6] intisap[7] hiçbir şeyi çözmez. Dediğim, bu toprakların tecrübesinden hareket etmek. Bu tecrübenin içine Selçuklu da, Osmanlı da, Cumhuriyet de girer.

Öte yandan **'Türklük'** sözcüğü, **-lük** ekinin imlediği üzere bir soyutluğu içer; daha çok Türk olmak, Türk kalmak, kısaca hareket, süreç içinde olmak, yolu kendine mesken, yürüyüşü tarz kabul etmek… **'Biz'** sözcüğünün mefhumu itikadımızın, kültürümüzün, medeniyetimizin, ne denirse densin, tarihî tecrübesidir; aşkınlığı[8] bağlamsallığında içkindir[9]. Dikkat edilmesi gereken, bu tecrübedeki sabiteler[10] ile değişkenleri birbirine karıştırmamaktır.

BİZE AİT OLAN SORU KONUSU KILINMALI

Bir zamanlar iyiydik. Atlarımızı sınır uçlarında koşturuyor, medreselerimizde çağın tüm bilimlerini derinlikle ele alıyorduk. Sonra ne oldu da bugün bu soruyu size yöneltiyorum? O ilk kırılmanın tespitini nasıl yapıyorsunuz?

---

[5] Usûleyn: İki usûl (usûlu'l-fıkh ve usûlu'd-dîn).

[6] Mücerret: 1.Soyut, 2. Katışık ve karışık olmayan, 3. Evlenmemiş, bekâr

[7] İntisap: 1. Bağlanma, 2. Girme, 3. Kapılanma

[8] Aşkın: İng. transcendent 1. Bir düzeyin ötesine yükselen, verilmiş bir sınırı aşan. 2. Üstün olan; insanlık düzeyinin üstüne çıkan (Tanrı). 3. Göz önüne alınan alanın dışına çıkan; özellikle bilinci aşan, bilincin dışına çıkan. 4. (Kant'ta) Olabilecek her türlü deneyin sınırını aşan, insan bilincini aşan. 5. Doğayı, gerçekliği aşan: doğaüstü, duyuüstü. Karşıtı bk. İçkin.

[9] İçkin: İng. immanent (Lat. immenens = içinde kalarak, içinde olarak < in = içinde; manere =kalmak transiens (aşkın) = bir şeyin ötesine geçerek, "aşarak"ın karşıtı) 1. Yalnızca bilinçte olan, yalnızca bilinç içeriği olarak var olan (şey). (Bilinçte içkin.) 2. Deney içinde kalan, deneyi aşmayan (şey). (Deneyde içkin.) 3. Dünya içinde, dünyada olan (şey). (Dünyada içkin.) BSTS / Felsefe Terimleri Sözlüğü 1975

[10] Sabite: 1. Değişmeyen, kımıldamayan. 2. Kanıtlanmış, anlaşılmış. 3.Bir formülde geçen ve önceden belirlenmiş bulunan değişmez nicelik. 4. Görünürde hareket etmeyen yıldız

Beşerî eylemler kendilerine delalet[11] eden sözcüklerin mutlaklığı içinde ele alınmaz; çünkü her tür eylemimiz belirli bir mekân-*zaman içinde var*-olan ilişkiler yumağıdır. Belirli koşullarda varlığa gelirler; imkânlarını tüketirler ve varlık sahnesinden çekilirler. ***'Biz'*** dediğimiz de bir eylemdir; bir hâdisedir; muhdestir[12]; mukayyettir[13]; tarihî süreklilik içinde yol alır; var-olur ve yok-olur. Siz bugün bana bu içerikte bir soruyu sorabiliyorsanız sürekliliğimiz devam ediyor demektir. Kırılmaya gelince sürekliliğin herhangi bir formudur; varlığa gelmesinin pek çok şartı vardır. Ayrıca, bu kırılma başka bir yerdeki inşalarla alakalıdır. Daha açık bir ifade ile bize ait olanın soru konusu kılınması, biz-olmayanların diyarında ortaya çıkan ve bizi de belirlemeye başlayan farklı ve bizce yeni durumlarla ilgilidir. Bu nedenle felsefe-bilim tarihini bir kavga ve savaş tarihi olarak okumamalıyız. Bundan sakınırsak kırılmalardan çok inşalara yönelebilir ve ne olup bittiğini anlayabiliriz… Çünkü yanlışlarımıza ağıt yakmaktan bir türlü doğrularımızı inşa edemiyoruz.

SÜREKLİLİK GEÇMİŞ VE GELECEĞİ BİR ARADA TUTAR

En sık vurgularınızdan biri de süreklilik. Süreklilik her alanda mı?

Süreklilik idrakin bir özelliğidir her şeyden önce. Her şey, her şey ile ilişkilidir ve her şey, her şeyin devamıdır. Sorun sadece siyasî süreklilik değildir. Süreklilik olmaz ise düzen, nedensellik, yasalılık, vb. hiçbir şey olmazdı.

Çünkü süreklilik yalnızca sübutiyetin[14] değil aynı zamanda değişimin de zeminidir. Görünür olanı taşıyan görünmeyeni dikkate almazsak, ahvali taşıyan zatı bilmezsek, ne kavramlarımızı inşa edebiliriz ne de yargıda bulunabiliriz.

Usûleyn[15] açısından süreklilik adetullah ve sünnetulah[16] kavramlarının da içeriğini oluşturur zaten. Süreklilik hem geçmişi hem anı hem de geleceği bir arada tutar çünkü...

---

[11] Delalet: a. (dela:let, l ince okunur) esk. 1. Kılavuzluk, aracılık. 2. mec. İz, işaret.

[12] Muhdes: sf. 1. Yeni kurulan, sonradan oluşturulan. 2. a. mim. Yapının özgün biçimlerine uygun olmayan sonradan yapılmış bölümler.

[13] Mukayyet: sf. esk. 1. Bağlı olan, bağlanmış. 2. Bir şart veya kayıtla bağlı olan. 3. Yazılmış, yazılı, kayıtlı.

[14] Sübutiyet: Sabit olma, kesinlikle değişmeme. https://www.luggat.com/s%C3%BCbutiyet/1/1.

[15] Usûleyn: İki usûl (usûlu'l-fıkh ve usûlu'd-dîn)

[16] Adetullah / âdetullah: Allah'ın kâinatta uyguladığı kanun ve prensipler. Allah'ın kâinatta câri olan usûl ve kanunu, sünneti. (Sünnetullah da denir.) Tabiatta canlı cansız bütün varlıkların nasıl hareket edeceklerini belirleyen Allah'ın emirleri, O'nun koyduğu değişmez düzen. Meselâ oksijenle hidrojenin birleşmesinden su meydana gelir. Işık, geldiği açıya eşit bir açı ile yansır ki, bunlar birer âdetullahdır. https://www.luggat.com/adetullah/1/1

EYLEMEYEN SEYREDER

Tarihimizi bilmediğimiz için bir gelecek tasavvuru inşa edemiyoruz. Henüz ve hala bugünkü Türkçeye aktarılmadığı halde İngilizceye aktarılan yazma eserler var kütüphanelerimizde. Yayınevleri mi, akademi mi, devlet mi? Kim yapacak, nasıl olacak?

Derdi olan herkes ilgilenecek, ilgilenmeli… Başladı da zaten. ***Türkiye Yazma Eserler Kurumu*** mesela… Bizim kültürümüz bir yazma kültürü; bu nedenle önce dökümü çıkartılmalı, sonra tenkitli metinleri yayımlanmalı; sonra da çözümlenmeli… Her zaman dediğim gibi, geleceğe ilişkin bir niyetimiz varsa bu tür işler bir biçimde ele alınır. Biz bundan uzak olduğumuz için konuşup duruyoruz… Eylemeyen seyreder…

BİLDİĞİNİZ GİBİ DEĞİL

Uluslararası bir ekiple birlikte yazma eserler üzerinden bir çalışma yapıyorsunuz. O da merak ediliyor, ne olacak çalışma sonunda, ortaya ne çıkacak?

Hep birlikte göreceğiz. Felsefe-bilimde sonuçlar hemen ve kolay ortaya çıkmaz; o da süreklilik ister… Bu projede çalışanlar yavaş yavaş araştırmalarını yayımlamaya başladılar. Sahayla ilgili dergilerde pek çok makale neşrediliyor. Şimdilik ortaya çıkan şey olarak şunu söyleyebilirim: *Hiçbir şey bilindiği gibi değil…* Nasıl? Yayınlar arttıkça göreceğiz. Ama bunun için takip gerekli…

Kendi kültürünü tanıma konusunda önceki yıllara nazaran daha sahici bir kıpırdayış var gibi bugün. En azından İtibar'daki yazılarınız ve kitaplarınız ciddi yankı buldu. Neler dersiniz?

Katılıyorum. Dertli insanların sayısı artıyor demek ki… Dert derken geleceğe ilişkin niyetleri olan, teklifi bulunan insanları kastediyorum. Teklifimiz var ise derdimiz de var demektir; derdimiz var ise hem-hâl olup yola düşmüşüzdür. Şuna hep inandım: Bir yerde bulunmanın, kendine has bir işe kalkışmanın, hatta kendine ait bir cümle kurmanın asgarî zemini bir teklif sahibi olmaktır. Yankı bulmak da bununla ilgili, söz menzile girmişse birine değer hiç şüphesiz.

Nitekim Taşköprülü-zâde şöyle der: ***"Her bilginin bir menzili vardır; o menzile varmadan, o bilgi nâzil[17] olmaz; çünkü nuzûl[18], menzile tabidir."*** Demek ki derdin, bilginin menzilindeyiz.

---

[17] Nâzil: sf. (na:zil) esk. 1. İnen, inmiş. 2. Konaklayan.

[18] Nuzûl: Sözlükte inmek, yukarıdan aşağı düşmek, yağmur yağmak manasındaki "nezele" kök fiilinin mastarıdır. http://hadis.ihya.org/hadis-sozlugu/nuzul.html

İNSAN YENİLENMEDEN HAYAT YENİLENMEZ

Üçü yeni, dört kitabınız yayımlandı. Yazılarınızın kitaplaştırılması yönünde talepler vardı. Uzunca bir süre bundan uzak durdunuz. Şimdi üç yeni kitapla bize ne demek istiyorsunuz?

Bir kaç yıl önce benzer bir soruya kısaca şöyle yanıt vermiştim: ***"Düşünmek yola çıkmaktır ve ben de yolda olduğumu ümit ediyorum. Yolda olduğumdan da hiçbir fikrimde kemal görmüyorum. Kitap ise ciddi bir iştir; kendimi, henüz, o ciddiyetin altına girecek yetkinlikte hissetmiyorum."***

Kendime ilişkin kanaatim değişmedi; ancak bir noktayı atlamışım; o da yol arkadaşlarımın, dostlarımın aynı kanaatte olmadığı. Neticede yazılarımın kitaplaştırılması, başta M. Ali Çalışkan olmak üzere yol arkadaşlarımın marifetidir... Bu kitaplar yine de bir şey demek istiyorlarsa dedikleri şöyle özetlenebilir:

Bir insanın kendine ilişkin kanaati değişmeden, olgu ve olaylara ilişkin bakış-açısı değişmez; çünkü insan yenilenmeden hayat yenilenmez...

Kaynak:

Genç, Y. (Aralık, 2014). Yanlışlara ağıt yakmaktan doğruları inşa edemiyoruz, Yeni Şafak Pazar Eki. https://www.yenisafak.com/yenisafakpazar/yanlislara-agit-yakmaktan-dogrulari-insa-edemiyoruz-2038241

Teşekkür:

Bu değerli röportaj ile İhsan Fazlıoğlu okumalarına katkı sağlayan Yeni Şafak gazetesine ve Sayın Yusuf Genç'e teşekkür ederim.

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-IV: "Teklifiniz Ve Temsiliniz Yok İse Siz De Yoksunuz!"[19]

Anlayış Dergisindeki yazılarınızda genel bir biz-onlar vurgusu hissediliyor. *Biz olmadan onların (Batılıların) olamayacağını, kimliklerini, tarihlerini vs. hep bize karşı inşa ettiklerini* vurguluyorsunuz. Örnek olarak, bir başka söyleşinizde, *Batı Avrupalı mahiyetini, kendini Türk'e göre konumlandırmış, ona göre tanımlamıştır* diyorsunuz. Bu zaten kaçınılmaz değil mi? Aynı şeyi biz de yapmadık mı ve hali hazırda yapmıyor muyuz? Ve Peygamber Efendimiz de yaşadığı devirde gayrimüslimlere muhalefet ederek, Müslümanların bizini (ve onlarını) inşa etmeye çalışmadı mı?

Her şeyden önce bu yazılarda yapılan ***'biz ile onlar'***, ***'ben ile o'*** ayırımı, felsefiden çok tarihsel bir tahlildir. Başka bir deyişle, felsefi olarak ***'biz kimdir?', 'onlar kimdir?', 'ben kimim?'*** ve ***'o kimdir?'*** incelemesi bir tahlili gerektirir ya da geçmişte, tarihte olup bitmiş bir olayı tahlil ederken bu kategorileri kullanmak başka bir tahlili gerektirir. Öyle ki, şöyle de denebilir: Gelecekte nasıl bir ***'biz ile onlar'*** ya da ***'ben ile o'*** ayırımı yapabiliriz, o da diğer bir tahlili zorunlu kılar.

---

[19] Çağlar, A. F. (Mart, 2012). İhsan Fazlıoğlu ile röportaj: Teklifiniz ve temsiliniz yok ise siz de yoksunuz!. Perspektif. https://www.igmg.org/fileadmin/magazine/perspektif/TR/2012-03/files/igmg_mart_2012.pdf, 34-38.

Dolayısıyla, ***Anlayış***'taki yazılarda, tarihteki olmuş bitmiş bir bütünü analiz ederken, oradaki karşılıklı etkileşimi, birbirini karşılıklı var etmeyi vurgulamak için bu tür bir kategorik ayrımı kullandım. Elbette bu sadece, dediğiniz gibi, bize ya da onlara has bir durum değildir. Örnek olarak, Çinlilerin kendilerine Han ötekilerine Hun, veya Arapların, diğerlerine Acem ya da Yunanlıların, başkalarına Barbar demesi gibi. Her millet kendisini başkasına göre konumlandırıyor ve kimliğini biraz da ötekiyle girdiği ilişkiye göre inşa ediyor.

Ancak bu tarihsel bir olgu; olaya felsefi açıdan baktığımızda şöyle demek daha doğru: Mâhiyet[20] düzeyinde insan tek bir hakikate işaret eder; ancak bu mahiyet dış-dünyada tahakkuk ettiğinde, gerçekleştiğinde, ortaya çıkan bireylerin birbirleriyle ilişkileri, o kişilerin var-olma tarzlarından biri halini alır. Şunu demek istiyorum: ***Hiçbir insan dış-dünyada tek başına var değildir; ister kendi cinsleri ister maddî dünya olsun, benliğini biraz da başkalarıyla olan ilişkilerine göre kurar.***

Yani varlık, o varlığı idrak eden bir ötekine ihtiyaç duyuyor?

Elbette... Ancak bu ihtiyaç tek bir öteki ile de sınırlı değildir aslında. İdrak eden ile idrak edilen arasındaki belirlenme karşılıklıdır. Örnek olarak, bir insanın kedisiyle ilişkisi o insanın kendini idrak etme tarzına bir etkide bulunur; benzer yargıyı evi için de verebiliriz. Felsefi terimlerle şöyle denebilir: Şey, konumu ve etkinliği, üçü de **'min-vech'**[21] aynı anlama gelir; etkinlik başkalarıyla girilen ilişkiden hâsıl olur.

Beni var kılan, kendime ait, işaret ettiğim o sert öz kadar, işgal ettiğim yer ve ben-olmayanlarla girdiğim ilişkilerdir; dolayısıyla bunların üçü de ***'min-vech'*** aynı şey demektir. Ne taraftan baktığınıza bağlı kısaca; bir taraftan bakıp orada sert bir yoğunlaşmaya işaret edebilirsiniz, **'ben'** diye. Diğer bir taraftan bakıp, aslında bu **'ben'** dediğim şeyin, başkalarıyla girdiğim ilişkilerin bir hâsılası olduğu söylenebilir.

Yine başka bir açıdan bakıp, aslında **'ben'**, kapladığım yerle, konumumla ilgilidir de diyebilirsiniz. Ve fakat bu üçü tek bir gerçekliğe işaret eder. Kısaca şunu diyebiliriz: Ben, biz, siz, onlar, aslında aynı hakikatin farklı tecellileridir.

Avrupa'da ortaya çıkan bilimin hep bu 'Türk' korkusunu yenmek, üzerini örtmek için geliştiğini söylüyorsunuz. Bilimin kümülatif[22] yönüne ve tanımına hiç mi olumlu katkıları olmadı? Olduysa sizce bunlar neler?

Oldu tabii ki... Yine de şu vurguyu yapmama izin verin: Birinci sorunuzun yanıtında söylediğim gibi, vurgum, amacıma göredir; malumdur ki amaç ilgiyi belirler... Tarihteki

---

[20] Mâhiyet: a. (ma:hiyet) 1. Nitelik, vasıf, öz, asıl, esas. 2. İçyüz.

[21] Min-vech: Bir bakımdan, bir cihetten. http://osmanlicasozluk.speakdictionary.com/Min-vechin.html

[22] Kümülatif: Katlanmış, birikmiş, yoğun, kümeli. https://www.turkcesozlukler.com/kumulatif-nedir-ne-demek

karşılıklı inşayı ve dahi vazgeçilmezliği öne çıkartmaya çalışıyorum. Öte yandan bilim için yaptığım söz konusu vurgu, bilimin başlangıcı için tetikleyici bir unsura işarettir; yoksa tek neden olarak göstermek ya da tüm süreci açıklamak için tek bir değişkene indirgemek değildir.

Elbette Batı dünyasında yeni bilimin ortaya çıkmasında, Türklerin yanında, pek çok neden ve değişken var; her şeyden önce tarihsel süreklilik söz konusu... Dolayısıyla ***Anlayış***'taki yazılarda vurgulananlar, vurgulanmayanları ihmal etmek ya da yok saymak anlamına gelmez. Bunu, daha çok, özel bir noktayı vurgulamak için bir öne çıkartma olarak görebiliriz. Şöyle diyelim, bir örnek ile, manavdan elma alacağım; elma almam manavdaki diğer meyveleri önemsemediğim, ya da yok saydığım anlamına gelmiyor; şu anda benim elmaya ihtiyacım var ve onu alıyorum; dolayısıyla ***Anlayış'***taki yazılarımdaki vurgu, öne çıkartmak istediğim konuyla alakalı, yoksa ihmal ettiğim, yok saydığım bir alanla alakalı değil.

Bahsettiğiniz, Batılıların bilinçaltına yerleşmiş Müslüman/Türk korkusu bugün ne ölçüde etkili? Söz gelimi, 1980'lerde doğmuş bir akademisyenin araştırma konularını ne ölçüde bu Müslüman/Türklere karşı konum alış belirleyebilir? Ki düşüncenin üretildiği, en önemli merkez konumundaki Amerika'nın ve kültürünün kendinden emin, kendi dışındaki dünyaya karşı kayıtsız tavrı bu denli meşhurken...

Yurtdışı seyahatlerimde, özellikle ABD'de ve Kuzey Amerika'da bulunduğum süre zarfında yaptığım gözlemlerim doğruysa, -çok somut olarak müşahede edilebilecek bir durum değilse de-, kültürde kodlanmış bazı reflekslerden bahsedilebilir. Örnek olarak, İstanbul'un fethinin 550. yıl dönümünde, ABD'nin Ohio Eyaletindeki Grove City kentinde toplanan 43 bin Evangelistin İstanbul'u geri alma (reconquista) gibi bir konuyu konuşmaları başka nasıl izah edilebilir?

O zaman sadece bilinçaltında değil bilinçte de böyle bir arzu ve bunun etkileri var?

Kesinlikle... Ancak müsaadenizle şunu baştan belirleyelim: Birinci Dünya Savaşı sonuçlandıktan sonra kadim anlaşmazlık noktalarının birçoğu tasfiye edildi. Ayrıca 1916'da Osmanlı ateşli bir güç olarak ortadan kalktı. Ancak kadim çatışma alanlarının psikolojideki tezahürleri, çok somut olmasa da, tarihin o uzun sürecinde oluşmuş ve kimliklere yerleşmiş refleksler olarak kaldı. Belki bu durum Avrupa'da daha açık gözükebilir; ama ABD'de, Kanada'da bulunduğum dönemlerde, -özellikle somut olarak işaret edilemese bile-, insanların reflekslerinde, alışkanlıklarında, kültürel kodlarında bu tür bir yapıyı gördüğümü söyleyebilirim.

Bahusus[23] 11 Eylül olaylarından sonra bunun tekrar inşa edildiğini görüyoruz; böyle bir zemin olmasaydı, 11 Eylülden sonraki uygulamalar bu kadar kolay yürüyemezdi. Müslümanlara ve Türklere karşı geliştirilen ve hala süren psikolojik saldırılar bu kadar kolay vuku ve revaç bulamazdı. Demek ki bunun tarihi bir zemini var. Bu zemini bugünkü olaylarla mukayese ederek de anlayabilirsiniz: Diyelim ki, bugün Arap dünyasında herhangi bir insanın reflekslerini siz, İsrail'den, Amerika'dan, hatta sömürgecilik dönemi etkilerinden bağımsız ele alabilir misiniz? Elbette alamazsınız.

Özellikle Amerika'nın bugün Orta-Doğu'da yürüttüğü operasyonlar, oradaki insanların psikolojilerine ve bilinçaltlarına, dünyaya bakışlarına, ümitsiz ya da ümitvar olmalarına, hatta geleceğe ilişkin planlarına tesir edip, onları doğrudan yönlendiriyor.

Bu, elbette, sorunlar çözüldükçe azalacak bir durumdur; ancak tarihi reflekslerin ya da psikolojilerin o insanların kültürel kodlarına sindiğini de göz önünde bulundurmamız lazım. Örnek olarak, Amerika'dayken tanıştığım bir tarihçinin işaret ettiği bir noktayı burada vurgulamak istiyorum; dedi ki: Batı Hıristiyan dünyası ile İslam dünyası yani Türkler arasındaki ilişkinin aslında en somut kırılma noktası İstanbul'un Türkler tarafından alınmasıdır; eğer İstanbul alınmasaydı ve İstanbul, Bizans kalsaydı mesela, hâlihazırdaki psikolojik kırılma bu kadar yoğun olmayabilirdi.

Dolayısıyla bugünkü sonuçları doğurmaya bilirdi.

Evet... Başka bir deyişle, simgeler çok önemli. Netice itibariyle, biz hayatı anlamlı ve yaşanabilir kılabilmek için onu simgeleştiriyoruz. Dolayısıyla, hayat bir simgeler yığını haline geliyor, ilişkilerimiz de bu simgeler üzerinden yürüyor. Örnek olarak, şu anda Avrupa'da ya da Avrupa'nın ateşli gücünü temsil eden Amerika'da, bana göre, tavırlar alınırken, konumlar belirlenirken, ve dahi psikolojiler geliştirilirken, bu tarihsel arka plan dikkate alınmadan nasıl eyleme geçildiği anlaşılamaz.

Bir örnekle bitirelim isterseniz: 11 Eylül saldırılarının ardından, Amerika'da birçok yazar, bunun, Türklerin II. Viyana bozgununa bir misilleme olduğunu yazdı. Yine bir ABD'li Osmanlı tarihçisi çıkıp, ***II. Viyana bozgununun 11 Eylül'de değil, 13 Eylül'de olduğunu; ayrıca bu saldırıyı yapanların zaten tarih bilmediğini; dolayısıyla, özellikle bu eylemi bu iş için yapmış olamazlar*** demek zorunda kalmıştı.

Bakınız, çok basit bir şekilde, 300 yıl önce olmuş tarihi bir olaya atıf yapılıyor ve bugündeki bir eylemin bir tür rövanş almak için yapıldığına dair bir temellendirmede bulunuluyor. İslam dünyasında bunu düşünen, yazan kimse –bildiğim kadarıyla- olmadı, bu olay ile II. Viyana bozgunu arasında bir bağlantıyı bizler kurmadık/kuramadık, kuramazdık da...

[23] Bahusus: 1 : Hususiyle. En çok. Hele. http://osmanlicasozluk.speakdictionary.com/Bahusus.html

Amerikalılar ise, Avrupalı köklerinde bulunan tarihi bir olaya atıf yaparak mevcut olayı anlamlandırmak, hatta anlamak istediler... Tüm örnekler, sanıyorum yukarıda söylemek istediklerimi temellendiriyor. Özetle, yurtdışındaki tecrübelerim bana gösteriyor ki, ***'her şey aynı ile vaki'***...

Yani, içeride bir problem olduğunda, bu problemini üstünü örtmek için dışarıdan bir düşman ihtiyacı beliriyor ve bu düşman ihtiyacını gidermek için ilk akla gelen medeniyet, öğe, nesne yine Müslümanlar ve Türkler oluyor.

Doğru... Ya Müslümanlar ya da daha özel anlamda Türkler. Elbette şunu da eklemek lazım: Batı ile Doğu ayrımı esasen politik, dolayısıyla yapay bir ayrımdır. Ben, örnek olarak, entelektüel tarih çalışmalarımda bu ayrımı kullanmayı sevmiyorum. Daha çok, ***'kültür havzası'***, daha doğru bir deyişle, ***'ortak kültür havzası'*** terimini tercih ediyorum. Yani entelektüel/nazarî üretim tarihte büyük oranda tek bir havuzdur ve değişiklikler ve dönüşümler bu havuzun çeşitli yerlerindeki seyrelmeler ve yoğunlaşmalar biçiminde tezahür ediyor.

Entelektüel tarihin sınırsızlığı devletlerin politik sınırlarıyla her zaman örtüşmeyebiliyor. Yani bilgi herhangi siyasal bir kimliğe mensup olmayabilir; ama politik yapılar, belirli coğrafi sınırlar oluşturuyor; bu sınırlar nazarî[24] açıdan aslında yapay; ancak insanlar referanslarını bu kategorilere göre kurabiliyorlar. Bizler de hakikat olmasalar da, dolayısıyla mecaz olsalar da bu kategoriler ile düşünüyoruz.

Mecaz da olsa, İblis ile özdeşleştirdiğiniz Batıyı (*Anlayış Dergisi*, Sayı 2, Temmuz 2003) bu denli yazılarınızın/hareket noktanızın merkezine koymanız Batının kendisini aslında Türklere/İslam medeniyetine karşı konumlandırarak inşa ettiği görüşünüz ile çelişmiyor mu? Ya da aynı şeyi tersten siz de yapmış olmuyor musunuz? Ve en nihayetinde bu refleksif bir şey değil mi? Yani onların bizi ötekileştirmesi kadar bizim de onları ötekileştirmeye ihtiyacımız yok mu? Zira psikolojik olarak, varlığımızı bize hissettirecek ve kanıtlayacak ötekilere ihtiyaç duyarız, bu ihtiyaç medeniyetler için de geçerli değil mi?

Sorularınız, ***Anlayış****'taki* yazılarımın eleştirisine dönüşmeye başladı sanırım (gülüyor). Birkaç noktaya tekrar dikkat çekmem gerekiyor: Birincisi yukarıda işaret ettiğim ***amaç***; ikincisi yazıların yazıldığı ***tarihi bağlam***; üçüncüsü yazılarda ***kullanılan dil****in*, bir şeyin ispat edilmesi için değil, bir eylemin ya da eylemlerin eleştirisi için kaleme alındığı; dolayısıyla yazılar sabit bir mahiyete değil, eylemlerden hâsıl olan sonuçlara işaret ederler. Kısaca iblislik öze değil eyleme, hatta eylemin sonucuna ilişkin bir nitelemedir. Özellikle yıkıcı güce dönüşen, herhangi bir adalet duygusu taşımayan, Cengizvârî, amaçsız yıkım...

---

[24]Nazarî / نَظَرِي / نظرى: Yalnız görüş ve düşünce hâlinde bulunan ve tatbik edilmemiş hâlde olan bilgi. Henüz düşünce hâlinde olan. Teorik. (Arapça) Sırf düşünce hâlinde bulunan bilgi, teorik. https://www.luggat.com/nazari/1/1

Şöyle düşünüyorum: ***Eğer politik bir güçte moral değerler yoksa ya da bir adalet duyuşu mevcut değilse bir yıkıcılığa dönüşür.***

Dolayısıyla Batı medeniyetinin bütünü için böyle değil?

Tabii ki değil... Yazılarda söz konusu olan politik bir organizasyon, bunun komuta ettiği askeri bir savaş makinesi ve ötede beride yaptığı insanlık dışı uygulamalar; kısaca kapitalizm ve emperyalizmin şeytani zihniyeti...

Meseleyi etrafından kuşatarak ele alalım isterseniz: XVI. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'u ziyaret eden ***Postel***'in bir sözü var[25]; diyor ki: "***Türkleri önce 'ikna' etmek zorundayız; bunu denemeliyiz; onlara anlatmalıyız; bakın siz şu şu sebeplerden dolayı yanlış yoldasınız ve kendinizi tashih etmelisiniz... İkna olmazlarsa onları 'icbar' edelim[26], zorlayalım; icbar da sonuç vermez ise 'ifna' edelim[27], ortadan kaldıralım.***" Şimdi bu Postel'in 1500'lerin başında söylediği bir cümle; soralım o zaman, bu nasıl bir zihniyettir? Bu şu demektir: ***Ben hakikati temsil ediyorum; ve bu hakikate seni davet ediyorum; ikna yoluyla; ikna yoluyla beceremezsem seni buna icbar ediyorum; bak bu hakikate girmek zorundasın, çeşitli zorlamalar da kullanıyorum ve bununla da beceremezsem seni ifna ediyorum.*** Bu 1500'lerin başında konulmuş bir ilke.

Şimdi, bu ilkeyi ileri doğru takip ettiğimizde, örnek olarak, ***Leibniz***[28]'in Türkleri, Avrupa ordusu cepheden, Çin ordusu da arkadan kuşatıp ***'sandviç'*** etmesiyle ilgili planlarını

[25]POSTEL, Guillaume (Wilhelm) (1510-1581): Fransız şarkiyatçılığının kurucularından, hümanist filozof. Avranches'a bağlı Barenton yakınındaki Dolerie köyünde yoksul bir anne babadan doğdu ve onları küçük yaşta kaybetti. Paris'te Sainte-Barbe Collège'inde okudu; Grekçe, Latince, İbrânîce ve diğer semitik dilleri öğrendi. Daha sonra Rouen'e yerleşti; burada dönemin ünlü bilgini Guillaume Budé, Marguerite de France ve I. François ile iyi ilişkiler kurdu, onlardan destek gördü. Fransa'nın 1535'te Osmanlı Devleti'ne gönderdiği ilk dâimî elçi olan Jean de la Forest'in maiyetinde yer aldı; bu görevi sırasında Rumca, Kıptîce, Ermenice, Arapça ve Türkçe öğrendi. Üç yıl sonra beraberinde İstanbul'dan topladığı birçok değerli yazma eserle Fransa'ya döndüğünde Paris'teki Collège des Lecteurs Royaux'da (Collège de France) matematik, Grekçe, Arapça ve İbrânîce profesörlüğüne getirildi. Bu arada Fransızca ilk Arap dili gramerini yazdı (Grammatica Arabica, 1538-1539). Geçirdiği bir bunalım sonunda kalemini artık Tanrı yolunda kullanmaya karar verdi, üç ay içinde De Orbis Terrae Concordia adlı eserini yazdı. 1543'te hocalıktan ayrıldı ve Roma'da Cizvitler'e katıldı; ancak kısa bir müddet sonra aykırı fikirleri yüzünden tarikattan çıkarıldı. 1549'da Kudüs üzerinden İstanbul'a gitti ve iki yıl kadar orada kalmasının ardından Avrupa'ya dönüp birçok şehirde başıboş dolaştı; bir ara Viyana Üniversitesi'nde ders verdi. 1555'te hakkında açılan sapkınlık davasında suçlu bulunarak Roma'daki engizisyon hapishanesinde üç yıl yattı. Daha sonra Paris'te Saint Martin-des-Champs Manastırı'na kapatıldı ve orada öldü. https://islamansiklopedisi.org.tr/postel-guillaume-wilhelm, 25.06.2018.

[26] İcbar etmek: Birine istemediği bir işi zorla yaptırmak, zorlamak, zorunda bırakmak.

[27] İfna etmek: 1. Yok etme. 2. Tüketme

[28]LEİBNİZ, Gottfried Wilhelm (1646-1716): O, matematikçi, filozof, hukukçu, tarihçi, mühendis ve diplomattı. Ama Gottfried Wilhelm Leibniz asla sadece bir teorisyen değildi. Bilim ve uygulama arasında bir bağ oluşturmak – buydu izlediği ana çizgi, 1646 Leipzig doğumlu bu bilgenin. Teorik düşüncelerini uygulanabilirlikleri açısından da değerlendiriyordu o daima. Henüz, 21 yaşında doktora sahibi bir hukukçuyken, Mainz'da prens danışmanı olarak bir göreve başlamak için bir profesör kürsüsünü reddetmesiyle başladı bu. Oradan bir diplomat olarak Paris'e uzandı yolu; bilimin en son durumuna uygun bir hesap makinesi – toplama çıkarma, çarpma ve bölme yapmaya yönelik mekanik düzeneklere sahip pratik bir aygıt - yaptığı yere. Haiz olduğu bilgilerinden diferensiyal

incelersek; ya da ***Goethe***'nin Türkleri İslamsızlaştırma (de-İslamizasyon) teklifini dikkate alırsak[29]; veya diğer Batılı düşünürlerin, özellikle Osmanlı üzerindeki kanaatlerini göz önünde bulundurursak, düşündükleri şeylerin, aslında, kısmen İblisvârî bir zihniyeti temsil ettiği konusunda bir kanaate varabiliriz.

Yani bu zihniyet, insanların tümüyle ya da kültürün bütünüyle ilgili bir durum değil; daha çok siyasî örgütlerin, devletlerin Türkler ile ilgili kanaatleri ve hedefleri.... Ben şuna tüm samimiyetimle inanıyorum: Bir politik güç, bir silahlı güç, eğer o silahları, o gücü belirli ahlakî/hukukî ilkeler çerçevesinde kullanmazsa Cengizvârî bir yıkıcılığa uğramaktan kaçınamaz. Ve bugün, örnek olarak, Amerika'nın Irak'ta, -ki Iraklı entelektüellerle karşılaştığım ortamlarda bizzat onlardan duydum-, Amerikan askerlerinin sırf zevk için, nişan alıp insan öldürdüklerini, bir tür avlama yaptıklarını; oradaki kütüphaneleri eğlenmek(!) için mahvettiklerini biliyoruz. Soruyorum bunu Cengizvârî ya da Moğolvârî bir istiladan farklı kılan ne? Hiçbir şey değil. Tüm bunları, olup bitenleri, bu şekilde okuyabiliriz.

Batının insanlığın saadetini değil, kendi refahını düşündüğünü, bu yüzden insanlığa verecek bir şeylerinin olmadığını **söylüyorsunuz. Bizim ise verecek bir şeylerimiz vardı insanlığa, onlara saadete giden yolu gösterebilirdik. Öyle ise neden asırlarca kaldığımız topraklarda bu denli az etkili olduk? Asırlarca birlikte yaşadığımız, vatanımızın parçası kıldığımız Bulgarlar, Yunanlar, Hırvatlar, Sırplar vs. neden bu medeniyetten bu denli az şey öğrendi ve bu denli düşman belleyip uzak durdular?**

Öncelikle düşüncemin dayandığı ilkeyi belirleyerek başlayayım: Bir yere gitmek bir ***'teklifiniz'*** var ise anlamlıdır; her teklif bir ***'iddiayı'*** içerir yani iyiye, doğruya ve güzele bir daveti, çağrıyı yani... İddia da ancak teklif eden insanların onu ***'temsil'*** etmeleriyle tecessüm eder[30]. Bu ilkeyi tarihî bağlama uygularsak, bir medeniyetin ya da bir kültürün başka bir yere gitmesi bir teklif ile ilgilidir; yani sizin bir teklifiniz varsa başka bir yerde bulunmanızın da bir meşruiyeti vardır. Akabinde bu teklifin içeriğine bakılır; yani bu teklif insanlara ne tür bir ***'istikamet'*** veriyor.

---

ve integral hesabı geliştirdi Leibniz. ; sonrasının aydınlanma, klasizim, idealizm akımlarının büyük düşünürlerini etkiledi. 1678 yılına ait bir Leibniz makalesinin ana fikri, insanın ancak kendi türdeşleri mutlu olduğu takdirde mutlu olabileceğini ifade ediyordu. Ancak bu, Leibniz'in hayatının son yıllarında integral matematiğin icadı konusunda ateşli biçimde çekiştiği Isaac Newton'un mutluluğu için geçerli değildi. Leibniz, 1716'da Hannover'de öldü. Almanya'da Leibniz ismi bugün birçok yerde mevcut. Birçoklarının yanı sıra Leibniz Topluluğu da (Leibniz-Gemeinschaft) adını bu çok yönlü bilgeden alıyor. https://www.deutschland.de/tr/topic/bilim/cok-yonlu-bilge-gottfried-wilhelm-leibniz, ***Bilgi amaçlı alıntıdır. Alman bakış açısını yansıtmaktadır***. Muhammet Negiz. 25.06.2018.

[29] Goethe'nin, "Türkleri yenmek için onları İslâmsızlaştırmak (de-Islamization) gerekir" ilkesidir. İhsan Fazlıoğlu, Derdimiz yolda olmaktır; çadır kurmak değil!, İtibar, s. 42-45, Mart 2013.

[30] Tecessüm: 1. isim Boyut kazanma, cisimlenme 2. Görünmeye başlama, belirme 3. Göz önüne gelme, canlanma.

İlk Müslümanlar İran'a, Mısır'a ya da Bizans'a gittiklerinde bir teklif sundular... Bu teklifin içeriği ***'daha insanca yaşamak'*** olarak özetlenebilir; yani tekliflerinin o insanların insanlıklarını daha iyi yaşamalarına neden olacağını ileri sürdüler. Tarihî kaynaklar bunu bize bildiriyor; nitekim teklif sahibi olduklarından geniş bir coğrafyada etkili oldular. Türkler de aynı şeyi yaptı ve bir teklif sundular.

Tekrar etmekte fayda var: Söz konusu teklif, yalnızca daha çok bilme, daha çok alet ve edevat üretme ya da daha çok tüketme hakkında değildir; tersine daha insanca yaşama, kendisiyle ve çevresiyle barışık olma üzerinedir. Bu teklife insanları icbar etmediler; ifna da etmediler insanları; ama bu teklifin içeriğine göre yönettiler ve fethettikleri coğrafyalarda yaşayan insanlara ön-görülebilir bir hayat sundular.

Örnek olarak, Osmanlılar, Balkanlarda insanların dinlerine karışmadılarsa, onları bir şeye inanmaya icbar etmedilerse ve bu nedenle de onları ifna etmedilerse, bu şu anlama gelir: Kurdukları kamu düzeni içerisinde insanların adaletten pay almalarını sağladılar; elbette bu adalet teklifleri ilkelerine göre biçimlenmişti. Yazılarda kast edilen budur...

Şimdi, sömürgecilere bakalım; geliyor ve bir şeyler öğretiyorlar; ancak bu öğretimin bedeli çok ağır... Başka bir deyişle, sömürgeciler sahip oldukları teklifi benimle adil bir biçimde paylaşmaya yanaşmıyorlar... Örnek olarak, II. Dünya savaşından sonra ABD'de geliştirilen pek çok adalet teorisine bakıldığında, tüm insanlık için değil ABD toplumu için adalet istendiği görülüyor.

Türkler ise Balkanlara gittiğinde, Osmanlıların ya da Müslümanların yaşadığı bölgeyi merkez kabul edip diğer bölgeleri kendine hizmet eden ve ürettiklerini tüketen bir ***'çevre'*** olarak görmediler. Tersine, o bölgelerde bir Müslüman nüfus oluştuysa da Hıristiyanlarla iç içeydi; yalnızca yerli ahali değil Türkler de Balkanları kendi vatanı sayıyordu.

Başka bir deyişle, İstanbul'u ve çevresini merkez kabul edip, diğer yerlerin hammaddesini alıp, onu işleyip tekrar oradaki insanlara satmıyorlardı; yani bir tür sömüren-sömürülen ilişkisi yoktu. Balkanlar da, Mısır da, Kuzey Afrika da vatanlarıydı... Kısaca, Türkler, İstanbul'da ne kadar âdil idilerse -ki bu tartışılabilir ve eleştirilebilir- Balkanlarda da o şekilde âdildiler.

Tekrar, anlamak için soruyorum. Bir teklif vardı Osmanlıların elinde, bu tekliften neden bu kadar uzak duruldu?

Her şeyden önce şunu belirleyelim: ***Biz bugün sanayi devriminin ürettiği ve psikolojik ihtiyaçların belirlediği üretim-tüketim denkleminde yaşayan insanlarız.*** Sanayi öncesi toplumlar, psikolojik değil doğal/fizik ihtiyaçlarını karşılayacak kıt imkânlara sahiptiler. Örnek olarak, insanlar sabunla yıkanıp temizleniyorlardı; bugün ise falanca şampuanla, temizlenmek için değil, mesela, daha güzel olmak için yıkanıyoruz.

Doğal ihtiyaçlar sınırlıdır ve tatmin edilirler; psikolojik ihtiyaçlar sınırsızdır ve doyurulamazlar. Bu çerçevede teklif deyince maddî ve teknik bir içerik canlanıyor zihnimizde...

Yazılardaki söz konusu teklif, o tarihî bağlamda ***"daha insanca yaşama"*** üzerineydi ve bu teklif kanımca karşılık da buldu. Başka bir deyişle, daha somut olarak, ***Osmanlılar, o dönemin şartlarında icat edilen en âdil ekonomik sistemi, ayrıca en dengeli siyasî düzeni teklif ettiler; bu kabul de gördü zaten.***

Bunun en güzel örneği, Ankara Savaşı'ndan sonra Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyetinin, askerî kontrol kaybolsa bile, sistem olarak kendini sürdürmesidir. O topraklar başkaları tarafından ele geçirilmesine rağmen, Osmanlıların inşa ettiği sistem aynen devam ettirildi. Dolayısıyla o dönemin şartlarında Osmanlıların kurduğu sistem ***"en iyi"*** sistemdi.

Bu konuda ***Busbecq***'in[31] İstanbul'u ziyaretinden sonra[32] Fransız meclisinde yaptığı konuşmaya ya da ***Locke***'un[33] siyasî metinlerine bakılabilir. Sonuçta, o tarihî bağlamda yapılan teklif en insanî teklifti. Bu teklif bir bütün olarak bugün anlamlı olmayabilir, tadil edilmesi gerekebilir. Burada önemli olan sistemin pratik karakteri değil, sistemin zeminindeki teorik iddiadır; o da, adalete dayalı, insanların belirli bir hukuka göre hayatlarını ön-görebilecekleri bir sistem; kısaca daha insanca yaşama...

Yani insanların dinlerini ya da dillerini değiştirmemiş olması, o insanların sunulan teklifi kabul etmedikleri anlamına gelmiyor.

Hayır! Gelmiyor. Tam tersine, böyle bir zorlamada bulunmadı Osmanlılar. Yine de ***teklif***'ten din ve dil odaklı bir dönüşmeyi anlıyorsanız, Bosna'da, Arnavutluk'ta ve diğer Balkan şehirlerinde doğal bir dönüşüm yaşandı zaten. Bakınız Birinci Balkan Harbi'ne kadar Balkanlar'daki nüfusun %61'i Müslüman'dı... Temizlendiler... Öte yandan yeri gelmişken, adalet kamu alanına aittir öncelikle... Osmanlılar kamuya âdil bir düzen getirdiler; insanların niyetlerine değil...

---

[31] Ogier Ghiselin de Busbecq (d. Comines (bugün Belçika ve Fransa) 1522 - ö. 1591-92), Avusturya Monarşisi için görev alan Flemenk diplomat. Aynı zamanda, 16. yüzyıl İstanbul'u hakkında en yetkin kaynaklardan biri olan Türk Mektupları adlı eseri yazmış ve bu suretle, edebiyatta gezi mektupları türünün öncülerinden biri olmuştur. Ayrıca Türk lalesini Avrupa'ya tanıtan insan olarak da bilinir. Kaynak: Wikipedia

[32] Bkz.: N. Yazıcı, "Kanuni Döneminin Bir Tanığı: Busbecq ve Türk Mektupları" http://www.nurcanyazici.com/files/publications/9.4-busbecq.pdf

[33] John Locke (29 Ağustos 1632 – 28 Ekim 1704) İngiliz klasik liberal filozof. 17. yüzyılın en önemli düşünürlerinden biridir. Düşünce özgürlüğünü, insan eylemlerini akla göre düzenlemek anlayışını en geniş ölçüde yayan ilk düşünür olduğu için Avrupa'daki aydınlanma ve Akıl Çağı'nın gerçek kurucusu olarak kabul edilir. John Locke'a göre insan zihni doğuştan boş bir levhadır (tabula rasa). Daha sonra bu zihin deneyimle (tecrübe) birlikte dolar. Kaynak: Wikipedia.

Ancak, Efendimiz'den sonra İslam'ın ne kadar hızlı yayıldığı çok sık verilen bir örnektir ve bu örnekte, İslam'ın nüzulünden hemen sonra İslam'ın çok hızlı bir şekilde yayıldığı ve insanların hayat tarzını, dinlerini de içerecek şekilde, değiştiği vurgulanıyor.

Şimdi, başlangıçta şu ilkeyi hemen koyalım: ***Büyük kültürlerde, dinî, iktisâdî ve siyâsî değerler kaynaşmış, iç içe girmiş haldedirler. Nerede başladıkları, nerede bittikleri; nerede birleştikleri, nerede ayrıldıkları kolay kolay tespit edilemez.*** Başka bir deyişle söz konusu yayılmanın ne kadarı dinî değerlerle, ne kadarı iktisadî gerekçelerle ve ne kadarı siyasî çıkarlarla gerçekleşmiştir; kesin bir biçimde belirlenemez.

Ayrıca klasik geleneklerde savaş, iktisâdî ve siyâsî bir araçtır. Dolayısıyla naif bir tavırla tarihte her şeyin dinî değerlerle yürüdüğünü söyleyemeyiz. Söylersek eğer, Müslüman devletlerin birbirleriyle savaşlarını açıklayamayız. Öyleyse düşünürken çok soğukkanlı davranmamız gerekiyor. Bu açıdan ilk dönem Müslüman ve Arap yayılmasını dikkate alsak bile, bütün olumsuz şartlara rağmen, mesela bugün hala Arapların yüzde 30'u Hıristiyan ise eğer, bunun bize bir şeyler söylemesi lazım.

Öte yandan Batı Avrupa'da Hıristiyan kültürden başka bir şey var mı? Hayır! Yok. İşgal ettikleri bölgeleri, diyelim ki İspanyolların işgal ettikleri bölgeleri, Latin Amerika'yı düşünün, kimseyi bıraktılar mı? Bırakmadılar. Ama Arap coğrafyasında, İslam'ın ilk dönemlerinden beri, çok ciddi bir Hıristiyan nüfus var; Ürdün'de, Mısır'da, Suriye'de, Irak'ta ve hatta İran'da. Bakınız! İran çok katı dinî ve Şiî bir rejim olmasına rağmen orada hala ciddi oranda Yahudi ve Hıristiyanlar mevcut. Osmanlı coğrafyasında da bunun böyle olduğunu biliyoruz. Bu biraz da imparatorluk psikolojisi ile alakalıdır. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Bugün Avrupalıların bizde ***eleştirdikleri, naif buldukları, geri buldukları değerler, hâlbuki 19. yüz yılın başında, bize 'erdem'*** diye sundukları değerlerdir.

Örnek olarak, ***'ulusalcılık'*** kötü diyorlar; hâlbuki dün bunu ***bize 'erdem'*** diye dayatmışlardı. Açıkça dile getireyim, ***bugün Batılı ülkelerin bizde eleştirdikleri unsurların birçoğu bizden kaynaklanan değerler değildir; tersine bir yüzyıl önce bize erdem diye öğrettikleri ya da bize zorla dayattıkları değerlerdir.*** Metinleri tek biçimli okuma, olaylara tek biçimli yaklaşma, insanların bireysel hayatlarına karışma, insanların dinine müdahale etme vs. biz bunları yapmıyorduk ki zaten. Bizde esas olan kamusal alan idi; birey ve tür olarak insanın devamını sağlayacak ortamı sağlama yani... Onlara ayna oluyoruz aslında.

Şimdi onlar, mübalağa etmeden söyleyeyim, bizim 150 yıl önce kullandığımız ve onların ***'geri'*** bulduğu değerleri kullanmaya başladılar; fakat biz bu zaman diliminde, o değerleri unutup, onların icbar ettikleri değerleri içselleştirdiğimizden, şimdi, kendi değerlerini bizim eski değerlerimiz adına eleştiriyorlar.

Eleştirdiğimiz, insanlığa verecek bir şeyi olmadığını söylediğimiz Batı ise 200 yılda bizi (hatta bütün dünyayı) mimarimizden, eğitim sistemimize, edebiyatımızdan felsefemize her şeyi dönüştürmeyi başardı. Üstelik saadete değil, şekavete[34] yol açtıkları halde. Bu nasıl oldu? Bütün bunları sadece baskı ve zulüm ile açıklayabilir miyiz? Ya da *''başarılarının''* ardındaki diğer saikler neler/nelerdi? Bugün insanların bu Batılı kültüre ne kadar öykündüğünü, bir yargının bir Müslüman'ın ağzından değil de, bir Batılının ağzından çıkınca nasıl değer kazandığını hepimiz görüyoruz.

Bu sorunun yanıtını yukarıda verdiğimi düşünüyorum. Yine de konunun önemine binaen üzerinde tekrar durmakta fayda var sanıyorum. Her şeyden önce güç, taklit edilir; siyasî, iktisadî ya da kültürel olsun; insanlar güçlü olana katılmak, ondan pay almak isterler.

"Mal ve para insanın ayıbını örter" der Efendimiz. Yani insanın sahip olduğu, ister bilgi ister iktisadî alandaki güç olsun, onu farklı kılar. Bugün, elbette, Batılıların İslam dünyasını dönüştürmesi, yalnızca karşılıklı etkileşimle olmadı, onların işgalleriyle, icbarlarıyla, hatta imhalarıyla oldu. Bunu sömürgecilik tarihini okuduğumuzda açıkça görüyoruz. Bu işlemi yalnızca Müslümanlara karşı değil, ele geçirdikleri tüm topraklarda yaptılar.

Bir örnek vereyim izninizle: İngiltere, Çin'i işgal ettiği zaman Çin'de afyon ticaretini yaygınlaştırıyor ve afyon gelirinden finansal kaynak üretiyor kendine. Çinli bir rahip, Protestan oluyor ve Çin halkı arasında Protestanlığı yayarak onları afyon illetinden kurtarmaya çalışıyor. İngilizler, dindaş oldukları Protestan nüfusu sahiplenmeleri gerekirken, dönemin Çin yönetimiyle işbirliği yaparak, rahibi ve etrafında toplanan insan kitlesini yok ediyorlar; elbette kârı düşürdüğü için. Çünkü kapitalist sistem, ***"değerler"*** üzerinden yürümez; ***"kâr"*** üzerinden yürür. Belki de işin ***"püf noktası"*** burası.

1780'lerin sonuna doğru Osmanlı Sultanı'na sunulan bir layihada, şöyle bir ifade var[35]: Deniyor ki; "***Artık Batı Avrupa'da işler ahlakî ve dinî değerlere göre değil; paraya, mala ve bunların ürettiği maddî değerlere göre yürüyor"***. Ve bu layihayı sunan Osmanlı bürokratının yorumu şöyle: ***"Bu yaklaşım, insanları, gayr-i insani bir hayata sürükleyecek".*** Benim de tam olarak kastettiğim bu. Önemli olan siyasî, iktisadî ve askerî hâkimiyet değil yalnızca...

[34] Şekavet / şekâvet / شقاوت: Her çeşit kötülük içinde olmak. Belâ ve zillete düşmek. Sıkıntıda kalmak. Haydutluk, eşkiyalık. Kâfir veya fâsık olma, cehennemlik olma. Seâdetin zıddı. Eşkiyâlık, kötü yolda olma. Sıkıntı, azap, işkence. Haydutluk. https://www.luggat.com/%C5%9Fekavet/1/1

[35] Lâyiha (لائحة): Osmanlı bürokrasisinde rapor veya taslak türü belgeye verilen ad. http://www.islamansiklopedisi.info/dia/maddesnc.php?MaddeAdi=layiha

Batının bizatihi[36] kendi içerisinde sahip olduğu değerler ve bunun birey ve tür olarak insan üzerinde yarattığı zulüm ki bu yalnızca dışarıya yönelik değildi; kendi içlerinde de zulüm vardı; bugün de var. İşçi sınıfının, diğer alt sınıfların çektikleri işkence dolu hayatı düşünün... Dolayısıyla, Batı ile Doğu arasında çatışma, Batılılar, Doğuluları yendi, yok etti gibi bir hâkimiyet fikrinden kaynaklanmamalı.

Önemli olan, buradaki değer sistemi ile bu değer sisteminin üzerinde inşa edildiği dünya görüşüdür. Ben, meseleyi, askerî tarih açısından, savaşlar ve yenilgiler vs. üzerinden okumuyorum. Bizatihi modern Batılı değerler sisteminin dayandığı ilkeler açısından okumaya çalışıyorum. Üretim ve tüketimin bu denli teşvik edilmesi; kârın sınırsızlığı; kontrolsüz bir hırsın, psikolojinin hâkim olması; üremenin azalması, cinsî sapkınlıkların artması; kısaca birey ve tür olarak insanın sakatlanması, tehlike altına atılması... Biraz önce de başka bir vesileyle işaret ettim: Eskiden bizler maddî ihtiyaçlarımızı gidermek için çalışırdık; şimdi psikolojik ihtiyaçlarımızı gidermek için yaşıyor ve çalışıyoruz.

Şunu açıkça söylemek lazım, daha düne kadar biz insanlar, doğadan korunmak için teknoloji geliştiriyorduk. Bugün ise bizzat kendi ürettiğimiz teknolojik yapılardan, sistemlerden korunmak için bir şeyler icat etmek zorunda his ediyoruz kendimizi. Bu nokta çok önemli: Artık çok büyük doğa olayları hariç, doğadan bizim korkacağımız, çekineceğimiz bir şey kalmadı; artık bir kuyruklu yıldız gördüklerinde insanlar paniklemiyorlar ya da bir meteor taşından ürkmüyorlar. Çünkü bunun izahını yapabiliyoruz. Hatta deprem gibi çok büyük hadiselere karşı bile tedbir alabiliyoruz; ama insanlar olarak kendi geliştirdiğimiz iktisadî ve siyasî merkezli değer sistemleri, kendi geliştirdiğimiz teknolojik yapılar artık bizi tüketmeye başladı. Ve biz bunlara karşı korunma yolları aramaya başladık.

İntihar olaylarının artması, üremenin azalması vb. gibi olaylar gösteriyor ki, birey ve tür olarak insan kendine zarar vermeye başladı. Şimdi biz bunlara karşı nasıl tedbir alacağız; kendimizi kendi ürettiklerimize karşı nasıl koruyacağız? Artık bununla uğraşıyoruz. Benim de tam olarak söylemek istediğim budur. Şunu kabul edelim, insanlık tarihi sütten çıkma ak kaşık değil. Bu açıdan başka milletleri olduğu gibi, Osmanlı'yı da eleştirebiliriz, Selçuklu'yu da...

Zaten insanlık tarihi bir yönüyle, savaşların tarihi, kırmaların, dökmelerin tarihidir. Belki de, Kant'ın dediği gibi, ***"tarih insanın kötü tarafının açılımıdır"***; çünkü Hegel'in vurguladığı üzere ***"cennetin tarihi olmaz; çünkü iyinin, güzelin tarihi olmaz".*** Televizyonlardaki haberler bile, kötülerin, kötülüklerin haberleridir; hırsızlığın, dolandırıcılığın, cinayetlerin... Tarih de biraz böyledir belki.

[36] Bizatihi: Kendiliğinden-"Edebiyatı yok etmeye kalkarsak konuşma dili bizatihi özelliğini kaybedecek, yoklaşacaktır." - İ. Özel
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=B%C4%B0ZAT%C4%B0H%C4%B0

Ama burada, vurgulamak istediğim şey, en nihayetinde şu: ***Tüm insanî çabaları biz neden gösteriyoruz? Din, sanat, felsefe, bilim, ya da başka etkinlikler, her ne ise, tüm bunları neden geliştiriyoruz, amacımız ne? Güzel bir ağaç yetiştirmek için mi? Yüksek bir bina yapmak için mi? Yıkıcı bir silah icat etmek için mi? Hayır! Maddî ve manevî açıdan insanı korumak için. En nihayetinde din de insanları muhafaza etmek için değil midir? Felsefeler de, insanlığı anlamlandırmaya, insanlığı daha rahat, daha huzurlu, kendisiyle daha barışık yaşatabilmek için değil mi?***

Öyle ise şu sonuca bir bakalım: Bir sistem eğer birey ve tür olarak insanı ortadan kaldırıyorsa ya da birey ve tür olarak insanı sakatlıyorsa veya daha üst bir dil ile, birey ve tür olarak insanın hayatını daha anlamlı kılmıyor, daha mutlu yaşamasını sağlamıyorsa, o sistemin yapısında bir sorun var demektir; hem ilkeler hem de uygulama düzeyinde. İşte benim de söylediğim bu.

Hiçbir sistem, dediğim gibi, hayatın pratiğinde sütten çıkmış ak kaşık değil. Her milleti bu açıdan sorgulayabilirsiniz. Ama en nihayetinde şuna bakmamız lazım: **Sistem, bir kere kurulduktan sonra birey ve tür olarak insanların yaşamını nasıl organize ediyor? Farklılıkları nasıl bir arada tutuyor? Bunlarla olan ilişkisi nedir? İlişkileri belirli bir hukuk düzeni içinde yürütüyor mu?**

Şu denebilir: ***Batı toplumları bunu kendi içerisinde bir şekilde halletmiştir.*** Kısmen doğru; ancak kendisinden olmayan, işte ABD'de geliştirilen adalet teorilerinde gördüğümüz gibi, Amerikalı olmayanı anlamlandıramıyorsa ya da kendi kurduğu değerler sisteminde bir yere oturtamıyorsa ya da kötü bir yere oturtuyorsa orada bir sorun var demektir. Geçmişi örnek göstererek bu gerekçelendirilemez; çünkü ulaşım ve iletişim araçları yanında hukuk anlayışı da geçmişten farklıdır; bu nedenle yapılması gereken de farklılaşır; en azından farklı olmalıdır.

Ama dinî, estetik, felsefî ve ilmî değerleri kendi başlarına değil de ürettikleri artı değerle, güçle anlamlandırıyorsak, başka bir deyişle yalnızca gücün ürettiği değerleri ilişkilerimizde belirleyici kılıyorsak, o zaman sorunuzun cevabı kendiliğinden ortaya çıkar: Güç insanları dönüştürüyor, başkalaştırıyor ve diğer insanlar da bu güçten pay almak için bulundukları konumları, insanlık konumunu terk ediyorlar; ama şüpheniz olmasın gün gelecek insanlık da insanları terk edecek.

Yani başlangıçta Batı diğer milletleri icbar etti, ancak bir süre sonra o icbar edilen, zorlanan milletler, gücü de görünce, bile isteye, Batı'ya öykünmeye başladılar.

Evet, öykünerek, ondan pay almaya çalışarak ya da psikolojik olarak rahatlamak için... Buna temsili yüksek bir örnek olarak sömürge ülkelerindeki aydının tavrı verilebilir. Katıldığım uluslararası toplantılarda bizzat gördüğüm bir durum olduğu için rahatlıkla söyleyebilirim ki bu toplantılara Türkiye'den gelen entelektüellerin, eğer ben-idraklerinde bir

sorun varsa, Batılı entelektüellerle ilişkileri bir köle-efendi ilişkisi gibi son derece ezik... Aynı entelektüeller, ki ben bunların bir kısmını tanıyorum, kendi ülkelerine döndüğünde, kendi ülkelerinin insanlarına mütehakkim, tahakküm edici bir tavırları var.

Yani kendilerinden yüksek bir kültüre mensup olduklarını varsaydıkları insanlara karşı eziliyorlar; ondan pay almak onları rahatlatıyor; onlarla aynı masada oturmak, onlar gibi yemek vb... O güçten kendilerince pay almalarını sağlıyor ve orada bir eziklik de hissediyorlar; fakat bu ezikliği kendi ülkelerine gelip, kendilerinden daha aşağıda gördükleri insanlara tahakküm ederek gidermeye çalışıyorlar. Dışarıya gitmeye gerek yok; mesela Türkiye'de de sınıflar arasındaki ilişkilerde aynı durum gözlemlenebilir.

Ayrıca iletişimin, ulaşımın kolaylaşmış ve hızlanmış olması da sorumda zikrettiğim, *"nasıl oldu da Batı bütün dünyayı dönüştürmeye muktedir oldu"*ya verilecek cevabın bir parçası.

Kesinlikle. Elbette daha derinde ekonomik yapıya bakmak gerek. Biraz önce de dile getirdim: Toprağa dayalı tarım toplumları, kıt gelirler ile insanın sınırsız ihtiyaçlarını dengelemeye çalışıyordu. Belki de Osmanlı iktisadi etkinliğinin en büyük başarısı insanın ihtiyaçları ile kıt kaynakları bir ahenk içinde bir arada tutabilmesiydi. Ancak sanayi devriminden sonra fabrikavârî üretimde artık üretimimizde maddî engellere bağımlı değiliz, sınırsız bir üretim yapabilme kapasitesine sahibiz.

İhtiyacın çok daha fazlasını.

Evet! Marketleri düşünelim... Doğal olarak, marketlerdeki bu ihtiyaç fazlası üretimin tüketilebilmesi için de insanın bin yıllar boyunca terbiye edilen kendini kontrol mekanizması ortadan kaldırılıp, aslında ihtiyaçlarının da sınırsız olduğunu ona hissettirmeniz, öğretmeniz gerek. İşte bugün tam da böyle bir sistem içinde yaşıyoruz. Artık ihtiyacımız için değil psikolojimiz için tüketiyoruz. ***"En..."*** ve ***"Daha..."*** gibi kuvvetlendirici sıfatlara bağlıyız; başka bir deyişle araz olan sıfatlar hayatımızı yönlendiriyor; esas olan mevsûflar değil**... En**lerin ve **daha**ların sonu yok...

Bugün artık ihtiyaç maddî, fizikî olmaktan çıkıp, psikolojik bir zemine kaydı ve insanın psikolojik ihtiyaçlarını doyurmak mümkün değil; eskilerin tabiriyle ***insanın gözünü bir avuç toprak doyurur***.

İnsanın psikolojik ihtiyaçları sınırsızdır çünkü. Dolayısıyla insanın psikolojik ihtiyaçlarının sınırsızlığı ile sınırsız üretim karşılıklı birbirini körüklemekte, tetiklemekte... Bugünkü sorunların da ana kaynağı bu. İnsan, insan olmaktan sıyrılıyor artık; insanlığından çıkıyor. Bu yalnızca Batıda değil, bütün dünyada böyle.

Tabii işin trajikomik tarafı, Batı bunu uzun yüzyılların sonucunda, belirli yaşama tecrübelerinden sonra gerçekleştirdi; biz ise bunu transfer ettik, her konuda olduğu gibi. Ve bu bizde daha çok sırıtıyor ve daha büyük hastalıklara, farklı kimlik bozukluklarına sebep oluyor.

Yine Anlayış dergisindeki bir başka yazınızda (Sayı 3, Haziran 2003), *"Dünya Roma'nın düşüşünden ve barbarların istilalarından bu yana, barbarlığın ve cehaletin kol gezdiği binlerce yıllık bir uykuya daldı. Ancak 1453'ten beri medeniyet yeniden dirilmeye başladı; çünkü Türkler medeniyet yolunda hem kendileri büyük ilerlemeler gerçekleştirdiler hem de gerçekleşmesine neden oldular"* diyorsunuz. Fakat 8. Asırdan itibaren İslam'ın o zaman bilinen tüm Dünya'ya olduğu gibi Avrupa coğrafyasına da etkileri olduğunu biliyoruz, en sık dile getirilen örnek Endülüs. Buna rağmen, *"Dünya'da, 15. Asra kadar cehaletin kol gezdiği, insanlığın binlerce yıllık uykusunda kalması"* ile söylemek istediğiniz tam olarak nedir? Ki Türklerin de, 8. asırdan itibaren kendini inşa eden İslam medeniyetinin bir devamı olduğunu savunuyorsunuz.

Bunlar benim cümlelerim ya da yorumlarım değil; ***Kepler***'in bir yazısından alıntı; dolayısıyla ***Kepler***'in bir tasnifi... ***Kepler***, bilindiği üzere, astrolojiyi değiştiren; gezegenler ve yıldız astrolojisinden kuyruklu yıldız astrolojine geçen biri; özellikle siyasî olayların yorumunda... Ve bu astrolojiye göre yeni bir tasnif yapıp Türklerin geçmişteki rolünü tanımlıyor ve Türklerin bundan sonra ne yapabileceğini, kaderlerinin ne olabileceğini tayin ve tespit etmeye çalışıyor. Dolayısıyla bilim tarihi meselesi değil burada söz konusu olan. Mesele bir Avrupalının, modern bilimin kuruluşuna katkıda bulunmuş bir insanın kendi yorumu.

Yine bilindiği üzere 1453 onlar için çok önemli bir yıl; bu yılın Avrupa'da bir uyanışa sebep olduğu kabul ediliyor; tarihi de buna göre tasnif ediyorlar. Ben o yazımda şöyle bir mantıktan hareket etmiştim: Batı'da ortaya çıkan, özellikle astroloji ve astronomi bilimleri biraz da Türklerin kaderiyle alakalı olarak üretildi. Ve ***Kepler***, o tarihlerde, hemen XVII. Yüzyılın başında, Türklerin yüzyılın sonuna doğru yenileceğini öngörüyor; bu Viyana bozgununa denk gelir ki bu kehanet doğru da çıktı ilginç bir şekilde.

Özellikle 1550 ile 1650 arasında Batı'da olup biten entelektüel faaliyetler doğrudan Türklerle alakalıdır gerçekten de. Bunu ***Descartes***[37]'ın eserlerinde de görüyoruz. Nitekim Descartes'ın biraz Hıristiyanî kavramları kullanması istendiğinde**, *"Ama ben sadece Hıristiyanlar için değil, Türkler için de yazıyorum"*** diyor... Yani ***filozof biraz da, dinleri, kültürleri, milletleri aşan bir perspektife sahip olmalıdır*** diyor; fakat bu eserlerin muhatabının, o dönemki şartlarda en güçlü kültüre sahip Türkler olduğunu da düşünüyor.

[37] René Descartes (Latinceleştirilmiş: Renatus Cartesius; sıfat hali: Kartezyen, d. 31 Mart 1596 - ö. 11 Şubat 1650), Fransız filozof, matematikçi ve yazar. Hayatının çoğunu Hollanda'da geçirmiş olup, Modern Filozofinin Babası unvanını almıştır ve kendisini takip eden Batı felsefesi çoğunlukla onun günümüzde hala çalışılan yazılarına cevap niteliğindedir. Kaynak: Wikipedia.

Bunun başka örnekleri de var; işte, ***John Locke***'un siyaset felsefesinde ya da o dönemdeki diğer düşünürlerin kitaplarında bunu görebiliyoruz. Yoksa bu cümleler bir bilim tarihi yazıcılığıyla ulaşılan sonuçlar değil. Elbette, biliyoruz ki, 11. asırdan itibaren Endülüs'ten, Sicilya'dan, İstanbul'dan ve Trabzon'dan tercümelerle Avrupa'ya bilgi transferi söz konusu ve bunlar pek tabi ki 1453'den çok önceleri vuku buluyor...

Biraz da Avrupa'da yaşayan ve kendini Avrupalı Müslüman olarak tanımlayan Müslüman/Türkler adına sorayım: Türk vicdanının ve aklının birliği ve sürekliliğinin korunması İstanbul'un korunmasına bağlıdır diyorsunuz. Avrupa'da yaşayan ve muhtemelen ülkelerine artık dönmeyecek olan, kendilerine geldikleri bu ülkeleri, ülke edinmiş insanlar nasıl bakmalı İstanbul'a ya da Türkiye'ye?

Mekke'ye nasıl bakıyorlarsa aynen öyle.

Fakat Mekke'ye bakışımızın, dini saikleri, somut ve sembolik değerleri, sebepleri var.

Evet, Mekke'nin kutsal olması, sembolik değeriyle alakalıdır, yoksa ontolojik bir kutsallığı yoktur.

Ancak o sembolik değeri biz vermiyoruz.

Elbette, mensubu olduğumuz din veriyor. İstanbul'a da değeri mensubu olduğumuz tarih veriyor, biz vermiyoruz. Oradaki tarihî tecrübe veriyor; Süleymaniye veriyor; Sultan Ahmet Camii veriyor; Topkapı Sarayı veriyor; Topkapı'daki adalet kulesi veriyor; Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi veriyor... Yoksa İstanbul derken coğrafi bir yeri kast etmiyorum yalnızca, bir vicdanı ve bir idraki kast ediyorum...

Zaten İstanbul neredeyse yaşanacak bir yer olmaktan bile çıktı. Hala estetik değeri olabilir ama ben cümlelerimde oradaki tarihî tecrübeye atıfta bulunuyorum**. Dolayısıyla İstanbul'daki tarihî tecrübenin en azından ilkelerine bağlı kalarak yaşayabiliriz: Kalb-i selim, akl-ı selim ve zevk-i selim sahibi olmak**[38]**.** Keşke tüm Türkler, Avrupa'da o değerlere göre yaşasalar; belki o zaman ferdiyeti ve cemali temessül etmiş bir Türk tipi ortaya çıkar.

İnsan, İstanbul'u ya da Türkiye'yi coğrafya olarak yanında taşıyamaz belki ama tarihî tecrübeyi taşıyabilir. Belki birkaç asır sonra İstanbul sözcüğü coğrafî bir gerçekliğe bile işaret etmeyecek; ancak o tarihî tecrübe bilgi ve edep üzerinden aktarılabilecek bir şeydir. Tıpkı Yahudilerin 4000 yıllık Babil kültürünü terbiye yoluyla çocuklarına aktarmaları gibi. Hâlbuki Babil vakıa olarak ortada değil; ama aktarılan bir kültür bir tecrübe hala.

[38] Kalb-i selim, akl-ı selim ve zevk-i selim kavramı konusunda Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu'nun açıklama videosunu izleyebilirsiniz. https://www.youtube.com/watch?v=hmJPTL4bEf8, 25..06.2018.

Yani Avrupa'da kalacak olan Türklerin ve Müslümanların etkin olabilmesi, bir teklif sahibi olabilmesi için bu tarihi tecrübeye, Mekke gibi İstanbul'a da dönmeleri gerekiyor.

Evet! Ama tekrar edeyim: Bir fizikî dönüşten bahsetmiyorum. Yukarıda da işaret ettiğim gibi, temel tezim şu: Teklif sahibi iseniz ancak başkalarına örnek olabilirsiniz. Bir teklifiniz yoksa bırakınız başkalarına örnek olmayı, sesinizin bir tonu olması, hatta başkalarının yanında eşit olmanız bile mümkün değildir. Basit bir örnek vereyim, ortada bir yemek sofrası var; bu yemek sofrasında size ait olan bir şey yoksa o sofrada oturma hakkınız olmaz. En fazla çöpe atılmış artık ve kırıntılardan beslenirsiniz.

"Sofrada bir şeyiniz olsun" diyorum; bu da sıfırdan inşa edeceğiniz bir şey olamaz. Ayrıca tereciye de tere satılmaz; bu topraklarda yalnızca ***Hegel*** uzmanı olarak bunu yapamazsınız. Kendi tarihî birikiminizden, tecrübenizden faydalanmanız lazım. Bu dinî açıdan da olabilir. Ben dini yalnızca bir yaşama biçimi olarak görmüyorum; aynı zamanda varlığı ve var olanı bir idrak biçimidir din. Sonuç olarak, kendi tarihinizden gelen tecrübeyi bir şekilde, buradakileri de dikkate alarak, bir teklife dönüştürmeniz gerekiyor.

2002'de Berlin'e gelip oradaki öğrencilere konferans verdiğimde onlara şunu söylemiştim: ***On yıl sonra, 2012'de siz Almanca bir dergi çıkartabilirseniz, bir edebiyat dergisi örnek olarak… Ve buradaki duyuşlarınızı şiire vs. dökebilirseniz, kendi muhayyilenizi hikâyeye aktarabilirseniz; Almanca edebî eserler ortaya koyabilirseniz, işte o zaman bu insanlara, bu kültüre bir teklifte bulunma şansınız olur. Yoksa burada sadece aklınızla yaşarsınız, duygularınızla değil, aklınızla para kazanırsınız, Türkiye'de yersiniz. Burası hiçbir zaman size ait olmaz, siz de buraya ait olamazsınız. Eğer erimeden, kaybolmadan buraya ait olmak istiyorsanız, yapılacak şey İstanbul'daki tarihî tecrübeyi buradaki durum ile harmanlayarak bir 'teklif'e dönüştürmek ve yaşadığınız hayatla 'temsil' etmektir. Teklifiniz ve temsiliniz yok ise siz de yoksunuz.***

Son sözüm bu.

Vakit ayırdınız, çok teşekkür ederiz.

NOT:

Röportajın tam metni ve Pdf versiyonuna http://fazlioglu.blogspot.com/2018/06/prof-dr-ihsan-fazlioglu-ile-roportajlar-serisi-4-teklifiniz-ve-temsiliniz-yok-ise-siz-de-yoksunuz.html adresinden ulaşabilirsiniz.

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-V: Şehir Ve Kitap Üzerine[39]

Uzun süredir, doğu ve batı kültürünün klasik eserleri ile meşgulsünüz. Bu okuma serüveniniz esnasında, kitapların ve kütüphanelerin oluşumu ile kültür ve medeniyetlerin oluşumu arasında nasıl bir ilişkiyle karşılaştınız? Medeniyetin oluşumunda kitabın ve kütüphanenin nasıl bir yeri var?

Kitap, kitâbe(t) sözcüğünün de işaret ettiği üzere, köken itibariyle yazıt ile ilgilidir. Bu nedenle, soru, yazının icadına değin geri gider. Başta Sümerler olmak üzere, 17 farklı kavmin gelip geçtiği Mezopotamya'da, çivi yazısıyla yazılmış tabletler için ***'kütüphaneler'*** kurulmuştu.

Benzer durum, Mısır papirüs kütüphaneleri için de geçerlidir. Buralarda, tablet ya da papirüs örnektir; her türlü malzemeye yazılan ***'kitaplar'*** için depolar bulunmaktaydı. Elbette, ***'kütüphane'*** sözcüğünün mefhumu farklıydı; ancak, bir çekirdek misali ileride olacağı şeyi kuvve hâlinde içeriyordu.

İnsanî eylemler, amaçları dikkate alınarak belirlenir. Yazının ve yazılı malzemelerin amacı neydi? Mevcut bilgi üretimini kayda geçirmek, istiflemek, korumak ve aktarmak.

---

[39] "Kitabı bırak, okumaya bak!", İhsan Fazlıoğlu ile Şehir ve kitap Üzerine Ropörtaj: Vefa Taşdelen Bizim KÜLLİYE, üç aylık kültür ve sanat dergisi, Sayı 57(eylül-ekim-kasım), s. 7-13, ELAZIĞ 2013 http://www.bizimkulliye.com/dosyalar/57.pdf

Öyleyse yazılı malzeme, kültürler için bireysel belleği (hâfıza) aşan ve bireyin ölümüne bağlı olmayan bir dışbellek oluşturdu; ve sürekli başvuruldu.

Koruma, öncelikle dinî konularda ortaya çıktı ama en etkili kâtip ve hâsib sınıfının gereksinimiydi. En genel anlamıyla, devletlerin gereksinimleri için üretilen bilgi, muhafaza edildi ve aktarıldı. Başka bir etmen öğretimdir; muhafaza edilen bilginin, nesiller arası aktarımı için oldukça fazla yazılı metin üretildi.

Bunun dışındaki yüksek bilginin üretimi, kayda geçirilmesi ve aktarımı, ehliyet ve niyet konularında her zaman tartışma yarattı. Platon'un diyaloglarında işaret edilen bu durum, Eski Mısır'a kadar geri gider... Astrolog, simyacı vb. öbekler bu nedenle şifreli metinler kaleme aldılar. Tartışma, İslâm temeddününde de farklı gerekçelerle sürdü; sonuç itibariyle, belirli alanlardaki bilgiler farklı üst-sırlı dillerle kayda geçirildiler.

"Kitap, pazarlar ile dolaşıma girdi; saraylarda ağırlandı; başta, bilginlerin evleri olmak üzere, camiler, medreseler ve rasathanelerde dinlenildi. Bu ve öteki nedenlerle, medeniyetlerin olmaz ise olmazları arasına girdi. Kılıç, medeniyetleri kurdu; kalem, yaşattı; kitap sürdürdü... denilebilir."

Şimdiye değin söylenilenler, hakikî anlamıyla kütüphaneye işaret etmezler; çünkü mefhum olarak ortada henüz kitâb yoktur. Kaynaklarda, ***"İskenderiye Kütüphanesi'nde 400 bin cilt kitap mevcuttu***" denilişi, bir şehir efsanesidir[40]; burada kast edilen, papirüs, rulo, tablet ve diğer yazı malzemeleridir ve demek istenilen, 400 bin parça malzemedir. Daha sonra, bu deyiş, bir vecize hâlinde gelmiş, bir kütüphanede fazla kitap bulunduğuna işaret etmek için ***"400 bin cilt kitabı var"*** denilmiştir; deyiş, büyük oranda İslâm Medeniyeti'nde yaygınlaşmıştır ve esas itibariyle, İskenderiye örneğinde, kendinden önceki kültürlere bir meydan okumadır.

Kitap, yazma biçimiyle, İslâm temeddününün bir icadıdır; ve medeniyet ile felsefe-bilim tarihinde bir kırılma noktasıdır. Çin'in ipeğe dayalı kâğıt üretimini ucuz malzemelerle yapan Uygur ustalarının,

[40] İskenderiye Kütüphanesi, MÖ 3. yüzyılın başlarında Mısır'ın İskenderiye kentinde Ptolemaios hanedanı tarafından kurulmuş olan antik kütüphane. İskenderiye Müzesi olarak bilinen araştırma enstitüsünün bir bölümü olarak inşa edildi.[1] İnsanlık tarihinde meydana getirilmiş önemli eserlerden biridir. Eski kaynaklar, burada 150 bin cilt el yazması eserin toplandığını kaydeder. Kaynak: Wikipedia.

Abbasî yöneticileri tarafından istihdamı ile yeterli kâğıt (ki, Çince'dir) üretimi gerçekleşmiş; bu alt yapı sayesinde, Bağdâd'daki ***Beytu'l-Hikme***'de[41], bildiğimiz çeviri hareketi gerçekleştirilebilmiştir[42]. Bu nedenle, kitâb, tarihte, bilgisayar ile mukayese edilebilir. Artık bilgi daha güvenilir ve taşınabilir bir dış-belleğe kavuşmuştur; böylece, tarihteki yatay ve dikey yolculuğu daha sağlıklı bir biçimde gerçekleştirilmiştir.

Sorunuzun yanıtı şu olabilir: Kitap, hâfızadır; bu nedenle iddiası olan kültürler, medeniyetler, bu hâfızayı, elden geldiğince çoğaltmaya çalışmışlardır. Hacimce büyük ve çeşitçe zengin kütüphaneler, tarihte üretilmiş bilginin elde tutulması anlamına geliyordu.

Kitap, bir tür fetihti; bilginin fethi... Dolayısıyla, bizatihi kitabın kendisi değil, muhafaza ettiği bilgi, medeniyetlerin oluşması, gelişmesi ve katkıda bulunması için olmaz ise olmaz bir koşuldu. İki kapak arasında saklı olanın çözümlenmesi ve anlaşılır kılınması, özellikle zihinlere aktarımı, bir kültürün mesafe kat etmesi demekti.

Elbette, kitap, kendi evrenini, uzayını yarattı. Kâğıt, mürekkep, yazı malzemeleri, cilt, hat, süsleme sanatları ve öteki çok çeşitli unsurlar. Kitap, pazarlar ile dolaşıma girdi; saraylarda ağırlandı; başta, bilginlerin evleri olmak üzere, camiler, medreseler ve rasathanelerde dinlenildi. Bu ve öteki nedenlerle, medeniyetlerin olmaz ise olmazları arasına girdi. Kılıç, medeniyetleri kurdu; kalem, yaşattı; kitap sürdürdü denilebilir.

---

[41] Beyt'ül Hikmet (Arapça: بيت الحكمة, anlamı: Hikmetler evi), Abbasiler tarafından, 800'lü yılların başında, Bağdat şehrinde kurulan kütüphane ve çeviri merkezinden oluşan bir bilim merkezidir.
Abbasi halifesi Harun Reşid ve yerine geçen oğlu Memun tarafından kurulan bu merkezde, özellikle Yunanca, Hintçe, Farsça ve Latince eserlerin çevirileri yapılmıştır ki bu, zamanın İslam dünyasında aydınlanmanın ilk adımı olarak görülmektedir. Sasani devleti zamanında kurulan Gundişapur Akademisi örnek alınarak kurulan bu merkezde çevirisi yapılan yazarlar arasında Pisagor, Plato, Aristo, Hipokrat, Öklid, Platon, Galen, Sokrat, Sushruta, Charaka, Aryabhata ve Brahmagupta gibi ünlü düşünür ve bilim insanları vardır. Fakat bu yazarların eserleri sadece çeviri safhasında kalmamış, bu eserlere ve yazarlarının düşünceleri de bu merkezde derinlemesine incelenmiştir. Zamanla büyüyen ve gelişen merkez, Bağdat'ın da büyümesine ve sadece İslam diyarlarında değil eski dünyanın tamamında tanınan bir merkez olmasını sağlamıştır.
Beyt'ül Hikmet'in büyümesinde ve popüler olmasında Abbasi halifelerinin etkisi tartışılmazdır. Zamanın halifeleri burada çalışan bilim insanlarına yüksek maaşlar bağlamışlar, hatta anlatılan o ki çevirdikleri her kitabın ağırlığınca altınla ödüllendirmişlerdir.
Burada yetişen ünlü bilim insanlarından bazıları Hârizmî, Beni Musa Kardeşler ve Kindî'dir. Ayrıca Hıristiyan kökenli Müslüman bilimciler Huneyn İbn İshak ve Sabit Bin Kurra da çeviri alanında adlarını duyurmuşlardır. Gundişapur Okulu'ndaki Süryaniler, Hintler, daha sonra Harranlılar ve Nebatiler de çeviride rol oynayan bilim insanlarındandı. Bu merkezi ziyaret eden tarihçi İbn Nedim burada çalışan 47 çevirmen-yazar olduğunu tarihinde yazmıştır.
Zaman içinde gelen bazı halifeler özellikle felsefi eserlerin çevirilerinin İslami düşünce üzerinde zararlı etkileri olduğu zannıyla bu türdeki eserlerin çevrilmesini kısıtlasa da merkez uzun yıllar verimli bir şekilde çalıştı. Öyle ki çeviri hareketinin son zamanlarında Arapça dünyada bilim dili haline gelmiş, buradaki kütüphane de dünyanın en büyük kütüphanesi unvanına sahip olmuştur. Kaynak: Wikipedia.

[42] İslam Ansiklopedisi'nin http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=d060089 bağlantısından Beyt'ül Hikmet hakkındaki ilgili bölümü inceleyebilirsiniz. Muhammet Negiz.

Kadim şehirler, felsefenin, düşüncenin, kültür ve medeniyetin filizlenme noktaları... Atina, İskenderiye, Bağdat, Kâhire, Kurtuba, Semerkant, Buhara, İstanbul gibi merkezler, yazı kültürünün geliştiği, okunduğu, okunmakla kalmayıp çoğaldığı merkezler. Bu açıdan bakıldığında, kitap ve şehir arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Her şeyden önce, bilgi, kültür, üst bir üretimdir ve maddî ile manevî güvenliğin olduğu, boş vaktin bulunduğu şehirde ortaya çıkar. Öyleyse, doğal olarak, bilginin hâfızasının da şehirde mütedavil olması oldukça olağan bir durum. Medine-i Münevvere, ***"Aydınlanmış Şehir"*** demektir; aydınlatan da, bilgidir; sıfatının ilâhî olması, bilginin değerini yükseltir; mahiyetini değiştirmez. Bu nedenle, yazı ve ona ilişkin her şey, son derece önem kazanmıştır İslâm şehrinde.

Nübüvvet'ten sonraki makam ilim'dir; ilmin bu kadar değerli olduğu yerde, onun hâfızasının da, kıyâsla, aynı şekilde olması kaçınılmazdı. Dikkatinizi çekerim, önemli olan kitabın bizatihi sureti değil, vazifesi, dolayısıyla amacı...

Unutmayalım ki, bizzat Peygamber, kendini ***"İlim Şehri"***ne benzetmiş; kapısı olarak da, Hz. Alî'yi işaret etmiştir[43]. Bu nedenle, köyde, dağda, bayırda tespit etseniz de, bilgiyi sunacağınız yer şehirdi; hâlen de böyledir; orada kayda geçer, orada çoğaltılır; orada müfredata girerdi.

İslâm tarihi boyunca, bir şehrin kayda değer olması, yüksek İslâm kültürünü temsil etme oranına bağlıydı. Mehmed Fenârî[44], Bursa'da, XIV. yüzyılın sonunda, Osmanlı ilmiye teşkilâtını kurmaya başladığında yaptığı ilk iş, kitap sayısını çoğaltmaktı. Bu gerekçeyle, Cuma gününün yanısıra, öğrencilerin sırf kitap istinsah etmesi, çoğaltması için de Salı gününü tatil etti. Daha sonra bu bir gelenek halini aldı; medrese tatil, ama kitap çoğaltmak için; amaç, Sultan Yıldırım Bâyezid'in siyasî idealine uygun olarak, Bursa'nın yüksek İslâm kültürünü en yüksek derecede temsil edecek bir seviyeye gelmesi...

Kitap, klasik dönemde, iddianızın göstergesiydi; özellikle siyasi teklifinizin ciddiyeti, ülkenizde bulunan âlim, kütüphane ve kitap sayısıyla ölçülürdü... Sizde yoksa başkasına ne verebilirdiniz ki? Fas elçisi, 1589'da ziyaret ettiği İstanbul'u tasvir ederken, en çok, kitaptan bahseder: ***"Çok yeri dolaştım; bu kadar çok kitabı bir arada yalnızca bu Şehir'de, İstanbul'da gördüm".***

---

[43] Hz. Ali (r.a.) ashabın en âlimlerinden biri idi. Onun için ilim beldesinin kapısı olarak bilinir. Peygamber efendimiz bir hadis-i şeriflerinde: "Ben ilmin/ hikmetin şehriyim, Ali de kapısıdır. İlim isteyen kimse bu kapıdan gelsin" buyurmuştur. (Tirmizi, Menâkıb, 20; Hakim, Müstedrek, H.No: 4612, 4613, 4614; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr, H.No: 10898) http://www.islamkultur.com/sorularla-cevabi-1527.html.

[44] Molla Fenari, din alimi, bilim adamı, müderris, Osmanlı Devleti'nin ilk müftüsü/şeyhülislamı.Kaynak: Wikipedia. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: İlk Osmanlı Şeyhülislamı Molla Fenari http://ktp.isam.org.tr/pdfdrg/D00033/1995_c31/1995_c31_3/1995_c31_3_YILDIRIMA_YILMAZE.pdf

Çarşı-pazarın kitap kaynaması, bir ülkenin siyasi gücüne işaretti. Kısaca, halk dilinde, hak-hukuk bilmeyen insan için ***"Kitapsız adam denir"*** ya; aynı durum, şehir için de geçerlidir; ***"Kitaplı şehir"*** hak-hukukun olduğu şehirdir; olmadığı da ***"Kitapsız şehir".*** Kitap, Müslüman zihni için o kadar önemlidir ki, vahiy gelmiş dinleri, ötekilerden ayırmak için ***"Ehl-i kitap"*** denilir; yani ***"Bir kitaba mensup olanlar".*** Bir anlam-değer dünyasına mensubiyeti, kitap üzerinden dillendirmek son derece dikkat çekicidir.

"... ilk kültür emperyalizmi denilebilecek eylemi, Büyük İskender yapmıştır. Pers devletini ele geçirince, etrafında bulunan bilginler -ki, biri, hocası Aristoteles'in yeğeniydi-, önemli buldukları bilgileri Yunanca'ya çevirmiş; asıllarını yok etmişlerdir. Bu, pek çok kaynakta vardır; özellikle Kutbuddin Şirâzî, Şerh hikmet el-işrâk adlı eserinde, bu vakıayı, felsefe tarihi açısından inceler."

İnsanlık tarihindeki trajik olaylardan biri de, kütüphanelerin yakılmasıdır. Kütüphanelerin yakılması, nasıl bir ruh halinin eseri olabilir?

Öncelikle, bir ayrım yapalım. Bir eylemin bilgisine sahip olmayan bir insanın, o eylemde belirli bir kastı olmaz; Moğollar gibi... Camiyi, saray; minberi, taht sanan bir kişiden, kitabın ve kütüphanenin ne olduğunu bilmesini bekleyemeyiz.

Kısaca, kuralı şöyle koyabiliriz: Kişi, doğru ve yanlışı, idraki oranında tahkik edebilir; bu nedenle, tenkitte, kast dışında, kişinin idrak oranı göz önünde bulundurulmalıdır. Burayı geçelim...

İkinci tür kitap yakma nedir? Herhalde, ısınmak için değil! İnsanlar, kitap yakmazlar, o kitapların içerdiği ve temsil ettiği anlam-değer dünyasını yakarlar. Bu nedenle, yakılan, bizatihi kitap değil koruduğu bellektir; sahip olduğu iddialardır. Bu, gayet doğaldır.

Çatışan iki farklı anlam-değer dünyası, birbirine ait olan her şeyi, tüm simgeleri yok eder. Unutmayalım ki, klasik dönemde bilgi, mahallî yapılarla, anlam-değer dünyasıyla çok iç içedir. Bu meyanda, ilk kültür emperyalizmi denilebilecek eylemi, Büyük İskender yapmıştır. Pers devletini ele geçirince, etrafında

bulunan bilginler *-ki, biri, hocası Aristoteles'in yeğeniydi-*, önemli buldukları bilgileri Yunanca'ya çevirmiş; asıllarını yok etmişlerdir. Bu, pek çok kaynakta vardır; özellikle Kutbuddin Şirâzî, Şerh hikmet el-işrâk adlı eserinde, bu vakıayı, felsefe tarihi açısından inceler.

Şimdiye değin verdiğimiz bilgiler birer tespittir. Ve bu, bugün de böyledir; yarın da öyle olacaktır! ABD'nin soğuk savaş döneminde, Sovyet kaynaklı; Sovyetler'in de ABD kaynaklı kitaplara yaptıkları ortadır. Irak Savaşı'nda, kütüphanelere yapılanlar bilinmektedir. Türkiye'de de farklı açılardan benzer olaylar yaşanmıştır.

Elbette, insanlık tarihinin şu merhalesinde her şey inceldiği gibi, bu konudaki yok etme teknikleri de incelmiştir. Tarihte, insanın doğasından kaynaklanan olgu ve olaylara bakılmalıdır; ahvâle değil.

İnsan, kendi dünyasını korumak için başka dünyaları yakar, yıkar; bu, başka dünyanın tecessüm ettiği şey kitap, bilgisayar, bina ya da devlet olabilir; fark etmez. Hâsılı, insan kendini trajik bir varlık kabul ettiği sürece, bu tür trajik eylemler de yapacaktır...

Bağdat Kütüphânesi *("kütüphâne"yi aynı zamanda birikim anlamında da kullanıyorum),* İslâm kültürü açısından büyük bir oluşumdu. Yok olmasının, İslâm kültüründeki bu oluşum sürecine ciddi boyutlarda zarar verdiği söylenilebilir mi? Gerileyişin başlangıcı olarak görülebilir mi? Bu kütüphâne, ne kadar özgün bir kütüphânedir? Yoksa Ernest Renan[45]'ın dediği gibi, İslâm kültürü içindeki İslâm dışı unsurların oluşturduğu bir kütüphâne midir?

Öncelikle bir tashih... Kendimize ait konuları, Batılıların dediklerini dikkate alarak tartışmamalıyız. Hele hele, XIX. yüzyıl oryantalistlerinin ***'kültürel terörüne'*** azamî dikkat etmeliyiz. Ağzı olan konuşmuş... Bir deli, kuyuya taş atıyor; biz de çıkarmaya çalışıyoruz. Bir

---

[45] ***ENAN, Ernest (1823-1892) Fransız şarkiyatçısı , dil alimi, tarihçi ve edip***. 28 Şubat 1823'te Fransa'nın Bretagne bölgesindeki Treguier kasabasında doğdu. Babası Philibert fakir bir denizci ailesindendir; annesi kocasının aksine çok dindar bir kadındı. Beş yaşında iken babası öldüğü için annesi ve kız kardeşi tarafından zor şartlar altında yetiştirildi. Çocukluğu ve almış olduğu çelişkili eğitim onun bütün hayatında belirleyici rol oynayacaktır. Treguier'de bir Katalik okulunu bitirdi, ardından dini tahsil için Paris'e gitti. Nicolas-de-Chardonnet Katalik Semineri'nde üç yıl kaldıktan sonra Saint-Sulpice'e kaydoldu; burada felsefe, ilahiyat tarih ve Doğu dilleri (ibranlce, Keldanlce, Arapça) okudu. Bu yoğun dini ve din dışı tahsili onun ilerideki çelişkilerini ve zamanla diniere karşı şüpheciliğini hazırladı. Özellikle incil'i okurken bu kitabın çelişkiler ve hatalarla dolu olduğu kanaatine vardı. Bunun için dini ve dünyevl ilimleri birleştirmede başarılı gördüğü Protestanlığa yöneldi; 184S'te din adamı olmaktan vazgeçti. 1846'da lisans öğrenimini tamamladı. Ertesi yıl Sami dillerinin tarihi ve mukayeseli yapısı üzerine yaptığı çalışma ile Volney ödülünü kazandı . Derinden etkilendiği 1848 Sosyalist ihtilali üzerine, dininin ilim olduğu ve insanın sorunlarını ilmin çözeceği yönündeki düşüncelerini açıkladığı l'Avenir de la science: Pensees de 1848 adlı kitabını yazdı. Kariyerine zarar vereceği endişesiyle hayatının sonuna doğru (1890) yayımladığı bu eserde yalnız ilme ve akla inandığını ortaya koydu: "ilim bir dindir, bundan sonra simgeleri yalnız ilim yapacak, insanlığın sorunlarını sadece ilim çözebilir." Detaylı bilgi için Bkz.: http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c34/c340404.pdf, 26.06.2018.

tabip, kocakarı teşhisini tahlil etmeye uğraşmaz; kendi muayenesini yapar. Dolayısıyla, ***Renan*** gibilere ayrılacak vaktimiz olmamalı.

İkinci olarak, gerileme-ilerleme gibi kavram çiftleriyle tarihi okuyamayız. Tarihî olayların pek çok değişkeni bulunmaktadır; indirgemeci olmamalıyız. İslâm Ülkesi'nde, Moğollar, yalnızca Bağdâd'ı yıkmadılar. Ayrıca, Moğollar geldiğinde, Bağdâd'da ***Beytu'l-Hikme*** de yoktu ve Bağdâd rakipsiz bir şehir değildi; başka bir deyişle, Bağdâd, İslâm temeddününün sıklet merkezi değildi. Bu nedenle, ***"Bağdâd gitti, her şey bitti"*** düşünüşü bırakılmalıdır.

Hemen Bağdâd'ın düşüşünden sonra kurulan ***Merâga matematik-astronomi okulunun*** kütüphanesine bakıldığında *-ki, yukarıda işaret ettiğimiz vecizeyi kullanarak 400 bin ciltlik bir kütüphanesinden bahsedilir, ancak doğru değildir-*, ciddi bir yekûnla karşılaşılır[46]. Sonuç itibariyle, yalnızca Bağdat'ın düşüşü değil, tüm Moğol istilâsı, İslâm Dünyasının Doğu'sunu *–ki, İslâm dünyasının Batı'sı da var-*, sarsmış ve sendeletmiştir; ama kısa sürede toparlanılmıştır. Öte yandan, Moğol istilâsı, İslâm dünyasında, farklı ilmî-fikrî terkiplerin de ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Şerden, bazen rahmet hâsıl olur..., Olmuştur da...

Biraz da, Endülüs kütüphanelerinden bahsedelim isterseniz. Oradaki birikimin, külliyatın, Batı'ya aktarımı konusu da dikkate alındığında, neler söylenilebilir? Bağdat Kütüphanesi ile Batı medeniyetinden alınan katkı, Endülüs kütüphanesi ile yeniden Batı'ya mı aktarılmıştır?

Öncelikle, İslâm medeniyeti, Batı'dan bir şey almamıştır; Mezopotamya, Eski Mısır gibi kadim kültür havzaları yanısıra, Hint ve İran ile Eski Yunan ve Helenistik kültürünü tevarüs ve temellük etmiştir. Temellük önemlidir, çünkü İslâm Medeniyeti'nde, hâlâ her şeyi tercüme hareketiyle başlatanlar var. Tercüme hareketi, bir şey başlatmamıştır; tersine tercümelere, zaten başlamış bir harekete destek için kalkışılmıştır.

İkinci olarak, o dönemde, Batı diye bir şey yoktur; tersine Birûnî gibi İslâm bilginleri, mantık biliminin ilkelerini göz önünde bulundurarak, Çin ve Hint ile İslâm-öncesi Asya'yı, Doğu; İslâm ve Akdeniz kültür havzasını, Batı diye kabul ederler.

Modern ve Çağdaş kavramlarla, tarihî olgu ve olayları incelememeliyiz. Bu tür alma ve verme olguları, modern ulus devlet kavramlarıyla okunuyor. İslâm bilginleri için nazarî

[46] Merâga Rasathânesi hakkında Prof. Dr. Fuat Sezgin'in Fikiriyat'ta yayımlanan yazısını okuyabilirsiniz: http://www.fikriyat.com/yazarlar/akademi/fuat-sezgin/2017/09/11/merga-rasathnesi-1505918245, 26.06.2018.

ilim, insanlığın ortak malıdır. Taşköprülüzâde[47] ne diyor: ***"Nazarî ilimlerin kavmi, dini, olmaz..."***

Evet! Kadim miras tevarüs ve temellük edildi; çevrildi ve her şeyden önce kadim birikim, ***'kitap'*** haline getirildi. Bu nokta, son derece önemlidir; Müslümanlar tespit ettikleri tüm kadim mirası kitaplaştırmışlardır; kitaba dökmüşlerdir.

"İslâm Medeniyeti, bir yazma/yazı medeniyetidir" derken, kast edilen budur. Zamanımıza gelen İslâm öncesi, örnek olarak, astronomi eserleri kaç tanedir; hepsini bir masaya sığdırabilirsiniz. Ama ***İslâm Ülkesi***'nde kaleme alınmış irili ufaklı astronomi kitapları için birkaç oda gerek. Niçin?

Çünkü kâğıt, dolayısıyla İslâm Medeniyeti'nde icat edilen kitap, bilgiyi çoğalttı, özellikle Büyük Selçuklu ve Osmanlı döneminde öğretim kurumlarıyla, toplumsallaştırdı.

Süreç içinde ve pek çok değişik nedenlerle, Avrupa, İslâm birikimini uzun bir zaman diliminde, kendi ölçütleri içinde, çevirdi. Hemen söyleyelim, Avrupa'da da çeviri etkinliğine belirli bir bilinç eşlik eder; bu bilinç çevirilerle başlamadı; tersine bu çevirileri olanaklı kıldı. Aktarım da, yalnızca Endülüs'ten yapılmadı; bunun yanısıra, Sicilya, Trabzon ve İstanbul da birer merkezdiler. Seyyahların ve Avrupalı bilginlerin özel girişimlerini hiç saymıyorum.

"İslâm Medeniyeti'nde, hâlâ her şeyi tercüme hareketiyle başlatanlar var. Tercüme hareketi, bir şey başlatmamıştır; tersine tercümelere, zaten başlamış bir harekete destek için kalkışılmıştır."

Diyeceğim şu ki, derdi olan, bilgiye kayıtsız kalmaz; çünkü bilgi, kendine kayıtsız kalana acımaz. Kadim dönemde, bilginin büyük bir bölümü de, ***'haricî hâfıza'***da yani kitaptadır. İslâm'ın da, Avrupa'nın da yaptığı, iddialarına paralel olarak, bu birikimi temellük etmektir.

Bugün, İslâm kültür geleneği içinde, özgün bir kütüphane oluşumundan, özgün bir külliyât oluşumundan söz edebilir miyiz?

Bu tür sorulara, benzetmeyle verdiğim bir yanıt var: Dil, önce konuşulur, sonra dilbilgisi (gramer) yazılır. Bizim zihin yapımızı, daha çok, '***medeniyet***' kavramı belirlediğinden dolayı, tarihî olanda kalıyor, hareket içre olanı anlayamıyoruz; bu nedenle, medeniyet yerine, ***usul-i dîn*** ve ***usûl-i fıkh***'ın, ***'temeddün'*** kavramını tercih ediyorum.

[47]Taşköprülüzade Ahmed, Taşköprüzade Ahmed Efendi ya da tam adıyla Taşköprülüzade İsameddin Ahmed bin Mustafa, Osmanlı Devleti'nin ilk bilim tarihçisi ve ilk ansiklopedi yazarıdır. Kaynak: Wikipedia Detaylı olarak okumak için İslam Ansiklopedisi'nin 'Taşköprülüzâde' maddesine linkten ulaşabilirsiniz: http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c40/c400077.pdf, 26.06.2018.

Ne demek bu? ***İslâm Hayat Görüşü***'nü, hareket, dolayısıyla değişim içre modellemek ve idrak etmek... Bu çerçevede, İslâm temeddünü ölü değildir; hareket halindedir ve her konuda üretimi devam etmektedir. Üretimin özgünlüğü zamansaldır ve gereksinimlere bağlıdır; önemli olan, pek çok farklı, hatta birbirleriyle çelişik fikrin geliştirilmiş olmasıdır.

Kişisel kanım, İslâm Hayat Görüşü, tarihî yürüyüşünü devam ettirdiğinden, üretimi de sürmektedir. Bu bir ırmağa benzer; kaynağı sürekli olduğu sürece, bazı mevsimler, suyun azalması olasıdır; ama kurumadığı sürece çoğalma olanağı her zaman vardır.

Aynı soruyu Batı kültürü açısından sorayım: Orada durum nedir?

Entelektüel/zihnî faaliyetlerde, siyasî tabanlı Doğu – Batı ayrımı, pek de açıklayıcı görünmüyor. Nereden başlar, nerede biterler; ne zaman başladılar; ne kadar sürecekler? Hem, Hak ile Bâtıl'ın sabit coğrafyası olmaz; Doğu'da da olabilir, Batı'da da... Zihnimizi, bu tür kavramlarla kayıtlamamalıyız.

Sorunuzdaki külliyatı ve kütüphaneyi, bilgi birikimi olarak anlarsak eğer, elbette, Dünya'nın her yerinde, ülkeler, sahip oldukları iddia ve olanaklara paralel olarak üretimlerini sürdürmektedirler. Tersi durumda, tarihten düşerler.

"Sözlü kültür" ve *"yazılı kültür"* diye bir ayrım yapabilir miyiz? Eğer böyle bir ayrım yapılabileceksek, doğu kültürünü *"sözlü kültür"* sınıflandırmasında değerlendirebilir miyiz? Bunun, Batı'lı anlamda bir felsefe geleneğinin oluşmamasına, ama daha farklı bir tefekkür biçiminin ortaya çıkmasına neden olduğu söylenilebilir mi?

Bu sorunuzdaki Doğu ve Batı kavramları için de, yukarıda söylediklerim geçerlidir. Eğer Doğu'dan, İslâm'ı anlıyorsak, ***"İslâm kültürü, sözlü kültürdür"*** yargısı, tamamen bir şehir efsanesidir. Yukarıda da işaret ettiğim üzere, ***"İslâm Medeniyeti, bir yazma, bir yazı medeniyetidir"*** ve kendinden önceki ulaşabildiği tüm ilmî mirası temellük ederek kitaba dökmüştür, kitaplaştırmıştır.

Biraz önce de işaret etmiştim: İslâm Medeniyeti'nde üretilen eserlerin miktarı, kendinden öncekilerle mukayese bile edilmez.

"'İslâm kültürü, sözlü kültürdür' yargısı, tamamen bir şehir efsanesidir. Yukarıda da işaret ettiğim üzere, 'İslâm Medeniyeti, bir yazma, bir yazı medeniyetidir' ve kendinden önceki ulaşabildiği tüm ilmî mirası temellük ederek kitaba dökmüştür, kitaplaştırmıştır."

Elbette bu durumun pek çok nedeni vardır; kâğıt, öğretim vs...

Yazı'nın, bizim için ne anlama geldiğini idrak için gereğinden fazla konuşmamıza gerek yoktur.

Çünkü yazı, bizde, Varlık'ın tecellilerinden biri olarak kabul görmüştür: ***el-vucûd elhattî/kitâbî...*** Daha ne diyebiliriz ki? Kitâbet'i/ Yazı'yı, Varlık'ın bir tecellisi olarak gören bir medeniyeti anlamak için yalnızca sözlü kültür içinde boşa konuşmak yetmez; biraz kitap okunmalı!

Kalkaşendî'nin ***Subh el-aşâ***'sı, *İbn Haldûn*'un ***el-Mukaddime***'si... belki de *Taşköprülüzâde*'nin ***Miftâl el-saâde ve misbâh el-siyâde***'nin birinci cildi...

Özellikle yazınsal varlık'a ait bilim dalları, içerikleri ve kaleme alınan eserler kısmını okumak konu için iyi bir başlangıç olabilir.

İkinci olarak, sözlü ve yazılı kültür, birbiri yerine ikame edilecek iki ayrı sözcük değildir; birlikte var olan sözcüklerdir. Miktarı artabilir ya da eksilebilir ama her yerde birlikte vardırlar. Olmaları da gerekir... Çünkü her yazılı kültür, belirli oranlarda sözlü kültüre dökülür; tersi de doğrudur; sözlü kültür de yazıyla kayıt altına alınır; böylece birbirini besleyerek birbirlerini var kılarlar ve zenginleştirirler.

Sorunuzun ikinci bölümündeki, ***"Batı'lı anlamda felsefe geleneği"*** teriminden ne anlamalıyız? Ve ayrıca, bizdeki ***"farklı bir tefekkür biçimi"*** nedir? Bunlar, benim bildiğim konular değil açıkçası...

Felsefe-Bilim'in tarihi ve problematiği ile ilgilenen biri olarak, Mezopotamya - Mısır - Anadolu - Eski Yunan - Helenistik Dönem - İslâm - Ortaçağ Avrupa - Modern Avrupa ve Çağdaş Dünya… sürekliliği içinde olup bitenler, üç aşağı, beş yukarı aynı kümede tanımlanabilirler. Kasıt eğer, XVII. yüzyıldan itibaren, Batı Avrupa'da gelişen, özellikle de *Immanuel Kant*'tan sonraki bilişsel (kognitif) yapının tahlili anlamındaki felsefe ise, bu felsefenin/tefekkürün bizatihi kendi değil belirli bir zaman ve zemindeki tecellisi ile ilgilidir.

"Bilgi, esas itibariyle, iç-mahsusun (tecrübiyât) ya da dış mahsusun (vicdâniyat), makul hâle getirilmesidir."

Bizde, her zaman bir felsefe/tefekkür/düşünce geleneği olmuştur; hiç bir zaman kesintiye uğramadı ve halen de devam etmektedir. Ancak, bunun görünümleri farklı olabilir. Çoğunlukla söylediğim bir şey vardır: Bilgi, esas itibariyle, iç-mahsusun (tecrübiyât) ya da dış

mahsusun (vicdâniyat), makul hâle getirilmesidir. Bu nedenle, modern dönemde, Batı Avrupa'da ortaya çıkan, özellikle önce dış, sonra iç-mahsusa ilişkin çeşitli âlet ve teorilerle, elimizdeki verilerin farklılaşması ve başkalaşmasıdır; bu da doğal olarak makulleştirme sürecini dönüştürmüştür. Başka bir deyişle, malumat değişince, marifet ve dahi bunun da üzerine yükselen ilim/bilgi de başkalaşmıştır.

Kitap ve zihin arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Nietzsche, "beslenme biçimleri"nden, "beslenme kaynakları"ndan söz eder bir kitabında. Kitap, bir beslenme kültürü müdür gerçekten, bir mutfak mıdır? Bizim için uygun olan, bünyemiz için iyi olan mutfak ve beslenme biçimi nasıl olmalı? Kendimize özgü bir zihin mutfağından söz edebilir miyiz?

Daha önce de dile getirildiği gibi, insan eylemlerinde, niyet ve amaç önemlidir. Taşköprülüzâde'nin ifade ettiği üzere, ***"bilgi aklın kulluğu"*** ise, amaç bilgi edinmektir, bilgilenmektir. Bu nedenle, insan aklı bilgiyle beslenir... Kitap, bilginin muhafaza edildiği bir araçtır; ondan önce tabletti, papirüstü, parşömendi vb. Bu nedenle, bir kitap romantizmine gerek yok diye düşünüyorum. Ancak, Nietzsche'nin kastı ***"okumak"*** ise evet, aklın en önemli beslenme eylemlerinden biri, okumaktır.

Kişisel olarak, aklın beslenmesini, beş türlü eyleme ilişkin görüyorum: Birincisi Doğa, –ki, o da bir okuma türüdür; ikincisi, Tekhne yani insanın yapıp ettikleri; üçüncüsü, yazılı metin; dördüncüsü ise anlatım ki, eğitimden başlar, sohbete kadar sürer... Ve belki, son olarak, insanın nefis muhasebesi... Hepsi de, aklın beslenme kaynaklarıdır kanaatime göre...

Son olarak, genel anlamda İslâm ülkelerindeki, özel anlamda, Türkiye'deki kitap okuma ve kitap üretme tutumunu nasıl buluyorsunuz? Entelektüel bir olgunluktan/yeterlilikten söz edebilir miyiz?

Her şeyden önce, tekrar anımsatalım: Âletler –ki, kitap da bir âlettir- insanın bir niyeti ve amacını gerçekleştirmek üzere icat edilirler. Yazılı malzeme, bilginin muhafazası ve aktarımı içindir. Elbette, her âlet kendi çevresini, uzayını da yaratır ve kendine ilişkin binlerce insanî değer ortaya çıkarır; bu değerler, kültürden, ilmî, siyasî ve iktisâdi, hatta şahsî yapılara kadar sirayet eder. Tarih boyunca, bu, böyle olmuştur...

Matbaanın kullanımı sonucunda ortaya çıkan basılı kitap, ticari kapitalizmin arzularıyla birleşince, ortaya müthiş bir ticarî meta çıkmıştır; yazma eser de, daha önceleri böyle idi; ancak, büyük oranda gereksinimlere bağlıydı.

Örnek olarak, kendi kitabını istinsah edebilirdin; ancak, kendi kitabını basamazdın, çünkü tek bir kitap basılmazdı. Bu durum, üniversitelerin yükselmesi, akademik kariyerlerin netleşmesi, dergilerin yayımlanması, muhtelif kurumların basılı metnin gücünden yararlanmaya çalışması gibi etkenlerle dev bir iktisadi sektör halini aldı.

Dolayısıyla, kitap, bilginin korunması ve aktarımını üstlenen bir araç olmaktan çıktı, ticari bir meta oldu... Hatta XX. yüzyılda, psikolojik bir meta haline geldi bile denilebilir.

İbn Haldûn, Mukaddime'sinde ***"Bir alanda, fazla kitap bulunmasının zararları"*** diye bir başlık açar ki, o dönemde kitap ne kadardır?... Ancak, dediği şudur İbn Haldûn'un, ***belirli bir konudaki kitaplar, büyük oranda kendilerini tekrar ederler; bu nedenle, hepsini okumaya kalkmak vakit alıcıdır.***

Bu nedenle, söz konusu olumsuz durumdan kurtulmak için, İslâm dünyasında, özellikle öğretim hayatı için her açıdan sıkı ders metinleri yazılmıştır. Ancak matbaa ile bu kaygı ortadan kalkmıştır. Artık, diyelim ki, bir kişi Felsefe Tarihi sahasında, ya da ***'bir'*** alanda ***'bin'*** eseri okumak gibi bir sıkıntı yaşıyor; klasik gelenek şöyle düşünüyor, ***en azından başlangıç aşamasında, felsefe tarihine ilişkin temel bilgileri almak için 'bir' eseri 'bin' kere okumak daha doğrudur.***

Günümüzde, artık basılı kitap, yazma kitabın kaderiyle karşı karşıyadır. Bilgisayara bağlı kitap, dijital ve internet yayıncılığı, hızla, basılı kitabı ortadan kaldıracaktır. Bugün, nasıl yazma kütüphaneleri varsa, yakın bir gelecekte de, basma kütüphaneleri olacak; ama kullanılmak üzere değil, bazı âlimlerin eskiyi araştırmak üzere kullandığı kütüphaneler şeklinde...

Elbette direnilecek, basılı kitabın erdemlerinden bahsedilecek, iktisadi çıkarları zedelenenler itiraz edecek vs. ama sonuç itibariyle durum değişmeyecek... Örnek olarak, Felsefe-Bilim tarihi alanında, neredeyse tüm ilmî dergiler, internet üzerinden yayınlanıyorlar; basılmıyorlar. Belki bilgisayarda okumak benim için zor; ama çocuklarım için kolay; torunlarım için –belki de- ***"bir zamanlar kitap diye bir şey vardı"***ya dönüşecek...

Bunları dikkate alarak şöyle ifade edelim: Mehmet Genç üstadımız, şöyle der: ***"Mütevazı bir ilmî çalışma, en az üç milyonluk bir kütüphane ile başlar."*** Türkiye'de böyle bir kütüphane var mı? Ben bilmiyorum... İslâm Ülkeleri'nde? Belki!.. Artık öteki ülkelerle karşılaştırmayı siz yapabilirsiniz. Kafanızı malumat vererek şişirmek istemem.

Mesele, basit bir malzeme sorunu değildir öyleyse... Bilgi sorunudur. Nübüvvet'ten sonra ilmin geldiği bir dine mensubuz ama pek fazla kimse bu makama talip olmak istemiyor; siyaset ya da basit bir gazete yazarı olabilecek kadar malumatfürûş[48] olmak daha cazibeli.

Bilgi'ye değer verirsek, önemsersek, hakkını teslim edersek, gerekli cehdü gayreti gösterirsek[49], bilgiyi muhafaza eden malzemeyi de üretir ve sahipleniriz. Şuna inanmıyorum:

---

[48] Malumatfürûş: Bilgiçlik taslayan (kimse).
[49] Cehd: çalışma, çabalama. Cehd-ü gayret, cehd ü ikdam: çok çalışma. (bkr : gayret, himmet, sa'y) http://www.osmanice.com/osmanlica-4599-nedir-ne-demek.html

İstanbul'da öyle bir kütüphane kuralım ki, içinde yirmi beş milyon kitap bulunsun. Okumadıktan, araştırmadıktan sonra o kütüphane sadece bir Kitap Müzesi olarak kalır; başka hiç bir şey olmaz.

Üniversite yıllarımdan anımsıyorum: Okuduğum Üniversite'nin genel kütüphanesine gitmiş, fiş doldurarak bir kitap istemiştim; memur yanlış kitabı getirince kendisini uyardım. Ne oldu? Fırça ve tahkir...

Hemen oradan çıktım ve profesör oluncaya değin hizmet verdiğim o üniversitenin genel kütüphanesine bir daha hiç uğramadım; hâlâ da uğramam. Ne yaptım? ***"Öyle şahsî bir kütüphane kuracağım ki, alanım çerçevesinde bir daha bu tür kütüphanelere gereksinim duymayacağım"*** diye karar aldım. Öyle de yaptım. Ama bu, çözüm değil! Kütüphanelerimiz az; içlerindeki kitaplar da az; üstelik okuyucuyu onlara ulaştırmamak için tüm ***"tedbirler"*** de alınmış durumda. Raf sistemi yok. 1990'da, Ammân'daki Ürdün Üniversitesi'ne gittiğimde, ilk raf sistemli kütüphaneyle karşılaşmıştım da bir hafta, alanımla ilgili kitapları incelemiştim.

İSAM'ın kütüphanesi bu açıdan büyük bir boşluğu doldurmuştu; ancak yeni kitaplarla sürekli takviye edilmediğinden, tarihî bir hâle gelmeye başladı. Gerçi artık pek çok üniversite, internet üzerinden kitaplara erişimi sağlıyor; ama ne kadar işlevsel o tartışılır.

Sonuç itibariyle, bin yıl daha bekleriz bu kafayla gidersek. Çünkü sorun, yalnızca malzemeye sahip olmak değil; bir amaca sahip olmak; bu amacın gerektirdiği malzeme, gereksinim doğrultusunda edinilirse, hem süreklilik ortaya çıkar, hem de ona ulaşım yolları, elden geldiğince verimli inşa edilebilir; gerisi boş bir hikâye. Tüm dediklerimizin özeti nedir? Kanımca şudur: ***Sorun, daha derin, bilgiye talip olma sorunu... Şu deyişi unutmamalıyız: Malumat olmadan marifet, marifet olmadan ilim, ilim olmadan irfan sahibi olunmaz. Kısaca: Derdimiz ne bizim? Kişi olarak, millet olarak?***

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-VI: "Tarihten Çekilen Türkler Değil Osmanlılardır"

Bu hafta söyleşi sayfalarımızda bir filozof/akademisyeni konuk ediyoruz: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı Öğretim üyesi Dr. İhsan Fazlıoğlu. Çalışmalarını özellikle Felsefe Tarihi, Matematik Tarihi ve Felsefesi alanlarında yoğunlaştıran Fazlıoğlu'nun görüşleri, üniversite dışında verdiği seminerlerde de büyük ilgi topluyor.

Fazlıoğlu ile ***"Nizamı âlem"*** idealinden, Türklerin yeni bir ***"medeniyet tasavvuru"*** üretme imkânına; oradan batılı bilincin anlam haritasına ve ***"korku kültürü"***ne uzanan zevkli bir yolculuk yaptık. Fazlıoğlu ile yaptığımız söyleşi. Cumhuriyetin ilanının 80. yıldönümünü kutladığımız şu günlerde, ***"medeniyetimizin"*** üretici bir potansiyeli olup olmadığı üzerine kafa yoranlar için dikkat çekici detaylar içeriyor.

Nizamı âlem kavramından ne anlıyorsunuz?

"Nizamı âlem" terkibini duyunca ilk elde aklıma iki şey gelir. Birincisi maddî âlem ve bu âleme içkin ilâhî düzen; ikincisi ise köklerini insanda bulan sosyal gerçeklik. Başka bir deyişle içtimaî düzen… Birinci anlamdaki Nizamı âlem kavramı, kısaca bir bütün olarak haricî dünyanın bilgisini mümkün kılan bir kabuldür ve dış dünyaya ilişkin yapıp etmelerimizin temelinde yer alan en önemli ilkedir. İkinci anlamdaki Nizamı âlem kavramı ise öncelikle insana delalet eder. Çünkü içtimaî nizam varlığını, köklerini insan aklında bulan ve meşruiyetini insanın sahip olduğu değer dünyasından alan insan eylemlerinde bulur. Başka bir

deyişle içtimaî nizam insanın eylemelerinin, aile, toplum, devlet vb… şekillerdeki cisimleşmiş, maddî gerçeklik kazanmış tezahürleridir.

Bu deyişleri dikkate alarak, bahse konu Nizamı âlem kavramını, tarihî köklerini de göz önünde bulundurarak, şu şekilde tanımlayabiliriz: Kaynağını insanda bulan, meşruiyetini ise mensup olunan din ya da dinleşmiş ideolojilerden alan; evrene adalet ve bilgiye dayalı bir düzen kazandırma idealinin/ülküsünün adıdır.

TAKTİK YALAN – STRATEJİK YALAN

Kendinden kaçan bir medeniyetin mensupları olarak Türkler, Nizamı âlem anlayışını ne zaman yitirdi?

Selçuklu-Osmanlı çizgisindeki Türkler, Nizamı âlem anlayışını bir fikir olarak kaybetmiş değildir. Öyle olsaydı bu konu üzerinde konuşuyor olmazdık. Çünkü Türkler kendi içerisinde çürüyerek, atılım gücünü kaybederek, kısaca iddialarını terk ederek yıkılmış bir millet değildir. Türkler karşı hakikatin mensupları tarafından şimdilik yenilmişlerdir. Bu yenilgi neticesinde maddî vatanı kurtarmak için manevî vatan, yani tarih tırnak içerisine alınmıştır; ancak muhafaza edilmektedir.

Şunu açıkça söylemek gerekir: Türk batılılaşması, sahip olduğumuz imkânlar çerçevesinde varlığımızı idame ettirmek için galip güçlere söylenmiş bir yalandı. Ancak bu yalan içerisinde yetişen nesillerin, süreç içerisinde bu yalanı hakikat zannetmeye başlamaları, tamiri zor yaralar, boşluklar doğurmaya başladı. Kısaca sorun, söylenen yalanın hakikat zannedilmeye başlamasından kaynaklanıyor. Bunun nedeni yakın tarihin bilgisinin eksikliği gibi. Çünkü belli bir hedef için söylenen taktik yalan, cahillerin elinde önce stratejik yalana sonra da hakikate dönüşür.

“Kendinden kaçan bir medeniyetin mensupları” şeklinde dile getirdiğiniz sıfat cümlesine gelince, hemen şunu söylemeliyim: Türk tarihi çit içerisine alınmış, kenarlarına duvar örülmüş bir tarihtir. İsteseniz de içeri giremezsiniz. Malumat seviyesinde Selçuklu-Osmanlı Türk tarihinden haberdar olmayı kastetmiyorum; bu tarihi yönlendiren ***‘ruhu’*** kastediyorum. Bu ruh, akıl ile bilgi ve bu ikisinin sentezi olan adalettir. Bu bir misyondur; bu misyon teolojik ve ahlakî meşruiyetini İslam’dan alır ve büyük oranda kapitalist sömürgeci dünya sisteminin yükselişine karşı geliştirilmiştir. En nihayetinde yenildiği güç de bu güçtür.

Galip güç elbette kendisini önce yenen, sınırlandıran, geciktiren, en azından uğraştıran ruhu, ilkeleri hapsedecektir. Bırakınız Selçuklu-Osmanlı çizgisini, İstiklal/Kurtuluş Savaşı’nı yönlendiren ruh bile bugün kısık sesle dillendiriliyor. Çünkü Kurtuluş Savaşı’nı kazanan ruh, Selçuklu-Osmanlı ruhunun doğal devamıdır; bu ruh Oğuz Türkmen ruhudur.

TÜRKLER GERİ ÇEKİLDİ

Şimdiye kadar söylediklerinizden anladığım kadarıyla Osmanlıların tarih sahnesinden çekilmesiyle bir kırılma yasayan Türkler hâlâ insanlığa yeni bir 'medeniyet tasavvuru' armağan etme gücüne sahiptirler; böyle diyebilir miyiz?

Evet, diyebiliriz. Çünkü her şeyden önce tarihten çekilen Türkler değil Osmanlılardır. Tarihî akış içerisinde Türkler; Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, değişik Beylikler ve nihayet Osmanlılar olarak tezahür etmişlerdir.

Bu adlar cevherin değil tezahürün adlarıdır. Günümüzde bu tezahür Türkiye Cumhuriyeti'dir. İleride başka bir ad da olabilir. Burada önemli olan, ***'mülk-ü millet'*** ile ***'din-ü devlet'***in sürekliliğini sağlamaktır. Zira esas olan cevherdir; arazlar değil.

Kanımca yaşanan sürece ***'kırılma'*** değil ***'çekilme'*** demeliyiz. Eğer Kurtuluş Savaşı'nı yapmasaydık, buna kalkışmasaydık ya da yenilseydik, ondan sonra ortaya çıkacak duruma, sizin de dediğiniz gibi kırılma diyebilirdik.

HER MEDENİYETİN BİR NİYETİ VARDIR

Biraz daha açar mısınız?

İsterseniz ne demek istediğimi daha iyi izah edebilmek için biraz geriye gidelim. Sultan III. Murad döneminde bir Osmanlı bürokratı, Batı Avrupa'nın yeni coğrafi keşiflerini Osmanlının arkadan kuşatılması olarak yorumlar. Lale devrinde Sultan'a sunulan diyalog tarzındaki bir lahikada geçen Osmanlı subayı ile Avrupalı subayın konuşmaları ve diğer başka örnekler, esas itibariyle Osmanlıların yükselen sömürgeci kapitalizmin muhtevasını iyi bildiklerini, anladıklarını gösteriyor.

Buna rağmen Osmanlılar kendi ilkelerinden yani misyonlarından vazgeçmiyorlar; yaygın tabirle vuruşa vuruşa geri çekiliyorlar. Çünkü her medeniyetin bir niyeti vardır ve medeniyetler bu niyetlerini gerçekleştirmek için vardırlar. Kanımca biz Türkler, bizi biz kılan bu niyetten vazgeçmiş değiliz; yalnızca geri çekildik. Bu geri çekilmenin gereğini yapıyor muyuz? Zannımca seviye çok düşük; ama yine de ümitvârım.

ONUR NİZAMI ÖNGÖRMÜYOR…

Ümidinize eşlik ederek şöyle bir soruyla devam etmek istiyorum: Batılı bilincin anlam haritasında yerleşik kadim Türk imgesinin sınırları nedir?

Selçuklu-Osmanlı çizgisi Batı Avrupa için önce ***'korku'***dur; korkunun kaynağıdır. Daha sonra ***'engel'***dir. Şimdilerde ise, özellikle geçmişini, tarihini, ne yapacaklarını

bilemedikleri ***'sorun'***dur. Kısaca, İsmet Özel'den öğrendiğimize göre, ***'konuşulamayan'***, bu nedenle ***'konuşulabilir'*** hale getirilmeye çalışılan bir ***'varlık'***tır.

Daha önce muhtelif yerlerde yayımlanan yazılarımda da ifade ettiğim gibi, Batı Avrupalı bir insanı kazıyın altından Türk çıkar. Ne anlamda Türk; karşı/öteki değer anlamında. Batı Avrupalı ve maiyeti kendini Türk'e göre konumlandırmış ve ona göre tanımlamıştır.

Kısaca kendisini, kişiliğini Türk'ü dikkate alarak oluşturmuş, inşa etmiştir. Bu tarihî bir hakikattir; nazarî bir iddia değil. Günümüzde nasıl ki bir Filistinli kendisini İsraillilere karşı olmak bakımından inşa ediyorsa, bu bir psikoz halini almışsa… O gün için de durum böyle… Ya da bugün pek çok insan nasıl kendisini Amerikan emperyalizmine karşı, onu merkeze alarak oluşturuyorsa…

Sınırlarına gelince, burada **Postel**[50]'in deyişini hatırlamalıyız: Türkler önce ***'ikna'*** edilmeli, direnirlerse ***'icbar'*** edilmeli, karşı çıkarlarsa ***'imha'*** edilmeli… Bunu başka uluslara yaptılar; güçleri yettiğinde bize de yapabilirler. Demek istediğim bu işin sınırı ***'imha'***ya kadar gidebilir.

Nitekim 11 Eylül saldırısı olduğunda ABD'de idim; olayın akabinde bulunduğum üniversitede öğrencilerin çıkardığı gazetede bütün Müslüman ülkelerin başkentlerine nükleer bomba atılması, ileri gelen bütün siyasî ve fikri önderlerin öldürülmesi teklif edilmişti. Dikkat edilsin, bu teklifi yapan genç öğrenciler… Şartlar uygun olsun bunu yaparlar; daha önce yaptıkları gibi… Çünkü onları kayıtlayan hiç bir dinî, ahlakî ilke yok. Çünkü onlar insanlık için akıl ve bilgiye dayalı bir adaleti, kısaca ***'nizamı'*** öngörmüyorlar; istedikleri kendi halklarının saadeti. Diğer insanlara şekavet veriyorlar; bundan dolayı da ***'savaşçı'*** değiller; şakiler yani sömürgeciler, eşkıyalık yapıyorlar yani sömürüyorlar.

---

50 POSTEL, Guillaume (Wilhelm) (1510-1581): Fransız şarkiyatçılığının kurucularından, hümanist filozof. Avranches'a bağlı Barenton yakınındaki Dolerie köyünde yoksul bir anne babadan doğdu ve onları küçük yaşta kaybetti. Paris'te Sainte-Barbe Collège'inde okudu; Grekçe, Latince, İbrânîce ve diğer semitik dilleri öğrendi. Daha sonra Rouen'e yerleşti; burada dönemin ünlü bilgini Guillaume Budé, Marguerite de France ve I. François ile iyi ilişkiler kurdu, onlardan destek gördü. Fransa'nın 1535'te Osmanlı Devleti'ne gönderdiği ilk dâimî elçi olan Jean de la Forest'in maiyetinde yer aldı; bu görevi sırasında Rumca, Kıptîce, Ermenice, Arapça ve Türkçe öğrendi. Üç yıl sonra beraberinde İstanbul'dan topladığı birçok değerli yazma eserle Fransa'ya döndüğünde Paris'teki Collège des Lecteurs Royaux'da (Collège de France) matematik, Grekçe, Arapça ve İbrânîce profesörlüğüne getirildi. Bu arada Fransızca ilk Arap dili gramerini yazdı (Grammatica Arabica, 1538-1539). Geçirdiği bir bunalım sonunda kalemini artık Tanrı yolunda kullanmaya karar verdi, üç ay içinde De Orbis Terrae Concordia adlı eserini yazdı. 1543'te hocalıktan ayrıldı ve Roma'da Cizvitler'e katıldı; ancak kısa bir müddet sonra aykırı fikirleri yüzünden tarikattan çıkarıldı. 1549'da Kudüs üzerinden İstanbul'a gitti ve iki yıl kadar orada kalmasının ardından Avrupa'ya dönüp birçok şehirde başıboş dolaştı; bir ara Viyana Üniversitesi'nde ders verdi. 1555'te hakkında açılan sapkınlık davasında suçlu bulunarak Roma'daki engizisyon hapishanesinde üç yıl yattı. Daha sonra Paris'te Saint Martin-des-Champs Manastırı'na kapatıldı ve orada öldü. https://islamansiklopedisi.org.tr/postel-guillaume-wilhelm, 27.06.2018.

Batının süreç içerisinde ürettiği '***öteki'***den korkma, ***'farklı olan'***ı dışlama saplantısının kökeni nedir öyleyse? Yukarıda dile getirdiğim gibi bunun nedeni haksız olmanın, kendi temsil ettiği hakikate, hakikatlere güvenmemenin verdiği korkudur. Ancak burada korkulan ***'öteki'***nin hakikati temsil etmesi gerekir. Nitekim Batı Çin'den korkmaz; çünkü Çin'in evrensel bir hakikati temsil iddiası yoktur. Temsil ettiği hakikate güvenmeyen, kısaca kendisine güvenmeyen; yaşamak için bir düşmana, ötekine ihtiyaç duyar. İşte Batı bunun için, var olmak/varlığını sürdürmek için düşmana muhtaçtır.

KABİLE KAFASI DEĞİL MİLLET KAFASI

Söylediklerinizden, bütün bu olup bitenleri idrak için gereken bir 'millî bilinç' yoksunluğu sonucunu çıkartıyorum. Bu nasıl aşılabilir?

'Millî bilinç yoksunluğu' doğru bir tespittir. Ancak bu ***'yoksunluk'*** yalnızca ***'farkında olmak'*** şeklinde anlaşılmamalı. Çünkü bunun farkında olan, hatta bu konuda iddia sahibi kişiler bile çoğunlukla bu millî bilinçten yoksun olabiliyorlar; çünkü iş retoriğe boğulmaktadır.

Çözüm her şeyden önce aklın millileştirilmesi, Türkleştirilmesidir. Bu Türk tarihine geri dönüş anlamına gelir. Yani öncelikle varlığımızı borçlu olduğumuz tarihi idrak etmeliyiz. Tarih bir yönüyle akıldır; çünkü akıl bir yönüyle tarihîdir. Çözüm tarihtedir. Biz tarihinden geri kalmış bir millet haline geldiğimiz için sorun yaşıyoruz. Biz felsefileşmiş bir millettik yani neyi, nasıl ve niçin yaptığını bilen bir millettik. Bu idrak kül halinde halen mevcuttur. Yoksa bu konuları konuşamazdık zaten. Ancak bu külü tekrar tutuşturmalıyız. Bu da akıl ve bilgiyle olur. Akıl ve bilgiyle yol almayan kişi ve milletler iyi niyet sahibi olsa bile en nihayetinde yok olurlar.

Şu unutulmamalıdır: 1774 tarihinden bu yana millet olarak yaşadıklarımız gündüzün başına gelse gece olurdu. Biz ise millet olarak aydınlığımızı korumayı bildik. Bunun en muhteşem şahidi İstiklal Savaşı'dır. O aydınlığı besleyecek aklı ve bilgiyi devreye sokmalıyız. Bunun için öncelikle kendi gettolarında tek-tip düşünen ***'kabile'*** kafasını bırakıp, bütün vatan sathında çok yönlü ve farklı düşünen ***'millet'*** kafasıyla iş görmeye başlamalıyız. Gerisi kendiliğinden gelir.

Kaynak:

İbrahim Şamil, 2003 www.academia.edu

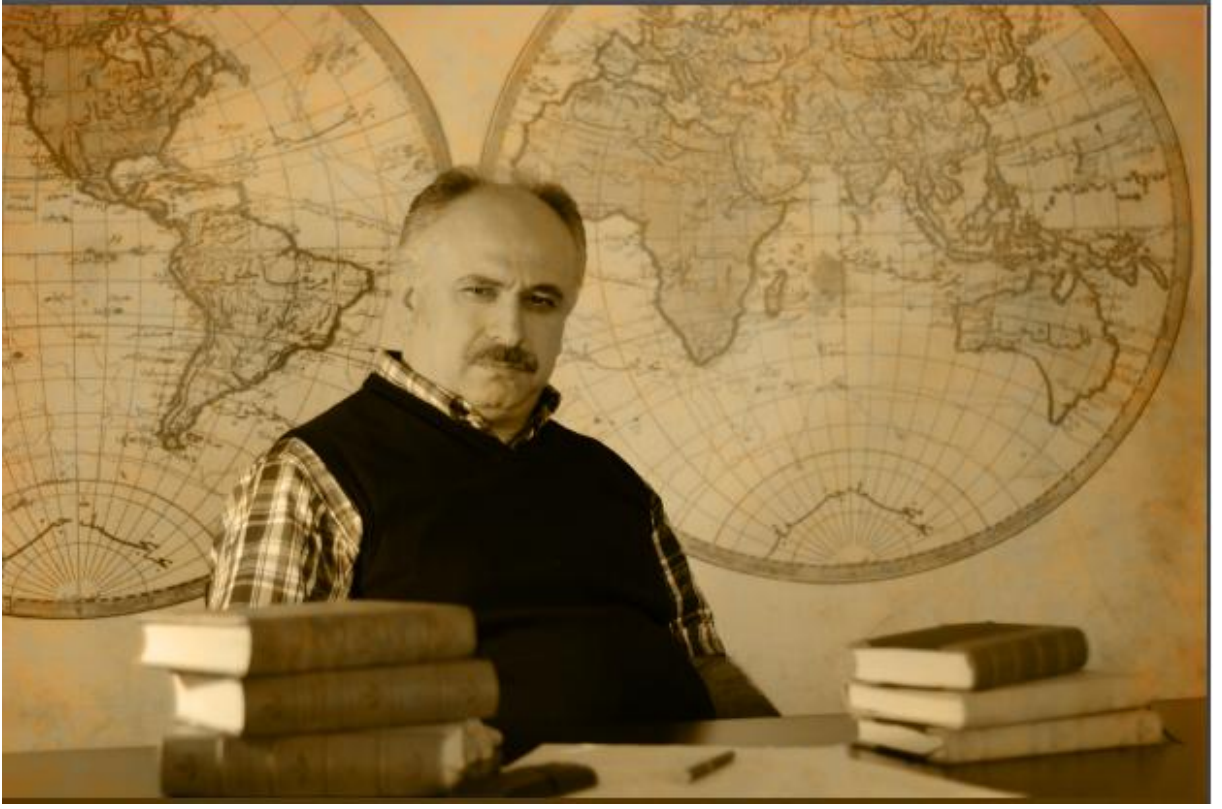
Teşekkür:

Bu değerli röportajdan istifade etmemizi olan katkılarından dolayı Sn. **İbrahim Şamil'**e teşekkür ederim.

Not:

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu okumaları kapsamında bu röportaj başta olmak üzere ***"video, audio, pdf ve metin"*** versiyonlarında birçok dokümana https://fazlioglu.blogspot.com/ adresinden ulaşabilirsiniz.

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-VII: "Kitaplarda Bulabildiklerimiz Ancak Bildiklerimizdir"[51]

Günümüzde hemen herkesin gelişigüzel kullanarak birbirine entelektüel şiddet uyguladığı, dolayısıyla taliblilerinin bile zihinlerinin iğdiş edildiğini gördüğümüz hikmet kavramı ile başlamak istiyorum? Hikmet nedir?

Derin ve zor bir başlangıç yaptık… Çünkü "-nedir?"li sorular sabit bir içerik talep ederler ki o içeriğe işaret ederek 'ne-lik'i belirleyebilelim. Ayrıca sözcükler hem tarihsel süreçte dikey hem de farklı alanlarda yatay kullanımları nedeniyle çok değişik anlamlara sahip olabilirler. Bu nedenle sözcüklerin, özellikle terim anlamı kazanmışlarının neş'et, tekvîn, tahdîd, intişâr ve istikrâr süreçlerini iyice belirlemeden anlamlarını yani içerdikleri kasıtları, denmek istenilenleri tayin etmek oldukça zordur.

Daha önce yayımladığım ***"Batı'nın Hikmeti Doğu'nun Rasyonalitesi"*** adlı yazımda klasik kaynaklarda "hikmet" sözcüğüne ilişkin zikredilen onu aşkın anlam öbeğini tespit etmiştim. Bu tespitler ışığında **Seyyid Şerîf**'in ifadesiyle hikmeti şöyle çerçevelemiştim: ***İlâhî***

[51] Atmaca, R. (2015). Kitaplarda bulabildiklerimiz, ancak bildiklerimizdir! Genç Kalem Dergisi, 16-21.

düzlemde mutlak, beşerî düzlemde mukayyet olmak şartıyla, îcâd, ilim ve amel kavramlarına ve aralarındaki ilişkilere nispetle tanımlanan bir kavram…

Kısaca, bir işâret olarak hikmet sözcüğünün mefhumunu delâlet ettiği muşârun ileyhe göre belirlemek gerekir. Şöyle diyebiliriz: Mefhum ile düşünülmeyen yerde gürültü vardır çünkü lafzî düşünme muhatapları arasında yalnızca şiddet üretir.

Yazı, kitap ve hikmet sözcükleri arasında nasıl bir ilişki ve etkileşim vardır?

Elbette karşılıklı… Belki bazen olumsuz. En azından tarihî süreçte bu üç sözcük hakkında çok farklı şeyler söylenmiştir. **Platon**'un anlatımıyla **Firavun**, yazıyı icat ettiği düşünülen Tanrı **Thoth**'a bu icadın, hikmeti ehil olmayan ellere düşürebileceği ikazında bulunmuş ve bu ikaz hem Yunan hem de İslâm kültüründe yankı bulmuştur.

Kanaatimce bu ikaz değerini kitabı icat eden İslâm medeniyetinde kaybetmiştir. İslâm medeniyeti yalnızca kitabı icat etmekle kalmamış kendi kültürü yanında tüm antik kültürü de kitaplaştırmıştır. Yazı, sözü hem yatay hem de dikey gaibe aktarmanın yoludur; kitap, bir araya toplamanın ve kalıcı kılmanın…

İnsanlığın dış-hâfızasının inşâsında yazı ve kitabın önemi büyüktür; bu hâlihazırda da devam etmektedir; edecektir de… Anlamın yazı ile zapt, kayıt ve temsil edilmesi ve aktarımı tarihi başlatan bir hâdisedir. Yani maddenin oluşturduğu tabiat ile büyük oranda yazının oluşturduğu hayat… İlk bakışta yazılı metin iki boyutludur; çünkü anlam orada erimiştir; hapsolmuştur. İşte yazılı metin ile ilişkiye giren müdrik varlık yani insan, yorum ile yazılı metni üç-boyutlu bir hâle dönüştürür. Denilebilir ki hikmeti yazı ile yazılı hikmete dönüştürmek insanlığın tarihî tecrübesini etkin bir güç kılmıştır ki, bu da **İbn Haldûn**'un isabetle işâret ettiği gibi, ilimler ve sanatlarla insanın manevî (anlam ve değere ilişkin) tekâmülünü mümkün ve sürekli hâle getirmiştir.

Tarihî tecrübe çerçevesinde İslâm medeniyetinde hikmet (felsefe) ile eğitim ilişkisi nasıl oluşmuştur ve bu ilişkinin insanlığın genel tecrübesine etkisi ve bu tecrübedeki önemi nedir?

Bu uzun ve ayrıntılı cevap isteyen bir soru… Elbette bu söyleşi çerçevesinde bu konuyu ele alamayız. Öncelikle şu denebilir: Söz konusu ilişki büyük oranda hikmet sözcüğünün mefhumundan anlaşılana bağlı olarak gelişmiş ve değişmiştir. Bu şu demektir; tek-anlamlı bir ilişki yoktur. İslâm medeniyetinin hem değişik coğrafyalarında hem de tarihî süreçte farklı ilişkiler olmuştur. Bu tür konularda tek bir formül işlemez… Siyasî, iktisadî, ictimâî, dinî, vb. pek çok değişken söz konusudur bu tür ilişkilerde. Ancak medeniyet tarihi yazıcılığı çerçevesinde bakıldığında insanî bilgi birikiminin tüm alanlarında bu ilişkinin sonuçlarını görebiliriz. Ancak şunu vurgulamama izin veriniz: Hem kitap hem de kurulan okullarla hikmeti yalnızca filozoflar ve âlimler gibi büyük oranda dinî ya da siyasî gücün

etrafında temerküz eden belirli bir kesimin olmaktan çıkartıp tahsilli yani okumuş-yazmış insanların da malı haline getiren, dolayısıyla hikmeti toplumsallaştıran İslâm medeniyetidir.

Taşköprülü-zâde, Miftâh el-saâde ve misbâh el-siyâde'sinde "İnsana dair ne varsa, ancak ve ancak bilgiyi kendine hâssa kılmasından kaynaklanır." der. Buradan hareketle modern-çağdaş dönemde üretilen ve empirik-mekanik-matematik temelli olan bilginin maneviyât (anlam-değer) dünyamızın inşâsındaki yerine ilişkin görüşleriniz nedir?

Bilgi hakkında İslâm medeniyeti çerçevesinde söylenecek o kadar çok şey var ki… Hz. Ali'nin ***"insan eşittir bilgi"*** demesinden tutunuz da Fuzûlî'nin "İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı bilgidir." sözüne kadar… Yine Taşköprülü-zâde şöyle der: ***"Eğer ruh, bedene canlılık veren şey demekse; aklın ruhu, bilgidir; çünkü bilgisiz akıl, ölü gibidir; onu dirilten bilgidir."***

Kısaca, Rosenthal'in ifadesiyle ***"İslam eşittir bilgidir."*** Ancak her zaman dediğim gibi, çoğulu olmayan bilgi (ilm) ile disiplin, alan, dal anlamına gelen ilm (ulûm) sözcüklerini birbirine karıştırıyoruz.

Modern-çağdaş dönemde üretilen empirik-mekanik-matematik temelli olan bilgi doğaya ilişkin bir bilgidir. Modern-çağdaş dönemde aynı zamanda manevî bilimler (geistik bilimler, insan-toplum bilimleri, sosyal bilimler, vb.) de mevcuttur. Burada dikkat çekilen her şeyin niceliğe indirgenmesine gelince, bu da kadîm bir sorundur; hem Yunan hem de İslâm'da tüm bilginin mantıksal bir biçime indirgenmesi gibi…

Öte yandan unutmayalım ki bilimler dünya hakkında resimler, açıklamalar, tasvirler verirler; anlam-değer üretmezler. Elbette bilim insanları hem kendileri için hem de manevî bilimleri etkileyen anlam-değer üretiminde bulunurlar; ancak bu üretim de en nihayetinde bir yorumdur.

Kısaca sorun doğanın empirik-mekanik-matematik idrâki değildir; sorun bu yöntemin alt ve üst sınırını iyi tayin etmektir. Başka bir deyişle, anlam mesela empirik-mekanik-matematik tasvire konu mudur?

"Seyyid Şerîf'in ifadesiyle hikmeti şöyle çerçevelemiştim: İlâhî düzlemde mutlak, beşerî düzlemde mukayyet olmak şartıyla, îcâd, ilim ve amel kavramlarına ve aralarındaki ilişkilere nisbetle tanımlanan bir kavram… Kısaca, bir işâret olarak hikmet sözcüğünün mefhumunu delâlet ettiği muşârun ileyhe göre belirlemek gerekir."

Yine belirtmekte yarar var, bilim ve bilimsel bilgi aşkın değildir; tarihîdir; bu nedenle anlam-değer dünyamızın da bir parçasıdırlar, hem kökenleri hem de etkileri bakımından…

Geleneğimizdeki tartışmalardan biri de İbn Tufeyl'in kaleme aldığı Hayy bin Yakzan ile İbn Nefis'in telif ettiği el-Risâlet el-kâmiliyye fî el-sîret el-nebeviyye adlı eserlerindeki birbirinden farklı insan görüşleridir. Bu görüşlerden hareketle insan nasıl tanımlanmıştır? Bu tanımlardan günümüze bir aktarım yapmamız mümkün müdür?

Tartışmanın çok derin nedenleri var ki bir çok yazımda bu konuyu fırça darbeleriyle de olsa ele almıştım. Bu romanlarda öne çıkanlar, peygamberlik, birden fazla peygamber oluşu, vahiy, kişinin tek başına, yapayalnız tümel, özsel, kesin bilgiye ulaşıp ulaşamayacağı gibi sorunlardır… Yanıtlamak için de teolojiden, kozmolojiden, psikolojiden, vb. birçok alana girip çıkmak gerekiyor.

Örnek olarak, Hayy b. Yakzan'ın faal akıl (active intellect) olduğunu dikkate almadan ve dizgenin o dönemdeki kozmolojik tasvirini göz önünde bulundurmadan yapılacak tüm yorumlar boştur. Daha da önemlisi, İbn Tufeyl'in dizgesi kapalı bir dizgedir ve zaten faal akılda mevcut ve beşerî alanda daha önceki eserlerde dile getirilmiş verili, yazılı ve tevârüs edilmiş bir hakîkatin, başka bir deyişle Aristotelesçi–Batlamyuscu–Galenci–Yeni-Eflâtuncu felsefelerde ifade edilmiş kitâbî hakîkatin filozof tarafından yeniden elde edilmesidir.

"Taşköprülü-zâde şöyle der: "Eğer ruh, bedene canlılık veren şey demekse; aklın ruhu, bilgidir; çünkü bilgisiz akıl, ölü gibidir; onu dirilten bilgidir." Kısaca, Rosenthal'in ifadesiyle "İslam eşittir bilgidir."

İlginçtir ki Hayy'ın araştırma serüveni, adada yazılı kitap olmadığındandır ve ayrıca, bir insanın vahyî bilgiye gereksinim duymaksızın yukarıdaki sıfatları taşıyan hakîkatin bilgisi yanında dinî bilgiyi de auto-didact (yani yazı, kitap, öğretmen, kısaca hayat olmadan) olarak elde edebileceğini iddia eder. Bir tabib olarak İbn Nefis'in yanıtları çok açık ve seçiktir: İnsan adasal yaşamda, dolayısıyla münzevî olarak, tek başına kemâle varamaz; çünkü ahlâk ve hukûka gereksinim duymaz.

Öyleyse insan hem maddî hem de manevî yaşamın kemâline ancak toplumda ulaşabilir. Toplum düzeni ise kanuna bağlıdır; âdil kanun için de vahiy zorunludur; vahiy de toplumun tarihsel gelişimine bağlı olarak yenilenir; insanlık Hz. Peygamber zamanında belirli bir aşamaya ulaştığı için Hz. Peygamber, son peygamberdir; vahiy de tamamlanmıştır; bundan sonra Peygamberin vârisleri olan âlimler usûle/ilkelere bağlı kalarak bu vahyi

yorumlamaya devam ederler. Ayrıca hakîkat, tek başına kitâbî değildir aynı zamanda tekvînîdir de… Fazla söze ne hacet!

İbn Nefis'in yaşadığı XIII. yüzyıldan itibaren Doğu İslâm dünyasındaki tüm ilmî ve fikrî gelişmeler ile İbn Tufeyl sonrası Batı İslâm dünyasındaki tüm ilmî ve fikrî gelişmeleri karşılaştırmak, farkı görmek için yeterlidir. O kadar ki XIII. yüzyıl ve sonrası dönemde Batı İslâm dünyası bile, özellikle Tebriz üzerinden Doğu İslâm dünyasına katılmıştır. Bu durum hem İbn el-Bennâ ve okulunun matematik-astronomi eserlerinde hem de İbn Haldûn'un çalışmalarında müşahede edilebilir.

Celaleddin Rûmî'nin "şimdi yeni şeyler söylemek lâzım" ile Baban-zâde'nin "vaz-i cedîd değil keşf-i kadîm…" deyişleri ışığında gelenek ile bugün arasında nasıl bir ilişki kurabiliriz?

Öncelikle her iki deyiş de doğrudur mefhumlarını hakkıyla gözetirsek eğer… Pek çok yazımda eski ile yeni, kadîm ile cedîd çatalının usûleynin süreklilik kavramı ile aşılabileceğini dile getirdim. Bir süreç içindeyiz ve bu süreç bir örüntüdür; kendini daim örmektedir. Bu nedenle geleneği, ***"gelene-ek"*** olarak görüyorum; ***"Kadîm, takaddüm edendir yani öne adım atandır"*** diyorum. Bu bakış açısını yakalarsak, eskinin ancak yeni yapılanlarla muhafaza edile bileceğini görebiliriz.

Tam da burada yakın zamanda duyduğum Abdulvâhid el-Vekîl'e ait bir cümleyi tekrar edeyim: ***"Gelenek, ölmüşlerin yaşayan ruhudur; gelenekçilik ise yaşayanların ölmüş ruhu…"*** Uçlar arasına giderek düşünenler, bir fikri savunanlardır, bir fikre sahib olanlar değil ya da onlar düşünenler değil belirli mahfiller adına vazifesini yapanlardır. Aşırı övenler ile aşırı sövenlerin ortak noktası, hep saklayacak bir şeyleri olmalarıdır; saklayan, korumak için dikkati uçlara çeker çünkü… Söylenmiş eski şeyler yok ise yeni bir şey söylemek mümkün değildir; ancak bugün söylediğiniz yeni şeyler de yok ise söylenmiş olanları idrâk edemezsiniz. Ya da keşf-i kadîm ancak vaz-ı cedîd yapabilenin işidir; ancak her vaz-ı cedîd de bir keşf-i kadîme müstenittir… Hafıza yok ise muhafaza edilecek ve dahi hatırlanacak, dolayısıyla düşünülecek bir şeyiniz de yok demektir. Sonuç şudur: Ne eskiye ne de yeniye; ne kadîme ne de cedîde ne düne ne de bugüne; bizatihi ilişki kavramına yoğunlaşılmalıdır…

Gençler günümüzde ne tür tuzaklara muhataptır ve bu tuzakları aşacak ne tür imkânlara sahiptirler?

Belki psikologların ve sosyologların daha doğru yanıt verebilecekleri bir soru… Gençler, toplumun bütününden ayrı bir uzayda yaşamıyorlar; toplumun muhatap oldukları tüm tuzaklara muhataplar; belki yaşadıklarını duygu düzeyinde daha şiddetli hissediyorlardır. Ama her gencin tuzağı kendine göredir; mizacına, tabiatına, aile ve çevre şartlarına bağlıdır. İmkânlar da tuzaklara nispetledir; zira her şey imkân ile mümkündür. İyi bir terbiye, talim, edeb ve uygun temsillerle gençler makul bir biçimde yetiştirilebilir; kendilik bilincine ve tarih

şuuruna sahip kılınabilir. Maddî ve manevî donanımı yeterli bir gencin tuzak denilen aykırılıkları ayıklama gücüne güvenebiliriz.

Kitaba rahatça ulaşılabiliyor; seçenekler artmış vaziyette; kitaplar her türlü ortamda derya gibi… Boğulmadan yol alabilmek için hangi kitabı nasıl okumak gerekir; ayrıca bu okumalarda dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir?

Evet! Doğru! Kitap ve dahi sanal dünyadaki tüm yazılı materyal kapitalist üretim-tüketim sürecinin bir parçası… İbn Haldûn, Mukaddime'sinde kendi yaşadığı dönemde bile bir konuda fazla kitap bulunmasının zararlarından bahsetmiştir. Günümüzde bu büyük bir sektör. Merakı iyi yönlendirmek, kitap okumak için kitap okumak değil, belirli bir amaca matuf olarak kitap okumak gerekir.

Kadîm geleneğimizde bir ilmi tahsil etmeye başlamadan önce o ilmin tanımını, konusunu, sorun alanlarını, gayesini ve faydasını icmalen bilmek talep edilirdi ki abesle iştigal edilmesin. Amaç insanın eylemine hem anlamını verir hem de o eylemi belirli bir yol-yordam üzre tutar.

Şahsî kanaatim, neyi, nasıl ve niçin yaptığımızı bilmeliyiz ki ona göre başta kitap olmak üzere diğer âlet-edevâtı istihdam edebilelim; yoksa onlar bizi kullanır; biz kitabı okumayız, kitap bizi okur. Kısaca şöyle diyebilirim: ***Bilincin eşlik etmediği hiçbir eylem tercih edilmeyi hak etmez.***

Tecrübelerime dayanarak daha işe yarar önerilerde de bulunmak isterim: Neyi, nasıl ve niçin yaptığımızı belirledikten sonra bir konuda on kitabı değil, o konudaki en iyi kitabı belki on kez okumalıyız. Okuduğumuz kitaba ilişkin temel kavramları ve yargıları iyi tespit etmeliyiz. Belirli bir aşamaya geldikten sonra sadece konunun ustalarını dikkatle okumalı ancak ikincil literatürü de yakînen izlemeliyiz. Özellikle çağımızda ilmî alanlarda, o alana ilişkin dergileri takip etme alışkanlığı edinmeli ve makale okuma alışkanlığı kazanmalıyız. Okumalarımızın ilk aşamalarında genelden özele giden, büyük daireden küçük daireye evrilen iç-içe sarmal bir okuma daha verimlidir; iç-içe geçen küreler misali… Uzmanca okumalarımızda ise sorundan hareketle dışa doğru açılan sarmal bir hareket daha verimli olur diye düşünüyorum. Şöyle toparlayabiliriz: Önce bilmeliyiz sonra okumalıyız; çünkü ancak bildiklerimizi kitaplarda bulabiliriz.

"Söylenmiş eski şeyler yok ise yeni bir şey söylemek mümkün değildir; ancak bugün söylediğiniz yeni şeyler de yok ise söylenmiş olanları idrâk edemezsiniz."

Kaynak:

Atmaca, R. (2015). Kitaplarda bulabildiklerimiz, ancak bildiklerimizdir! Genç Kalem Dergisi, 16-21.

Teşekkür:

Genç Kalem dergisine ve Sayın Rüştü Atmaca'ya katkılarından dolayı teşekkür ederim.

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-VIII: "Geçmişimizle Yüzleşmek"

Bilim tarihçisi İhsan Fazlıoğlu, İslam dünyasında gelişen ilim geleneğini anlattı.[52]

Bu haftaki röportaj konuğumuz, Doç. Dr. İhsan Fazlıoğlu. Bir süredir misafir öğretim üyesi olarak bulunduğu Kanada McGill Üniversites'inde yürüttüğü proje hakkında yönelttiğimiz soruları cevaplayan Fazlıoğlu, İslam eserleri için bir ***'database'*** olabilecek projenin İslam bilim tarihi araştırmacılarının işini kolaylaştıracağını söyledi. Ayrıca İslam dünyasında bilgi paradigması üzerine açıklamalarda bulunurken geleceğe dair bir projemizin olabilmesi için geçmişimizle yüzleşmemizin ve üzerinde yürüdüğümüz bir moral sistemimizin olması gerektiğini vurguladı.

İki bölüm halinde yayınlanacak söyleşinin birinci bölümünde Doç. Dr. İhsan Fazlıoğlu'nun içinde yer aldığı proje hakkında yaptığı değerlendirmeleri ve Batının Doğu bilimine bakış açısı hakkında söylediklerini, ikinci bölümde ise İslam-Osmanlı bilim tarihine ilişkin yaptığı açıklamaları okuyabilirsiniz.

---

[52] Erdoğan, A. (2010). Geçmişimizle yüzleşmek-I. Dünya Bülteni
http://www.dunyabulteni.net/tarih-ve-toplum-konusmalari/126189/gecmisimizle-yuzlesmek-i
Erdoğan, A. (2010). Geçmişimizle yüzleşmek-II. Dünya Bülteni
http://www.dunyabulteni.net/tarih-ve-toplum-konusmalari/127039/gecmisimizle-yuzlesmek-ii

İsterseniz söyleşimize, McGill Üniversitesi'ndeki çalışmalarınızdan bahsederek başlayalım...

Bir süre önce McGill Üniversitesi, İslam Araştırmaları Enstitüsü ve Almanya-Berlin'deki Max Planck Bilim Tarihi Enstitüsü başta olmak üzere diğer bazı kuruluşlar ortak bir proje ürettiler. Bu projenin adı: ***"İslamda aklî ilimler."*** Proje üç bölümden oluşuyor; birincisi, ***'İslam bilim yazmaları girişimi'*** adını taşır. Bu projenin amacı, dünya kütüphanelerinde bulunan yaklaşık elli bine yakın, felsefe, mantık, kelam, irfan ile matematik bilimleri yani aritmetik geometri, trigonometri, mekanik, optik, astronomi sahalarındaki yazma eserlerin incelenerek, ayrıntılı bir database'nin, yani internet ortamında ayrıntılı bir katalogun hazırlanması.

Eserlerin adlarını ve yazarlarını içerecek bir katalog mu?

Sadece eserlerin adları ve yazarları değil, eserde bulunan diğer tüm kayıt türleri de yer alacak. Diyelim ki mülkiyet kaydı, şira' kaydı (satış bilgisi), hangi şehirlerde bu yazmalar bulunmuş, nerelerde istinsah edilmiş; bir tür yazma nüshanın tarihî seyri... Bu proje bittiği zaman, bir araştırmacı, diyelim ki Konya şehrinin İslam medeniyetindeki entelektüel yerini tespit etmek istiyorsa, **'Konya'** yazıp bir tarama yapması yetecek; böylece yazmalarda geçen tüm **'Konya'** kelimesi ortaya çıkacak ve hangi eserlerin Konya'da yazıldığı, hangi eserlerin kopya edildiği, hangi eserlerin okunduğu, hangi âlimlerin bu eserleri nerelerden Konya'ya getirdiği gibi çok ayrıntılı bir döküm çıkarabilecek.

Türkiye haricinde el yazmaları hangi ülkelerde yoğunlaşıyor?

Dünyanın hemen hemen her yerinde yazma eserler var. Türkiye ve İran, iki büyük merkez, bunun yanında Avrupa'da; İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Avusturya gibi ülkelerde de önemli koleksiyonlara ev sahipliği yapan yazma kütüphaneleri var. Princeton, Harvard başta olmak üzere Amerika'da da pek çok koleksiyon mevcut. Orta Asya'da; Hindistan, özellikle Rusya-St. Petersburg'da, Afrika'da ve Yemen'de. Çok değişik coğrafyalara yayılmış ve dağılmış vaziyette; tabii bütün bu yazma eserleri tek tek incelemek mümkün değil. Bizim yoğunlaştığımız, biraz önce de söylediğim gibi, felsefî ilimler, kelam, irfan ile matematik bilimler. Yoksa dinî ilimler, edebiyat, tarih gibi ilimleri ya da tıp gibi ilimleri şu anda kapsamıyor bu proje.

Bu çerçevede tespit ettiğiniz kitaplar mı 50 bin tane?

Tabii bu 50 bin kitap, nüshaları dikkate alınarak tahmin edilen bir rakam. Yani tek tek 50 bin başlık değil.

Her nüshada eser gelişmiş oluyor yani.

Gelişmemiş olsa da kültür tarihinin farklı bir boyutuna işaret eder. Şehir, okuyan kişi, üzerine alınan notlar değişiktir. Dolayısıyla her yazma eser ayrı bir varlıktır, bağımsız bir kişiliktir. Matbaa'da üretilmiş **'fabrikasyon'** bir metin değildir kısaca...

Projenin diğer ayağı nedir?

İkinci ayağı, **İbn Sina** sonrası İslam medeniyeti'nde felsefe, mantık, kelam ve irfan. Bunun amacı ise, **İbn Sina**'dan sonra İslam medeniyeti'nde, XXI. yüzyıla kadar yazılmış 500-600 önemli eserin ayrıntılı bir konu indeksinin hazırlanması. Önce tabii bunların tespit edilmesi, daha sonra bu önemli eserlerin cd vb. yollarla kopyalarının toplanması gerekiyor. Sonra bu eserler incelenerek konu indeksi hazırlanacak. Bu basit değil, ayrıntılı bir konu indeksi. Bunun için de özel bir bilgisayar programı hazırlanıyor.

Böyle bir program hazırlamak çok zordur. Çünkü yazma eserlerde yazılar, karakterler daima değişik olduğu için, ortak harf karakterlerini tespit etmek, ona göre de tarama yapmak çok zordur; ama bunun için Mcgill Üniversitesi'nde yaklaşık yedi kişilik bir ekip özel bir program yazıyor. Şu anda %70-80 verim gösteren bir program ve geliştiriliyor.

"Mesela diyelim ki, Birunî'nin ya da Kadızade'nin bir kitabının 5-10 nüshası, bazı eserlerin ise 100 nüshası var. Bütün nüshaları dikkate alarak böyle bir çalışma yapıyoruz; çünkü o dönemde her nüsha ayrı bir eser gibidir. Onun seyahati, hangi şehirlere uğradığı, kimler tarafından okunduğu, üzerine ne tür notlar düşüldüğü gibi... Bütün bunlar o dönemin entelektüel faaliyeti hakkında bilgi verir."

Bu proje bittiği zaman ne olacak?

İleride bir araştırmacı İslam felsefesi'nde, İslam kelamı'nda İslam mantığı'nda ya da İslam irfanı'nda herhangi bir konuyu araştırmak istediği zaman, o eserlere ilişkin konu indeksleri de bilgisayar ortamında olacağı için, diyelim ki *zaman, mekân, madde, cisim* veya *matematik nesneler* gibi kelimelerle tarama yapabilecek. Ya da mantığı dikkate alırsak *tanım teorisi, burhan* gibi kavramları tarayarak, bu 500-600 temel eserlerin hangi yaprak aralıklarında bu konuların incelendiğini tespit edecek. Böylece araştırmalarında muazzam bir kolaylık, altyapı sağlayacak.

İslam ve Batı dünyasında soğuk savaş döneminde, İslam medeniyetine ilişkin çalışmalar daha çok, politik ve ekonomik yapılar üzerine odaklanmıştı. Ancak soğuk savaş bittikten sonra yoğun bir şekilde bu çalışmalar entelektüel tarihe dönüşmeye başladı; ama burada tabii sadece devletlerin ya da üniversitelerin siyasetinden çok, bu sahalarda araştırma yapan insanların merakını da dikkate almak lazım.

Projenin üçüncü ayağında ne var?

İbn Heysem'den sonra İslam medeniyeti'nde bilim ve teknoloji nasıl gelişmiş bunu inceleyecek. Özellikle, belirli somut bir vaka belirledik: ***'Gezegenler teorisi'***. Yani İslam medeniyetinde **İbn Heysem**'den sonra gezegenler teorisi nasıl gelişti, nereye evrildi, ne tür metematiksel teknikler ve modeller gelişti; bunlar günlük hayata nasıl yansıdı? Diyelim ki namaz vakitlerinin tayinine vb. şeylere nasıl yansıdı? Bu sorular incelenecek; dolayısıyla konu teorik-teknik; yani astronomi ve matematiğin birleştiği bir araştırma alanı olacak. Bunun için de yine İslam medeniyetinde gezegenler teorisine ilişkin ya da eski tabirle ***'ilmi heyet'*** dediğimiz astronomiye ilişkin, çok önemli eserlerin tespiti ve toplanması gerekiyor ki, bunların büyük bir kısmını tespit ettik ve toplamaya başladık. Bu üç temel sacayağı üzerine çalışmamız yükseliyor.

Bu arada yayın yapılacak mı?

Projenin yan ürünleri bağlamında olacak. Proje araştırmaları esnasında tespit ettiğimiz bazı önemli eserlerin tıpkıbasımlarının yapılması, bazı eserlerin edisyon kritiklerinin hazırlanması, bazı eserlerinse sırf tanıtılması ve araştırmacıların dikkatinin çekilmesi şeklinde özetlenebilir. Örnek olarak, **Ali Kuşçu**'nun tüm eserlerini ve Taşköprülüzade'nin tüm felsefî çalışmalarını neşretmeyi düşünüyoruz. Felsefede, mesela, **İbn Sina**'nın önemli eserlerinden

birisi olan ***el-İşarât ve el- tenbihât*** adlı eserine daha sonra yazılmış tüm şerh ve hâşiyeler üzerine, konunun uluslararası uzmanlarını dâhil edeceğimiz bir edisyon çalışma düşünüyoruz. Dolayısıyla proje yan ürünler de vermiş olacak...

Bu projenin en önemli kazancı ne olacak?

Kanaatimce önümüzdeki 100-200-300 yıl içinde Dünya'da, İslam medeniyetindeki felsefe, kelam, mantık, irfan ve matematik bilimlerle ilgili yapılacak araştırmaların ufkunu ve yönünü tayin edecek. Ve özellikle, ***"Gazali'den sonra İslam medeniyeti'nde felsefe ve ilim bitti"*** tezini ampirik delillere dayalı olarak çürütecek, yanlışlayacak ve araştırmacılara yeni ufuklar açacak.

Proje olduğuna göre süreli bir çalışma, ne zamana yetiştirilecek?

Bu projenin zihnî hazırlık dönemi epey bir zaman aldı; iki yıl önce de bilfiil hayata geçirildi. Felsefe bölümünü yürüten **Robert Wisnowsky**, Harvard'da, İslam Felsefesi hocasıydı; matematik bilimler kısmını yürüten **Jamel Ragep** ise Amerika'da Oklahoma Üniversitesi bilim tarihi bölümündeydi. Şimdi her ikisi de McGill Üniversitesi, İslam Araştırma Enstitüsü'ndeler. Bana da proje başlamadan bir yıl öncesinde teklifte bulundular. O zamanlar projenin süresi, dört yıl olarak belirlenmişti. Bunun iki yılı tamamlandı; üçüncü yılına da başlamış durumdayız. Ama tabii her projede olduğu gibi süreç içerisinde, yol üzerindeyken, daha önce hesaplanmayan yeni durumlar ortaya çıktığından, proje dört yılda tamamlanamayabilir. Ancak, en azından, dört yıl içerisinde iskelet, ana şablon büyük oranda ortaya çıkmış olacak.

Devasa bir çalışma için aslında kısa bir süreymiş gibi geliyor insanın kulağına.

Evet doğru. Ama yaklaşık on kişi sürekli; diğerleri ise part-time olmak üzere yirmiye yakın kişi bu proje için çalışıyor.

Peki, Kanada'daki bu ufuk genişlemesini, bu ileri görüşlülüğü neye bağlıyorsunuz, böyle bir çalışmaya niye girmiş olabilirler?

Bu Kanada'nın ufkuyla değil, akademik çalışma yapan insanların ufkuyla alakalı. İslam ve Batı dünyasında soğuk savaş döneminde, İslam medeniyetine ilişkin çalışmalar daha çok,

"... şimdiye değin, Batı dünyasında ve bundan etkilenen İslam ülkelerinde, İslam medeniyeti kendi zatı bakımından değil, Batı'ya etkisi oranında dikkate alınan bir medeniyetti. Batı'ya yapılan tercümelerle, Batı'daki matematik, felsefe, astronomideki gelişmelere olan etkiler esas alınıyordu. Kısaca, İslam medeniyeti, Batı Avrupa'da gelişen entelektüel faaliyetlerin bir parçası olarak ele alınıyordu. Artık yavaş yavaş ilim adamları, İslam medeniyetini kendi bağımsızlığı içerisinde ele almaya başladılar."

politik ve ekonomik yapılar üzerine odaklanmıştı. Ancak soğuk savaş bittikten sonra yoğun bir şekilde bu çalışmalar entelektüel tarihe dönüşmeye başladı; ama burada tabii sadece devletlerin ya da üniversitelerin siyasetinden çok, bu sahalarda araştırma yapan insanların merakını da dikkate almak lazım. Batı üniversitelerinde klasik felsefe çalışmaları belli bir noktaya ulaştı; elbette her şey bitti her şey çalışıldı, çözüldü demiyorum ama artık insanlar şu soruyu sormaya başladılar: ***İslam medeniyetinde fikirler nasıl gelişti?*** Çünkü şimdiye değin, Batı dünyasında ve bundan etkilenen İslam ülkelerinde, İslam medeniyeti kendi zatı bakımından değil, Batı'ya etkisi oranında dikkate alınan bir medeniyetti. Batı'ya yapılan tercümelerle, Batı'daki matematik, felsefe, astronomideki gelişmelere olan etkiler esas alınıyordu. Kısaca, İslam medeniyeti, Batı Avrupa'da gelişen entelektüel faaliyetlerin bir parçası olarak ele alınıyordu. Artık yavaş yavaş ilim adamları, İslam medeniyetini kendi bağımsızlığı içerisinde ele almaya başladılar.

Artık Batıda etkisi olmayan eserler de mi dikkate alınıyor?

Batı medeniyetine Batı Avrupa'ya, Latinceye tercüme edilmeyen ama kendine ait bir gelişim çizgisi olan, İslam medeniyetinin diğer safhaları da dikkate alınmaya başlandı. Bu tür projelerin ortaya çıkmasının nedeni biraz da bu. Yani tarih ve medeniyet perspektifindeki değişiklik ile bunun doğurduğu merak, İslam medeniyetinin daha sonraki gelişimini de dikkate almayı doğurdu.

Dolayısıyla bu sahalarda çalışan bilim adamları da bu tür projeleri üstlenecek tekliflerde bulundular. Bir de tabii, bu tür projelerin Batı üniversiteleri içerisindeki mekanizmalardan kaynaklanan pratik gerekçeleri var; bu da erbabının bildiği bir husustur.

Tarih perspektifindeki bu değişimin bir sonucu olarak toplumsal tarih araştırmaları öne çıktı.

Evet.

Özellikle Fransa'da Annales okulunun açtığı perspektifle tarih çalışmaları sadece ülkelerin siyasi tarihi olmaktan çıkıyor. O halde Osmanlı bilimi çalışmalarını hangi kategoride ele almalı? Öncelikle Osmanlı bilimi ne kadar toplumsaldı ve bu çalışmaları toplumsal tarih çalışmaları içerisinde mi değerlendiririz?

Öncelikle şuradan başlamak lazım, ***'bilim tarihi'*** disiplin olarak ne anlam ifade eder? Bilim tarihi disiplin olarak Avrupa'da bir tartışmayı, çatışmayı çözmek için üretildi. O da özellikle aydınlanma devrinden itibaren Batı Avrupa'da ortaya çıkan yeni bilme faaliyetinin yarattığı gerginlikle alakalı; yani bir tarafta bilim var, bir tarafta ise tarih var. Bir tarafta insanın maneviyatına dayanan sosyal ve beşerî bilimler, diğer tarafta da fen bilimler; bu iki alanda, birbiriyle çatışan iki farklı kültür ortaya çıktı. ***'Bilim tarihi'*** aslında büyük oranda bunu

çözmek için üretildi. Yani bir bilim var ama bu bilimin de bir tarihi geçmişi var; dolayısıyla o da insan geistının[53] bir üretimi.

Öte yandan bilim tarihinin ikinci işlevi ise, özellikle, önce Avrupa'da, sonra da Avrupa dışındaki ülkelerde ulus devlet yaratma süreci içerisinde millî kimliği inşa edici işlevidir.

Ne demek bu?

Her ulus, sözüm ona, insanlığın ortak üretimi olan bilime katkısı oranında önemsendi ve dikkate alındı. Dolayısıyla bilim tarihi, bir tür ulusların modern dünyadaki yerini almasını meşrulaştırıcı bir katalizör görevi gördü. Her ulus, her kültür kendi tarihinde bilim kahramanları üretmeye başladı. İşte İngilizlerin **Newton**'u varsa, Almanların **Kant**'ı var, **Hegel**'i var; bizim **Fahreddin Razi**'miz var, **İbn Sina**'mız var gibi. Dikkat edersek İslam coğrafyasında da her ulus, İslam medeniyetinin ortak üretimi olan isimleri sahiplenmeye başladı: Falanca Arap'tır, filanca Türk'tür, falanca Fars'tır gibi. Bu yaklaşımla ilgili çatışmalar yaşandı; hala da yaşanıyor.

Dolayısıyla bilim tarihinin ortaya çıkışı ve fonksiyonunu dikkate aldığımız zaman, amacının entelektüel araştırmanın yanında, son derece sosyal ve politik içerikli olduğunu da söyleyebiliriz.

BİLİM TARİHİ BATI MERKEZLİ YAZILDI

Bunun yanında, Batı'daki bilim tarihi, elbette Batı'da ortaya çıktığı şekliyle bilimin geçmişini önemsedi. Yoksa bütün dünyada ulusların, kültürlerin ürettiği yapıları, kendi başlarına, kendilerine ait özellikleri dikkate alarak incelemedi. Sorulan sorular: 1) Bu kültürlerin Batı bilimine etkisi neydi; 2) Ürettikleri, Batı bilimine ne kadar benziyordu? Diyelim ki Çin'deki bilimi incelerken, Çin biliminin kendi doğasını, Çin'in Tanrı'yı, Evren'i, İnsan'ı idrakini kendi başına incelemekten çok, Batı'ya etkili olan ya da Batı'daki bilme tarzına benzer taraflarını öne çıkartarak incelemeye çalıştılar. O açıdan, özellikle bu süreçte İslam medeniyetinde de: 1) Batı'ya etkisi olan taraflar ile 2) Batı'da üretilen, özellikle **Newton**'dan sonra ortaya çıkan bilme tarzına benzer bilme tarzları öne çıkartıldı.

Bu bakış açısıyla Batıya etkisi açısından bizim tarihimizden neler öne çıktı?

Örnek olarak, meşşaî, işrakî ya da kelamî fizik ihmal edilerek, matematiksel fiziğe yakın yapılar öne çıkartıldı. Mesela, diyelim ki, **İbn Sinacı 'fizik'** bugün **'bilim'** olarak değil, *doğa felsefesi* olarak okutuluyor. Ama kadim dönemde bilimdi. Öte yandan astronomi kadim dönemde de, farklı nedenlerle, matematikseldi; dolayısıyla bugün de, mevcut bilimsel

[53] Geist: Ruh

anlayışa benzediği için, bilim olarak okutuluyor. O kadar ki, bugün kadim kültüre ilişkin İngilizce yapılan yayınlara baktığınız zaman, **'felsefe'** dendiğinde **'matematiksel olmayan'**, **'bilim'** dendiğinde ise **'matematiksel olan'** anlaşılır. Ama bilindiği üzere, klasik gelenekte böyle bir ayrım yapmak oldukça zor.

Dolayısıyla, *bugün kullandığımız kavramların ortaya çıkışı ve bunların işlevleri nelerdir*, bunları dikkate almadan bu tür kavramlar üzerine konuşmamız mümkün değil.

İslam tarihine Batı merkezli bakış, neye mal oldu?

Eğer siz İslam medeniyetindeki entelektüel faaliyetleri Batı'ya etkisi oranında ya da Batı'ya benzer unsurları dikkate alarak incelerseniz, holistik/bütüncül entelektüel bir perspektifiniz olmaz. Parçalayıcı ve başkasına göre ayarlanmış bir bakış açısına sahip olursunuz. Ancak 1957'den sonra, özellikle Batı'daki bazı araştırmacılar nezdinde bu bakış açısı değişmeye başladığı için -çünkü hem oryantalizmin doğasında bazı değişiklikler ortaya çıktı hem de tesadüfle tespit edilen yeni malzemeler zihniyette değişiklikleri tetikledi- buna bağlı olarak, İslam medeniyeti'ne ilişkin entelektüel faaliyetlerin tarihi de, biraz önce bahsettiğiniz tarih ve medeniyet perspektifindeki değişikliklere paralel olarak, değişti. Artık biz, Batı'ya etkimiz oranında ya da Batı'ya benzediğimiz kadarıyla değil; bizatihi "***İslam medeniyetinde Tanrı'ya, Evren'e ve İnsan'a ilişkin sorular nelerdi, bu sorular nasıl kavramlara dönüştürüldü ve nasıl yanıtlandı, ne tür teorik lisanlar kullanıldı?"*** biçimindeki kaygılarla hareket ediyoruz. Bu tavır da, en genel anlamıyla, bir tarafıyla felsefeye, bir tarafıyla irfana, bir tarafıyla kelama, bir tarafıyla da matematik bilimlerle ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla, yaklaşımımız daha bütüncül, daha o dönemin insanlarının dertlerine, sorularına saygı duyan bir yöne doğru evriliyor diye düşünüyorum.

Osmanlı biliminin toplumsallığı sorununa gelirsek…

Şimdi, Osmanlıyı tek başına ele almak ne kadar doğru, oradan başlayalım isterseniz. Her şeyden önce şunu söylemek lazım, **'Osmanlı'** kelimesini kullandığınız zaman, hemen ***"Hangi Osmanlıyı kastediyorsunuz?"*** diye sorabilirim. Osmanlı 600 yıllık büyük bir zaman dilimini kuşatır. Dolayısıyla, diyelim ki İstanbul'dan önceki Osmanlı ile İstanbul'dan sonraki Osmanlı; XVI. yüzyıldaki Osmanlı ile XVIII. yüzyıldaki Osmanlı aynı değil. Hangi dönemden bahsediyoruz?

"Osmanlı"nın genel karakteristiğini yansıtan klasik dönemi ele alırsak?

Özellikle klasik dönemde Osmanlılar, Orta Asya-İran-Anadolu-Balkanlar ve Avrupa'da –ki Avrupa'yı da buna dâhil etmek zorundayız- ortaya çıkan ortak bir kültür havzasını paylaştılar. Bu havzadaki sorunlar, araştırmalar, incelemeler, tartışmalar ve çözümler, büyük oranda ortaktır. O açıdan şunu rahatlıkla söyleyebiliriz, özellikle medreselerden sonra ortaya çıkan **'ortak dil'** ve **'ortak akıl'** üzerinde inşa edilmiş entelektüel

faaliyetler, XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, tarihte ilk defa entelektüeller ile okumuş insanlar arasındaki bilgi farkını giderdi ve bir **'felsefe-bilim toplumu'** yarattı. Bu daha önce ne Yunan'da ne Mezopotamya'da ne de klasik İslam'da görülmemiş bir durumdur. Elbette her dönemde felsefeyle, bilimle, düşünceyle uğraşan gruplar vardı. Ama bunların toplumsallaşması güçlü bir eğitim sistemini gerektirir.

Nerden geliyor eğitim sistemlerinin gücü?

Güçlü bir eğitim sisteminde iki şey yaparsınız, 1) yatay olarak çağdaşlarınızla ortak bir faaliyet yürütürsünüz, ortak bir entelektüel dili ve ortak bir aklı paylaşırsınız; 2) Dikey olarak, nesiller arasında bu ortak akıl ve dil içerisinde üretilmiş bilgiyi aktarır; 'okumuş' kuşaklar yetiştirirsiniz. Medreseler, hem yatay olarak İslam coğrafyası'nda ortak bir dili ve ortak bir aklı yarattı, hem de dikey olarak nesiller arasında bu bilgi birikimini, aktarımını mümkün kıldı. Dolayısıyla, özellikle XIII. yüzyıldan sonra, İslam Dünyası'nda bilgiyle uğraşan pür entelektüellerle, eğitim görmüş tahsilli insanlar arasındaki bilgi farklılığını gidererek bir **'bilgi toplumu'** yaratılmasını mümkün kıldı. Özellikle, Balkan-Anadolu-İran ve Türkistan yayında bu bilgi toplumunu görmemiz mümkündür. Bu öyle bir bilgi toplumu ki köylere kadar sirayet eder.

Kurumsal düzeyde mi?

Kurumsal düzeyde ve toplumsal düzeyde. İsterseniz bu durumu örneklendirelim. Ancak, öncelikle, yeri gelmişken şu noktanın altını çizmeme izin veriniz: ***Bu bilginin toplumlaşmasını sağlayan en önemli araçlardan biri de şerh, haşiye ve talik gibi metin yazım teknikleridir.*** Bu yazım teknikleriyle hem yeni bilgi ortaya konmuş, hem de mevcut bilgi sürekli yeniden üretilerek zihinlere taşınmıştır. Denilebilir ki, bu yazım teknikleri, eski ve yeniyi, tartışmaya ve karşılaştırmaya dayalı bir zeminde bir arada tutarak, bilginin canlılığını koruyan, sürdüren ve yaygınlaştıran bir rol oynamıştır. Kurumsal düzeyde ise, mesela Anadolu, Balkanlar, İran, Türkistan'da hemen hemen her şehirde medreselerin kurulduğunu, inşa edildiğini görüyoruz. Şimdi bu duruma hayatî bir örnek verebiliriz: Medreselerde okutulan astronomi kitaplarına bir bakalım... Sadece Osmanlı medreselerini değil, biraz önce vurguladığımız müşterek kültür havzasındaki ortak yapıyı kastediyorum.

Nasıl bir astronomi bu?

Tamamen o dönemdeki felsefe-bilim'in ürettiği **'ilmî'** astronomi. Dolayısıyla, bu dönemde, ortalama tahsilli bir kişinin astronomi ya da Evren tasavvuru tamamen o dönemin felsefe-biliminin ürettiği bir tasavvur. Mitolojik, dinî, mistik yapılarla karışık bir tasavvur, perspektif değil. Diyelim ki, medresede okutulan ***Çağminî'nin el-Mulahhas***'ı, **Kadızade**'nin **Şerh**'i ve **Bircendî**'nin **Hâşiye**'sinin tüm nüshalarını topladığımızda, günümüzde bile, iki bine yakın nüshasının geldiğini görüyoruz. O kadar yaygın kullanılıyor ki, artık köylerdeki medreselerde bile okutulan astronomi bu. Dolayısıyla ortaya ne çıkmış oldu? Bu astronomiyi

üreten bilginlerle, tahsilini alan insanların ortaklaşa paylaştığı, o dönemin paradigmasına uygun**, ‘bilimsel’** bir astronomi perspektifi, tasavvuru meydana geldi. Artık insanlar da evren tasavvurlarını bu yapıya/yapılara göre inşa ettiler.

Bu tasavvurda dinin etkisi yok mu?

Din elbette var. Paradigma bir bütündür. Yalnızca astronomi, matematik değil, dönemin ekonomik, politik, dinî, teolojik, hatta kişilerin bireysel psikolojik yapılarını bir arada tutan bir yapıdan bahsediyoruz. ***Paradigma, çerçeve yani bütün beşerî unsurların bir arada düşünüldüğü bir yapı demektir.***

Zaten ***yüksek kültürler, dinî, siyasî, iktisadi, ictimaî ve dahi şahsî özellikleri tevhid edebilen kültürlerdir***; bu farklı unsurları kolaylıkla tefrik edemezsiniz. Bu duruma güzel bir örnek verebiliriz: **Semerkand Medresesi**’nde **Bursalı Musa Kadızade**’nin öğrencilere okuttuğu, astronomi kitaplarından bir tanesi büyük bir müfessir olan, **Nizameddin Nisaburî**’nin ***Şerh el-tezkire fi ilm el-hey’e***’sidir; **Nasireddin Tusî’**nin, aynı adlı meşhur eserine kalem alınmış bir şerh. Niçin diğer şerhler, hatta dönemin astronomi ilmi açısından daha teknik olanları dururken bu şerh okutulmuştur? Çünkü bu şerh, o dönemdeki, felsefe-bilime dayalı astronomi ile dinin temel aksiyomlarını bir ahenk, harmoni içerisinde sunabilmeyi başarıyor da ondan... Başka bir ifadeyle, astronomi biliminin teknik içeriğini, Cenab-ı Hakk’ın, Evren’i yönetmesi, idare etmesi için aracı olarak görebilmeyi başardığı için tercih edilen bir metin oluyor. Kısaca, elbette o dönemdeki dinî/kelamî ya da felsefî/teolojik ilkeler, o dönemin paradigması içerisinde, mevcut felsefe-bilim hayatına sirayet ediyor.

2. BÖLÜM: GEÇMİŞİMİZLE YÜZLEŞMEK-II

Bilim tarihçisi İhsan Fazlıoğlu, İslam dünyasında gelişen ilim geleneğini anlattı. Bu haftaki röportaj konuğumuz, Doç. Dr. İhsan Fazlıoğlu. Bir süredir misafir öğretim üyesi olarak bulunduğu Kanada McGill Üniversitesinde yürüttüğü proje hakkında yönelttiğimiz soruları yanıtlayan Fazlıoğlu, İslam eserleri için bir database olabilecek projenin İslam bilim tarihi araştırmacılarının işini kolaylaştıracağını söyledi.

Ayrıca İslam dünyasında ***bilgi paradigması*** üzerine açıklamalarda bulunurken geleceğe dair bir projemizin olabilmesi için geçmişimizle yüzleşmemizin ve üzerinde yürüdüğümüz bir moral sistemimizin olması gerektiğini vurguladı.

İki bölüm halinde yayınladığımız söyleşinin birinci bölümünde İhsan Fazlıoğlu’nun içinde yer aldığı proje hakkında yaptığı değerlendirmeleri ve Batının Doğu bilimine bakış açısı hakkında söylediklerini yer aldı. İkinci bölümde ise ***İslam-Osmanlı bilim tarihine ilişkin yaptığı açıklamalar***ı yer alıyor.

Bugünkü bilim anlayışımızda, bilim gündelik hayatımızı ne kadar kolaylaştırıyorsa ancak o kadar değerli. Eskiden bilim gündelik hayata nasıl yansıyordu, o günün insanının bilimden bu tür bir beklentisi var mıydı?

Bu önemli bir soru... Modern bilimin toplumsal hayatı dönüştürmeye başlama tarihi 1860'lara kadar gider. Ondan önce **'bilim',** büyük oranda entelektüel bir faaliyettir. **Tekhne** yani **zanaat**, bizim Türkçede teknik, fen dediğimiz hadise, büyük oranda bilimden ve bilim adamlarının kontrolünden bağımsız olarak gelişmiş bir yapıdır. 1860'larda, özellikle mikrobun keşfiyle birlikte, bilimsel yapılar, fikirler, sosyal hayatı, insan hayatını belirlemeye başlarlar.

Akabinde bilim ile tekniğin tam izdivacından ortaya çıkan **teknoloji, Edison**'la beraber kurumsal bir yapı kazanır. Öyle ki, artık **Edison** örneğinde gördüğümüz gibi, sırf teknik araçlar icad edebilmek, üretebilmek için **'fabrika'** kuruluyor. Burada bilim adamları ile zanaatkârlar bir araya getirilip ortak icat yapmak için faaliyet gösteriyorlar. Bu tarihten itibaren artık bilim, insan hayatını yönlendiriyor ve insan yaşamını etkisi altına alıyor.

Bir de savaşların kattığı ivme düşünülünce…

I. ve II. Dünya Savaşlarındaki, bilimin ve teknolojinin silah üretimindeki gücü bilinen bir gerçek. **Heidegger**'in deyişiyle ***teknoloji, artık bilimin ve felsefenin yerini alan, yeni bir düşünme biçimidir***. Artık saf entelektüel bir eğilim olarak bilim nadir bulunan bir yönelimdir. Nitekim bugün **high technology** ya da **techno-science** tabirleri kullanılıyor daha çok... Çünkü **scientia**'dan gelen – ki **'ilm'**in tercümesidir- **'bilgi'** anlamında, entelektüel bir faaliyet olarak bilim, tek başına, bugün, bazı özel disiplinlere hasredilmiş vaziyettedir.

Özellikle Anglo-Amerikan zihniyetinin hâkim olduğu alanlarda, bilim, -sadece fen bilimleri için değil, sosyal bilimler hatta felsefe için bile- sosyal karşılıkları olan unsurlar dikkate alınarak iş görür. Yani saf metafizik başta olmak üzere, ***'sosyal karşılığı'*** bulunmayan felsefî alanlar bile pek dikkate alınmıyor. Bugün kıta Avrupa'sında da buna benzer bir dönüşümün yaşandığını görüyoruz. Mesela Almanya'da bile, artık, metafizik çalışmalar hemen hemen ortadan kalktı...

Peki, İslam tarihinde toplum 'bilgi'yle nasıl bir ilişki kuruyor?

İslam dünyasında **'bilgi'**, zaten her zaman hayatın içinde olan bir şey. Pür zihnî, entelektüel ilmî faaliyetlerin yanında, ilmin aşağıya doğru giden unsurları da var. Diyelim ki tıp, astronomi, optik bunlardan bazılarıdır. Zaten İslam dünyasında bilimin ortaya çıkış şartlarına baktığımız zaman, bu şartlar sadece pür entelektüel meraktan kaynaklanan şartlar değil. Bunun yanında siyasî, iktisadî, sosyal ve dinî ihtiyaçlar da etkili.

Ne gibi?

Mesela namaz vakitlerini tayin edeceksiniz, kıblenin yönünü, Ramazan'ın başlangıcını belirleyeceksiniz. Daha karmaşık olarak, mesela devletin vergi işlerini düzenleyeceksiniz, maliye sistemine ihtiyacınız var, tereke hesabı ortada duruyor. Büyük devletlerin savaşlarında mimari, askeri teknolojiye ihtiyaçları var. Büyük camiler, saraylar, hanlar yapacaksınız; bunun için mimari bilgiye ihtiyacınız var.

Bütün bu sosyal hayata ilişkin ihtiyaçları bir arada düşündüğünüz zaman bilimin aşağıya doğru sirayet eden, uygulamalı tarafı dediğimiz yapısı ortaya çıkar. İslam dünyasında bu yapılar, başından itibaren birlikte gelişmiştir.

Yani Emevi Devleti'ndeki mali, ekonomik ihtiyaçlar mesela, matematiğin, algoritmanın gelişmesini sağlıyor. Sadece bizim için değil, İtalya'da da modern bilimin ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden birisi, İtalya şehir devletlerindeki ticarî sistemleri idare eden muhasiplerin Arap rakamlarının kullanışlığını görerek, Roma rakamlarının yerine Arap rakamlarını, kilise tarafından yasak olmasına rağmen, kullanmaya başlamaları ile alakalıdır.

Fernand Braudel de İtalya şehir devletlerinde ticaretin gelişmesinin temel nedenlerinden biri olarak Arap tüccarlardan öğrenilen defter tutma geleneği olduğunu söyler.

'Defter tutma', insanlık tarihinin en önemli fonksiyonlarından biridir. Sümerler, Babiller'de de defter tutma olayı çok önemlidir ve matematiğin gelişmesi, entelektüel hayatın gelişmesinde önemli bir faktör olmuştur. Mısır'da ve Mezopotamya'da da ilk bilim adamları **'katip-rahipler'**dir. İslam Dünyasında da bilimin ya da entelektüel faaliyetin ilk taşıyıcıları **'muhasipler'**dir. İtalya'da da bu böyle olmuştur. Osmanlıda da defter tutma olayı, **Aşıkpaşazade Tarihi**nin ifade ettiği üzere, ilk önemli başlangıç noktasıdır. Çünkü **'defter**

tutmak' demek bir **'düzen'**, **'yasalılık'**, dolayısıyla **'kontrol'** arayışı demektir. Geleni gideni, girdiyi çıktıyı belirlemek demektir. Bunun için bir matematiğe ihtiyacınız var. Bu matematiği öğrenecek ve öğretecek bir ortama ihtiyacınız var. Ve yola bir kere girildi mi, bu durum, akabinde daha yüksek bir matematiği gerektirecektir. Diyelim ki orduların güzergâhının belirlenmesi, haritacılık, köprü inşası, konaklama, levazım, donanım, bunlar için gerekli alt yapı, miras taksimi vb. Bütün bunları bir araya getirdiğimizde, bu yapı içerisinde, özellikle, muhasebe/kâtibler sınıfının son derece önemli olduğu görülür. Çünkü muhasipler, kâtipler sadece **'yazı yazan'** insanlar değil, aynı zamanda **'hesap yapan'** insanlardır. Dolayısıyla **'katip'** ile **'hasip'**, **'yazıcı'** ile **'hesap edici'**, insanlık tarihinde entelektüel faaliyetlerin zemininde yer alan kişilerdir, diyebiliriz.

Mesela tıp teorik bir bilim ama Darüşşifalar da tıp biliminin öğretildiği, pratize edildiği yerler olarak öne çıkıyor. Bu bağlamda diğer bilimler için böyle teknik ve bilimin paralel yürüdüğü enstitü benzeri yapılanmalar var mıydı?

Bütün klasik medeniyetlerde bilimi icra eden insanlar ve bunların mensup olduğu kurumlar var. Mesela **Babiller**'e baktığımız zaman, tapınaklar, rasathaneler hem bilimi üreten insanları barındıran hem de o bilimsel faaliyetlerin üretildiği mekânlar. **Mısır**'da da benzer şekilde tapınaklar ve piramitler -ki onlar da küçük rasathanelerdir- var. **Grekler**'de, bildiğimiz, **Platon**'un **Akademi**si, **Aristoteles**'in **Lise**'si gibi yapılanmaları pek çok medeniyette görebilirsiniz. Bu durum **Budist** dünyasında da, **Çin** dünyasında da böyledir.

İslam dünyasında?

Yine benzer şekilde, camii-tapınak, ilk merkezî yer olarak görülebilir; ancak bu yapı toplumun karmaşıklaşması neticesinde gelişmiştir. Öncelikle entelektüel faaliyet yapan insanların evleri, aslında, o dönemlerde, küçük birer akademidir. Bu durumu pek çok kaynakta verilen bilgilerde görebiliriz. Mesela **Nesevî** adlı matematikçi ve tabip, kendi evinde **İbn Sina** ile **Biruni**'yi ağırlıyor ve onlar geldiği zaman, etraftaki entelektüel faaliyet yapan insanları davet ederek, karşılıklı fikir alış-verişinde bulunuluyor. Bunun pek çok örneğini görebilirsiniz. Örnek olarak, **Fahreddin Razî'**nin seyahatlerinde de benzeri uygulamalar dikkati çekiyor. Öte yandan, özellikle entelektüel faaliyetlere çok çeşitli nedenlerle ilgi duyan sultanların sarayları da, bu entelektüel faaliyetlerin merkezleridir. İslam dünyasında bunun pek çok örneğini biliyoruz.

Medreseler, en somut kurumsal ifadesi oluyor galiba?

'Medrese', adı üzerinde **'ders yapılan, verilen yer'**, yeni bir aşamadır insanlık tarihinde ve bana sorarsanız, bir medeniyette ortak bir dil ve aklın yaratılması, dolayısıyla, bilginin toplumsallaşması için, **'eğitim'** açısından şimdiye değin icad edilmiş, geliştirilmiş, insanlık tarihindeki en önemli kurumlardan birisidir.

Medreselerin olumlu ve olumsuz tarafları, ta ilk kurulduğundan itibaren tartışılmıştır. Mesela, **İbn Ekfânî,** ***İrşâd el-kâsıd*** adlı eserinde, medreseler kurulduğu zaman, Maveraunnehir'de ulemanın yaptığı protesto yürüyüşünden bahseder. Belki de tarihte bilgiye ilişkin görülen ilk yürüyüştür bu: Bir tabut alınır; içine hokka ve kalem koyulur, üzeride cenazelerde kullanılan örtüyle örtülür ve üzerine ***'Kullu nefsin zaikatul mevt' [Her nefis ölümü tadıcıdır***] ayeti yazılıdır.

Yani medreseler kuruldu, ilim öldü!

İlim öldü, çünkü ***ilim artık, siyasetin kontrolüne girdiği için ehil olmayan insanların eline düşecek, ehil olmayanlar omurgasız insanlar olacaklar, bilginin haysiyetinden çok, yöneticilerin çıkarlarını gözetecekler***, vs. diye yürüyüş yapıyorlar.

Haklılar mıymış?

İlkece hayır, ama sonuçları bakımından kısmen. Çünkü bir dönemde **'çözüm'** olarak üretilen şey, bir başka dönemde **'sorun'** halini alabilir. Bu hayatî olanın, yani tabiî olmayanın doğasıdır.

Yine de medreseyi anlamak için tarihî şartlara daha dikkatli bakılmalıdır. Özellikle Selçukluların, -İslam dünyasına 960'dan itibaren dâhil olduğunu varsayarsak-, girdikleri İslam Dünyası'nda hem siyasî parçalanmışlık, hem entelektüel parçalanmışlık yaşanıyordu.

Medreselerin başardığı belki de en önemli şey, Müslümanların arasında eğitim yoluyla **'ortak bir dil'**in yaratılması ve **'ortak bir akl'**ın inşa edilmesi olmuştur. Bu da ortak bir hukuk bilincine ve ortak bir vicdana kadar giden bir süreci tetiklemiştir. Bu da, bir bakıma Müslümanların arasındaki hesabı verilmemiş kavramların neden olduğu bölünmüşlüğü gideriyor, daha rafine, geliştirilmiş yöntem tartışmalarının başlangıcı oluyor. İlk

kurulduklarından itibaren ***Cüveynî, Gazalî, Razî*** çizgisi takip edilirse, İslam Dünyasında medreselerin yetiştirdiği büyük isimler görülebilir.

Medreselerin kurulması en çok neyi sağladı?

İslam dünyasında âlimlerin kimliğinde çok önemli bir fark ortaya çıkar. Felsefî ve matematik bilimlerle uğraşan insanların kimliğinde de değişiklikler vuku bulur. Artık medresede yetişmiş insanlar felsefî ve matematik bilimlerle de ilgilendiklerinden, -*ayrıca güçlü bir dil, din ve fıkıh eğitimi yanında*-, felsefe-bilimi üretenler ile din âlimleri artık aynı kişiler haline geliyorlar. Mesela **İbni Şatır**'ı düşünelim: Yeni bir astronomi anlayışını başlatan isimlerden birisidir. **İbni Şatır**, Şam'da bir müezzindir; ama aynı zamanda bir astronomdur. **Ali Kuşçu**'yu düşünelim, hem dilci, hem kelamcı hem matematikçi hem de astronomdur. Medresede yetişmiş pek çok isim aklî ve naklî olanın üstünde, **'saf bilgi'**yi temsil ederler.

Peki, özgürler miydi, yani saray ne kadar müdahildi medreseye?

Medreseler, vakıf kurumları olduğu için, ekonomik olarak özgürlerdi. Siyasetin medreselerdeki müdahalesi, daha çok bir ombudsmanlık, kontrolörlük vazifesidir. Yoksa vakıf kurumlarının **vakfiye nizamnamesi** hukukî bir metin olduğu için, doğrudan müdahil oldukları bir şey değil. ***Medreselerin gündemini belirleyen daha çok ilim kamuoyunun kendisidir.*** Tabii kadim kurumları yorumlarken modern üniversite ve ders programı (müfredat) gibi terimler içerisinde düşünüyoruz. Bizde devletin eğitime ve bilgiye tam anlamıyla el koyması Sultan II. Mahmud döneminde başlar.

Daha önce devletin medreseler üzerinde hiç yaptırımı yok muydu?

Elbette yeri geldiğinde devlet müdahildi; ama ideal çerçeve açısından bakıldığında medreseler özerk kurumlardı ve maddî açıdan özerk oldukları için, ürettiklerinde de ilim kamuoyunun ön gördüğü ilkelere ve kurallara riayet ediyorlardı. Bu ilkeler ve kurallar o toplumun moral değerleri yanında elbette dinî ve siyasî değerlerini de dikkate alan, genellikle yazılı olmayan derin, saklı yapılardı.

Yukarıda işaret ettiğimiz bir noktayı burada açmakta fayda var: Güçlü kültürlerin ürettiklerinin ne kadarı dinî, ne kadarı siyasî ne kadarı ilmî ne kadarı iktisadî? Bunları birbirinden ayıramayız.

Çünkü güçlü kültürlerin özelliklerinden birisi de, dinî, siyasî, iktisadî ve ilmî çıkarlarını mezc etmesi ve sentezlemesidir. Dolayısıyla bunun ne kadarı ilmî meraktan kaynaklanıyor, ne kadarı siyasî taleplerden, iktisadî çıkarlardan ya da dinî kaygılardan, bunlara böyle somut bir şekilde işaret etmek mümkün değil. Zira bu tavır, güçlü kültürlerin doğasına aykırıdır. Bu şekilde olaya yaklaştığımızda, -medreselerin -yüksek bir kültürün ürünü olduklarından- ürettikleri ilim de tüm diğer yapılarla katıp karışmıştır.

Medreseler üzerinde siyasî bir programın olmayışı, özellikle savaş teknolojisinde, devletin ihtiyacına yönelik bilginin üretilememesini açıklar mı? Mesela bizim modernleşme tartışmalarımızın hepsi, askeri teknolojiye atıfta bulunur, o alanda geri kalındığı için biz modernleşmek zorunda kaldık, batıya yenik düştük denir.

Bunlar aceleci yorumlar. Öncelikle şunu söyleyeyim: Bizde yenileşme, sanıldığı gibi askerî teknolojide değil, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren ilmî zihniyette başlar. Askerî modernleşme kıvamını ancak mevcut ordu ortadan kaldırıldıktan sonra bulmuştur. Oysa ulema daha XVIII. yüzyılın başında kendi kadim paradigmasını sorgulamaya başlamış ve yeni arayışlara girmişti bile.

Kısaca, askeri modernleşmede yeni, eski yok edilerek inşa edilirken, ilmî zihniyette bizzat ulema, sürekliliği de gözeterek, kadim'den cedid'e geçmeye çalışmıştır. Kavramına sahip olmadığınız bir şeyin hakikatini inşa edemezsiniz; inşa edilmiş hakikati de görmezsiniz.

Öte yandan şu soruları sorabiliriz: ***Osmanlıların, sanayi devrimine kadarki teknolojik gelişmelerini nasıl izah edeceksiniz?*** Bu, bugünün sözlüğüyle geçmişi okumaya benzer. Aslında bizim yaptığımız en büyük hata, sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan zihniyetle, kavramlarla, sanayi öncesi toplumları okumaya kalkmamızdan kaynaklanıyor. Bu tavrın bir de tersi var: Eski bir tasvirle sonraki bir gelişmeyi açıklamaya çalışmak. Örnek olarak, kabilevî, yarı tarım yarı göçebe bir devlet ve toplum örgütlenmesini tasvir eden **İbn**

"Aslında bizim yaptığımız en büyük hata, sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan zihniyetle, kavramlarla, sanayi öncesi toplumları okumaya kalkmamızdan kaynaklanıyor. Bu tavrın bir de tersi var: Eski bir tasvirle sonraki bir gelişmeyi açıklamaya çalışmak. Örnek olarak, kabilevî, yarı tarım yarı göçebe bir devlet ve toplum örgütlenmesini tasvir eden İbn Halduncu kavramlarla Osmanlı sistemini açıklamaya çalışmak gibi... Bu tür tavırlar açıklamayı engellediği gibi, doğal olarak anlamayı da ketler; tahrif ve tahrip eder."

Halduncu kavramlarla Osmanlı sistemini açıklamaya çalışmak gibi... Bu tür tavırlar açıklamayı engellediği gibi, doğal olarak anlamayı da ketler; tahrif ve tahrib eder.

Osmanlının Sanayi Devrimi öncesinde sanayiye sahip olduğunu mu söylüyorsunuz?

Evet, Osmanlı bir tarım toplumuydu, ama Osmanlı aynı zamanda, mesela 1740'a kadar, gelişmiş bir askerî teknolojiye de sahipti. Ateşli silahlar ve top teknolojisini dikkate aldığımda, Osmanlıyı tarım toplumu ile sanayi toplumu arasında bir yerde görüyor ve **'teknikimsi'** bir güce sahip olduklarını düşünüyorum. Bunu nasıl izah edeceğiz? Zaten Avrupa'daki gelişmeler de bu Osmanlı askeri teknolojisine bir cevap niteliğindedir. Modern araştırmacıların verdiği güzel bir örnek var: ***Sanayi devrimine kadar kullanılan tüfek, oka göre daha az etkilidir. Çünkü siz bir tüfeği boşaltacaksınız, dolduracaksınız, atış yapacaksınız; atınca isabet oranı çok düşük ve geri tepme oranı çok yüksek. O tüfekle bunu yapana kadar, bir Tatar okçusu sekiz savaşçı öldürüyor. Acaba hangisi daha gelişmiş bir teknolojidir?***

Peki, Sanayi Devrimi sonrasında Osmanlının teknolojik seviyesine ne oldu?

Devrimden sonra durum farklılaşıyor. Artık bilim, yavaş yavaş tekniği belirlemeye başladığı için isabet oranı daha güçlü, daha güvenilir silahlar yapılmaya başlanıyor. Bu etkiyi, kaba bir şekilde 1750'den başlatıp 1800'lerin başına taşırsak bile, daha dünkü bir olay sayılır. Ama biz 1800'lere kadar güçlü kalmış bir devletten bahsediyoruz. O açıdan, mevcut deyişler çok izah edici değil.

Klasik geleneklerde askeri teknolojinin geliştirdiği yerler farklıdır. Diyelim ki **Platon**'un akademisi gibi, medreseler de tekniğin, zanaatın yeri değil; nazarî düşüncenin yeri; yani teorik düşüncenin inşa edildiği yerler. Dolayısıyla ne Yunan'da, ne Helenistik dönemde, ne klasik İslam'da ne de Osmanlı'da eğitim kurumları **'teknoloji'** üreten yerler değildir. Zaten, daha önce de dediğimiz gibi, **'teknoloji'** diye bir şey yok, o dönemde; teknik, zanaat var. Dolayısıyla medreseler, teknik üreten kurumlar değil; Tanrı'nın, evrenin, insanın, hayatın teorik idrakini araştıran kurumlar. Bunun yanında medresenin elbette, dille, hukukla ve diğer bilgi türleri ile dolayısıyla, dinî inançla da sıkı bağları var. Teknik ise daha çok sarayın etrafında ya da içinde kurulan kurumlarla yürütülür; öte yandan kadim dönemde tekniğin şartlarını daha çok savaşlar belirliyor.

Ama tıpta teori ve uygulama iç içe yürümüş?

Doğrudan insan hayatı ile ilgili olduğu için tıbbın kendine has bir gelişimi var. Bu sadece bizle de alakalı da değil. Mezopotamya tıbbına, Mısır tıbbına, Yunan tıbbına baktığımız zaman, orada da benzer şeyleri görebiliriz.

Bir kere tıp, sarayın ve yönetici elitin sağlığı için son derece önemli olduğundan, özel bir ilgiye mazhar olmuştur. Ayrıca halkın ihtiyacıdır. Yaygın salgın hastalıkların engellenmesi için gereklidir. Dolayısıyla tıp, nesnesine doğrudan temas etme oranı yüksek olduğu için, daha ampirik bir karakter taşır. Bunun için de teoriği ve pratiği birlikte gelişmesi ve bunların da bir arada olmasını zorunlu kılar.

İslam tıp geleneğine baktığımız zaman bunu aynen görüyoruz. Nitekim İslam Dünyasında iki büyük tıp geleneği var. 1) **Ebubekir Razi**'nin temsil ettiği klinik, tecrübî tıp; 2) **İbni Sina**'nın temsil ettiği kıyasî-aklî tıp. Bu ikisi birlikte, biri işin teorik, felsefi tarafına ağırlık verirken, öbürü de klinik tarafına ağrılık veriyor. Ancak bu iki akım, **İbn Nefis**'te birleşiyor. İslam dünyasında tıp büyük oranda, mesela **Dahvar** örneğinde olduğu gibi tabiplerin evlerinde ve şifahanelerde yapılıyor. Bugün de böyle değil midir? Bugün de tıp fakültesinde, temel teorik eğitim alındıktan sonra, hastanelerde uzun süre öğrenciler eğitim görürler.

Yani tıbbın nazariyatı ile ameliyatı birbirini tamamlayan bir bütündür. İslam medeniyetinde de bu şekilde devam ederken, özellikle önce İlhanlılar'da, Tebriz'de; daha sonra da İstanbul'da bağımsız tıp medreseleri de kuruluyor. Yani sadece, hem teorik hem pratik anlamda tıp eğitimi veren medreseler kuruluyor.

Günün şartlarına ve ihtiyaçlarına uygun çözümler üretilmiş.

Evet. Dolayısıyla, meseleleri incelerken, bugün bizim sahip olduğumuz kavramlarla değil, o dönemin koşullarına, o dönemin anlayışına göre meseleyi incelemekte fayda var. ***Aksi takdirde, iki türlü hata yapıyoruz: Ya bugünün kavramlarını geçmişe taşıyoruz ki, bu çok bilinen bir tavırdır. Ya da bugün sahip olduğumuz kavramları verecek şekilde, geçmişi örgütlüyoruz.*** Mesela şöyle düşünüyor insanlar; Sümerler, Babiller kısaca Mezopotamyalılar -ki yaklaşık 17 kavim var- ***"XVII. yüzyılda Batı Avrupa'da 'bilim' diye bir kurum ortaya çıkacak, şimdiden onun hazırlıklarına başlayalım"*** diye çalışma yapmaya başladılar. Yunanlılar bunu zenginleştirdiler, Müslümanlar buna katkı yaptılar…

Gelişmede düz bir evrim çizgisi varmış gibi düşünülüyor…

Doğru! Tersine, bilim tarihinde yalnızca düz, çizgisel/lineer bir gelişme yoktur. Bakınız, Mezopotamya'nın sayı anlayışına biz, XVI. yy sonunda tekrar ulaştık. Mezopotamyalılar sayı anlayışında bizden ilerdeydi. Mezopotamyalıların kök ikinin nümerik analizini Newton'la tekrar elde ettik. Mezopotamyalılar bu hesabı yapıp bitirmişti. **Pisagoras üçgeni** deyip dururuz, değil mi?

Hâlbuki **Pisagoras**'ın örneği son derece basittir. Mezopotamyalılar bunun **n dereceden çözümünü** yapmışlardı ama unutuldu bu tespit. Yani dolayısıyla tarihin belli bir döneminde üretilen bilgi unutulabilir; yüzlerce yıl sonra tekrar keşf edilebilir. Dolayısıyla öyle çizgisel bir gelişme, en azından kadim geleneklerde, mevcut değil.

Modern insanlar olarak tarihin en gelişmiş dünyasında yaşadığımızı düşünüyoruz.

Açıkçası benim 'gelişim' teorim oldukça farklı. Çizgisel bir gelişmede dün, bugün, yarın var. Dünden bugüne, bugünden yarına, yarından da geleceğe daima gelişen, iyiye, doğruya ve güzele evrilen bir çizgi söz konusu. Ya da Marksizm'in öngördüğü sarmal/spiral bir gelişme var. Ben gelişmeyi daha çok küre şeklinde düşünüyorum. Yani bir noktadan başlıyorsunuz, o noktanın etrafında katkılar yaparak küreyi şişiriyorsunuz. Küresel bir gelişme var. Bu küresel ilerlemede dün, bugün, yarın yok. Çünkü dün, bugünkü çalışmalarla, bugüne katılabilir bir şeydir; bu ya süreklilik gösterir ya da tekrar keşf edilir.

Bir örnek vereyim: Mezopotamya'nın Cebir'i unutulmuştur. Yunanlılar bu Cebir'i geometrik dile tercüme ettiler ama sayısal/nümerik tarafını unuttular. Hârizmî, 830'da, Bağdad'da, bu cebri tekrar üretti[54]. Dolayısıyla dün, artık tekrar bugüne katıldı, o kürenin gelişme/şişme yönüne uygun olarak tekrar gündeme geldi. O açıdan benim gelişme teorim daha çok, bir kürenin şişmesine benziyor ve bu şişme içerisinde farklı yoğunlaşma ve seyrelme evreleri, dönemleri; bizim tarihte, ***felsefe-bilim'in gelişmesi*** dediğimiz dönemlere tekabül ediyor. Ve bu şişmede, küredeki bir dairenin bir halkası bir dönem ihmal edilse bile başka bir dönemde tekrar öne çıkabiliyor.

---

[54] Hârizmî ya da tam adıyla Ebû Ca'fer Muhammed bin Mûsâ el-Hârizmî, Matematik, gökbilim, coğrafya ve algoritma alanlarında çalışmış bilim insanı. Kaynak: Wikipedia.

Devamlı da şişmiyor, değil mi? Yani devamlı bir gelişme halinden bahsedemeyiz.

Dediğim gibi, küre bir teşbih, bu nedenle küre kuşatıcı bir yapı, ama küreyi de çizgiselleştirmemek gerek. Kürenin içerisinde farklı süreçler, örüntüler/pattern var; yoğunlaşma ve seyrelme dönemleri mevcut. Soğan gibi düşünebilirsiniz; şiştikçe en içerideki küçülür ama en merkezde olur; Harizmî cebri bugün mevcut cebrin en içinde çok çok küçük de olsa, mevcuttur.

Öte yandan, soğan kabuklarını örüntüler olarak düşünürsek, bazı örgülerin işlevi çeşitli nedenlerle biter ve örülmekten kesilir; yine bazı nedenlerle geçmişte kalmış bir örüntü ucundan tutulup farklı bir örüntünün başlangıcı ya da parçası olarak işe koyulabilir. Ayrıca, küre bir bütün olarak kendi içerisinde kavramsal açılımını tamamlayarak, metafiziksel tükenmeye de uğrayabilir. Bu açıdan felsefe-bilim, entelektüel tarih, kümülatif olarak yalnızca öne doğru ilerleyen ve daima iyiye doğru gelişen bir yapı göstermemiş şimdiye kadar. Belki bundan sonra gösterebilir; çünkü ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesiyle ya da şu anda büyük oranda tek bir küre olduğu için, belki bugün böyle bir gelişmeden bahsedebiliriz.

Farklı bilim anlayışlarının olduğu dönemlerde nasıldı?

Kadim dönemde her kültürün kendine ait bir küresi var. Bu küreler belirli dönemlerde birbirleriyle temas kuruyorlar, birbirlerine giriyorlar, ortak bir küre inşa ediyorlar. Mesela İslam medeniyetinin küresinin şişmeye başladığı ilk aşamalarında, Yunan ve Helenistik dönemin, Mezopotamya kültürünün büyük katkıları var. Ama onları kendi küresinin malı kılıp, o küreyi şişirmeye, geliştirmeye devam ediyor, İslam dünyası. Avrupa da keza buna benzer şeyler yapılıyor. O açıdan, böyle indirgemeci, çatışmacı, çizgisel, saf ilerlemeci, yığılmacı bir bakış açısı ile entelektüel tarihin okunması her zaman açıklayıcı değil. Elbette entelektüel tarihte kümülatif taraflar, sıçramalar, çizgisel ilerleme dönemleri var. Ama bunların hepsini birlikte düşündüğümüzde, küre teşbihi, benzetmesi daha açıklayıcı gibi geliyor bana...

Mesela geleneğimizde ilmin amacı deyince daha iyi insan, daha iyi bir kul olmak gibi bir çerçeve çiziliyorsa, bu anlayışa göre bugün için ilmi bir ilerleme yok bile denilebilir?

Elbette; ancak bu biraz da o kültürün bilgiyi nasıl tanımladığına bağlı. Her kültürün bilgiyi tanımlaması farklıdır. Yani, Yunanlıların felsefeyi tanımlamasıyla **Descartes**'in felsefeyi tanımlaması aynı değildir. Hatta bazı Batılı araştırmacılara göre **Descartes** filozof bile değildir. Çünkü her türlü entelektüel faaliyetin zemininde moral değerler bulunur. Biz bunun

ister farkında olalım, ister olmayalım, o moral değerler o bilginin amacını da belirler. Yunanlıların moral değerleri ile Müslümanların moral değerleri ya da Batı Avrupa'da ortaya çıkan reform sonrası entelektüel faaliyetlerin dayandığı moral değerler, ya da Aydınlanma sonrası entelektüel faaliyetlerin moral değerleri, sanayi devrimi sonrası entelektüel faaliyetlerin moral değerleri birbirinden farklı olduğu için, bilginin de amacı farklılaşacaktır.

Yunanlıların farklı bir amacı vardı, İslam dünyasının da farklı bir amacı söz konusuydu. Ve bu amaç sadece tek değil, farklı entelektüel grupların kendilerine ait, farklı moral değerlerinden kaynaklanan farklı bilgi tanımları söz konusuydu. Ulaşım ve iletişim araçlarının genişlemesiyle ortaya çıkan tek biçimlilik geriye doğru taşınarak, açıklayıcı bir çerçeve olarak kullanılamaz. Mesela diyelim ki **Meşşai** geleneğin, moral değerleri farklı olduğu için **Meşşai bilgi**nin amacı da farklı olacaktır. **İşrakiler**in farklıdır, kelamcıların farklı. Hatta ilk dönem kelamcıların moral değerleri bile, sonraki kelamcılardan farklıdır. Dolayısıyla kadime böyle, tek biçimli bir amaç tanımı da biçilemez.

Türkiye'deki Osmanlı bilim araştırmalarını, özellikle kaynak kullanımı açısından nasıl görüyorsunuz?

Biz envanteri çıkartılmamış bir kültürüz. Daha keşif yapıyoruz. Şu eseri, bu eseri buluyoruz… Dolayısıyla şu anda bir haritamız yok. Haritası olmayan bir insanın ormanda yol alış biçimi nasılsa, şu anda, Türkiye'de sadece Osmanlı değil Anadolu Selçuklu, Büyük Selçuklu yani bizim mensup olduğumuz Oğuz geleneğinin entelektüel tarihine ilişkin tavrımız da ormanda el yordamıyla yolunu bulmaya çalışan kişiye benziyor.

Sistematik olmayan, moral değerleri bile bulunmayan bir araştırma biçimi. Bugün sorunumuz sadece maddi veya bilimsel yöntem sorunu değil. En temelde siyasî, ekonomik ya da başka saikler olsun kendi tarihimizle, ama entelektüel tarihimizde ilişkimizi tayin eden, belirleyen bir moral zeminimizin olması gerekir.

Tarihimizi ya hep görmezden geliyoruz, ya da belirli siyasî ve sosyal çatışmalar için simge olarak kullanıyoruz. Başka yerlerde daha önce de söylemiştim: Tarih ancak geleceğe ilişkin projesi olan insanlar, milletler ve kültürler için anlamlıdır. Aksi takdirde ya nostaljidir ya da bir psikolojik yüktür.

Geleceğe ilişkin bir projenin belirlenmesi için ne yapılmalı?

Önce üzerinde yürüdüğümüz bir moral sistemimizin olması lazım. Bugünkü en büyük sorun

zannediyorum moral değersizlik sorunu. Yani moral değeri olan bir kültür, neyi, nasıl ve niçin yapacağını bilen, kısaca amacı olan bir kültürdür.

Biz neyi, ne yapacağız, nasıl yapacağız, niçin yapacağız; bu konuda bir görüşümüz yok. Şöyle bir teşbihle bunu izah edebilirim: nasıl ki ***İspanyalılar, Güney Amerika kıyılarına vardığında Yerliler, İspanyalıları getiren devasa gemileri göremeyip -çünkü gemi kavramları yoktu- onları denizde yüzen kütük yığınları sandılarsa***, aynı şekilde bizim, geçmişimize baktığımızda geçmişimizde olup biteni görecek, bir kavramsal sistemimiz ve bu kavramsal sistemi taşıyan bir moral değer sistemimiz olmadığından, her şeyi bir yığın olarak görüyoruz. Dolayısıyla daha işin başında bile değiliz...

Moral değerlerimizi yeniden canlandırmak veya yeni moral değerler üretmek için ilk yürüyüş rotası ne olmalıdır sizce?

"Düşünmek" olmalıdır. **Taşköprülüzade,** "et-tefekkür fi's-seyr" der. Düşünce, düşünmek, yolda olmak demektir. Yola çıkacağız, yolda bizi ne bekliyor, onu bilmiyoruz. Yani her şeyi planlayarak yola çıkılmaz, çünkü zaten haritamız yok. Yola çıkacağız, niyetimizi sahih tutacağız ve kendi geçmişimizle yüzleşeceğiz. Onu ciddiye alacağız, ona saygı duyacağız. Ama önce geleceğe ilişkin bir amacımızın olması lazım.

"Türkiye'de felsefe çalışmaları niçin bu halde?" diye bir soru sorulmuştu, şu cevabı vermiştim: *"Türkiye'de felsefe yapan insanlar, Türkçe felsefe yapan insanlar muhatap bulurlarsa o yapılan felsefenin bir anlamı vardır. Muhatabı olmayan konuşma sadece uzaya yayılan sesten ibarettir."* Yani Türkiye'de hangi alanda olursa olsun, yapılan çalışmalar muhatap buluyorsa gelişecektir, zenginleşecektir, dönüşecektir. Muhatab bulunmayan bir dünyadayız. Ayrıca, tekrar vurguluyorum: Gelecek idraki değişmeyen bir kültürün geçmiş idraki de değişmez; öncelikle geçmişimiz değil geleceğimiz hakkında bir karar vermeliyiz.

Son olarak söylemek istediğiniz bir şey var mı?

Bizim geleneğimiz üç şeyde tatili caiz görmez: İbadette, akılda ve ilimde. İbadette tatil yapan Cenab-ı Hak'la irtibatını kaybeder, akılda tatil yapan insanlıkla irtibatını kaybeder, ilimde tatil yapan ise hayatla irtibatını kaybeder. Tanrıyla, insanlıkla ve hayatla irtibatını kaybeden bir kişinin akıbeti apaçıktır. Onun için bizim yeniden bu tatili, tatil kavramını hayatımızdan kaldırmamız gerekiyor.

Allah razı olsun, teşekkür ederim.

KAYNAKLAR:

*Erdoğan, A. (2010). Geçmişimizle yüzleşmek-I. Dünya Bülteni http://www.dunyabulteni.net/tarih-ve-toplum-konusmalari/126189/gecmisimizle-yuzlesmek-i

*Erdoğan, A. (2010). Geçmişimizle yüzleşmek-II. Dünya Bülteni http://www.dunyabulteni.net/tarih-ve-toplum-konusmalari/127039/gecmisimizle-yuzlesmek-ii

TEŞEKKÜR

Bu değerli söyleşiyi bizlere ulaştıran Dünya Bizim ailesine teşekkürü bir borç bilirim.

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-IX: "Kitap Okumak İnsan Öldürmekten Daha Zordur"[55]

Yayın hayatımızın ilk sayısında ***İhsan Fazlıoğlu*** *ile* ***"Neler okunmalı?"*** *ve* ***"Nasıl okunmalı?"*** *soruları etrafında hem kitap okuma âdâbını hem de kitap okumanın tarihini konuştuk. Kapak konumuza uygun olarak* ***"kitapların bizi nasıl bir millet yaptığı"****na da değindik. Okuma, yazma ve kitap üzerine verimli bir söyleşi oldu. Okumasının da öyle olacağını düşünüyoruz***.**

Söyleşimize sizin okumalarınızdan başlasak. Siz nasıl okursunuz?

Öncelikle *Okur Dergisi*'nin Türk ilim ve kültür hayatı için hayırlı olmasını diliyorum… Sorunuza gelince, her şeyden önce mutlak bir mekân-zamanda yaşamıyoruz; bu nedenle her türlü insanî eylem mukayyettir; mekân-zamana hâs niteliklerle kayıtlanmıştır. İnsanî bir eylemin gerçeklik kazanması da bu niteliklerle, koşullarla ilgilidir. Bu koşullar eylemin dışına ilişkin olabilir; bizâtihi eyleme içkin olabilir. *Okumak* eylemi de buna dâhildir; öyleyse koşullarla mukayyet bir okuma eyleminden bahsediyoruz; vektörel bir uzayda hareket içre olan bir eylem… Bu çerçeveden bakıldığında, diğer koşullar bir kenarda tutulmak şartıyla, insanî bir eylemin asgarî metafizik zemini *niyet* ile *amaç*tır.

[55] Tiryakiol, S. (2010). Okumak İnsan Öldürmekten Daha Zordur. Okur Dergisi, http://www.okurdergisi.com/kitap-okumak-insan-oldurmekten-daha-zordur, 08.07.2018.

Başka bir deyişle insanî bir eylemi niyet ile amaç örgütler; düzene sokar ve en nihâyet o eyleme anlamını verir. Niyet ile amaç, ***muttehidun bi'z-zât, muhtelifun bi'l-itibâr*** ıstılahlardandır; yani anlamları itibârlar nedeniyle farklılaşır. Eylemin başlangıç noktasında niyet denilen, eylemin sonunda amaç olarak karşımıza çıkar. Zaten amacı içeren gâî illet, düşüncede önce gelirken eylemde sonradır ki, ikisi birlikte eylemi bir arada tutarlar ve ona anlamını verirler. Bu şu anlama gelir ki, bir niyetiniz ve amacınız yoksa okuma eylemi de herhangi bir anlam taşımaz. Nitekim ehl-i irfân şöyle der: Niyetinden şüphelenen yola çıkamaz; amacından şüphelenen yol alamaz… Niyetsiz ve amaçsız çıkılan yol ise, bedelini ödetir. Bu nedenle "Okumak için okumak" hem vakit kaybıdır hem de kapitalizme yarar; kaldı ki, M.Ö. 479'da ölen Kŏng Fūzĭ'nin ifadesiyle "düşünmeden yapılan her okuma zaman kaybıdır." Okuma özelinde niyet ile amaç, *sorun* ve *soru* adını alır. Başka bir ifadeyle sorununuz yok ise sorunuz da olmaz; sorunuz yok ise, araştırma ve inceleme yapmanızın da bir anlamı bulunmaz; o hâlde tüm bu istidlâlin sonucu şudur: Okumanızın da bir anlamı yoktur.

Tüm bu denilenlerin hâsılası sorunuzla bağlantılı olarak şudur: Sorunlarım var; bu sorunları sorulara dönüştürüyorum; akabinde yanıtlarını bulmak için araştırmaya ve incelemeye başlıyorum.

Bunun için de okumalar yapıyorum; notlar alıyor, özetler çıkarıyorum. Bu çerçevede okumamın nasıllığı ve niçinliği; zamanı ve sıklığı hep bu sorular tarafından belirleniyor.

Okunan, karıştırılan, gözden geçirilen kitap sayısını da bu soruların şiddeti belirliyor. Kendi özelimde şöyle bir durumla karşı karşıyayım şüphesiz: **İlmî ve akademik sorular ile merakıma dayalı sorular arasında bir ayrım yapıyorum kendimce…**

Doğal olarak soruların bu ayrımı okuma eylemini de farklılaştırıyor. İlmî ve akademik okumalar kendine hâs belirli bir yöntemle yapılır; çünkü bizâtihi soruların yapısı bunu gerektirir. Zîrâ bir sorunu, öncelikle varsayımsal bir soruya dönüştürür; akabinde de onu denetlemek, doğrulamak, kanıtlamak -artık ne ad verirseniz veriniz- için okumalar yaparsınız; notlar alırsınız; özetler çıkarırsınız. Sırf bu nedenle alanınızla ilgili yazılı, basılı, görsel her türlü materyali takip edersiniz; özellikle süreli yayınları, konferans ve sempozyumları…

Bu süreç, emin olunuz, kolay bir süreç değildir; insanı yorar. Hiç kimse bir masanın önünde, en mütevazı ifadeyle, 3-4 saat kesintisiz zevk ile oturup kitap okumaz, okuyamaz; eğer bir derdi, bir sorunu, bir sorusu yok ise elbette… Ve bu dert bir de ilmî ve akademik

sorumlulukla birleşir, sizin için bir vazife hâlini alır; hatta ahlâki bir gereklilik olur. İşte bu nedenlerle ilmî ve akademik araştırmalar esnasında, Karamanlı Karasakal Hoca'nın dediği gibi ***"Kitap okumak, insan öldürmekten daha zordur."***

Merakıma dayalı sorular için yaptığım okumalara gelince, bu tür okumalar bir tür zevk okumalarıdır; çünkü herhangi bir dış dayatma dolayısıyla yapılmazlar. Bu tür okumalar doğrudan öğrenme, en basit ifadeyle haberdar olma maksadıyla yapılırlar. Not almanız; özet çıkarmanız zorunlulukla gerekmez; isteğe bağlıdır. Kanaatimce, yeni bir şey öğrenmenin, merakı gidermenin zevki hiç bir şey ile ikame edilemez. Bu nedenle kendimce bir insanın entelektüel seviyesini yeni bir bilgi karşısında duyduğu heyecanın şiddetiyle ölçerim. Heyecanlanmıyorsa, gözleri parlamıyorsa, daha derine inmeye çalışmıyorsa, o kişinin bilgi, dolayısıyla kitap ile ilişkisinin meslekî kaygıları aşmadığını, merak makamına çıkmadığını düşünüyorum. Bu nedenle bu tür kişilerle ortak bir şarkı terennüm etmem mümkün olmuyor.

Hangi sıklıkla ve günün hangi saatlerinde okursunuz? Size göre ideal bir okuma saati var mıdır?

İlmî ve akademik okumaların belirli bir saati olmuyor şüphesiz; çünkü görev bilinciyle ne zaman gerekiyorsa o zaman o okumayı yapmak zorundasınız. Ancak meraka dayalı ilmî okumalarımı genellikle gece yapmayı tercih ediyorum; çünkü ancak böyle bir ortamda okuyan kişi, okunan kitap ve öğrenilen bilgi arasındaki ayrım alabildiğince kalkıyor, bir ittihâd hâsıl oluyor. Bu hâli edebî olarak şöyle ifade etmiştim: Gece çayı zifiri karanlıkla demlenir; dert ile tatlandırılır; hüzün ile içilir ve kitap okumakla anlamlandırılır… Gerçekten bu tasvir ettiğim bir hâldir; hâl de kâl ile ancak bu kadar ifade edilebilir. Yeri gelmişken şunu belirteyim: Okumaya, kitaba ilişkin en nefret ettiğim ***"boş zamanlarımda kitap okurum"*** ifadesidir. Bu sözün sahiplerine şunu söylüyorum: ***"Boş zamanlarımda kitap okurum" demek-ile "ara-sıra insan olurum" demek arasında mefhûm açısından bir fark yoktur.***

Satranç ustaları aynı anda bir kaç farklı kişiyle satranç oynarlarmış, zihinlerini açmak için. Siz de aynı anda birden fazla kitabı okuyanlardan mısınız?

Bu sorunun yanıtı sanıyorum kendiliğinden ortaya çıkmıştır: Ne ilmî ve akademik ne de meraka dayalı okumalarımda tek bir kitap oldu. Bir soruyu yanıtlamak için çıktığınız yolda soru soruyu doğurur; en iyi, doğru ve güzel okuma tarzı soruların peşinden koşmak değil, akmaktır, su gibi… Bu şekilde bilgiyi öğrenmezsiniz sadece; bilgi sizi ıslatır zaten…; sırılsıklam olursunuz. Gençken mekânları dikkate alarak bir sınıflandırma yapmıştım okunacak kitaplar için… Kitapları zordan kolaya doğru sıralayarak evde, okulda, otobüs beklerken, gemide vb… şeklinde…

Kitap okurken, bir süre sonra dış-dünya ile irtibatım kesildiği için kalabalık mekânlarda kitap okumak ile ilgili bir sorunum hiç olmadı; çünkü kitabı muhatap aldığımda

benim için diğer her şey gâib mesabesindedir; yani kaybolur gider… Allah'a şirk, okunan kitaba da şerîk koşulmaz…

"Usûl olmadan vusûl olmaz." demişler. Bu anlamda okumada vuslata ermek, menzile ulaşmak için okuma usulümüz nasıl olmalıdır? Bilhassa okumaya meraklı olan; ama nasıl okuması gerektiğini bilmeyenlere ne tavsiye edersiniz?

Yukarıda işaret edilen niyet ile amaç ilkeleri baki kalmak şartıyla belirli bir konuda başlangıç aşamasındaysak bir ***giriş*** kitabı ile başlamak; akabinde o alanın ***tarih***ine ilişkin bir kitabı müzakere etmek en doğrusu gibi… Bir konuyu ya dışarıdan, en geniş daireden içeriye, en dar daireye doğru hareket eden bir şekilde ya da içerden, en dar daireden başlayarak dışarıya en geniş daireye doğru ilerleyen bir biçimde okumak sağlıklı geliyor bana… Birincisi bir konuya yeni başlayanların takip etmesi gereken bir tarz iken ikincisi bir uzman okuyuşudur.

Gençlikte yapılan en büyük yanlışlardan biri de bir konuda yayımlanmış tüm kitapları okuyarak nüfuzun artacağı zehabıdır. ***Edebu't-talîm*** eserlerinde dendiği üzere, ***bir konuda bin kitap okunacağına o konudaki iyi bir kitabın bin kez okunması daha verimlidir.*** Okurken en genel anlamıyla temel *ıstılahlar*ı ve ana *yargılar*ı tespit etmek kitabın maksadını tahsil için asgarî şarttır. Daha derin bir deyişle, okunan kitabın kendine konu aldığı nesneleri (ontolojik şematizm), bu nesneler için kullanılan ıstılah ve yargıları (epistemolojik şematizm), kitaba içkin olan, yazarın anlam-değer dünyasını (aksiyolojik şematizm) ve fikir ile yargıların tarihî sıra düzenini (kronolojik şematizm) dikkate almalıdır. Anlamlı bir okumanın bu dört şematizme bağlı olduğunu düşünüyorum.

Elbette bilginin bir tür menzil işi olduğunu unutmamalıyız; büyük filozof Taşköprülüzâde'nin dediği üzere, her bilginin bir menzili vardır; o menzile varmadan, o bilgi nâzil olmaz; çünkü nuzûl, menzile tabidir. Yanıtlar, sorularımız ile birikimimiz arasındaki oranın ritmik ifadesindedir; oran yok ise cevap ile karşılansa bile anlaşılmaz, anlaşılamaz… Bu nedenle bulmak için acele etmek, arananın varlığını tehlikeye atar. Sabır, tahammül etmek değil; güç biriktirmektir. Her ne olursa olsun feyz îcâbîdir; yeter ki zaman ve zemini gelsin…

Anadolu özelinde düşündüğümüzde, bu topraklarda yüzyıllar boyunca hangi kitaplar okunmuştur; yani bu toprakların hamurunu hangi kitaplar yoğurmuştur? Kitaplarla birlikte bizi yetiştiren müelliflerimizden, okuma ve yazma serüvenlerinden bahsedebilir miyiz?

Bu güzel bir soru ancak bir döküm ortaya koymak için çok uzun soluklu konuşmayı talep eder. Kültür, heremî yani piramidaldir. Her bir katmanının kendine has bir okuma kültürü ve kitapları vardır; ayrıca konulara göre de kitaplar değişir. Elbette halk seviyesinde bu talep başkadır; istidlâlî bilginin mekânı medreselerde ya da irfânî neşenin yurdu tekke ve konaklarda daha başka… İslâm medeniyeti, kendinden önceki tüm ilmî mirâsı temellük

ederek kitaba dökmüş, kitaplaştırmıştır; bu nedenle, bir yazı, bir yazma, bir kitap medeniyetidir.

Gerçekte kitabın mâcerâsı bizâtihi İslâm medeniyetinin, mâ-cerâsıdır…. İslâm medeniyetinde metin (kitap) en genel anlamıyla üçe ayrılır: ***Kitâb-i tekvînî*** yani Evren; ***kitâb-i tenzîlî*** yani *Kur'an-i Kerîm*; nihâyet ***kitâb-i tedvînî*** yani insanların değişik alanlarda kaleme aldıkları metinler ki, henüz tam bir envanterine bile sahip değiliz… Ki, bu metinleri kaleme alan müelliflerin her birinin kitap ile ilgili hikâyeleri, serüvenleri üzerine konuşmak apayrı bir iştir. Yakın zamanlarda *Arka Kapak* dergisinde Kutbuddin Şîrâzî'nin İbn Sînâ'nın ***el-Kânûn fî't-tıb*** ile ilişkisi üzerine bir yazı kaleme almıştım; bu örnek bile bir kitabın nasıl bir bilginin hayat macerası haline gelebildiğini gösteriyor.

Başka bir haysiyetle ise metin (kitap) yine üç kısımda mütalâa edilebilir:

- **Birincisi kurucu metinler**: *Kur'an-i Kerîm* ve temel *hadîs* külliyatı İslam medeniyetinin kurucu metinleridir. Kurucu metinler, o medeniyetin *anlam-değer dünyası*nın, *hayat görüşü*nün hermeneutik atıf noktalarıdır[56]. Bu işlevleriyle medeniyetin anlam-değer dünyasının *asgarî/minimal metafizik*'inin sınırlarını, anlam-ufuk yayını belirler ve denetlerler.
- **İkincisi taşıyıcı metinler:** Daha çok kurucu metinlerin yorumlarını ihtiva eden, ancak her çağın ruhuna uygun olarak yeniden ifadelendirilmiş metinlerdir. Başka bir deyişle taşıyıcı metinler, farklı mekân ve zamanlarda kurucu metinlerin anlamlarını muhtelif kültürler için yeniden ifadelendirirler. Yeniden ifade etmek, temelde, kurucu metinleri bir kültürdeki farklı idrâk katmanları için güncelleştirmek, anlaşılır kılmak demektir. Bu işlevleriyle taşıyıcı metinler tüm bir medeniyet yapısı için olmasa da o medeniyet içinde varlık kazanan kültürlerin kurucu metni hâline gelebilirler.
- **Üçüncüsü öğretici (talîmî) metinler:** Bu metinler hem telif tarzları hem de işlevleri bakımından iki alt kümeye ayrılırlar. Birincisi, daha çok **sözlü kültür**ün imkânları içinde varlık kazanan ve okuma-yazma bilmeyen ya da yüksek kültürün mensubu olmayan insanların beslendikleri, Yazıcı-zâdelerin *Ahmediyye* ve *Muhammediyye* adlı eserleri gibi hemen tüm Türkçe konuşulan dünyada mütedâvil **halk eserleri**dir. İkincisi ise, bir

---

[56] **"Hermeneutik"** bildirme, haber verme, çeviri yapma, açıklama ve açımlama (hermeneuein) sanatıdır (tekhne).
Adını Yunan mitolojisindeki tanrı Hermes'ten alır. Hermes, tanrısal buyrukları ölümlülerin diline çeviren tanrıdır. Hermes'in bu işi, hermeneutik etkinliğin doğasını belirler niteliktedir: **"Hermeneutik etkinlik, bir başka dünyaya ait anlam bağlamını, o an içinde yaşanılan dünyaya aktarma etkinliğidir"** (Gadamer 1995: 11). Hermeneutik ilk kez Sofistler tarafından ünlü ozanların deyişlerini yorumlama yöntemi olarak kullanılmıştır. Sofistlerin kullandığı bu yöntem, henüz belirgin bir anlam ya da anlama teorisi olmaktan uzak olsa da, uzaktaki bir şeyin yakına getirilerek yabancılığın aşılması, yani, 'bir zamanlar' ile 'şimdi' arasında bir köprü kurulması probleminin doğuşuna işaret ettiği için bir hermeneutik formudur (Gadamer 2002d: 1). **Platon** ise Devlet'te hermeneutiği bir sanat türü olarak ele almıştır. Ona göre bu sanat düşüncelerin ifade edilmesiyle değil, bir kral buyruğunun ya da tanrısal iradenin açımlanmasıyla ilgilenir. Daha sonraları **Aristoteles**, önermeleri nicelikleri, nitelikleri ve tarzları bakımından inceleyerek bir şeyi dile getirmenin olanaklı bütün çeşitlerini ele aldığı **Yorum Üzerine**'yi (Peri Hermeneias) yazmış, ancak bu eser hermeneutik tarihine yalnızca adı dolayısıyla girmiştir. Kaynak: http://www.fenomen.org/hermenotik/51-gadamer-ve-hermeneutik.html

medeniyetin ve kültürün anlam-değer ve bilgi dünyasını nesiller arası aktarıma sokan ya da daha üst seviyede medeniyetin ve kültürün seçkinlerini besleyen **ders kitapları**dır. Medreselerde muhtelif sahalarda tedris edilen **talîmî metinler** ile muhtelif alanlarda derinlemesine bilgi edinmek isteyen tahsilli sınıfların baş-vurdukları **kaynak kitaplar** bu alt-türe örnek olarak gösterilebilir. Öğretici metinlerin en önemli özelliği olarak medeniyetin ve kültürün ürettiği bilgiyi *kamusallaştırma*ları ve *toplumsallaştırma*ları gösterilebilir. Böylece bir bütün olarak öğretici metinler, süreç içindeki mümârese[57] ile birlikte bir kültüre mensup fertlerin farklı seviyelerdeki idrakleri için *anlam katmanları* oluşmasına imkân verirler.

Okuma-yazma biçimleri arasında milletler arasında farklar olduğunu söyleyebilir miyiz? Mesela Osmanlı nasıl okur-yazardı? Bugünkü okuma-yazma biçimimizle Osmanlının okuma-yazma biçimi arasındaki farklar nelerdi? Yine bugün mesela bir Türk'ün okuma-yazma biçimiyle İngiliz'in okuma-yazma biçimi arasında ne gibi farklar vardır? Her milletin kitaba yaklaşımı farklı olsa gerek?

Elbette okuma-yazma biçimlerinde hem farklar var hem de benzerlikler… Ayrıca yine dediğiniz gibi kitaba yaklaşımda da kültürlerin benzerlikleri ile farklılıkları mevcut… Hem geçmişte hem de günümüzde… Bu en genel anlamıyla bilginin o toplum içindeki yeri ile alakalıdır; en dar anlamıyla da maddî koşulların ürettiği imkânlarla… Ayrıca kitabın malzemesi de belirleyicidir; yazma bir kitap ile matbu bir kitabın ürettiği etkinlik aynı değildir.

Şimdiye değin söylediklerim genel cümleler: Okuma, yazma ve kitap açısından Osmanlı kültürü için henüz nihaî bir yorum yapmak zor; ayrıca hangi yüzyıldaki Osmanlı ve dahi hangi coğrafyadaki Osmanlı… Bu tür soruların sıfatlarına dikkat etmeliyiz; sıfatsız sorular tehlikelidir; bizi mekân ve zamandan dolayısıyla hareketten uzaklaştırır; mutlak, sabit, hareketin bulunmadığı boş bir uzayda düşünmeye zorlar… Sonuç, tüm yanıtlarımızın tarihî olanı ıskalamasıdır.

Osmanlı kitap kültürü için İsmail Erünsal hocamızın çalışmalarına müracaat edilebilir. Osmanlı kitap kültürü ile başka bir kültürü, mesela İngiliz kitap kültürünü mukâyese ise uzmanca bilgi ister ki bu uzmanlık bende mevcut değil; câhilim kısaca; genel kültür ile de bu tür konular üzerine konuşmak doğru değildir. İslâm medeniyetinde kitap kültürü için ise yabancı dillerde bazı çalışmalar yapılmış; bunların bir kısmı Türkçeye çevrilmiş; bir kısmı da çevrilmeyi beklemektedir. Kondrad Hirschler'in *The Written Word in the Medieval Arabic Lands: A Social and Cultural History of Reading Practices* adlı eseri gibi…

[57] Mümârese: el alışkanlığı, alışma, yatkınlık.

Bugün için bu ülkenin okullarında okuyan/okumuş bir gence "Aman bunları okumadan geçme!" diyebileceğiniz kitap isimleri rica edebilir miyiz?

İlkelerim gereği belirli kitap isimleri vermiyorum; ancak genel bazı mülahazalarda bulunabilirim: Her yeni yola çıkan öncelikle her sahadaki kamusal ortalama bilgiyi temsil eden kitapları okuyarak işe başlamalı…

Bir kültür hem vicdânı terbiye eden hem de aklı talîm eden birikimini kendi nesline aktarmak ister; işte kamusal ortalama bilgi bu birikimin hem vicdânî hem de aklî bir ifadesidir. Bu bilgi de en iyi şekilde ders kitaplarında tecessüm eder, en azından etmelidir.

Yeri gelmiş iken soralım: Bu tür ders kitaplarımız var mı? Unutmayalım ki, vicdanları terbiye etmeden yalnızca idrâkleri eğiten milletler kendi mensupları tarafından aşağılanmaya hazır olmalıdırlar.

Gençlere sadece *akıl yürütme*yi değil *gönül yürütme*yi de öğretmeliyiz. Bu süreç belirli bir yaşa kadar sürmelidir; ondan sonra kişilerin bir kuş gibi uçmalarına ve kendi okumalarını yapmalarına fırsat vermeliyiz. İnsanlar kendi adımlarını atmalı, kendi yollarını inşa etmelidir. Biz terbiye ve talim ile bir genci ancak yola koyabiliriz; yolda yürütemeyiz. Bu nedenle gençlere *sahîh bir niyet* ve *kavîm bir amaç* vermeliyiz. Unutmayalım ki, mekânı yola dönüştüren niyet sahibi bir kişinin adım atmasıdır. Bir niyet ile adım atmak da kişiyi basit bir yürüyenden, yolcuya dönüştürür. Bırakalım yolcu, kendi yolunu kendi bulsun, kendi kursun.

KAYNAK:

Tiryakiol, S. (2010). Okumak İnsan Öldürmekten Daha Zordur. Okur Dergisi, http://www.okurdergisi.com/kitap-okumak-insan-oldurmekten-daha-zordur, 08.07.2018.

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-X: "Derdimiz Yolda Olmaktır, Çadır Kurmak Değil[58]"

Yazmalar üzerine çalışmayı önemsiyorsunuz. Özellikle felsefe, bilim ve matematik tarihini, yazma kaynaklara dayanarak inceliyorsunuz. Bir kaynak türü olarak, yazma eserlerin, ne tür karakteristik artılarından söz edilebilir?

Bilgi'ye ilişkin bir araştırmada, en önemli ilkelerden biri, araştırma konusunun olgu ve olaylarına doğrudan yönelmektir. İslâm-Osmanlı-Türk felsefe-bilim tarihinin, nesneleri olmaları bakımından yazma eserler, araştırılan konu hakkında sahih ve sadık bir bilgi elde etmek için vazgeçilmezdirler. Bu, konunun fikriyat tarafına ilişkindir; konunun, bir de hissiyat tarafı vardır.

Örnek olarak, Ali Kuşçu'nun[59] basılı bir eserini incelemek ile bizzat kendi tarafından istinsah edilmiş[60] yazma bir nüshayı incelemek, hem onu, hem yaşadığı dönemi hissetmek bakımından önem arz eder. Son olarak, dönemin âlet ve edevâtıyla bizzat muhatap olmak,

---

[58] İhsan Fazlıoğlu (Mart 2013), *"Derdimiz Yolda Olmaktır, Çadır Kurmak Değil"*, İtibar, s. 42-45.

[59] ALİ KUŞÇU (ö. 879/1474): Timurlular devrinde Semerkant'ta yetişmiş, daha sonra Osmanlı ülkesinde büyük bir şöhret kazanmış olan Türk astronom ve matematikçisi. Asıl adı Alâeddin Ali, babasının adı Muhammed'dir. Doğum yeri ve tarihi tam olarak bilinmemekle beraber XV. yüzyıl başlarında Semerkant'ta dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Babası, Uluğ Bey'in doğancıbaşısı olduğu için "kuşçu" lakabıyla anılmıştır. Ayrıntılar için Bkz:
http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c02/c020402.pdf

[60] **İSTİNSAH ETMEK**: yazma bir eseri el yazısıyla kopyalamak. (Kaynak: TDK)

dönemi 'anlamak' için size bir temas kapısı açar. Yine de, bunlar açıklanılarak değil yaşanılarak dokunulacak durumlardır.

Kadîmi yeni bir nokta-i nazardan yorumlamaya kalkışmak, pek rastlanılan bir yaklaşım değil. Sizi bu tercihe yönelten saikler nelerdir?

İçinde soluklandığımız düşünceyi dönüştürmek ve ileriye taşımak istiyorsak, o düşüncenin köklerine geri gitmek zorundayız. Bu nedenle, ***"kadîm, takaddüm edendir"*** diyorum. Yani ***"kadîm, öne adım atandır".*** Çıkış noktam, kelâmcılarımızın ilkesine dayanır: Süreklilik... Hayat görüşümüzün tarihî deneyimi, istikbalimizde yapacaklarımızın ham madddesidir; çünkü mevcud olmadan icad olmaz.

Kendi medeniyetimizin tarihî deneyimine yabancılaşmamız en yaygın derdimiz. Bu derdin devâsı nerede sizce?

Tek bir devâ var: Geleceğe ilişkin bir projemizin olması... Ne yapacağımıza karar vermeden, elimizdekini nasıl istihdam edeceğimizi belirleyemeyiz. Çıkış, varış hakkında bir kanaati olan insan için kolaydır. Nitekim ilim sözcüğü, çöldeki alâmetleri birleştirerek(akl), bir yerden bir yere (istikâmet) varmaktır (hedef); cehalet ise çölde amaçsız dönüp durmaktır. Bizim sorunumuz, geçmişimizle değil geleceğimizle ilgilidir. Gelecek sorunumuzu çözmeden, geçmiş bize sağırdır; geleceğe ilişkin bir derdi olmayanın, geçmişle uğraşması, boşa vakit harcamaktır.

Kadîm nazarın, dilin çektiği varlık fotoğrafının bir tahlili olduğunu tespit ediyorsunuz. Bu nazar, o fotoğrafta neleri görmüştü?

Kadîmde tek bir nazar yoktu; çünkü farklı nokta-i nazarlar vardı; bu nedenle de, her bir nazar, farklı manzaralar üretti. Ancak, benim mensubiyet duyduğum usûlî-kelâmî-irfanî nazar, –ki, Anadolu'da, Konya'da terkib edilmiştir- İslâm'ı bir Hayat Görüşü olarak ikrar eder ve üç temel ilkeye oturtur: Tevhid, adâlet ve mehabbet... Gerisi ayrıntıdır.

Varlığın, âlim ve ârif tarafından, "ibâre" ile dillendirilirken, sûfîler tarafından "işâret" ile ihsâs ettirildiğini söylüyorsunuz. İbâre ve işâret arasında varlığın ortak bir ifade aracı/dili yok mu?

Var. İlim ile amel. Mensubiyet duyduğum nazarî yaklaşım için, bilgi ile eylem, birbirini var-eden, ören, eş-zamanlı tek bir sürecin iki farklı yüzüdür. Hemen söyleyeyim, ilim, Yunanî logos değildir; amel de Yunanî praksis... Bu nedenle, geleneğimizde bilgi, belirli bir amaç için kalkışılan bir eylem tarzıdır. Daha ne desinler: ***"Bilgi ile eylem, ikiz kardeştir"***... Dolayısıyla, İbn Kuteybe'nin dediği gibi, ***"eylem olmadan bilgi ve dahi bilgi olmadan eylem talep edilemez"***. Ya da, Ahmedî gibi mi desek: ***"Âlem ilm [akıl] ü amel [adâlet]dir"***.

Türk milletinin, Osmanlı döneminde ortaya koyduğu felsefe-bilim ürünlerinin, karakteristik yanları itibariyle, diğer Müslüman toplumlarınkinden ayrıldığı noktalar mevcut mudur?

İslâm temeddününü siyasî teşekküller açısından okumak büyük bir hatadır. Ulema için Daru'l-İslâm, tek bir maddî ve manevî coğrafyadır. Osmanlı, siyasî bir teşekküldür ve İslâm temeddününün üyesi, ama çok önemli bir üyesidir. Bu çerçevede, Osmanlı siyasî teşekkülüne mensup âlimler, Osmanlı yüzyıllarının yer aldığı dönemde, İslâm temeddününün ürettiği felsefe-bilim hareketi içinde, etkin birer katılımcıdır. Bu hareket içinde, hemen hemen her sahada, kendilerine has katkılarını ortaya koymuşlardır. Elbette, bu katkıları değerlendirmek, bu söyleşinin sınırlarını çok aşar. Burada şu ilkeyi koyarak sonlandıralım: Osmanlı'ya ilişkin, iyisiyle kötüsüyle herşey, İslâm temeddününün tarihî deneyimine aittir.

Felsefe-bilim tarihinin, bu topraklardaki seyri ile Batı'daki seyri arasındaki temel ayrımlar hangi konularda vukû bulmuştur?

Her seyir, maksad ile imkânların terkibine yaslanır. Maksad, metafizik ilkelere; imkân ise maddî şartlara bağlıdır. İkisinin yer aldığı sürecin adı ise tarihtir. Bu nedenle, ayrımlar, hem maksad/metafizik yönünden, hem de imkânlar/maddî şartlar yönünden, kısaca, tarihî bağlamdan hareketle belirlenebilir. Ancak, şu nokta unutulmamalıdır: Felsefe-bilim, sonuç olarak, beşerî bir faaliyettir ve mukayyettir. Dikkat edilmesi gereken ikinci nokta: Felsefe-bilim'in, insanın, biliş'inden kaynaklanan ortak yanları yanısıra, maksad ve imkânlar açısından neşet eden farklılıklarının mevcut olmasıdır. Bu nedenle, bilişsel yönünden, tek-anlamlı bir felsefe-bilim kavramı yanısıra, maksad ve imkânlar yönünden, çok-anlamlı felsefe-bilim(ler) kavramı söz konusudur. Bu çokluk, yalnızca bu topraklar ile Batı (ki, tek bir Batı da yoktur) arasında değil; İslâm temeddünü içinde üretilen, farklı nazarî faaliyetler için de geçerlidir. Örnek olarak, meşşâî ile kelâmî nazarın seyri de maksad ve imkânlar açısından farklılıklar gösterir. Bu farklılıklar, aynı nazarın, tarihî gelişim sürecinde de ortaya çıkabilir. Örnek olarak, Eşarîlik'in insan anlayışı, Fahreddin Râzî'nin öncesi ile sonrası için oldukça değişiklik gösterir.

Çalışkan ve velûd bir araştırmacı olmanıza karşın, ilk telif eserinizi 2011'de yayımladınız. Kitap neşri konusundaki bu tercihinizi ve nedenlerini biraz açabilir misiniz?

Cemil Meriç, yanlış anımsamıyorsam, ***"Kitap tamamlanmış; Dergi ise yürümekte olan bir fikrin aracıdır"*** der. Hiçbir fikrimde kemal görmüyorum. Talebeyim; öğrenmeye devam ediyorum... Bahsettiğiniz **"telif eser"** de, bir konuşma metnine ilişkin bir yazıdır; eser sayılmaz... Öteki yazılarım ise yolda iken yaptığım karalamalardır. ***"Düşünmek, yola çıkmaktır"*** der, Üstadım Taşköprülü-zâde... Yolda olduğumu ümid ediyorum... Kısacası, kitap ciddi bir iştir; kendimi, henüz, o ciddiyetin altına girecek yetkinlikte görmüyorum...

Günümüzde, bilimlerle ilgili temel sıkıntının, sayısal bilimlerle kavramsal bilimlerin arasının açılması olduğunu ifade ediyorsunuz. Bu ikisinin unutulan ortak paydasından söz eder misiniz biraz da.

Kadîm geleneğimizde, **"ilm"** sözcüğü, tekil anlamında kullanıldığında **"bilgi"**, çoğul anlamında (ilm/ulûm) kullanıldığında, bilim dalı anlamına gelir. Kanaatimce, sorun, tek başına, bilim dallarında değil bilgi'nin varlık-bilgi-değer üçlemesindeki yerinden edilmesindedir. Bu, yerinden edilmenin uzun bir tarihi var şüphesiz. Çünkü sorun, daha da temelde, anlamın, Tabiat, Hayat ve İnsan'dan ayıklanmasında yatıyor. Ölçülebilir ile sayılabilirlik, Sümerler'den beri mevcut; kavramsal olan da... Sorun, bu kavram çiftlerinde değil; yerlerinden edilmelerinde ya da sınırlarını tecavüz etmelerinde. Bu nedenle, günümüzdeki bilgi anlayışını, yanlış değil eksik buluyorum. Eğer sayanın/ölçenin da/de, kavrayanın da insan olduğunu dikkate alırsak, açıklama ile anlamanın birlikte var-olan iki insanî etkinlik olduğunu kavrarız.

Modern bilimin, nasıl'ı açıklama derdinde, kadîm bilim geleneğinin ise nasıl'ın ötesine geçip niçin'i anlamaya çalıştığının altını çiziyorsunuz. Niçin'i bırakıp nasıl'a geçerken neleri ıskalıyoruz?

Burada söylenilenler bir tespittir, şikâyet değil... Çünkü bahse konu olan Aristoteles-İbn Sînâ çizgisidir... Bu çizgide, olgu-olay(fact-event), ancak ve ancak, nedenlendiğinde (reasoned fact) bilinebilir. Bunun için de, illeti(cause) tespit, doğaya ilişkin bilginin özüdür. Elbette, bu anlayışın, içinde nefes aldığı bir teoloji-kozmogoni-kozmoloji ve psikoloji anlayışı söz konusudur. Kelâmcılar için durum farklıdır: Çünkü onlar, fail illetleri, âmil sebeplere dönüştürmüşler; nedeni de tabiata değil akla hasr etmişlerdir. Bu nedenle, ilginç bir şekilde, kelâmcıların Evren'i, daha maddî ve mekanik bir Evren'dir. Konu uzundur, ancak tekrar etmekte yarar var: Günümüzde, İslâm temeddüdünün ürettiği ilim/bilgi ile ilimler/bilim dalları, üretildikleri küre içinde değil, ya Yunan'a indirgenerek, ya Batı'ya aracı olarak ya da Bilim Devrimi'ne nispetle değerlendirilmektedir.

Biz hâlâ kendimizde değiliz; kendimize gelemedik; İslâm temeddününün ürettiği felesefe-bilimin tarihi hakkında yapılıp edilenler, yazılanlar, söylenilenler, baygın bir kişinin sayıklamalarıdır; fazlası değil... Herşeyden önce, ilm kavramını iyi anlamalıyız; ilm ne logostur, ne de science... Dikkat ederseniz, burada bir tercihten değil; doğru öğrenmek için bir tespitten bahsediyorum... Önce bir tespit edelim, sonra bir tercihte bulunuruz.

Yaygın bir kanaat olarak, ilim ve kültür alanında, kadîm olana ulaşmak için modern olanı reddetmemiz gerektiğini düşünüyoruz. Oysa siz, fizik olmadan metafizik, modern bilim olmadan da ilm-i kelâm yapılamayacağını söylüyorsunuz. Kadîm-modern çatışması nasıl aşılabilir?

Bunu ben söylemiyorum. Bu, tarihî deneyimin gösterdiği bir vakıa... "Gelecekte, nasıl bir ilm-i kelâm yaparız?" Bu soruya, farklı bir yanıt verebiliriz. Ancak, geçmişte, nedenleri, şartları ne olursa olsun, bu böyle vukû bulmuş... Gerekçe açık, mahsus olmadan makul olmaz; dolayısıyla, fizik olmadan da metafizik... Bilinen bir husustur ki, kübralar yani küllî/tümel terimler, çok çeşitli araçlarla, suğralardan yani tekil/tikel terimlerden elde edilir. İmdi, tikel terimler değişmiş; ancak onlar üzerinde kurulan tümel terimler devam ediyor... Alt katları olmayan bir çatı gibi... Örnek olarak, biz bugün Harizmi cebri, İbn Heysem optiği, İbn Sînâ tıbbı, Tûsî astronomisi vb... kullanmıyoruz; çünkü hepsi değiştiler, başkalaştılar... Ama onlardan hareketle, üretilen tümel terimler ve önermeleri kullanmaya devam ediyoruz. Mesela, İbn Sînâ'nın İlahiyyat'ı, Mantıkiyyat, Tabiiyyat ve Riyaziyyat'tan sonra gelir... Bugün, Tabiiyyat ve Riyaziyyat'ın değiştiğini herkes kabul eder de onlara yaslanan İlahiyyat'a dokundurtmazlar... Şunu vurgulamalıyım: Hakikat'e ilişkin olgu ve olaylara ait halis sorular ile bu sorulara yanıt için üretilmiş teorik dillerin yarattığı ikincil sorunları birbirinden ayırmak gerekir. Örnek olarak, "Tanrı, tikelleri bilebilir mi, bilemez mi?" sorusu, İbn Sînâ'cı tanım teorisinin yarattığı bir sorundur; ama hâlâ hakikî bir sorun gibi tartışılmaktadır. Ya da Gazâlî'nin eleştirdiği nedensellik, İbn Sînâ'nın nedensellik anlayışıdır. Bunu atlayıp yani İbn Sînâ'nın nedensellik anlayışını göz önünde bulundurmayıp Gazâlî'nin mutlak anlamda (ki, bu, zaten olanaklı değildir) nedenselliği eleştirdiğini varsaymak, safdillik olur. Açıkça söyleyeyim, İbn Sînâ sisteminde, ateşin pamuğu yakması, Gazâlî'nin sistemindekinden daha zordur. Peki! Kadîm-modern çatışması nasıl aşılabilir? sorusunun yanıtına gelince: İki şekilde: 1. Sürekliliği esas alarak... Böylece, iki uclu düşünmekten kurtulursunuz. 2. Yanıtlara değil sorulara odaklanarak... Buna bağlı olarak, halis sorular ile teorik dillerin yarattığı sorunları birbirinden ayırarak...

Özellikle Anlayış dergisindeki yazılarınızda, sözcükler, ekleri ve köklerinden hareketle çarpıcı tespitlere ve derin düşüncelere ulaşıyordunuz. Dilin işleyişi ve birimlerinin, düşüncenin kadîm konularını kavramada sunduğu olanakları nasıl değerlendiriyorsunuz?

Şunu hemen söylemeliyim: Mensubiyet duyduğum gelenekte dil, Varlık'ın tecellîlerinden biridir ama hakikî değil gölge-değerdedir. Bu noktada, "Dil, Varlık'ın evidir" diyen Heidegger'e ya da "Dil, Dünya'yı kurar" diyen Wittgenstein'a katılmıyorum. Dil, dünyayı kurmaz. Dil, dünyayı yalnızca ifade eder ve dile getirir. Düşünce, yalnızca verili bir dilin, dizilimine(sentaks) ve anlamsallığına(semantik) indirgenemez. Bu nedenle, düşünce, sözcüklere indirgenemez. Sözcükler çerçevesinde yapılan tahliller, soruyu ve sorunu gözden kaçırmamıza neden olmamalıdır. Ancak, dilin ifade ediliş ve dile getiriliş tarzlarını tespit etmek, anlamın içeriğine nüfûz etmemizi kolaylaştırabilir. Bu yazılarda da yapmaya

çalıştığım budur; fazlası değil... Nitekim, Üstadım Seyyid Şerif, dil ile düşünce arasındaki ayniyet kabulünün, alışkanlıktan kaynaklandığını; halbuki düşüncenin, her zaman, dilden daha geniş bir uzayı kapladığını söyler...

Felsefede, bilimde ya da edebiyatta olsun, ortaya konulan bir eserin, düşüncenin değeri, biraz da mensup olduğu geleneğe göre tespit edilir. Günümüzdeyse bir geleneğe mensup olmadan üretmek, marifetmiş gibi görülüyor. Bu, mensubiyet meselesine nasıl bakıyorsunuz?

Günümüzde, çoğun insanlar, kıymetli/değerli olmaya çalışmıyor; **"'büyük adam' olmak"** yeterli. Dikkat edilirse anlamın çekildiği yeri, sayılabilir ve ölçülebilir içeriği olan sözcükler dolduruyor. Hem, değerli olmanın bir getirisi yok ki; ne kadar kazandığına bakmalı... Açıkçası, dürüst olmak gerekir: ***Mevzûsu olanın, mevzîsi olur***. Yok ise ötede beride dolaşmak daha yararlıdır, daha çok kazandırır. Hâlâ 1996'da, Dergâh Dergisi'ndeki söyleşide, benzer bir soruya verdiğim yanıtın işaret ettiği yerdeyim: ***"Öncelikle, kendi tarihimizi sahiplenmeliyiz. Bu da, yerlileşmekle olanaklı kılınabilir. İlgilendiğimiz şeyin, kendi tarihimiz olduğunu unutmamalıyız. Yerlileşme, yerli bir mevkif yani duruşa sahip olmakla gerçekleşir. Mevkif sahibi olmak, psikolojik ve ahlâkî bir durumdur. Dolayısıyla da, şahsiyeti şart koşar. İkincisi, maksadımız olmalı; bu da, siyasî bir tavırdır ve mensubiyeti şart koşar. Son olarak, bir manzumemiz olmalı; bu da, nazarî bir çabayı gerektirir ve dolayısıyla, ehliyeti şart koşar. Yani mevkif, maksad ve manzume ile bunların şart koştuğu şahsiyet, mensubiyet ve ehliyet... Bunlar, birbirini zorunlu kılar. Gerisi de kendiliğinden gelir."***

Gazâlî'yi, İslâm dünyasının felsefe-bilim macerasının sonu olarak gören kanaati nasıl yorumluyorsunuz? Sizce, Gazâlî ile son bulan ve ondan sonra devam eden neydi?

Öncelikle, bu, felsefî-ilmî bir soru ve yargı değildir; siyasî bir soru ve yargıdır. İkincisi, bu bir sözde-sorundur ve XIX. yüzyılın oryantalist tarih anlayışının teorik dilinin ürettiği bir yargıdır. Siyasî nedeni, İslâm temeddünündeki Türk hâkimiyetini, kültürel açıdan olumsuzlamadır. Entelektüel nedeni, Goethe'nin, ***"Türkleri yenmek için onları İslâmsızlaştırmak (de-Islamization) gerekir"*** ilkesidir. Üçüncüsü, yine dürüst olmak gerekirse, Batı akademik camiasında, bu sözde-sorun, 1960'lardan bu yana aşılmıştır. Ancak, zihinleri hâlâ XIX. yüzyılın oryantalist uzayında nefes alıp veren ve kendi ben-idrakinin tarihi deneyimi hakkında araştırma yapmak ve düşünmekten aciz insanların, temcid pilavı gibi tartıştıkları bir konudur.

Gazâlî'nin yerine gelince... Her şeyden önce, Gazâlî, bir çığlıktır. Bu nedenle, naif tarafları vardır. Ancak bu çığlık, İslâm temeddününde, güçlü bir makes bulmuştur. Bu nedenle de, İslâm temeddünü, hem Yunanî'leşmekten, hem Farisî'leşmekten, hem de Hindû'laşmaktan korunmuştur. Gazâlî, İslâm nazariyatının metafizik ilkelerine işaret ederek, farklı bir düşünme biçiminin kapılarını aralamıştır. Bu nedenle, Gazâlî ile biten bir şey var

iken çok şey de başlamıştır. Yürüttüğüm çalışmalarda, son günlerde ulaştığım bir sonucu paylaşayım: Medreselerde **"felsefe-bilim"** eğitimi, hemen Gazâlî'den sonra, onun takipçileri tarafından, Maveraünnehir coğrafyasında başlatılmıştır. Ancak yine de, Gazalî'nin yanıtları ile değil tavrı ile, tarzı ile, yöntemi ile, soruları ile muhatap olmak gerekir... Düşünürlerimizi anlamak, eleştirmek ve fikirlerini çoğaltmak için onları mürşide dönüştürmemeliyiz.

"Şiir, Türkleri Kurtarabilir mi?" başlıklı yazınızda, şiirin Osmanlı-Türk medeniyetinin kurucu unsuru olduğunu ifade etmenin, kendi hakkında bir üst-bilincin tezâhürü olduğunu söylüyorsunuz. Şiirin ve mevzubahis bilincin, günümüzdeki halini nasıl buluyorsunuz?

Kişisel kanaatim, şiirin -müzikle birlikte-, insan olma bilincinin en üst seviyesi olduğudur. Başka bir deyişle, insanî ayıklığın zirvesi... Şiir yazmayı sürdüren bir zihni, bir kültürü yenemezsiniz... Tefekkür açısından bazı ciddi zaafları taşısa da, son bir yüzyıldır, Türk direnişinin, şairler eliyle yürüdüğünü görürsünüz. Bu, Türkiye'deki tüm çevreler için geçerlidir. Bir fikrî hareket, şiir yazma seviyesine eriştiğinde, kalıcılığı artar. Anadolu'yu, Yurt tutan Türkler'in başarısı da bunda gizlidir... Toprağa, emeğe anlam katan Yunus Emre, Âşık Paşa gibi adlar olmasaydı halimiz niceydi. Daha da ilginci, Osmanlı Devleti'ni yeniden örgütlerken, Fatih Sultan Mehmed'in yaptığı en önemli işlerden biri, kendi, vezirleri ve oğullarıyla birlikte Türkçe'nin şiir üzerinden kuruluşunu gerçekleştirmekti...

Şiir, bir kültürün taşınabilir manevî vatanıdır. Şair de, idareye gelmeyen, idare edilemeyen bir adamdır... Günümüzde de, bu durumun, idrak seviyesi zayıf da olsa, devam ettiğini düşünüyorum. Şairlerimiz hâlâ direniyor çünkü... Ümidvâr olmak için bu yeterli bir nedendir.

Felsefe ve düşüncenin hayatî vasıflarından biri olarak sık sık sürekliliğe işaret ediyorsunuz. 2000 sonrasında, Türkiye'deki felsefe/düşünce çalışmalarının, geçmişi yeterince dikkate aldığını düşünüyor musunuz?

Tekrar etmekte yarar var; geçmiş sahibi olmakla tarih sahibi olmak ayrı ayrı durumlardır. Maddenin de, herhangi bir hayvan türünün de bir geçmişi vardır ama tarihleri yoktur. Bir geçmiş, ne zaman tarih haline gelir?: İdrak seviyesine taşındığında, yani idrak edildiğinde... Bu da, daha önce işaret ettiğim gibi, geleceğe ilişkin projesi olan milletler için olanaklıdır. Türkler'in, muazzam bir geçmişi vardır ama tarihleri zayıftır. Bu durum, felsefe-bilim tarihi çalışmaları için de geçerlidir. Bizim durumumuz, hastanede, başka bir hastanın dosyasındaki verilere göre sağlığını kazanmaya çalışan kişinin durumuna benziyor... Kendi kan, idrar gibi tahlillerini yapmamış, kendi MR'sini çekmemiş, bu nedenle de, başka kültürlerin uzayında nefes alıp vermeye çalışan insanlarız. Bu konuda, Türkiye'deki hiçbir öbek arasında, bilinç seviyesinde, ciddi bir fark yok maalesef... Çok mu kötümserim? Sanmıyorum... Tespit, çözüm içindir; kötümser bir hava yaratmak için değil... 2013'te, böyle bir söyleşide, bunları söylemek bile iyimser olmak için yeterli bir işaret olarak görülebilir.

Seferle mükellefiz, zaferle değil... Biz, işimize bakalım, işimizi yapalım! Takdir, O'nundur!... Tedbir de, takdirin bir cüz'üdür zaten...

KAYNAK:

İhsan Fazlıoğlu ile Röportaj (Mart 2013), *"Derdimiz Yolda Olmaktır, Çadır Kurmak Değil",* İtibar, s. 42-45.

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-XI: "Geleceğin Tarihi İstanbul'suz Yazılamayacaktır"[61]

İstanbul üzerine konuşacağız. İsterseniz şöyle başlayalım. Bir şehir üzerine konuşmak ne demektir?

Güzel bir başlangıç… İsterseniz ***"bir şey üzerine konuşmak ne demektir?"*** sorusuyla başlayalım önce.

Peki öyleyse! Bir şey üzerine konuşmak ne demektir?

Ne üzerine konuşursak konuşalım, her **"ne"**, üç şeyden mürekkeptir: ***"Şey durumu"***, ***"suret"*** ve ***"mana."*** Şey-durumu, insan iradesinin var etmediği fizikî bir şey olabilir; insanın var kıldığı kültürel bir şey olabilir. Ancak, ister fizikî, ister kültürel olsun, her ***'şey-durumu'***na suret ve mana, insan tarafından yüklenir.

Bir örnekle, ***dış-dünya***'yı biz var etmeyiz; ancak ***"sureti/biçimi"***nin, bu şekilde olması, bizim böyle olmamızla alâkalıdır. Âlet gibi yine bizim var kıldığımız araçları kullandığımızda, 'dış-dünya'nın sureti değişecektir. Mana'ya gelince, mana yalnızca insana mahsustur. İnsan, Kâinat'a mana yükleyerek, onu Âlem'e dönüştürür. Bu 'mana'ya kısaca ilim/bilgi, diyoruz. İstanbul örneğinde, maddî bir var-olan olarak bizden bağımsızdır. Ancak

[61] Mostar Dergisi (Mayıs 2006), "Ali Ayçil: İhsan Fazlıoğlu'yla Röportaj", Sayı: 15, https://www.kitapyurdu.com/kitap/mostarsayi-15mayis-2006/81624.html

suretini biz verir, anlamını biz yükleriz. Öyleyse, şehir üzerinde konuşmak, İstanbul üzerinde konuşmak, bu konuşmanın şey-durumu, sureti ve anlamı dikkate alınarak yapılmalıdır.

Örnek olarak, heykel yapmak isteyen bir kişi, bunu su ile yapmaz, uygun bir şey-durumu bulmak zorundadır; öte yandan verilecek ***'biçim'***e kullanılan şey-durumu sınır çizecektir. Anlama gelince, şey-durumunun seçimi ile verilecek biçimi birleştiren, bütünleyen amacı doğurur. Doğal olarak tüm ayırımlar itibarîdir ve talimî maksatla yapılırlar. Bu nedenle bu üçlü hiçbir zaman kesin çizgilerle birbirlerinden ayrılmazlar. Karmaşık bir yumak oluştururlar. Ancak, müphemiyet arz etse de tembih cihetinden ayırımlar, mutlaklaştırmamak kaydıyla, anlamak için vazgeçilmezdirler.

Buradan şehre gelirsek...

Bir şehir üzerinde konuşmak da benzer bir süreci talep eder: Şehrin şey-durumu, insan tarafından kendisine verilen suret ve yüklenilen anlam. Şehir, her şeyden önce devletleşmiş bir kültürün temerküz ettiği ***'yer'***dir, ***'başkent'***tir. Bu nedenle şehir, bir kültürün ürettiği iktisadî artı-değer'in siyasî artı-değer'e dönüştüğü mekândır. Zaten siyaset, ilkece bir kültürün ürettiği artı-değerlerin derlenip düzenlenmesi ve o kültürün yararına yönlendirilmesi işidir.

Şehir, bir toplumun ürettiği iktisadî artı-değeri çeker; ancak öte yandan kendisi de hem zanaat, sanayi gibi yeni iktisadî artı-değerler, hem dinî, ahlakî, estetik gibi manevî, hem de ilim gibi fikrî artı-değerler üretir. Bu nedenle şehir bir toplumun, kültürün ürettiği maddî, manevî ve fikrî artı-değerlerin temerküz ettiği mekândır. İlk devletlerin şehir devletleri olması bu yüzdendir.

Artı-değer üretimi ne gibi sonuçlara neden olur?

Artı-değer üretimi, şehirde insanın aslî ihtiyaçlarını karşılamasını, dolayısıyla maddî güvenliği sağlar. Şehir artık kandaş insanların bir arada olduğu yer değildir. Şehirde ülkü birliği oluşur. Denebilir ki, bir şehirde ülkü birliği ne kadar incelirse o yerin şehirleşme oranı da o kadar yüksek olur. Öte yandan maddî artı değerler boş-vakit yaratır. Aslî ihtiyaçlarını karşılayan bazı insanlar boş-vakit elde ederler; çünkü toplumun ürettiği maddî artı-değerden pay alırlar. Bu insanlardan kimisi siyasete, kimisi diyanete, kimisi ise ilme yönelir. Böylece nazarî tecessüs ve bununla uğraşan insanlar ortaya çıkar. Denebilir ki, ilmin merkezi şehirdir; çünkü ilim ancak toplumun ürettiği maddî artı-değerden pay alan, bu nedenle soru sormak için vakti bulunan insanın yapabileceği bir şeydir.

Maddi artı-değer'in verdiği bu imkân yeterli midir?

Elbette değil, şehirde bir de manevî artı-değer üretilir. Her şeyden önce, manevî emniyet sağlanır. Bu da ortak bir dilin inşası ile oluşur. Oluşan bu ortak dil, terbiye/eğitim ile yatay; talim/öğretim ile dikey boyutta nesiller arası aktarıma sokulur. Bilindiği üzere, eskiden

köylerde (bugün de böyledir ya) bir âlimin yetenekli bulduğu çocuk, şehre tahsile gönderilirdi. Bunun nedeni, ilim için gerekli olan maddî ve manevî ortamın şehirde bulunmasıyla alâkalıdır. Denebilir ki, maddî ve manevî emniyetin olmadığı şehir, bir ülkü birliğinden, bu birliğin verdiği terbiye ve talim'den; dolayısıyla ortak-dil'den yoksun bir yığındır, bir gürültüdür. Böyle bir yerde ahenk değil, kavga vardır. Unutulmamalıdır ki, şehirde öncelikle siyaset, diyanet, ticaret ve nazariyat bir ve bütün olmalı, bir yumak oluşturmalıdır. Bunlardan herhangi biri başını alıp giderse, diğerleri de dağılır. Tarih, buna şahittir.

Efendim! Çizdiğiniz bu genel nazarî alt yapıyı dikkate alarak, daha tarihî bir alana geçersek; Müslüman Araplar, daha Emevîler zamanında, uzak bir şehri, İstanbul'u denizden fethe yelteniyorlar. Bu seferlerin Hz. Muhammed'in (s.a.v) bir hadisine dayanılarak yapıldığını biliyoruz. İstanbul'un, bir hadisle özellikle işaret edilmesinin o günkü dinî-siyasî-coğrafî koşullarda ne tür anlamları olabilir?

Her şeyden önce, sorunun şey-durumunu inceleyelim: İstanbul, yukarıda işaret edilen çerçevede devletleşmiş ve medeniyetleşmiş kültürlerin bulunduğu bir coğrafî havzadadır. Kendisi de bir devlet ve medeniyettir; dolayısıyla bir artı-değer merkezidir. Kadim dönemde fetihler, artı-değerlerin temerküz ettiği merkezlere yöneliktir. Örnek olarak, Osmanlılar Kuzey Afrika'yı fethettikten sonra, sistemli olarak Afrika'nın içlerine inmiyorlar. Çünkü maddî, manevî ve fikrî artı-değerler bakımından bir karşılığı yok Afrika'yı ele geçirmenin. Öte yandan, her ***'hakikat'*** yayılmak ister. Bu yayılmanın temel amacı kadim felsefe-bilim mirası içerisinde insanın *bu-ara-da*-ki saadeti içindir. Çünkü kadim felsefe-bilim geleneği içerisindeki Tanrı, Evren ve İnsan anlayışları açısından, her cedid/yeni, varlığını kadime ekleyerek takaddüm eder. Bu nedenle cedid olan İslâm, kadim'e eklenmeye çalışmış; sonra da onu dönüştürmüştür. Suriye'nin, Mısır'ın, İran'ın akabinde Bizans'a ve onun kalbi İstanbul'a yönelmek; cedid'in kadim'le, yalnızca hesaplaşması değil, aynı zamanda ona sahiplenme isteğiyle de ilgilidir.

İstanbul'dan sonra da kızıl elma, bilindiği üzere Roma'dır. Bu durum bugün için de böyledir. ABD'nin ele geçirmeye çalıştığı **Pax Ottomanica** coğrafyasıdır. Osmanlılar da **Pax Romanica**'yı ele geçirmeye çalışmışlardı. Sonuçta, kendini yaymak, insanlara sunmak isteyen cedid hakikatin 'kadim'in yerleştiği yerlere yönelmesi, kadimi temsil eden siyasî/askerî güçlerle hesaplaşması son derece 'tarihî'dir.

Şunu vurgulamakta yarar var: Fetih, ele geçirilen kültür ve medeniyet havzalarının sürekliliğini yeni-idare çerçevesinde sağlamak işidir. Çünkü kadim hâkimiyet anlayışında ele geçirilen eski bir medeniyet havzası yok edilmez; tersine devamlılığı, belirli dönüşümler içerisinde, sağlama alınır. İşte ***"cedid'in kadime eklemlenerek takaddüm etmesi"*** bu anlama gelir. Daha Emevîler döneminde İstanbul'a yönelinmesinin anlamı min-vech budur. Hadis-i şerif ise bu yönelmenin manevî-dinî içeriğini gösterir.

Anadolu Selçukluları'nda da, İstanbul'a yönelmiş ısrarcı bir harekete rastlamıyoruz. Bu, konjonktürle ilgili bir durum mudur; yoksa Anadolu Selçukluları, mevcut sınırlarla yetinmeyi mi tercih etmişlerdir?

Oğuzlar, 1075'de Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın etrafında birleşerek, İznik'te Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurdular. **"Seyyar millet ve seyyar devlet"** olmaktan kurtulup, Anadolu'da sükûnete ermeye, yerleşmeye başladılar. Öyle ki, Sultan Mesud zamanında (1116–1155) Anadolu, Batı Avrupa kaynaklarında **"Turkia"** adını aldı.

Ancak Anadolu Selçukluları, her daim Bizans'la uğraştılar, Haçlı seferlerinin bütün yükünü sırtladılar (1097–1176), kendi aralarında savaştılar, tam rahata erdik derken Moğollarla karşılaştılar (1243); 1308'de de yerlerini Beyliklere bıraktılar.

"Var-olma mücadelesi ve yurt tutma endişesi"yle geçen bu uzun dönem, Oğuzların Anadolu topraklarını maddî vatan yanında manevî vatan kılmalarına fırsat verdi. Unutmayalım ki mana, zihn-i haricî'de maddeyle kayıtlıdır; bu nedenle sınırlanır. Şey-durumu sizin suret vermenizi ve mana yüklemenizi engeller, sınırlandırır.

İdeal daire zihinde mevcuttur; hariçte ister kâğıt üzerine çizin, ister tahtadan yapın, ister pergel ister başka bir âlet kullanın ideale yakın düşersiniz, o kadar. Niyetler de böyledir; dış dünya'da hep kayıtlanırlar. Önemli olan niyeti bozmamaktır.

Belki de aynı yanıta muhatap olacak başka bir soru sormama izin veriniz: Osmanlı Beyliği'nin hayatiyet kazanması –ki Anadolu Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesiyle aynı döneme rast geliyor- ile İstanbul'un fethi arasında yaklaşık 150 yıllık bir zaman dilimi var. Osmanlı Beyliği, hangi kavrayış üzerinden hareket eden bir beylikti ve İstanbul'u fetihleri öncesindeki maddî, manevî ve fikrî donanımları ne durumdaydı?

Dediğiniz gibi bu sorunun yanıtı bir önceki gibidir: Tarihî bağlam. Yine de İstanbul'un fethi için 1391, 1395, 1397, 1411 ve 1422 tarihlerinde Osmanlı Ordusu teşebbüslerde bulunmuştur. Kaynaklar, Osman Gazi'nin ölüm döşeğinde, oğlu Orhan Gazi'ye; **"İstanbul'u al gülzâr et"** dediğini rivayet ederler. Bu, salt bir rivayet olsa da insanların gönlünün nereye mail olduğunu gösterir.

Fetih öncesinde Osmanlının maddî, manevî ve fikrî donanımının tespiti ise zor bir soru. Çünkü Osmanlı tarihi araştırmaları henüz işin mukaddimesindedir. Yaklaşık cevaplar her zaman mümkündür. Ancak ne denirse densin, Osmanlı geriye doğru Anadolu Selçuklu, Büyük Selçuklu ve Klâsik İslâm dünyasının doğal bir devamıdır. Bu devamlılığın içeriğinin seviyesi değişik olabilir. Önemli olan mahiyettir. Burada kısaca şu söylenebilir: Osmanlılar, yalnızca maddî değil, manevî ve fikrî donanıma da sahip olmaya çalıştılar. Âlimler olmasaydı, dolayısıyla vicdan ve akıl olmasaydı Osmanlı olmazdı. Kanımca Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda, pek çok teorik araştırma yapılmasına karşın ulemanın yeri, tam

anlamıyla ortaya konmamıştır. Ahmedî'nin **"Âlem ilm [akıl] ü amel [adalet]dir"** deyişi baştan itibaren geçerlidir. Ulema, İslâm medeniyeti'ndeki siyasî teşekküllerin tüm farklılığına karşın vicdanî ile aklî birlik ve sürekliliği sağlamış; en nihayet bunu Osmanlı coğrafyasına taşımışlardır. İlk Osmanlı medresesinin başmüderrisi Davud Kayserî'nin terbiye ve talim gördüğü topraklar bunun en güzel kanıtıdır.

Fetihten hemen sonra Ayasofya'nın camiye çevrilmesi ve şehrin yedi tepesine birden camii inşaatına başlanması; dahası yıllardır iç iktidar çatışmalarıyla harap olmuş şehrin tamiratına girişilmesi, şehrin imar üzerinden bir İslâm şehrine dönüştürülme çabalarının derhal başlatılması... Ne dersiniz? Osmanlılar yeni bir şehir mi kurdular, yoksa bu çabalardan sentez bir şehir mi ortaya çıktı?

Daha önce de bir yazımda ifade ettiğim gibi, 1453'te İstanbul'un fethi ve başkent kılınması, Türklerin milletleşmesi ve devletleşmesinde en mühim tarihî aşamayı temsil eder. Siyasî iradenin temerküzü, iktisadî gelişme, hukukun tecessümü, ilim ve sanatın inkişafı, dilin inşası ve edebî bir yapı kazanması, ortak bir vicdanın teşekkülü, kısaca millet ve devletin var olması için gerekli ve yeterli tüm niteliklerin bir araya gelmesi, Türklerin İstanbul'da sükûnet kazanmasıyla mümkün olmuştur.

Şehir, içerisine sinen tarihî mirasıyla ruhunu yeni sakinlerine aktarmış; kıvama uygun bir vasatta buluşan madde ile mana, Oğuzlara/Türkmenlere yeni bir suret kazandırmıştır.

Bu süreç de yukarıda işaret ettiğim cedid'in kadim'e eklenerek takaddüm etmesiyle ortaya çıkmıştır. Onun için Osmanlılar ne yeni bir şehir kurdu ne de sentez bir şehir... Kadim'e eklemlenen cedid bir şehir inşa ettiler. Bunun en güzel örneği, İstanbul'un kuruluşunu Hz. Süleyman'a bağlamalarıdır. Bu efsaneyle hem kadim'i gösterdiler, hem de şehri kendi anlam-değer dünyalarında cedid bir yere oturttular.

Osmanlıların, başta mimarî olmak üzere, en önemli ilkelerinden birisi **"süreklilik duyuşu"**dur. Nitekim Yavuz Sultan Selim, Kahire'ye girdiğinde **"Dedem Hz. Yusuf'un ülkesini yönetmeye geldim"** demiştir. Süreklilik: Geriye doğru; çünkü ancak kadim olan takaddüm eder; ona da cedid denir. Böylece İstanbul bir İslâm-Türk şehri oldu; hâlâ da öyledir.

Yalnızca insanlar değil, şehirler de bir şekilde tarihî bir işlev icra ederler. Çevre şehirler vardır, merkez şehirler vardır. Bir merkez şehir olarak, Osmanlı İstanbul'unun XV. y.y.'dan XX. y.y.'a kadarki süreçte tarihî rolü nedir? Bütün bu zaman boyunca İstanbul neyi/neleri temsil eder?

Bu soruya öncelikle, bir Osmanlı bürokratı yanıt versin: ***"Şehname-i Hümayun ve Şemail-name"*** adlı eserinde Osmanlı'nın yirmi hasletini sıralayan Mehmed Talīkî-zāde (ö. 1599 civ.) şöyle der: ***"Altıncı hassa-i kerimeleri İstanbul gibi darü's-saltani's-seniyye'ye malik olmışlardur. Cihan-ı harabda böyle bir şehr-i namyabdan bir cihan-dide ve bir alem-gerdide haber virmiş degüldür. Ve dide temaşa-yı garaib ve guş isticlabı-ı acaible aşina***

olalı, böyle bir şehr-i azamet-behr işitmiş ve görmiş degüldür. Hususa mecmau'l-bahreyn olub Halic-i siyahdan riyah-i Şark ile zahire memlü gemiler geldükde yügin boşaldub Halic-i sepide giderler. Ve bi'l-aks yani bir neden tolu gelen boşaldub bir neden boş giden tolu gelmekden hali degüldür".

İstanbul, büyük muvakkıt ve Kanunî Sultan Süleyman'ın baş-astronomu Mustafa Muvakkıt'ın ***"İlâm el-ibâd fî a'lâm el-bilâd"*** adlı Türkçe coğrafya eserinde dediği gibi ***"İstanbul ki merkez-i büldân tutulmuştur…"*** dünyanın merkezi'dir.

Çeşitli açılardan bunun böyle olmadığı gösterilmeye çalışabilir. Ama bu tavır doğru değil. Siz kendinizi nasıl görmek istiyorsanız, öylesinizdir. İstanbul 1740'a kadar nüfus açısından bile Avrupa'nın en büyük şehri. Bu şehirde temerküz eden manevî ve fikrî büyüklük, mensuplarının gözünde tartışılmaz.

Unutulmamalıdır ki, her eylem, her eser, kişinin sahip olduğu duygunun, düşüncenin tecessüm etmesidir. İstanbul, İslâm-Türk manevî ve fikrî dünyalarının tecessüm etmiş halidir. Türklerin milletleşmesi ve devletleşmesinde en mühim tarihî aşamayı temsil eden İstanbul, hem manadır hem de fikir. Türk vicdanının ve aklının birliği ile sürekliliğinin korunması İstanbul'un korunmasına bağlıdır. İstanbul korundukça korur. Nitekim Tanzimat paşaları şöyle derlerdi: ***"Dünyada milletler başkentlerini korurlar; İstanbul ise bizi koruyor"***.

İstanbul, kısaca, içerisinde temerküz etmiş bir hakikati ve bu hakikate dayanan bir dünya siyasetini temsil eder: İnsanî, anti-kapitalist, sorun-merkezli düşünen, vicdansız fikre karşı, bizleştirici... İnsanı, hakikatü'l-hakaik kabul eden bir hakikat ve bu hakikate dayanan bir siyaset.

"Eğer bugün İstanbul elimizden çıksa, pek çok insanın Müslümanlıktan çıkması kolaylaşır" **deniliyor. Buradan, İstanbul'un hâlâ daha bir duruşunun, İslâm dünyasının geleceğine dair önemli bir rolünün olduğunu söyleyebilir miyiz?**

Elbette öyledir. Abdurrahman Bistamî'nin deyişiyle, ***"Güneşin delile ihtiyacı yoktur".*** Bunu en iyi karşı-hakikat'in mensupları biliyor: Öyle olmasaydı İstanbul'un Fethinin 550. yıldönümünde ABD'nin Ohio eyaletindeki Grove City kentinde toplanan 43 bin Evangelistin ana konusu Fatih Sultan Mehmed ve İstanbul'un fethi, olur muydu?

İstanbul, yalnızca yeni bir hakikat ve bu hakikate dayanan yeni bir siyasetin imkânlarını taşımıyor; aynı zamanda kapitalist sömürgeci dünya düzenine karşı, insanca yaşayabilmenin ümidini de taşıyor. Kahire ve Tahran ya da başka bir şehir, vicdanî bir çığlık olabilir; ama İstanbul aynı zamanda bir idraktir.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından hemen sonra Yahya Kemal'in *"Türk İstanbul"* vurgusunu öne çıkardığını görürüz. Öyle ki, bir yanıyla bu şehrin şiirini yazmıştır. Şairin bu vurgusu, bir korkunun, bir kaygının ürünü olarak görülebilir mi?

Evet görülebilir. Türklerin korkusu Balkan savaşlarıyla başladı. Balkan savaşlarının yarattığı şokun hâlâ etkisindeyiz. Onun için Çanakkale, İstanbul için yapılmış bir savaştı. Pek çok düşünür, şair, mimar ve sanatçımız –isimlerini burada tek tek saymak yer alır- bu konuda hem korkularını hem de ümitlerini dile getiriyorlar.

Bilge-mimar Turgut Cansever'den birkaç kez duydum. İstanbul'da vuku bulacak büyük bir depremden sonra, yardım kuruluşları eliyle Avrupalıların İstanbul'a el koymasından bahsediyordu. Her şey olabilir. Çünkü her şey bize bağlı...

Örnek olarak; UNESCO, Dünya Başkenti İstanbul başlığı altında, İstanbul'da koruma altında aldığı eserlere çivi bile çaktırmıyor. İlginç değil mi? UNESCO'nun bu topraklarda korumaya değer bulduğu hiçbir İslâm eseri yok. Küçük Ayasofya Cami'si bile Kilise geçmişinden dolayı korunmaya değer bulunuyor. Şehirler böyle askersiz de ele geçirilebilir.

Bugün, sıklıkla *"İstanbul bir dünya şehridir"* cümlesini duyuyoruz. Bazen çok iyi niyetli olanlar bile bu parlak söze ram oluyorlar. *"İstanbul bir dünya şehridir"* sözünden maksat, şehrin dünya ölçeğinde bir şehir olduğu mudur? Yoksa bu slogan bizim gururumuzun bir ürünü müdür? Kısaca, İstanbul hangi dünyanın şehridir?

Bu sorunuza kısa yanıt vermeye çalışacağım. Çünkü başkalarının yanlışları üzerinde konuşmayı değil, kendi doğrularımı ortaya koymayı tercih ederim. Bir cümlenin kastı, söyleyenin kastına bağlıdır. Kasd-i mütekellim, cümlenin anlamını tayin için elzemdir. Cümleyi söyleyen hangi dünyaya ait ise, cümlenin anlamı da, referansı da o dünyaya aittir. Peki! Kıstas ne olmalıdır?

Anadolu ile Balkan coğrafyasında kıstas, ***"Türk olmak veya olmamaktır".*** Gâvur olanlarla uğraşmaya değmez. Çünkü gemi batarken bacanın rengi ile uğraşılmaz. İstanbul, 1040'dan bu yana tarihte oluşan vicdanın ve idrakin şehridir. Bu vicdan ve idraki taşıyan herkesin şehridir İstanbul. İstanbul bizim dünyamızın şehridir; bizim dünyamız ise İstanbul'dur. Gerisi siyasettir.

Ancak, kabul etmemiz gerekir ki, günümüzde tüm değişik renkleriyle siyaset yapan öbekler arasındaki ayırımı, vicdan ve fikir farkı değil, çıkar farkı yaratıyor. Bu durumu en güzel İstanbul'un kadim ve yeni silueti arasındaki farkta görebilirsiniz. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, her toplum tecdid talep eder; bu çok doğaldır. Ancak denildiği üzere, bu tecdid kadime eklemlenmeli; tarihî sürekliliği sağlamalıdır. Büyük Çamlıca'dan İstanbul'a şöyle bir bakınız. Şehir'de Tanzimat'tan bu yanda yaşadığımız şizofreniyi görebilirsiniz.

Süleymaniye'nin merkezinde bulunduğu Türk İstanbul ile Gökdelenlerin merkezinde bulunduğu ABD vahşî küreselleşmesinin İstanbul'u… İstanbul'da gökdelen, kaybettiğimiz büyüklüğün yerine ikâme edilmeye çalışılan küçüklüktür. Dikkat edilsin, kişilerin vicdanlarındaki ve idraklerindeki kayıp ne kadar artıyorsa gökdelenlerin boyu o kadar uzuyor. Çözüm, bilgi'nin siyaseti kuşatmasıdır. Başka bir deyişle siyasetin beka-i devlet'i sağlayabileceği, beka-i milletin ise ancak bilgiyle mümkün olduğunun görülmesidir. Belki de en büyük siyasetin bilgi olduğunun anlaşılmasıdır.

Geleceğin tarihinde İstanbul'un hem yeri, hem de rolü üzerine neler söylemek istersiniz?

Her şeyden önce İstanbul dikkate alınmadan, Dünya tarihi, bırakınız bilimsel olarak yazılsın hikâye dahi edilemez. İstanbul'un geçmişin tarihindeki yeri budur. Mâzî'de olan âtide de olur. Öyleyse geleceğin tarihi de İstanbul'suz yazılamayacaktır. Ancak gelecek'in İstanbul'unun muhtevası, gelecekteki Türk'ün muhtevasına bağlıdır. Gelecekte ne kadar Türk olmayı becerebilirsek, İstanbul da o kadar şehir kalacaktır.

Her zaman dediğim gibi: ***"Tarih, geleceğe ilişkin projesi olan insanlar için anlamlıdır".*** Tarihi yalnızca ibret olarak görenler, tarihten kuvvet alamazlar. Halbuki tarih hem ibrettir, hem kuvvet. Süleymaniye bu şehirde oldukça, bu şehir İstanbul'dur. Kısaca bu tarih bu şehirde oldukça bu şehir İstanbul'dur. İstanbul'un gelecekteki rolü tarihimizin gelecekteki rolüne bağlıdır.

Röportajımız için güzel bir son oldu, ne dersiniz?

Bir teşbihle bitirelim. Ünlü seyyah Marco Polo, Kubilay Han'a bir köprüyü taşlarıyla birlikte tarif edince; Han, bu kadar taş arasında hangi taşın köprüyü ayakta tuttuğunu sorar? Polo, tek tek taşların değil, onların oluşturduğu birliğin, bütünlüğün yani kemerin köprüyü ayakta tuttuğunu söyleyince, Han ***"Öyleyse niye sabahtan beri taşlardan bahsediyorsun! Önemli olan kemerse onu anlat!"*** diye çıkışır. Polo'nun yanıtı ise açıktır: ***"Ama taşlar olmadan kemer de olmaz".***

İşte bu teşbihte, taşlar ***şey-durumu***'na, kemer ise taşların suretine karşılık gelir. Dikkat edilirse ne tek başına taşlar, ne de tek başına kemer izah edilemez. İkisini bir araya getiren mana, yani vicdandır. Bir milletin vicdanı tarihidir. Tarihimiz varsa İstanbul'umuz vardır, var-olmaya devam edecektir. Yoksa…

KAYNAK:

Mostar Dergisi (Mayıs 2006), "Ali Ayçil: İhsan Fazlıoğlu'yla Röportaj", Sayı: 15, https://www.kitapyurdu.com/kitap/mostarsayi-15mayis-2006/81624.html

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-XII: "Geçmişte Dökülen Sütün Hesâbı Olmaz; Ama Tarihte Olur..."

Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu… Esasen, onu çok tanıtmaya gerek yok. Bilen bilir, bilmeyen de röportajı okuduktan sonra bilmek isteyecektir. Öyleyse buyurun[62]:

"... ölüm, hayatın değil, yaşamın zıddıdır; çünkü yaşam ve ölüm, hayatın iki farklı yüzüdür. (İtibar, Mayıs 2013)" Alıntıladığımız bu cümleniz minvalinde hayat, yaşam ve ölüm kavramlarını izah edebilir misiniz?

Derin bir giriş oldu... Yaşam ve ölüm kavramının izahı, baktığınız haysiyet ve ele aldığınız cihete göre değişir; bu nedenle çetrefilli ve uzun bir konu. Dediğim âyet-i kerîmenin bir tür yorumu: ***el-hayat el-dunya*** ile ***el-hayat el-âhire*** birer sıfat tamlamasıdır; mevsûf, her iki tamlamada ortak olan el-hayat yani hayattır; el-dunya ve el-âhire ise birer sıfattır ve sırasıyla ***yakın*** ve ***uzak*** olarak çevrilebilirler.

Neticede yakın hayat, yaşam; uzak hayat ise, ölüm olarak adlandırılabilir. Ancak hayat, sıfatları değişmekle birlikte tek bir entitedir; tek bir bütündür; süreklidir; yalnızca sıfat düzeyinde değişim gösterir. Bu nedenle, yaşam ve ölüm hayatın farklı iki tecellisi olduğundan, kişi yaşamını kaybedebilir ama hayatını kaybetmez; yalnızca var-olmanın uzayını değiştirir... Şöyle özetleyeyim; var-oluruz ve var-ölürüz; ama hiçbir şekilde yok-olmayız... Buna ***"varlığın korunum yasası"*** diyorum...

---

[62] Gül, M. E. (2015), Geçmişte Dökülen Sütün Hesâbı Olmaz; Ama Tarihte Olur..., Genç Dergisi, Sayı 100, http://gencdergisi.com/8125-gecmiste-dokulen-sutun-hesabi-olmaz-ama-tarihte-olur.html

Yine bir cümlenizde *"Evren'de sorunlu ve sorumlu tek var-olan insandır. (Âfâk, sayı:7)"* diyorsunuz. İnsanın sorunluluğunu fark etmesi ile sorumluluğunu idrak etmesi arasında bir rabıta mevcut mudur? İzah edebilir misiniz?

Öncelikle izahı açıklığa kavuşturmak olarak düşünelim ve sorunun maksadının da ne demek istediğimi ayrıntılandırmak olarak anlayalım; yoksa bu konuları tek başına izah etme cüreti, en hafif deyişle, edeb sınırlarını zorlamak olur.

İnsanın sorunu anlamlandırma sorunudur; bu sorunu fark etme, ferdiyetini inşa etme, kişi olma, kısaca kendilik bilincine erme ile başlar. ***Âmen-tu*** diyemeyecek bir kendilik bilincine ermemiş kişinin **"bi-"**den sonra sıralayacağı kavramları tahkik düzeyinde fark etmesi beklenemez elbette... Bu nedenle sorunuz yerindedir; insanın sorunluluğunu fark etmesi ile sorumluluğunu idrak etmesi arasında olmaz-ise-olmaz bir bağ vardır. Sorumluluk bizâtihi insanın kendi ise, kişinin kendini yüklenmesi ancak ve ancak kendini fark etmesi ile mümkündür. Kısaca denirse, fark, idrakin asgari şartıdır; çünkü temyiz edemeyenin nazar etmesi beklenemez.

Bir yazınızda mevcut emperyalist/sömürgeci Batı düzeninin insanı öngörmediğinden, insanı öngörmeyen bir siyasetin ne ilahî ne de beşerî bir ümidi olamayacağından bahsediyorsunuz. Hâlbuki çoğu zaman, Batı'nın emperyalistleşmesinde, insanı merkeze alan hümanistik düşüncenin ortaya çıkışı birincil etken olarak sunulur. İnsanı öngörmeyen bir siyasetin insanı merkeze alması mümkün müdür?

Öncelikle bu tür soruları yanıtlamak için bir ölçüt gereklidir; çünkü tanım yapmak için bir yerden hareket edilmesi zorunludur. Bu soru, genel anlamda insanın özel anlamda hayatın her iki taraftaki anlamı tespit edildikten sonra hakkıyla yanıtlanabilir. Öncelikle ön-görmek kapitalist-sömürgeci güç için yalnızca yaşamla sınırlıdır.

Biz ise yaşamı değil hayatı yani insanı ön-görmekten bahsediyoruz. Ölümün dikkate alınmadığı bir yaşam amaçsızdır ya da daha hafif bir deyişle dünyevî amaçlarla sınırlıdır.

Bu nedenle, sık sık şu noktayı vurguluyorum: Modern/çağdaş zihniyet insanı anlamdan arındırmak için ölümü itibarsızlaştırmıştır. Bu çerçevede bakıldığında kapitalist-sömürgeci gücün insanı merkeze alan hümanistik düşüncesi bir kandırmacadır; bu istidlalin delili, söz konusu düşüncenin yükselmesinden bu yana tarihte yapılan kıyımlardır...

Aliya'nın deyişini hatırlayalım: ***"Tek tek insanları sevemeyenler, hümanizm/insanlık kavramını uydurmuşlardır."*** Kısaca şöyle diyelim; insan ölümlü bir varlıktır; yani ölür; ölümü dikkate alınmayan bir insan ön-görülemez... Ön-görmek önünü, dolayısıyla yönünü görmektir. İnsanın önü, ölüme yönlüdür. Şuna inanıyorum: Hayatı anlamlı kılmanın tek yolu, yaşamı, ölüm ile ilişkilendirmektir; çünkü sahîh bir hayat görüşü ancak bu ilişki üzerinde kurulabilir.

Kavramlara verdiğiniz önemi biliyoruz. Bir kavram olarak "akıl" ve "akl-etmek" arasındaki farkları izah edebilir misiniz?

Çok zor sorular! Bu iki kavram ve altında yatan hayat düşüncesi için iki sunum yaptım; umarım bu sunumları bir yazı haline dönüştürünce ne demek istediğimi daha iyi ifade etmiş olacağım... Şimdilik sorunuz çerçevesinde şöyle demekle yetinelim:

Akıl bir öz değil bir etkinliktir. Bilgi-ce akıl üzerinde konuşabiliriz; çünkü olgu ve [6] olayları idrakimiz en nihayetinde onlara koyduğumuz adlarla yani sınırlarla mümkündür. Ancak adı donmuş sabit bir öz olarak düşünmemeli; varlık-ça olgu ve olayların bir süreç, bir örüntü olduğunu dikkatlerden kaçırmamalıyız. Bu nedenle akıl üzerinde konuşmalı ama akl etmeliyiz.

Birçok yerde ve birçok yazınızda kültürel devamlılığı, sürekliliği kaybettiğimizden ve tekrar yakalamak için *"yola çıkmamız"* gerektiğinden bahsediyorsunuz. *Nazariyât: İslam felsefe ve bilim tarihi araştırmaları dergisi* çıkılmış bir yol mudur sizin için?

Güzel bir soru! Evet düşünmek yola çıkmaktır ve Nazariyât da çıkılmış bir yol değil bir yola çıkma; sürekliliği hem geçmişe hem de geleceğe taşıma teşebbüsüdür. Zaten yolda olduğumuzun bilincine erebilirsek, yolun bir yerden geldiğini ve bir yere gittiğini idrak edebiliriz. Kanımca önümüzde çıkılabilir bir yol yok; yani biz yola çıkmaya başlamadan önce bizim için verili, orada duran, yürümek için hazır bir yol yoktur. Biz yola çıktığımızda yürüyüşümüz ile yol birlikte birbirlerini var-ederler. Yürümek, yolun varlık koşuludur; yürümeyenin yolu yoktur; çünkü adım atabileceği bir önü yoktur; dolayısıyla niyetleneceği bir yönü yoktur.

Bunlar tek bir eylemin, yola çıkmanın, yürümenin var-kıldığı, zat bakımından aynı, itibar bakımından farklı etkinliklerdir. Nitekim, mekânı yola dönüştüren niyet sahibi bir kişinin adım atmasıdır. Bir niyet ile adım atmak da kişiyi basit bir yürüyenden, yolcuya dönüştürür. Ancak Nazariyât yolda bir şey bulmak değil, aramaktır. Çünkü ehl-i irfanın dediği gibi: ***İnsan için bulmak değil, aramak esâstır; bulmak için yola çıkan kaybolur; aramak için yola çıkan bulmaz; bulunur***.

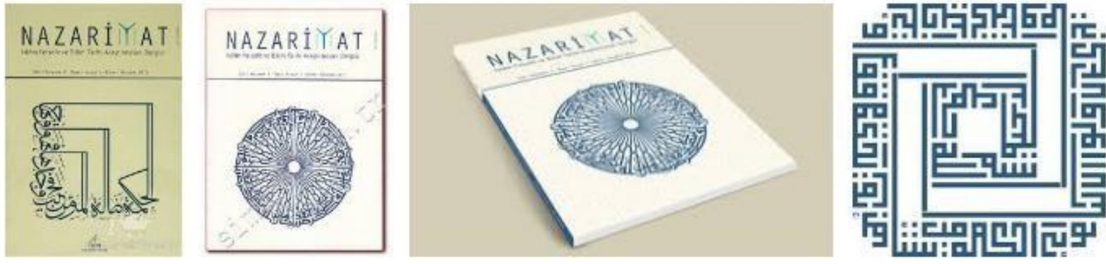
Dostluk bile böyledir; çünkü denir ki, ***yürürken yolun sonuna odaklananla dostluk etme; çünkü kestirmeyi bulduğunda seni yüzüstü bırakır; zîrâ dostluk sona değil, yola nisbetledir.*** İşte bu nedenlerle Nazariyat, hem yola çıkmak, hem de bu yürüyüşün inşa ettiği yolun kendidir. Son söz: Yolunu bitiren, biter...

Bilginlerin nasıl olması gerektiği konusunda kullandığınız bir metafor var; *karınca, örümcek ve arı bilgin...* Bu metafor bağlamında Nazariyâtı bir arı kovanı olarak niteleyebilir miyiz?

Güzel bir benzetme! Bu metafor aslında **Francis Bacon**'a aittir; bana değil. Kimi bilginler karınca gibi sadece toplar, ama işlemez; kimi yalnızca örümcek gibi teorik ağ örer ama içi boştur; kimi de çiçeklerin özünü toplar; içinde yoğurur, bal eder...

Medeniyetimizin tarihî tecrübesini çiçekler olarak görürsek, yazarlarımızı, o çiçeklerin özünü toplayıp yoğuran, işleyen ve bal haline getirip bal-mumundaki gözeneklere yerleştiren arılar gibi değerlendirebiliriz.

Nazariyât da bu balın depolandığı ve sunulduğu arı kovanı olarak görülebilir. **Tarihî tecrübe** bu yolculuğun anahtar terimlerinden biridir. Belki yine Bacon'a atıf yapabiliriz: ***"Tarih, nehir gibidir; hafif olanları sürükler; ağır olanları dibine çeker. Tarihin ağırlıkları ancak dibe dalarak çıkartılabilir."*** İşte Nazariyât, bu ağırlıkları çıkartmak için dibe dalma etkinliğinin dostlarla birlikte yapıldığı bir vasatın adıdır.

Nazariyat: İslam Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi

Güncel siyasî konularda konuşmadığınızı biliyoruz ama önemli gördüğümüz için sormak istiyoruz: Son dönemde çok konuşulan Osmanlıcanın mecburi ders olması, kültürel devamlılığımızı sağlamak noktasında önemli bir adım mıdır? Daha genel bir ifadeyle, kültürel devamlılığın sağlanması mevcut lise müfredatları vasıtasıyla sağlanabilecek bir olgu mudur?

Siyaset ile ilgilenmemek ile siyaseti önemsememek iki ayrı olgudur. Güncel siyaset ile ilginlenmiyorum çünkü bu siyaseti yürütenlerin çoğunun amacı, dile vurdukları değil sakladıklarıdır. Bu noktada İmam Gazalî'ye atıf yapabiliriz: ***"Günlük siyâseti ayrıntılarıyla takip et, izle; ancak kararlarını küllî siyâsete göre ver".*** Her zaman söylediğim gibi ***bir milletin hakikati ile siyaseti arasında bir nisbet olmalıdır...***

Sorunuza gelince ***"Osmanlıca"*** diye bir dil bilmiyorum; böyle bir dil yok. Arap harfleriyle yazılan Türkçe kastediliyorsa onun adı benim için ***Klasik Türkçe***'dir. Nitekim, Osmanlılar kendi dillerine ***Lisân-i Türkî*** ya da ***Zebân-i Türkî*** adını vermişlerdir.

Dil yalnızca bir kâl değildir; aynı zamanda bir hâldir; bir bütünün parçası olarak düşünüldüğünde anlamlıdır. Yine de bir ölçü koyabiliriz: Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasî kurucu metni olan Nutuk'u aslından okuyamayan hiçbir tahsilli insan ile

Sorunuzun son kısmı için kısaca şöyle diyebilirim: Bir kültürün her bir unsuru bütüne nispetle anlamlıdır. Fraktal geometri çalışmaları göstermiştir ki, bir ormanda mevcut bir ağacın tüm özellikleri ile o ormanın genel özellikleri arasında bir oran, ilişki, bağ vardır. Başka bir deyişle aklımız ile vicdanımız arasındaki nisbet...

Bir milletin vicdanı tarihi olduğuna göre sorumuz şu: ***Vicdanımızın, aklımızı kullanarak, gelecek için sürekli yenilenmesini ne kadar becerebiliyoruz?*** Unutmayalım ki, geçmişte dökülen sütün hesâbı olmaz; ama tarihte olur. Yalnızca hesâbı olan milletlerin tarihi vardır; diğerleri sadece bir geçmişe sahiptir... Öyleyse sorunuzun yanıtı olarak şöyle diyebiliriz: Geleceğe ilişkin bir hesabımız varsa geçmiş bizim için bir anlam ifade eder; Lisân-i Türkî bile...

KAYNAK:

Gül, M. E. (2015), Geçmişte Dökülen Sütün Hesâbı Olmaz; Ama Tarihte Olur..., Genç Dergisi, Sayı 100, http://gencdergisi.com/8125-gecmiste-dokulen-sutun-hesabi-olmaz-ama-tarihte-olur.html

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-XIII: "Tarih, Türk Tarihi, Dünya Tarihi ve Biz"[63]

Türk tarihini yorumlayan birbirine zıt iki görüşle karşılaşıyoruz. İlki sürekli yücelten, hiç toz kondurmayan; ikincisi ise analizden uzak, peşinen reddeden yaklaşım. Buradan başlayalım: Sağlıklı bir tarih tasavvuru nasıl inşa edilebilir?

Tarihin ne anlam ifade ettiği ve tarihi nasıl yorumlamamız gerektiği konusunda önce nazarî bir çerçeve çizmeliyiz. Çünkü bir şeyi yorumlayabilmek için öncelikle yorumlayacağımızın ne olduğunu bilmemiz gerekir ki üzerinde konuşabilelim. Burada İbn Heysem'in o meşhur ilkesini kullanabiliriz: ***"Bilgimizin iki ayağı vardır: bir ayağı dışarıdan gelen unsur, yani malzeme; ikinci ayağı ise bizim aklımızdaki yapılar, yani şemalar..."***

Tarih üzerine konuşurken, yalnızca zihnimizdeki şemaları kullanır ve dışarıdan gelen malzemeyi dikkate almazsak, hafif bir tabir olacak ama **'atmış'** oluruz. Böyle bir durumda eder tutar hiçbir şey söylememiş oluruz çünkü ortada üzerinde konuştuğumuz nesne yok.

[63] Tarih, Türk Tarihi, Dünya Tarihi ve Biz, Dergâh (Edebiyat - Sanat - Kültür Dergisi), C. XIV, S. 165, s. 12-18. Kasım 2003. https://www.nadirkitap.com/dergah-edebiyat-sanat-kultur-dergisi-sayi-165-ihsan-fazlioglu-tarih-turk-tarihi-dunya-tarihi-ve-biz-ali-aycil-bal-kan-kitap10865983.html

Yalnızca dışarıdan gelen malzemeyi dikkate alarak iş gördüğümüzdeyse yorumlayacağımızı belirli bir formel düzene kavuşturmadığımız için, kafa karışıklığına neden oluruz.

Demek ki dışarıdaki malzemeye muhatap olmadan, yalnızca kafalardaki formel yapılardan, meselâ ideolojik ya da dinî kalıplardan hareket ederek tarih hakkında yargılarda bulunmak, iki türlü tezahür edebilir: övgü ve sövgü... Övgü ile sövgü, en temel noktada kesişen iki tavırdır. Çünkü ikisi de cehalete dayanır. Yani üzerine konuştuğu nesnesi hakkında bir bilgisizliğe dayanır. Öven ile söven kişi, nesnesini anlamaktan çok, nesnesine yargı yüklemeye çalışan kişidir.

Bir tarihçi bu kadar temel bir noktada nasıl oluyor da hataya düşebiliyor?

Bilginin çeşitli basamakları var. Birincisi, nesnenin tasviri... Çeşitli özellikleri bakımından karşımızdaki nesneyi 'tasvir' ederiz. Niteliklerini, niceliklerini, durumunu yahut ilişkilerini tasvirin ardından, tasvir ettiğimiz nesneyi '**tahlil**'e tâbi tutarız; ögelerine ayrıştırırız. Daha sonra, ayrıştırdığımız bu ögelerden hareket ederek, nesnemizi yeniden inşa ederiz. Buna da '**terkip**' diyoruz. Son aşama ise değerlendirme aşaması; '**takyim**' dediğimiz aşama.

Dolayısıyla bir nesne hakkında değer hükmü ortaya koyma, ancak o nesneyi tasvir, tahlil ve terkipten sonra gelen aşamadır. Eğer yargı, hüküm tasvir, tahlil ve terkibi aşar ve onlardan önce gelirse ona 'ön-yargı' deriz. Demek ki haberdar olmadan, alimdar olmadan, fehimdar olmadan değerlendirmeye kalkanlar, konumuza uyarladığımızda, tarihe hem övgü hem de sövgü mantığıyla yaklaşanlardır; aslında onlar, kendi sahip oldukları değer dünyasını, tarihe yansıtmaktan başka bir şey yapmıyorlar.

Bu kişilerin yaptığı tarihi anlamaktan çok, kendi kafalarını tarih yapmaktır. Bu açıdan olaya baktığımız zaman, örnek olarak Türkiye'de Osmanlı ya da Selçuklu ya da İslâm tarihini ya da genel anlamda tarihi bir vakıayı yorumlayan kişiye ilk soracağımız şey, üzerinde konuştuğu vakıanın ne olduğu hakkındaki bilgisinin oranı, o vakıayı ne kadar tahlil ettiği ve üzerinde ne kadar düşündüğü olmalıdır. Vakıa üzerindeki yargısını en sona bırakması gerekir. Aksi takdirde, biraz önce söylediğim övgü-sövgü ikiliği içerisine sıkışıp kalır.

Bu girişten sonra böyle bir sorunun tuhaf kaçmayacağı kanaatindeyim: Tarihle niçin ilgilenmeliyiz?

Dilerseniz önce konumuzu tamamlayalım. Şimdiye kadar söylediklerim sorunun bir tarafıydı. Şimdi diğer tarafına bakabiliriz. Sait Halim Paşa'nın güzel bir ifadesi var. Belki bu ifadeyi kendi yorumumla aktaracağım, ancak içerik olarak ona ait: Vatan, çift anlamlı bir kavramdır. Bunun bir tarafı maddî, fizikî coğrafya dediğimiz, insanların üzerinde yaşadığı toprak parçası; ki biz buna maddî vatan diyebiliriz. Bu, vatan kavramının mekân boyutudur.

Bir de bu maddî vatan üzerinde yaşayan insanların, o toprakla kurduğu ilişkinin adı olan ve vatan kavramının zaman boyutunu oluşturan tarih ya da diğer anlamda **'mânevî vatan'**. O açıdan, tarihle uğraşmak, tarihi anlamaya çalışmak, insanın aslında kendi yaşadığı topraklarla kurduğu ilişkiyi anlaması demektir. İnsanın üzerinde yaşadığı toprakla girdiği dostluğu, arkadaşlığı, kavgayı anlamlandırması, kendi mânevî dünyasını oluşturan anlam dünyasını anlaması demektir. Burada mânevî dünya, dinî anlamda değil yalnızca, topyekûn ahlâkî, estetik, felsefî, ilmî, kısaca, toprakla kurduğumuz ilişkilerin oluşturduğu anlam dünyası, değer dünyası demektir.

Bu açıdan, bir kişinin kendi tarihiyle uğraşması ile genel tarihle uğraşması arasında çok ince bir fark var.

Nedir o fark?

Biz kendi tarihimizi çalışırken, tarafsız olamayız. Niçin? Çünkü biz zaten o değer dünyası içerisinde yaşıyoruz. **'Dürüst olma'** ile **'tarafsız olma'**yı bu açıdan birbirinden ayırmak zorundayız. Çin tarihiyle, Endonezya ya da Bantu kabilesinin tarihiyle ilgilenirken tarafsız olmanız mümkün olabilir. Çünkü Bantu kabilesinin tarihi, bizim sadece aklımıza konu olan bir şeydir ve hissimize konu olmaz. Bantu kabilesinin tarihi ile bizim anlam dünyamız arasında bir ilişki yoktur; yalnızca aklımızın bir objesi olarak karşımızda durmaktadır. Bu rahatlıkla da onu analiz ederiz, sentez ederiz, doğrarız, biçeriz. Tam olarak aynı olmasa bile, üç aşağı, beş yukarı, bir maddeye uyguladığımız bir süreci ona da uygularız. Fakat insan kendi tarihiyle uğraşırken, kendi mânevî dünyasıyla, anlam dünyasıyla uğraştığı için tarafsız kalamaz; bu insanın doğasına aykırıdır. Ama dürüst olabilir.

Demek ki biz kendi tarihimizle uğraşırken dürüst olmak zorundayız ama tarafsız kalamayız. Bu nedenle, kişinin kendi tarihiyle uğraşırken dikkat etmesi gereken en önemli nokta, hem övgü hem de sövgü mantığından kurtulması için, **'dürüst olması'**dır. İlmî ölçütler neyse, tarihî bilginin tabiatı neyi gerektiriyorsa, hangi yöntemleri kullanıyorsa, kendi tarihini, hesabını vererek, gerekçelendirerek ve de denetlemeye açık bırakarak incelemelidir.

Sorunun bir de bilgi nazariyesi açısından incelenmesi gerekir: Ben hiçbir zaman kendi tarihimle, Çin tarihiyle uğraştığım gibi uğraşamam. Niçin? Çünkü kendi tarihimi bilmem, biraz da benimi bilmektir, kendimi bilmektir. Kendime ilişkin bilgi, husûlî bilgi değildir.

Efendim, biz yalnız tarihimizden değil kültürümüzden de uzaklaştırıldık. O yüzden husûlî bilgi kavramını açıklamanızı istememi mazur görünüz.

Bir kavram üzerinden bile olsa, tarihimizle aramızda açılan mesafenin kapatılmasına yardımcı olmak, beni ancak sevindirir. Düşünürlerimiz bilgiyi ikiye ayırırlar: Husûlî ve hudûrî bilgi. Hudûrî bilgi, kişinin kendisine ilişkin bilgisidir. Kendime ilişkin bilgide dikkat etmem gereken en önemli nokta, 'bilen' ile 'bilinen' arasında bir ayrım olmamasıdır. Yani bu

bilgide obje ile suje, bilen ile bilinen, karşı karşıya konulamaz. Aksi takdirde ortaya bir parçalanmışlık, dolayısıyla bir bunalım çıkar. Ben, kendimi, kendimi nesnelleştirerek değil, doğrudan, dolaysız olarak biliyorum ki buna **'hudûrî bilgi'** diyoruz.

Husûlî bilgide ise elde edilen, tahsil edilen bir bilgi söz konusu. Bir şeyi tahsil etmek için, o şeyin karşıda durması gerekir. Yani âlim ile malum ilişkisi, burada son derece açık ve seçiktir. Meselâ ağacın bilgisi, husûlî bir bilgidir çünkü malum karşımdadır; onu tahsil eden âlim de benim. O açıdan, kendime ilişkin bilgi, âlim ile malum ayrımını şart koşmuyorsa, tarihle ilgili bilgi de bir tarafıyla benim kendime ait bir bilgi ise, o zaman tarihî bilgiyi, bilen ve bilinen olarak, radikal şekliyle bölemem. Çünkü hakkında konuştuğum şey, biraz da kendimdir.

Burada dikkat edilmesi gereken hassas bir nokta var: İnsanın içinde gömülü bulunduğu toplumu bilmesi, anlaması ve yorumlaması, onu nesne kılmadan mümkün müdür? Sosyal bilim araştırmalarında bu önemli bir sorudur. Bu aşamada kendimize çıkış noktası aldığımız bilgi anlayışı ve yöntemi önemlidir. Belki bilme düzeyinde başka unsurlar da vardır ama anlama düzeyinde, -anlamaktan kastımız nüfuz etmek ise- elbette kişi, kendi mensup olduğu toplumu ve değer dünyasını başka birisinden çok daha iyi anlayacak, ona çok daha iyi nüfuz edecektir.

Kendi dünyamızın dışındaki doğruları kabul etmemenin, yanlış değerlendirmelerimizde bir payı olabilir mi?

Kesinlikle! Şöyle düşünelim: Doğru, neye nispetle doğrudur? Bir hadis ilmindeki doğru ile bir mantık ilmindeki doğru, bir mantık ilmindeki doğru ile bir fizik ilmindeki doğru aynı şekilde tanımlanamaz. Biz bunlara ***"manâda müşterek kavram"*** adını veriyoruz ya da ***"teşkikî kavramlar"*** diyoruz. Doğru kavramı, tek anlamlı bir kavram değildir. Aynı şekilde, medeniyet kavramı da, değer kavramı da tek anlamlı kavramlar değildir. Estetik bir nesneye ilişkin bir değerimiz de olabilir, dinî bir değerimiz de olabilir.

Kavramın harflerle yazılışının ve ses yapısının aynı olması, anlam ve medlûliyetinin de aynı olmasını gerektirmez. Kavramın kendisi ile karşılık geldiği nesne illâ da aynıdır diyemeyiz. O açıdan, insanın değerlerindeki doğruluğa inanması ile -ki bu bir inanç konusudur- maddî dünyadaki yapıp ettiği bilgilerdeki doğruluğu kabul etmesi -bu da bir kabul konusudur-, kurduğu aksiyomatik yapıyla, benimsediği yöntemlerle ve sistemle kayıtlı bir şeydir; orada mutlak doğrudan bahsedemezsiniz.

Şöyle bir örnek verelim: Aristotelesçi bilim sistemi içerisinde ortaya koyduğunuz bilginin, sistemin bütünlüğü ve sınırları içerisinde bir doğruluğu vardır. Ama bu doğruluk, başka bir sistem için geçerli olmayabilir. Burada, sistem mensubiyeti itibariyle bilginin doğruluğu söz konusudur. Değer dünyasına gelince, hiçbir insan kendi değerlerinin doğruluğundan şüphelenerek, o değer dünyasına mensup olamaz. O zaman ortada bir hastalık

söz konusu olur. Bu işin bir tarafı... İkincisi: Değer dünyamızı belirleyen doğrular, zaten, bizim doğal varlığa ilişkin ürettiğimiz bilgiler değildir. Değer dünyamız, bizim inanç dünyamızdır. Bu ya dindir ya da ideolojidir. İnsanın varlığa ilişkin tavrını ikiye ayırabiliriz: Dünyaya ilişkin resmimiz ve dünyaya ilişkin değer yargımız. İlkine 'dünya tasavvuru', ikincisine de 'dünya görüşü' diyoruz.

Bu ikisi arasındaki temel fark nedir?

Dünya tasavvurumuz, elbette bizim üzerinde konuştuğumuz dünyayla kurduğumuz ilişkinin sonucudur. Diyelim ki güneş nasıl hareket ediyor, yağmur nasıl yağıyor, mevsimler nasıl oluşuyor; yıldızlar nasıl oluşmuş, atom-altı yapılar nelerdir? Bunlar benim varlığa ilişkin ürettiğim resimler, tasavvurlardır. Burada benim yapmam gereken, hakkında resim üreteceğim nesneyle birebir ilişkiye girmek, onu kendime konu edinmek, onun üzerinde düşünmek. Ama dünya görüşünde ise ağaçları incelemekten ve maddeyi analiz etmekten iyi ya da kötüyü çıkartamayız; güzel ya da çirkini üretemeyiz. Değer dünyası, insana verili olan bir dünyadır. Bu en basit anlamıyla, toplum ve kültürde bulduğumuz bir dünyadır. Doğarız ve kendimizi orada buluruz zaten. Daha derine indiğimizde, bunun zemininde yatan iki şeyin varlığını görürüz: din ya da ideoloji.

Bu din, bir vahiy dini, putperestlik ya da Budizm olabilir; farketmez. İdeoloji ise insanın belirli bir zaman ve zeminde, dondurarak elde ettiği kapalı sistem şeklinde çalışan bir yapıdır. Marksizm, kapitalizm, liberalizm, faşizm, yani her **"izm"** olabilir. Bu da sizin değer dünyanızdır; dünyayı bu 'görüşle' değerlendirirsiniz.

Demek ki değer dünyası, kişinin inanarak, benimseyerek mensubiyetini belirlediği bir alandır. O açıdan, tasavvur dünyamızdan ürettiğimiz yargıları, doğru ile yanlışı günah ve sevapla, güzel ve çirkinle karıştırmamamız gerekir. Günah-sevap, güzel-çirkin değer dünyasına aittir; doğru-yanlış ise tasavvur dünyasına aittir.

Bir bilgimiz, nesnesiyle olan ilgisi nedeniyle doğrudur ya da yanlıştır. Ama ***"Şu eylemi yaparsam sevaptır, bu eylemi yaparsam günahtır."*** yaklaşımı, benim değer dünyama ait bir durumdur. Herhangi bir nesnel bilgiyi ürettikten sonra ulaşılan bir sonuç değildir. Bunu bana dış-dünya vermez. Kısaca, değerler dış-dünyadan üretilmez. Ahlakî, estetik ve mânevî değerler tamamen içeriden üretilir. Buradaki içeriyi çok geniş anlamda kullanıyorum. Yani bu, insanın birebir kendi ürettiği bir şey olabilir ya da mensup olduğu vahyin, bir metnin ya da ideolojik sistemin ona verdiği bir şey olabilir; durum değişmez.

O açıdan, Osmanlı'ya ya da kendi tarihimize, kendi inanç dünyamıza, kendi dünya görüşümüze ilişkin değerler, üzerinde şek ve şüphe edilecek, doğru-yanlış kritiğine göre analiz edilecek bir yapı arz etmezler; çünkü onlar nesne değildirler. Onlar, maddî dış-dünyada cisimlendirilemezler ki! Onları cisimleştiren, bizim eylemelerimizdir. Bu da ancak bizim o değerlere mensubiyetimizle alâkalı bir şeydir.

Tarihi yorumlamakta hata yapmak, başka hangi hataları doğurur?

Türk tarihine yönelik menfi ve müspet yaklaşımları analiz ederken, biraz önce söylediğimiz o övgü-sövgü mantığıyla birlikte, vurgulanması gereken başka bir tespit daha var: Türklerin, kendi tarihlerini değerlendirebilmek için, geleceğe ilişkin ne yapmaları gerektiğine dair bir karar vermeleri gerekiyor. Tarihi yorumlamakla ilgili sorun asıl buradan kaynaklanıyor. Tarihi aşırı şekilde kutsayanlarla, tarihi aşırı şekilde yük olarak görenler arasında, en önemli müşterek noktalardan birisi, övgü-sövgü mantığının doğurduğu cehalet yanında, bir de niyet ve maksat eksikliğidir. Her iki kesimin de geleceğe ilişkin bir niyeti yok. Biz, millet olarak ne yapacağımıza henüz karar vermiş değiliz; bir projemiz yok, bir hedefimiz yok. Geleceğe ilişkin bir maksadı olmayan kişi için tarih ya bir nostaljidir ya bir yüktür. Tarih, ancak geleceğe ilişkin bir projesi olan insan için anlamlı bir yapıdır.

Projemizin olmamasının sebeplerine girersek, bizim yaklaşık 1774'ten, yani Küçük Kaynarca'dan bu yana devlet olarak da, siyasî mensubiyeti olan insanlar olarak da amacımız bekâ-yı devlet'tir. Bu, Cumhuriyet'e kadar İstanbul merkezli siyasî odağın varlığını sürdürmeyi sağlamaktı; Cumhuriyet'le beraber ise sonuç olarak yine, merkezin değişmesine karşın değer dünyamız devam ettiği için, Ankara merkezli siyasî odağın varlığını devam ettirme şeklinde olmuştur. Bekâ-yı devlet en önemli sorunumuz olduğu için, havâic-i asliyemizle uğraşıyoruz aslında. Çünkü havâic-i asliyesiyle uğraşan insan, felsefileşmiş kültür, kısaca medeniyet üretiminden geri kalır. Yani karnı aç olan bir insan varlıkla ilgili bir soru sormaz. Bu doğal bir durumdur.

Nasıl ki bir kişi, kendi aslî ihtiyaçlarını karşılamadan entelektüel üst soruları soramazsa aynı şekilde bir millet de hâvâic-i asliyesini karşılamadan bir medeniyet kuramaz. Hâvâic-i asliyenin iki ayağı vardır: maddî ve mânevî emniyeti sağlamak. Maddî emniyet, karın tokluğu, yaşamını idame ettirecek kadar bedenî, beşerî ihtiyaçlarını garanti altına almak; mânevî güvenlik ise tehdidin, tahribin olmadığı bir ortamda, beşerî değil entelektüel hayatını idame ettirebilmektir. Bunun için bir şehrin, ortak bir dilin ve kendisiyle konuşabileceği kişilerin olması gerekir. Merak ancak bu şekilde ortaya çıkar. Merak, -bu kavramı düşünce olarak da tercüme edebiliriz- en basit hayatî ihtiyaç ile en üst hayatî ihtiyacın karşılanması için gösterilen bir eylem değildir. Yani ***"karnımı nasıl doyururum?"*** ile ***"devleti nasıl kurtarırım?"***ın ikisi de sonuç olarak maddî karşılıkları olan düşünce tarzlarıdır ama hür düşünce, bizatihi kendisi için yapılan bir iştir.

Felsefî sorular, beşerî, siyasî ve medenî ihtiyaçlarını karşılamış insanın sorabileceği sorulardır. O açıdan, biz iki yüz yıldır beşerî ve insanî ihtiyaçlarımızı çözmekle uğraştığımız için entelektüel üst soruları sormaya muktedir değildik; merakımızı giderecek, düşünce için düşünce üretecek bir konumda değildik. Sonuçta cevabımız da ***"karnımı nasıl doyuracağım?"*** sorusunun bir türevidir. İki yüz yıldır muhatap olduğumuz, iç ve dış mevcudiyetimizi yok etmeye ilişkin saldırılara karşı bizim de işlediğimiz ya da bizi meşgul eden sorular bu tür sorulardır.

Yine aynı gerekçeyle mi geleceğe ilişkin sorular soramıyoruz?

Evet, bu yüzden geleceğe ilişkin henüz son derece hesabı verilmiş bir plan ve projemiz, dahası maksadımız yok. Çünkü günü kurtarmaya, yaşamaya, ayakta kalmaya, dayak yemekten korunmaya çalışıyoruz. Geleceğe ilişkin bir niyetimiz sözel anlamda olabilir ama bunu tecessüm ettirecek belirli bir projeyi gündeme sokamıyor isek, tarih de, orada öylece asılı durur; bizim için pek bir anlam ifade etmez. Dediğim gibi, ya nostaljik bir atıf kaynağıdır ya da bir yüktür; hem de taşınmaz bir yük... Yük olması da, tersinden baktığımızda, yine de kaçınılmaz olduğunu gösteriyor. Çünkü en azından vicdanî düzeyde de olsa onu yük olarak hissederken, ondan vazgeçilemiyordur.

Şuraya gelmek istiyorum: Bu topraklarda yaşayan millet, tarihte şu an dünya coğrafyasında herhangi belirli bir mekânı işgal eden, kolay bir millet değildir. Türk milletidir bu millet. Afrika'da yaşayan bir kabile gibi, modern dönemde millet haline gelmiş bir millet gibi, Asya'daki herhangi bir millet gibi olmayıp, tarih yapan bir millet olduğundan dolayı, Türkler üzerine konuşurken, Türklerin tarihini dikkate alarak konuşmalıyız. Tarih yapmamış, felsefileşememiş, medenileşememiş bir millet değildir Türk milleti. Kültür, medeniyet, devlet. Bunlar hep birbirinden ayrı kavramlardır. Toplumun bir kültürü olabilir ama her kültür medenîleşemez.

Her kültür, bir medeniyet haline gelemez. Her kültür devletleşemez, mahallî kalabilir. Her devletleşen kültür, medeniyet haline gelemez. Bir devlet olur ama herhangi bir devlet olur. Medenîleşmek, aynı zamanda bir misyon sahibi olmakla alâkalıdır.

Bir devlet nasıl misyon sahibi olur?

Misyon sahibi olmak, neyi nasıl ve niçin yaptığını bilmektir. Türk milleti aynı zamanda bir misyon sahibidir. Türk milleti, devletleşen, medenîleşen ve felsefîleşen bir kültüre sahiptir. Böyle olan millet ve devletler, bir elin parmaklarını geçmez. O yüzden, üzerinde konuştuğumuz nesneyi çok iyi analiz etmemiz gerekir. Herhangi bir nesne üzerinde konuşmuyoruz. Yani bir ağaç ama herhangi bir ağaç değil, son derece önemli bir ağaç. Bu şekilde düşünebiliriz. Bunu konumuza uyarlayarak söyleyelim: Türk milleti, Türk tarihi içinde kalınarak anlamlandırılamaz. Bir Pigme kabilesini, içinde kalarak anlamlandırmak mümkündür. Sonuç olarak, o, sadece o toprağı işgal eden, o toprakla kurduğu ilişkiyle yetinen, o toprakla kurduğu ilişki sonucunda elde ettiği dünya görüşünü bir misyon haline getirip dışarıya aktarmayı önemsemeyen bir kabiledir. Ama Türkler, misyon sahibi olan, sahip oldukları değerleri dünyaya aktarmaya çalışan, nizam-ı âlem dediğimiz, dünyayı yönetmeye talip olan bir millet olduklarından, Türk tarihini, Türk tarihi içinde kalarak anlamlandıramayız. Onun için, Türk tarihinin dışına çıkıp, Türklerin muhatap olduğu ya da Türkler'le muhatap olan kültürleri, milletleri, medeniyetleri dikkate almamız gerekir.

O zaman Türklerin tarihteki bu misyonu nedir sorusunu soralım...

Bir şeye talip olan kişi, eğer o şeye başkası da taipse o kişiyle çatışma içine girer. 1600'lerde Çin ile Fransa'nın çatışmasına hiç gerek yok. Çünkü Çin'in dünyaya ilişkin bir talebi de yok, dünyaya yönelik bir misyonu da. Başka bir tabirle, hakikati temsil ettiğini ve bu hakikati insanlara aktarmak istediğini söyleyen bir iddiası yok. Ama Türklerin, Almanların, belirli bir oranda Arapların, daha sonra Rusların belirli bir hakikati temsil etme iddiasına sahip olduklarını görüyoruz. Bu tür milletler, sahip oldukları hakikati insanların hizmetine sunmak ister. Buna isterseniz hakikati insanlara tebliğ etmek diyelim, isterseniz aktarmak. O açıdan, Türkler tarihte hakikati temsil ettiğine inanan ve bu hakikati dünyaya aktarmayı düşünen bir millet... Böyle bir millet, ister istemez, başka hakikatleri temsil eden milletlerle çatışma içine girecektir. Tarihe baktığımızda bu, son derecede ortada olan bir durumdur. Bugün bulunduğumuz hali anlayabilmek için, bizim hakikatimizle çatışmaya giren ve kendi hakikatlerini dünyaya yaymaya çalışan milletleri dikkate almak zorundayız. Yani 1672'de Alman düşünürü Leibniz'in Türkleri tarihten tasfiye etme projesini başka nasıl anlamlandırabiliriz! Niçin Leibniz, Pigme kabilesinin tarihten tasfiyesi diye bir proje geliştirmiyor da, Türkleri tarihten tasfiye etmekten bahsediyor. Bu tamamen, Leibniz'in mensup olduğu medeniyetin hakikatinin, Türkün temsil ettiği hakikatle çatışmasından başka bir şey değildir. O açıdan, Türklerin bugün içinde bulunduğu durumun, büyük oranda Avrupa'nın, yani **'karşı-hakikat'**in, bizim hakkımızda öngördüğü projelerle son derece yakından alâkası vardır.

Sizin ifadenizle karşı-hakikatin bizimle ilgili ne gibi projeleri var?

Şunu demek istiyorum: Biz bu hale sadece gelmedik, aynı zamanda getirildik. Türkler kendi içlerinde bir çürüme olduğundan dolayı bu duruma düşmüş değil, bir çatışma sonucunda bu duruma düşmüşlerdir. Çünkü bazen medeniyetler, dışardan bir saldırı gelmeden ya da o saldırı sonucunda yıkılmaya, önceden hazır hale gelebilirler. Aile, iktisat ve devlet kurumları yahut ahlâkî, mânevî hayat itibariyle, yani iç kurumları itibariyle çürürler. Artık o sistem, topluluğu taşıyamaz hale gelir. Ya kendiliğinden dağılır ya da dışardan gelen bir güç, o sistemi çökertir. Ama Türk devleti ya da Türk medeniyeti, kendi iç dinamikleri itibariyle çürüdüğünden, gerilediğinden, onları kaybettiğinden, sistem o yapıyı taşımadığından dolayı çökmedi.

Bunu en güzel, şu vecizeyle izah edebiliriz: ***"Osmanlı-Türk medeniyeti, yıkılmış değil durdurulmuş bir medeniyettir".*** Buradaki durdurulmak, biraz önce söylediğimiz cümleleri özetleyen bir durumdur. Yoksa herhangi bir organımızda bir problem olduğundan dolayı değil.

Ne oldu? Bize kamyon çarptı. Böyle demekle, çarpan kamyonu hafifsemiyoruz tabii. O ayrı bir tartışma konusu... Kaldı ki oralarda olanı da yine Türk tarihini anlamadan anlamlandıramayız. Başka bir ifadeyle, Avrupa'da, özellikle Batı Avrupa'da olup bitenleri anlayabilmek için yine Türk tarihini bilmek zorundayız. Orada olup bitenler, bize karşı olup

bitenlerdir. Pigme kabilesine karşı, Bantu kabilesine karşı değil. Orada gelişen bilim, sanat, sanayi ya da siyasî organizasyonlar, hep karşıdakini yenmeye yönelik, karşısındakini tasfiyeye yönelik olarak geliştirilmiş çabalardır.

Şunu söylemek, asla abartmak değildir: Tarihi anlamak için Türk tarihini anlamak gerektir. Bizim burada kastettiğimiz Türk tarihi, Yemen'deki Türkmen Devleti'nin tarihi anlamına gelmiyor. Yemen'deki Türkmen Devleti'nin tarihi, genel Türk tarihinin bir parçası olabilir; ancak ben burada, olanları idrak için, özellikle Oğuz boyundan, Selçuklu, Osmanlı çizgisini son derece iyi ve derin bir şekilde anlamayı kastediyorum. Tekrar Türk ya da Osmanlı tarihine karşı menfi yaklaşanlara dönersek... Övgü düzenleri bir kenara bırakabiliriz. Çünkü onlar ciddiye alınacak işler yapmıyorlar.

Övgülerin psikolojik bir yararı olmuyor mu?

Olmuyor. Öte yandan, tarihi överek, onu kutsal bir kuyu haline getirerek tapılacak bir unsur haline sokanlar, zararsız varlıklar olarak düşünülebilirler. Çünkü onlara bir şekilde tarihi anlatmak için elimizde bir kanal var. Tarihe menfi yaklaşanların psikolojilerini anlamak daha önemli. Kanımca onları ikiye ayırmak gerekir. Birincisi, tarihle yüzleşmekten, kendisine ağır geldiğinden tarihi yük olarak görmekten dolayı tarihe menfi bakanlar. Bunlarla oturup konuşulabilir. Sonuç olarak bunlar, Türk olmayı bir yük olarak gören insanlardır. Çünkü Türk olmanın, Selçuklu-Osmanlı tarihini sırtlamanın, ona sahip çıkmanın bir bedeli var. Belli bir misyonu sahipleneceksiniz; hem de bu, geleceğe ilişkin bir misyon olacak. Bunun için de, geçmişteki misyonunuzu anlamaya çalışmak zorunda kalacaksınız.

Buna en güzel örnek, Kemal Tahir olabilir. Bu ülkede, kendi tarihiyle muhatap olan hiçbir insan, bu ülkeye ihanet edememiştir; onu ister yük olarak görsün, ister görmesin. Çünkü Türk tarihiyle muhatap olduğunuzda, bir misyonla muhatap oluyorsunuz. Bu açıdan ben, mecazî anlamda ***'Türkler seçilmiş bir millettir'*** tabirini kullanıyorum. Buradaki kastım, hiçbir zaman ırkî, kana dayalı ya da ilâhî bir seçilmişlik anlamında değildir. Tarihteki yapıp etmelerin, misyonun ve o misyona bağlı olarak yapıp etmelerin ortaya çıkarttığı bir seçilmişlikten bahsediyorum. Bu durumu şartlar oluşturmuştur. Yani Süleymaniye bu topraklarda olduğundan, Kurtuluş Savaşı bu topraklarda yapıldığından dolayı kazanılmış bir seçilmişlik bu. Tevarüs edilmemiş bir asalet yani... Bu açıdan, Türk kelimesine ilişkin birkaç şey söylemek gerekiyor.

Türkler hiçbir zaman ırk ve kan birliğini önemsemiş bir millet değildir; bu halen de böyledir. Cumhuriyet'i kuranlar da bunu son derece iyi tespit etmişlerdir. Kan ve ırk birliğine dayanan bir Türk tasavvuru yoktur modern Cumhuriyet döneminde. Bir töre birliği, siyasal ilkelere mensubiyetin oluşturduğu bir birlik söz konusudur. Zaten Türk kelimesinde, anlam olarak **"törelilik"** de vardır. Onun için, töreye uymayan Türklere biz Kazak diyoruz. Bu açıdan tarihe baktığımızda, Türk törelerine, siyasî merkezin ortaya koyduğu ilkelere uymayan Türkler, kan akrabası olmasına rağmen, özellikle Yavuz döneminde gördüğümüz gibi İran'a

itilmiş olabilirler. Ama Kürt etnik grupları, sırf Türk devletinin siyasî ideallerine bağlı olduklarından Türk devletinin sınırları içine alınmışlardır. Yine Bosnalılar, Türk siyasal birliğine, Türk töresine mensubiyetlerini canlı ve sürekli tuttukları müddetçe, Türk olarak kalmışlardır. Ama ırken Türk olup da, Türk devletinin töresine, siyasî birliğine mensubiyeti olmayanlar ise çizgilerini koruyamamışlardır.

Ziya Gökalp, ki hep ırkçılığın ideologu olarak bilinir, tam tersine, ***"Irkçılık bir mikroptur."*** der ve şunu ekler: ***"Bizim birliğimiz kan birliği değil, can birliğidir".*** Muazzam bir özettir bu aslında. Hem Selçukluları, hem Osmanlıları, bu çizgideki Türk tarihini özetleyen bir örnek...

Ziya Gökalp 'can birliği' derken neyi kastediyor? "Gelin canlar bir olalım"ı mı?

Can birliği, bir misyon birliğine, bir yoldaşlığa dayanır. Dolayısıyla o yoldaşlıkta, o yolun ilkelerine, yolda bulunmanın şartlarına, o ideallere, o ülkülere mensup olan, ait olduğunu ortaya koyan herkes, etnik mensubiyeti ne olursa olsun, Türk olmuştur. O açıdan, Türk, bir ırkın değil bir milletin, bir mensubiyetin adıdır diyebiliriz. Türk tarihini yük olarak görenlerin, aslında ters taraftan müspet bir durumda olduğunu söyleyebiliriz de.

Bir de, Türk tarihine menfi anlamda yaklaşanlar, tamamen tırnak içine alanlar, onu bir yük olarak değil, tamamen bir yokluk olarak düşünenler var. Artık bunlara Türk diyemeyiz. Bunların eğitimlerine baktığınız zaman, Türk değerleriyle eğitim yapan bir eğitim sisteminin içerisinden geçmediklerini görürüz. Bunlar, azınlık okullarından, yabancı okulların eğitim sisteminden, değer dünyasından geçmiş kişiler...

Bugün için Türk olmak bir bedel ister. Tabii ki tanımladığımız anlamıyla. Başka bir tanım daha verebiliriz bu konuda: ***'Osmanlı ordusu'*** Avrupa'da ilerlediğinde ***'Eyvah, Türkler geliyor!'*** diye bağırıyor ya Avrupalı. Ve hâlâ böyle bir deyişleri var. ***'Eyvah, Türkler geliyor!'*** cümlesindeki 'Türklerden Avrupalı ne anlıyorsa bizim anladığımız Türk de o... Töre birliği, bir misyonu olan, adalet tesisine çalışan insanlar. Biz hep öyle görüldük. Ve bugün bizim modern Türk kaynaklarında göz ardı edilen ama Machiavelli, Locke, Berkeley, Descartes gibi o dönemdeki Avrupalı düşünürlerin üzerinde durdukları, Türk tarihini analiz ederken söyledikleri cümleleri şöyle dikkatlice yokladığımızda, bizi ***'adaletin mümessili, mutlak hayrı gerçekleştiren, mutlak iyiliği temsil eden'*** şeklinde değerlendirdiklerini görürüz. Locke, Türk Devleti'ni ***Absolute Truth***'u temsil eden bir devlet olarak görür. O dönemde Avrupa'daki düşünürler, kendi klasik mensubiyetlerini sorgulayan insanlardı. Meselâ Hıristiyanlığı sorguluyorlardı; tektanrıcılığa inananlar oluşmaya başlamıştı.

Avrupalı'nın Türkler hakkındaki bu yaklaşımını, demin konuştuğumuz bağlamda dürüst olmakla mı açıklayacağız yoksa bu tür tespitleri daha farklı mı değerlendirmek gerekir?

Kendi klasik paradigmalarını sorguladıkları için, bu paradigmanın karşısındaki en önemli karşıt değer olarak Osmanlı'yı gördüklerinden, Osmanlı'daki tüm olumlu sıfatları, kendilerinin geleceğine projeksiyon yapmak için toplumlarının önüne koyuyorlardı. Buna en güzel örnek, Fransız büyükelçisi Busbecq'in, İstanbul'daki ziyaretlerinden sonra Fransız Kraliyet Meclisi'nde yaptığı konuşmadır. Bir soru sorar: ***"Türklerin iş yapmada dikkat ettiği hususlar nelerdir?"*** Bunu tek bir kelimeyle özetler: ***"Ehliyet".*** Sonra da açıklar: ***"Türkler, ailesi, ırkî mensubiyeti ne olursa olsun, kişinin yaptığı işe, o işe ilişkin bilgi birikimine bakarlar. Dolayısıyla bir köylünün sadrazam olması mümkündür; belli bir eğitimden geçtikten sonra tabii. Ama biz Fransızlar, falanca, filânca ailenin çocuğu ise bir kişiye iş veriyoruz; ehliyetine bakmıyoruz".***

Aslında Osmanlı'dan bahsederken söyledikleri bu sözler, Fransızların olmak istedikleri, geleceğe ilişkin düşündükleri projenin örnekleridir. Başka bir yerde de şunu söylüyor: ***"Türkler kaderci değildir. Yapılabilmesi mümkün olan her şeyi yaparlar ve Allah'ın yardımını o şekilde talep ederler".*** Bu tamamen Eş'arî Kesb Nazariyesi'nin Osmanlı toplum yapısına uygulanmasından başka bir şey değildir. Çünkü Kesb Nazariyesi'nde esas olan, insan ile Tanrı'nın iradesinin sentezidir. Yani bir işi mümkün kılan küllî irade ile cüz'î iradenin sentezidir. ***"O açıdan, bir Osmanlı ferdi, o iş için kendisine ait bilgi birikimine dayanarak yapıp etmeleri tamamladıktan, cehdini gösterdikten sonra işi Allah'a havale eder. Biz ise baştan bırakıyoruz."*** diyor.

Bu tür örnekleri çoğaltmamız mümkün. Fakat buna gerek yok. Konumuza dönecek olursak, nasıl ki Türk tarihi, Batı Avrupa tarihi olmadan anlaşılamazsa, Batı Avrupa'daki siyasî, entelektüel, felsefî, bilimsel gelişmeler de Osmanlı-Türk tarihini dikkate almadan anlamlandırılamaz. Avrupa kendi içinde kalarak açıklanamaz. Topu, ateşli silahları dikkate almadan Avrupa'nın sanayi devrimini anlamlandıramayız. Osmanlı ateşli silahlarını anlamlandırmadan, Avrupa'nın geliştirdiği teknolojiyi anlamlandıramayız; çünkü orada bir korku var.

Tam burada çok daha iddialı bir cümle sarf edebiliriz: Modern astronomi, bir tarafıyla, Türklerin kaderini tayin ve tespit için göklerden hareket ederek üretilecek astrolojiye zemin teşkil etmesi için geliştirilmiştir. Avrupa'daki dakik hesaplamaların geliştirilmesi, yeni bir matematiğin ve buna dayalı yeni bir astronominin üretilmesi, Türklerin geleceğini tayin için yapılan çalışmalarla son derece yakından alâkalıdır; dediğim gibi, bir tarafıyla tabii.

Şimdi siz astronominin, Türklerin geleceğini tayin etmek için geliştirildiğini mi iddia ediyorsunuz?

Evet, dediğim gibi, bir tarafıyla. Descartes'in kuyruklu yıldızlar hakkında söyledikleri, Kepler'in astronomisi, astrolojik çalışmaları, Newton'un ve o dönemdeki diğer birçok bilim

adamının yaptığı çalışmalar, Türklerin kaderiyle alâkalı yapılan çalışmalardır. Kuyruklu yıldızlara ilişkin Kepler'in yaptığı astrolojik yorumlar, tamamen Türk tarihinin geleceğini ilgilendiren yorumlardır. Bunları dikkate almadan, Türklerin o dönemdeki durumunu hesaba katmadan, bu çalışmaları anlamlandırmak son derece zordur. Aynı şey, bugün için de geçerlidir. Türkiye'deki insanların, bırakınız yapıp etmelerini, psikolojilerini bile, Amerika'nın dünyadaki tasallutunu dikkate almadan anlamlandıramayız, değil mi? Psikolojiler geliştiriyoruz, tepkilerde bulunuyoruz, fikirler ileri sürüyoruz... Tüm bunlar dünyadaki konjonktürel durumla son derece ilgili değil mi? O gün için de bu böyle.

Tekrar toparlarsak, Türk tarihini tırnak içine alanları Türk olarak görmüyoruz.

Peki ne diyeceğiz onlara?

'Gâvur' diyebiliriz. Bugün Batılılar bizim için **'az gelişmiş, üçüncü dünya ülkesi'** gibi kavramlar kullanmıyor mu? Üstelik Batılıların bu tasnifi iktisadî bir tasniftir. Londra-Washington hattının dünya görüşünün temelindeki kavram, pragma olduğu için, tasniflerini iktisadî olarak yapıyorlar. Biz de varlığa, dinî bir değer çerçevesinden baktığımızdan, tasnifimizi dinî olarak yapıyoruz. Onun için **'gâvur'** demişiz onlara. Onların **'az gelişmiş'** demeleriyle bizim **'gâvur'** dememiz arasında bu bakımdan bir fark yok. Gâvur aynı zamanda **'zalim'** demektir. Yani her şeyi yerinden eden, nizâm-ı âlemi bozan... Türkler ise nizam-ı âlem için vardır. O açıdan, Türk olmayan, gâvurdur. Etnik olarak Türk olabilir, bu çok önemli değil; önemli olan mensubiyeti...

Belki de durdurulmuş bir medeniyetin çocukları olduğumuz için, durdurulmadan önceki güzelliklerimizden habersiziz. Bu güzelliklerin bizim tarihimizdeki kırılma noktalarında neler var?

Aslında bu soruya bir nebze yanıt verdik. Osmanlı medeniyeti, esasta müstakil bir medeniyet değildir. Osmanlı'ya ilişkin adlandırmalarda dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, Osmanlı'nın, İslâm medeniyetinin tabii bir devamı olduğudur. Çünkü bağımsız bir medeniyet olmak farklı bir durumdur. Bir medeniyetin metafizik tanımını şu şekilde yapabiliriz: İlk ilke (Tanrı), evren, insan ve bunların ilişkileri hakkında sorulan sorulara verilen yanıtların cisimleşmiş hali... Medeniyetin metafizik tanımı budur. Bir medeniyeti diğer bir medeniyetten ayırabilmek için, varlığını sorgulamamız gereken en önemli ilke, o medeniyetin teolojik ilkesidir. Yani Tanrı'nın tanımı nedir? Yunan medeniyetinin teolojik ilk ilke tanımı ile İslâm medeniyetinin, İbranî medeniyetinin ya da Çin medeniyetinin tanımı aynı değildir.

Sonra evren tasavvuruna bakmamız gerekir. Çin'in kozmolojik tasavvuruyla bizim kozmolojik tasavvurumuz aynı değildir Andırışmalar, benzeşmeler olabilir; o ayrı bir konu. Çünkü sonuç olarak hepimiz insan türüyüz. Üçüncüsü, insan tasavvuru... İslâm medeniyetinin insan tasavvuru ile Yunan'ın, Yunan'ınki ile Çinli'ninki aynı değildir. Ve bu üç tasavvur

arasındaki ilişkiler de bir ve aynı değildir. Cami ile kilisenin, Budist tapınağı ile sinagogun arasındaki fark, insan ile Tanrı arasındaki ilişkiler hakkında sorulan sorulara verilen yanıtların farklılığından ortaya çıkar. Sonuç olarak her insanın, kendi teolojik ilkesiyle bir bağlantısı vardır. Bu bağlantı da bir şekilde cisimleşir. Günde beş vakit namaz kılmak, benim Tanrı'yla olan ilişkime verdiğim yanıttır. Bir tarzdır bu. Bu farklıysa medeniyetlerimiz de farklı demektir. Dolayısıyla, bir medeniyeti öteki medeniyetten ayıran asgari üç kriter, bunlardır.

Bu açıdan Osmanlı'ya baktığımızda, Osmanlı medeniyeti, ne yeni bir teolojik ilke, ne yeni bir kozmolojik ilke, ne de yeni bir insan tasavvuru ortaya koyar. Tersine, mensup olduğu İslâm medeniyetinin devamıdır, fakat önemli bir devamıdır. Bir Malezya gibi, Afrika'daki bir devletçik gibi değildir. Ana damarlardan birisidir. Başka bir deyişle Osmanlı ev sahibidir. Eve gelen bir misafir değildir. İslâm medeniyetini bir büyük şehir olarak düşünürsek, gecekonduda oturan bir kişi değil, şehrin merkezidir Osmanlı. Ayrıntılarda son derece önemli katkıları var: mimarisinde, biliminde, sanatında, siyasetinde, askerliğinde... Ama metafizik olarak İslâm medeniyetinin çok önemli bir devamıdır Osmanlı medeniyeti.

Öyleyse Osmanlı medeniyeti deyimini nasıl değerlendirmek gerekiyor?

Osmanlı medeniyetiyle ilgili sorularımızı aslında, İslâm medeniyetiyle ilgili sorularımız haline getirmemiz gerekiyor. Yani Osmanlı matematiği tabiri, bu açıdan yanlış bir tabirdir. Osmanlı tıbbı, bu açıdan yanlış bir tabirdir. Sadece kronolojik olarak söylüyorsak eğer, doğru; bir sorun yok. Ama bilimin mantığı, dayandığı zihniyet, paradigmatik yönelimleri, ilkeleri itibariyle bu, yanlış bir tabirdir. Çünkü bu, insanları yanlış sonuçlara getirebilir. Buna en güzel örnek şu sorudur: Niçin Osmanlı'lar bir İbn Sinâ yetiştirmedi?

Aslında bu soru, zihin bölünmesini kabul etmiş bir sorudur: Bir İslâm medeniyeti var, bir de Osmanlı medeniyeti. Osmanlı niçin İbn Sinâ yetiştirsin ki! Osmanlı, İslâm medeniyetinin tabii bir devamı olduğundan, İbn Sina yetiştirmesine gerek yok. Çünkü İbn Sina zaten onun... Bazen sorduğumuz sorular, farkında olmadan, önceden belirlenmiş zihnî tavırları içeriyor. O açıdan Osmanlı matematiğinde, sadece Osmanlı döneminde yazılmış matematik kitaplarını dikkate aldık mı, hayal kırıklığına uğrarız. Ama Osmanlı matematiği dediğimizde, tüm klasik İslâm medeniyetinin matematik birikimini dikkate aldığımızda, Osmanlı matematiği ortaya çıkmış olur. O yüzden, Osmanlı'ya ilişkin sorulacak sorulara verilecek yanıtlar, şu ilke dikkate alınarak ancak anlamlı olabilir: Osmanlı, İslâm medeniyetinin bir devamıdır.

Diğer bir nokta, Osmanlı'nın ortaya çıktığı coğrafya son derece önemli bir coğrafyadır. Büyük Selçuklu gibi Osmanlı coğrafyası da klasik İslâm coğrafyası üzerinde şekillenen bir devlet değildir. Nitekim Moğol seçkin hanedanının yanında her ne kadar Türkler varsa da, sonuç olarak onlar da putperesttiler. Putperest bir siyasî hâkimiyet olarak Moğollar, İslâm dünyasına giriyor. Ama Moğolların hâkim olduğu İslâm dünyasında, bilim üretimi canlılığını koruyor. Niye? Çünkü Moğollar zaten birikimi ve üretimi mevcut olan bir toplumu

yönetmeye geliyorlar. Fakat Anadolu Selçukluları ile Osmanlılar, İslâm medeniyeti açısından sıfır olan, daha önce İslâm'la tanışmamış bir toprak parçasında şekilleniyorlar. Bu çok dikkatten kaçan bir noktadır. Niçin? Çünkü önce oranın toplumunu, toprağını, halkını İslâm'laştırmak, müesseselerini kurmak gerekiyor. Kısaca yurtlaştırmak gerekiyor. Daha önce söylediğimiz o beşerî ve insanî, medenî zemini inşa ettikten sonra, ancak bir şey yapmak imkânı bulabiliyor. Yani Osmanlı, İslâm açısından sıfır olan topraklarda ortaya çıkan bir yapı olarak, bunun hem menfi hem müspet taraflarını omuzluyor.

O halde Osmanlı'nın İslâm medeniyetine yaptığı katkılar nelerdir?

Bir kişi ya da bir medeniyet, kendi sistematiğini kurduktan sonra, zamanla o sistematiğin içerisinde iş görmeye başlar. Sistematiği dönüştürmek, geliştirmek kolay değildir. Buna paradigma içi yaşam diyoruz; çerçeve içerisinde yaşam. İnsan olarak buna gömülüyüzdür; bu tabii bir şey. Tüm medeniyetler böyledir. Türkler kelimesini kullanmaktan şu anda kaçınıyorum. Çünkü Türklerin klasik İslâm paradigması içerisine dahil olması, çok erken dönemlerde başlıyor ama o zaman yekpare bir Türklük yok. Yani Karahanlılar, Tolunoğulları, Akşitler, Gazneliler, Bağdat'a gelen ilk Türkler, filân. Bunlarla bizim fazla bir alâkamız yok. Oğuz çizgisi, Büyük Selçuklu, Anadolu ve Osmanlı çizgisi, İslâm medeniyetinin paradigmasına sonradan katılmış bir güçtür. Oğuzların katıldığı İslâm medeniyeti, yaklaşık 400 yaşında bir medeniyettir o zaman. O yüzden Oğuzlar, hem bir yenilik getirmiştir, hem de mevcut kadim ve yerleşmiş paradigmanın kalıplarını kolaylıkla alamadığı için, farklı bir tarz ve tavır belirleyebilmiştir.

Mevcut paradigma içinde yenilik yapmak, o paradigmayı dönüştürmek zor bir olaydır. Bu bilimde de böyledir. Bunun en güzel örneği Einstein'dir. Heisenberg: ***"Einstein'in en önemli avantajı zamanının fiziğini ve matematiğini çok iyi bilmemesidir"*** der. Çünkü mevcut kalıpları çok iyi bilen ve kanıksayan biri, o kalıpları dönüştürmekte zorlanır. Ancak şunu yapabilir: O kalıpları çok iyi tasnif ve terkip edebilir. İbn Sina böyledir. Bir düşünür, filozof, bir bilim adamı ve bir tabip olarak İbn Sina'nın yaptığı en güzel şey, kendine kadar gelmiş mevcut birikimi çok iyi tasnif ve terkip etmiş olmasıdır. Ama o birikimi çok radikal dönüşüme uğratamamıştır. Uğratamaz da...

Büyük oranda okuma-yazma dahi bilmeyen Oğuz boylarının İslâm medeniyetine dahil olması, İslâm medeniyetine yeni vecheler katmıştır. Buna çok dikkat etmek gerekiyor. Bir bütün olarak İslâm medeniyeti düşünüldüğünde, belki gözden kaçan bir şey bu. Getirdikleri birinci yenilik, operatif-kalkülatif akıldır... Çünkü Türkler, Helenistik yani Akdeniz havzasının Mısır, Mezopotamya ve Yunan mirasından müteşekkil, Bağdat'ta sentezlenen, yeni unsurlarla zenginleştirilen paradigmanın eğitimini görmüş insanlar değildirler. Dertli değildirler o sorunlarla; kafaları o sorunlarla mukayyet değildir. Bu hem dezavantajdır, hem avantaj. Dezavantajlığı tasvir etmek için şu söylenebilir: Selçukluların, medreseleri kurması sadece Şiîlerle savaşmak için değildi. Selçukluların medreseleri kurmasının başka bir anlamı daha var: Okuma-yazma bilmeyen Türk gruplarını eğitmek; mensup oldukları yeni

medeniyetin bilgisini aktarmak. Medreseler bizim medenîleşmemizi sağlayan en önemli kurumlardır.

***Demek ki medreseler bunun için de kapatıldı?**

Yani?

Medenîliğimizi elimizden almak için.

O ayrı bir konu. Ama hukuk bilincini, varlık bilincini, soru sorma bilincini, hatta bir millet olma bilincini kazanmamızı sağlayan en önemli kurumlar, medreselerdir. Oğuz-Türkmen çizgisinin operatif-kalkülatif bir kafa yapısı vardır. Bunu her açıdan görebiliriz. Oğuz Türklerinin yaptığı matematiğe bakın; operatif-kalkülatif bir matematiktir. Son derece olumlu sonuçları olmuştur bunun. Nedir bu? Ontik içerikli Phytagorasçı-Hermetik matematikten İslâm matematiğini temizlemeye çalışan bu çizgi olmuştur. Bunu astronomide de görebiliriz. Operatiflik, kalkülatifliği de getiriyor. Hesaba dayalı bir kafamız var bizim. **'Hesab'**ı, aklın bir düşünme tarzı olarak alıyorum. Yoksa matematiksel sembollerle işlem yapmak değil. İşlevsel bir akıl var bizde. Geldiğimiz yerdeki mevcut birikimi de alıyoruz. Ama bizim getirdiğimiz çok yeni şeyler var.

Selçuklu ve Oğuz aklının, operatiflik ve kalkülatifliğin yanı sıra, İslâm medeniyetine getirdiği en önemli kavramlardan birisi de düzenlilik ile sürekliliktir. Sürekliliği ele alalım: taş mimarî. Mimariye bile yansıyan bir anlayış bu. Oğuz Türklerinin, kalıcı işleri, uzun ömürlü işleri önemseyen bir kafa yapıları var. **'Devlet-i ebed-müddet'** tabirini bizim türetmemiz, hiç yok olmayacakmış gibi iş yapmamızın, hadis-i şerifteki **"Yarın ölecekmiş gibi hazır olmak, hiç ölmeyecekmiş gibi çalışmak."** ilkesiyle çok yakından alâkası vardır. Bu dengeyi en iyi koruyan bir üslubumuz var. Devlet teşkilâtından tutunuz, mimarî yapılara kadar...

Dikkat edelim, en büyük mimarî eserler, taş mimarînin kullanıldığı eserlerdir. Peki, bunlar kimin eserleri? Selçuklu ve Osmanlı eserleri... Daha doğrusu, illâ Selçuklu ve Osmanlı olması gerekmiyor. Bir şekilde Orta Asya aklıyla ilişki kuran her yerde bu görülebilir. Meselâ Memlûk eserleri... Kahire'ye gittiğinizde göreceğiniz, Kahire'yi Kahire yapan eserler, Kıpçak ve Çerkez çizgisindeki taş mimari eserleridir. Bu bir tesadüf değil, bir tarz, bir tavırdır.

Bu söyledikleriniz süreklilikle ilgili. Bir de düzenlilikten söz etmiştiniz.

Oraya da geleceğim. Eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması, bilginin nesiller arası aktarıma sokulması, bilginin sürekliliğinin sağlanması… Bunlar da yine süreklilik kavramıyla son derece alâkalı. O açıdan, çok sistematik, formel eğitim geleneğinin Büyük Selçuklularla başlaması da bir tesadüf değildir. Yani olup bitenlerin hep bir mantığı var. Düzenliliğe gelince, Selçuklular, Oğuzlar, dağınıklıktan kaçan, fitneye neden olacak, birliği bozacak

tartışmalardan, çatışmalardan kaçan bir zihniyete sahiptir. O açıdan İslâm medeniyetinde ideolojik ve dini düzenlemelerin yapıldığı dönem bu dönemdir. Meselâ, itikadî konularda, **'Kaç halife var, imanın şartları kaç, İslâm'ın şartları kaç?'** gibi formülasyonlar, büyük oranda Selçuklular döneminde vuku bulmuştur. İslâm dünyasında daha önce dinî-itikadî çatışmalara neden olan unsurlar azaltılmıştır.

Bunlar kuvve halinde, ilkeler halinde yoktu demiyorum. Bunları formülasyona dönüştürerek, toplumsal yapıya aktaran, eğitime dâhil eden ve buna göre nesiller yetiştiren, nesiller arası bilgi aktarımını sağlayan kafa Selçuklu-Osmanlı, kısaca Oğuz-Türkmen kafasıdır. Çünkü tüm bunlar, devletteki merkez-çevre ilişkisine göre düşünülmüştür. Yine, meselâ ortak dil üretimi... Tüm bilginin ortak bir dil içerisinde ifade edilmesi, Selçuklular döneminde vuku bulmuştur. Yani Gazalî'nin Selçuklu döneminde ortaya çıkması da bir tesadüf değildir. Zaten o da aynı işi kendine düşen alanda yapıyor.

Neydi Gazalî'ye düşen iş?

Yunan-Helenistik mirası ile İslâm dünya görüşünün mukayesesini yapmak. Mantık açısından da Gazalî'nin yaptığı budur. Gazalî bu açıdan bir Selçuklu-Türk düşünürü olarak, Selçuklu devletinin siyasetine hizmet eden bir düşünür olarak karşımıza çıkıyor. Osmanlı'nın Gazalî'yi son derece önemsemesi de bununla alâkalıdır. Tesadüf olmadığı gibi, sadece dinî gerekçelerle de alâkalı değildir. Bu konuyu değerlendirirken, ideolojik, siyasî bir sürü diğer noktaların dikkate alınması gerekiyor. Kurulan devlette, ortaya konulan askerî, eğitim ve hukuk sistemlerinde görmek mümkün. O açıdan, İslâm medeniyetine Oğuz katkısı, daha önceki İslâm medeniyeti birikimi içinde kalarak anlamlandırılamaz.

Elbette İslâm medeniyetine katılan Oğuzlar, bu medeniyetin birikimini tevarüs ediyorlar, oraya dâhil oluyorlar. Ama kendileri de bir şeyler veriyor. Çok basit bir örnek: Ondalık kesirleri, bunlarda kullanılan notasyon ve sembolleri anlayabilmek için Oğuz-Türkmen aklını iyi anlamak gerekiyor. Bunun yansımalarını, bir sayı tanımındaki ortaya çıkan yeni gelişmeleri anlayabilmek için bile, yine bu damarı, Türkistan damarını iyi anlamak gerekiyor.

Bunu birçok noktaya yayabiliriz: Tasavvufta tarikatların ortaya çıkması ve tarikatlaşma sistemi yine Oğuz aklıyla son derece alâkalı. İrfanî, beyanî ya da burhanî, hemen hemen her türlü entelektüel faaliyetin belirli bir ortak dile dönüştürülmesi, bir düzene kavuşturulması, eğitimde devlet kontrolünün gündeme gelmesi, merkez-çevre ilişkilerinde düzenleme yapılması Oğuz-Türkmen aklıyla son derece alâkalıdır. Bunlar üzerinde yeniden durmak gerekiyor diye düşünüyorum.

Tarihi, ileriye taşınan bir değer olarak ele aldığımıza göre, fert ve millet olarak, ileriye yönelik projeksiyonumuz nasıl olabilir?

Geleceğe ilişkin sorularda temenni düzeyinde birçok şey söylenebilir ama gerçekten tahakkuku mümkün olan bir projeksiyonda bulunmak istersek, önce bizim millet olarak ne yapmamız gerektiğine karar vermemiz gerekiyor. Ne yapacağız? Bu soru, bizim başka birkaç soruyu sormamızı gerektiren bir soru. Meselâ **"Biz kimiz?"** sorusu... Bu sorunun yeniden sorulması lâzım. **"Biz kimiz?"** sorusu, **"Biz kimdik?"** sorusuyla iç içe bir soru. Çünkü **'an', 'maziyi'** içeren bir durumdur. **'Gelecek'** de mazinin içinde mevcuttur. Geleceği kurduğumuzu zannederiz ama gelecek kendini kurar zaten. Ve bu anda mevcuttur o. Bu nedenle, gelecek, ontolojik olarak zaten yok. Gelecek, **'olacak olan'** bir şey. **'An'** da **'anlık'** bir şey. Aslında her şey, geçmiş... **'An'**, çok küçük bir nokta. Gelecek ise ***'olacak'*** bir nokta. Bizim sahip olduğumuz, aslında, büyük oranda **'geçmiş'**.

Vücudumuz da böyle değil midir? Vücudumuz da belli bir yüzde oranında yenidir meselâ. Teşbih yapıyoruz tabii. Bir **'ben'**, sırf **'yeni olma'** iddiasıyla ortaya çıkarsa **'benliğini'** kaybeder. Şuur, maziyle kaim olan bir şeydir. O nedenle, esas olan geçmiştir. Aslında müstakbel, geçmişe yapılan koşudan hareketle ortaya çıkacak bir durumdur. Yani ***"Biz kimiz?"*** sorusu, ***"Biz kimdik?"*** sorusunu yanıtlandırmayı gerektirir. Eğer bu soruya sağlıklı bir yanıt verebilirsek meseleyi halletmek için önemli bir adım atmış oluruz. Ki bu konu, daha önce formülasyonunu yapmaya çalıştığımız şahsiyetle alâkalı bir şeydir. Şahsiyeti olmayan bir kişinin iş yapması, ilkece mümkün değil. Çünkü neyi, nasıl yapacağını bilemez. Şahsiyet, kendini tanımlamak, nerede olduğunu bilmek, niçin yaşadığını bilmek hususunda insana bir misyon yükler.

Şahsiyet tek başına yeterli olmasa gerek. Başka meziyetlerin olması da gerekmez mi?

Doğru, şahsiyet tek başına yeterli değil. Şahsiyetin var ama ehliyetin yok. Ehliyetin olması lâzım. Ehliyeti olmayan insanlar, koyun sürüsü gibidir. Üçüncüsü de mensubiyettir. Bir de mensubiyetiniz olmalı. Türkiye'de yaşayan herkes, bu üç soruya yanıt vermek zorundadır: Şahsiyet, ehliyet ve mensubiyet...

Nietzsche'nin şöyle bir benzetmesi var: ***"İnsanla koyun arasındaki fark şudur: Koyun, otlağa yayılıp otlayan bir varlıktır; orada öylece durur. İnsanı otlağa yayılmaktan alıkoyan şey, tarihtir. Çünkü geleceğe ilişkin kaygı, tarihî mensubiyetle alâkalı bir şeydir".*** Mazisi olmayan, tarihi olmayan bir kişi, sadece otlar, ama sadece otlar. Çünkü o andaki ihtiyacını gidermek durumundadır. Yarın olduğunda, yarın da otlayacaktır.

Ama hiçbir koyun, gelecek için, çimen kesip istif etmez. Bir depo oluşturup, üç ay sonra kar yağacak, dolayısıyla ben çimenimi otumu şimdiden ayarlayayım demez. İstif etmek, geleceğe ilişkin biriktirmek, ancak geçmişi olan, bilinci olan bir varlık için söz konusudur.

İnsanlar bugün otluyor; yayılmışlar, coğrafyada otlamakla meşguller. Günü kurtarıyorlar. Hâlbuki istif etmek durumundayız. Hesap etmek zorundayız. Hesap etmek bizatihi tarihtir zaten. Hesap etmeye başladığınız an, her türlü tarihî durumla ilişkiye giriyorsunuz demektir; girmek zorundasınız. Bugün Türkler, hesap etmekten kaçıyor. Çünkü çoğu hesap etmenin sonucunu çok iyi biliyor; büyük bir yükü var... Hesap etmeye başladığı anda, kendisinin bir Pigme, bir Bantu, bir Kızılderili, bir Aztek, bir Afrika yerlisi olmadığını, kısaca herhangi biri olmadığını fark edecek; bu da onu rahatsız edecek, rahat uyuyamayacak, rahat yiyemeyecek, Çeçenistan'da, Filistin'de, Irak'ta, Bosna'da olanla ilgilenecek; Amerika'daki düzenin değiştirilmesini düşünecek ve bunu sadece temenni olarak istemeyecek, eyleme dökmeye çalışacak; yani başına iş alacak. Anadolu ve Balkanlar'daki bir Türkün bunun bilincine varması demek, işe soyunmakla eşanlamlı aslında. Yola çıkmasıyla eşanlamlı. Rahat edemez, rahat uyuyamaz o insan.

Bugün Türk halkının bilinçaltını şöyle bir sorgulayın, bu yapının bizde olduğunu görürsünüz. Çeçenistan ya da Balkan olayları çıktığında, sanki dünyayı hâlâ biz yönetiyormuşuz gibi yürüyüş yaptık. Azerbaycan'ıyla ilgilendik, Çin'iyle ilgilendik... Dünyanın ötesinde berisinde okul açan başka bir Müslüman millet zor bulursunuz.

"Kudüs-ü şerif" tabirini Türkler koydu. Arafat'la yapılan bir röportajda, Türkiye'deki sadece adı Türk olan bir kanalın spikerine şöyle diyor: ***"Hanımefendi, Kudüs bir Türk ismidir. Türklerin verdiği bir isimdir"***. Bunu anlıyorsa o kişi, Türktür. Turnusol kâğıdı gibi yani, anlamıyorsa Türk değildir. Kudüs'e Kudüs diyen ve bunu resmileştiren Türk kültürüdür. Kudüs isminin bizim tarafımızdan verildiğini bilmek, Kudüs hakkında susmamayı getirir.

Ne Türk'ü İslâm'dan, ne de İslâm'ı Türk'ten ayrı düşünmemek gerekir mi demek istiyorsunuz?

Demek istemiyorum, diyorum! Yalnızca ben böyle düşünüyor değilim. Yahudi asıllı Bernard Lewis'in bir cümlesi var: ***"Tarihte hiçbir millet, Türkler kadar, kendisini İslâm içinde eritmemiştir; Araplar dahil"***. Bakın bizim halk dilimiz de, İslâmî terminolojiye göre düzenlenmiştir. **'Kaza'** deriz, araba kazası... Arap, **'kaza'** demez. Arap, halis Arapça olarak söyler bunu. O açıdan, Türkiye'de yaşayan bir insan, mümin olmayabilir ama Müslüman olmak zorundadır. Mümin olmayabilir çünkü iman, içsel bir şey; Allah ile kendisi arasında bir itikadî sorun. İtikad, akt kelimesinden geliyor ya, Allah'la bir sözleşmedir iman. Orada insan radikal bir özgürlüğe sahiptir.

Size ne kadar baskı yaparlarsa yapsınlar, inanıp inanmamaya siz karar vereceksiniz. Zahiren inanmış görünmeniz hiçbir anlam ifade etmez. Ama Müslüman olmak. Türkiye'de sen buna mahkûmsun! Çünkü biz bu topraklara Müslüman olarak geldik; bu topraklarla o şekilde ilişki kurduk.

Bizim İslâm dışında, bu topraklarla Müslüman olarak kurduğumuz ilişkiler dışında geliştirdiğimiz yerel bir kültür yok. Bir Kazak için, bir Kırgız için, bir Arap için böyle bir kültür var. Ama Anadolu ve Balkanlar'daki Müslümanlar, yani Türkler, buraya Müslüman olarak geldiler. Değer dünyaları, dünya görüşleri İslâm'dı ve bu toprakla o şekilde ilişki kurdular. Onun için, bu toprakla ilişkimizi sürdürecek, Müslümanlık haricinde başka bir kültürümüz yok! Burada bulunmamızın meşruiyetini sağlayacak başka bir kültürümüz yok ki...

Yeri gelmişken, şunu vurgulamak lâzım. Müslümanlık, törensel tarafı olan bir dindir. Hurafe, hakikatin mümaresesinden ortaya çıkar. Her hakikat, kendi hurafesini üretir ve bu hurafeler, o hakikatin korunmasını sağlarlar. Hakikati bir çekirdek olarak düşünürsek, hurafeler bu çekirdeğin pratiğinden ortaya çıkıp, o hakikati hâleleyen, o hakikati saran yapılardır.

Önüne gelenin hurafelere saldırdığı bir dönemde hurafe hakkında söyledikleriniz çok ilginç. Hurafeye alışılagelmişin dışında bir değer yüklüyorsunuz. Bir bilim tarihçisi, bir felsefeci olmanıza karşın, siz hurafe deyince ne anlıyorsunuz?

Şöyle düşünelim: ***Türkiye'de hacca ilişkin hurafeler olmasaydı, insanlar, ömür boyunca, hacca gitmek için para biriktirebilirler miydi?*** Çok radikal bir örnek vermek gerekirse çaput bağlamak, İslâmî bir hakikatin mümaresesinden, pratiğinden ortaya çıkmıştır. Onları kaldırıyorsunuz; peki stadyumlarda, müzik gösterilerinde yapılan modern hurafeler, hangi hakikatin hurafeleri?

Hurafelerin tasfiyesi, aslında o hurafeleri üreten hakikatin de bir süre sonra tasfiyesini getirir. Halk, hakikate belirli bir toplumsallaşma ile, belirli bir hurafeleşme sonucunda katılabilir. Gazalî'nin hakikate katılımıyla benim ya da herhangi bir köylü vatandaşın katılımı aynı olmaz. Başka bir ifadeyle fikir, hissiyata dönüşmezse toplumsallaşamaz. Fikir, fikir olarak kaldığında, hakikat, hakikat olarak kaldığında, yani bir fikir manzumesi olarak kaldığında, kitapta yer alır yalnızca; entelektüel insanın zihninde kalır. Onu hissiyata dönüştürmek, onu pratize etmek, ancak ve ancak ona belirli törensel yapılar kazandırmakla mümkündür.

Hacca gitmek nedir? Belli bir maddî imkânın vardır, gidersin. Ama haccı öyle bir tören haline getirmiş ki Osmanlı!.. Surre alayları vs. o hakikatin etrafında öyle muazzam törenler oluşmuş ki, o hakikati de koruyor. Zemzem suyuna gösterilen hürmeti düşünün! ***"Tüm sular yılda bir hacca gider".*** Böyle bir inanç vardır halk arasında. Kuruyan bir nehir ya da kuruyan bir kuyu gördüğünde, ***"Bunun suyu hacdan dönmemiş, zemzeme katılmış."*** diye ifade ederler. Bu bir hurafedir. Bunun ontik bir karşılığını aramak, abesle iştigaldir. Ama bu, belirli bir hakikate atıfta bulunan bir hurafedir ve son derece de olması gereken bir hurafedir. Çünkü hakikatle insanların ilişki kurmasını kolaylaştırır.

İşte bu yüzden hurafelerimizi korumak zorundayız. Bir hakikatin binlerce hurafesi vardır ve o hakikat o hurafelerle varlığını sürdürür. Temsili değerleri vardır. Ama sorun şudur: Uleması olan bir toplumda hurafeler tehlike arzetmez. Bugün hurafelerin tehlike arzetmesi, ulemamızın olmamasıyla alâkalı bir şeydir. Kıssalar gibi. Doğrusu, hangi kıssa gerçektir ki? Ama her kıssa, bir gerçeğe işaret eder; trafik işaretleri gibi. Trafik işaretleri, hiçbir zaman kendisine işaret etmez; yapılması gerekene işaret eder. Hurafeler de hakikate işaret ederler, kendilerine değil. Düşünün, ölülerine rahmet okumayan, mezarlıklarının önünden geçerken Fatiha okumayan insanlar, okumayı hurafe olarak gördüklerinden dolayı okumazlar. ***"Ölüye okursan ne olacak okumasan ne olacak, nedir ki?"*** derler.

Şunu açıkça söyleyeyim, ölülerine rahmet okumayı terk eden bir toplum, zamanla **'şehit'** kavramını da hurafe olarak görmeye başlar. Öyleyse bırakalım insanlar türbelerini ziyaret etsin.

Bu konuşmayı herhalde ileriye yönelik projeksiyonlarımız neler olabilir sorusunu sormadan bitiremeyeceğiz...

Dilerseniz önce konuyu tamamlayalım. Dediğim gibi, şu an hurafeler bir tehlike arz edebilir. Ama şu an halk dini, üst din haline getirildiği için problemler söz konusu; ulemamız yok çünkü. Ama geçmişte, ulemanın kontrol ettiği bir tedricîlik söz konusuydu. İşte tam da bu yüzden toplumun hurafelerini korumasına yardımcı olmamız lâzım. Tören, evet rahatsız edicidir, vakit alıcıdır ama yaşamayı mümkün kılan ortamı yaratır. Çünkü insan sırf akıl değildir. Sırf akıl soğukluktur, yalnızlığı getirir. O aklın etrafında hâlelenen hissiyat yoksa, toplumsal yapının organikliği kaybolur. Bunu Amerika'da görebilirsiniz. Amerika'da bugün o hissiyat olmadığından, insanî ilişkiler sıfırın altındadır. Hakikaten o insanların birbirine ilgisi, saygısı, o aklî, mekanik ilişkilerin gerektirdiği kadardır. Muhabbet yoktur. Ama bizim toplumumuzda hâlâ var; kırıntıları bile bizi taşıyor.

Bizim halkımız, devletinin durumuyla her zaman ilgilenir. Çünkü o '**Adalet Kulesi**' oradadır... Biliyorsunuz Topkapı'da Adalet Kulesi var. En yüksek kule odur. Bu şu demektir: **"Burada adalet var, talep eden gelsin, alsın. Söke söke alsın".** Onun için bizde halk, her zaman devletin yapıp ettikleriyle ilgilenir. Adil mi davranıyor? Zulmediyor mu? Ve isyanlar da bizde hep tatbik edenlere karşı yapılmıştır. Hiçbir zaman devletin varlığına yönelik olmamıştır.

Şöyle bir şey söylenir: **"Devlet kutsal mı?"** Tabii ki devlet kutsal! Ancak devlet kutsallığını temsil ettiği değerlerden alır. **"Devlet, baba mı?"** Devlet, babadır bizim tarihimizde. Bundan gocunanlar var.

Şöyle bir örnek verelim; Lawrens hatıralarında***: "Kahire'de tren garında birden bire birisi şöyle bağırsa: 'Herkes yatsın!' Tüm Arapların, bir kısmı bakar, bir kısmı da yatar. Bir karışıklık çıkar ortaya. Üç kişi yatmıştır, üç kişi ayaktadır; üç kişi de 'Kim bağırıyor?' diye***

bakar. Niye? Çünkü onların bir kısmının iradesi vardır. Ama Haydarpaşa Tren Garı'nda 'Herkes yatsın!' diye bir ses duyulduğunda istisnasız herkes yatar". Aslında şunu söylemek ister**: "Herkes yatsın!"** dendiğinde, Türkiye'de bunu diyen bir ses ve bu sese güvenen bir millet var. Herkes yattığında, ayakta kalan **'sap'** gibi ayakta kalır ve tokatlanır. Binaenaleyh Lawrens işlerini iyi yürütemiyor Türkiye'de. Çünkü Türkiye'de sistem o kadar dakik işliyor ki, biri **"Yat!"** dediğinde, Lawrens **'sap'** gibi ayakta kalıyor. Ama Arap âleminde, Lawrenslerin işi kolay, çünkü o kargaşa içinde işlerini rahat yürütebilirsin.

Rahatsız olunan nokta budur ve bu noktada ben şöyle bir teşbih yapıyorum: Bin yılda bir kilim örüldü bu topraklarda. Bin yıl... Bu kolay değil ve bunu şimdi ilmik ilmik sökmeye çalışıyorlar. Bazı ilmikleri, matematikte hidden variable dedikleri var ya, gizli değişken; bizde de böyle bazı gizli ilmikler var. O ilmikleri kanaatimce bizim ölülerimiz hâlâ sürdürüyor. Bizim ölülerimiz hâlâ gizli değişkenlerimizdir. Ama görünen değişkenleri, görünen ilmikleri teker teker sökmeye çalışıyorlar. Kilimi söktüğünüzde, ilmikleri olmadan ipler dağılır, artık iş kolaydır, değil mi?

"Ne yapacağız?" sorusuna yanıt almadan bırakmayız...

İlmikleri söktürmemek, sökülenleri yeniden takmak gerekli. Hemen olacak bir şey değil bu... Ve o gizli mânevî mimarlarımıza, mânevî ilmiklerimize sahibiyetimizi, dostluğumuzu artıracak davranışlarımızı geliştirmemiz lâzım. ***"İstanbul'un nüfusu kaç milyon?"*** diye Yahya Kemal'e sorulunca, *"**80 milyon!**"* diyor. ***"Çünkü biz ölülerimizle yaşayan bir milletiz"*** diye ekliyor. Ölülerimiz demek, tarihimiz demek zaten.

"İleriye yönelik projeksiyonumuz nasıl olabilir?" sorunuza karşılık bir tespitle bitirmek istiyorum: İslâm dünyasını, özellikle Türkleri zor günler bekliyor. Toynbee, 1930'lu yıllarda şöyle demişti: ***"Siyasî ve askerî savaşta Batı, İslâm dünyasını yenmiş, ancak kendine özgü ruhunu koparamamıştır. Bu da ideolojik savaşın henüz başlamadığı anlamına gelmektedir".*** Kanımca 11 Eylül 2001 tarihi, Batı dünyasının İslâm dünyasına açtığı ideolojik savaşın başlangıç tarihidir. Artık ideolojik saldırıya muhatabız; ideolojik savaş başlamıştır.

Ne mi yapmalıyız? Üzerimize düşeni. Gerisi, Mevlâm görelim neyler, neylerse güzel eyler!

KAYNAK:

Tarih, Türk Tarihi, Dünya Tarihi ve Biz, Dergâh (Edebiyat - Sanat - Kültür Dergisi), C. XIV, S. 165, s. 12-18. Kasım 2003. https://www.nadirkitap.com/dergah-edebiyat-sanat-kultur-dergisi-sayi-165-ihsan-fazlioglu-tarih-turk-tarihi-dunya-tarihi-ve-biz-ali-aycil-bal-kan-kitap10865983.html

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-XIV: "Mensubiyet, Mesuliyeti Yaratır"[64]

Ülkemizin pek değerli mütefekkirlerini hür kalemiz olan mecmuamızda ağırlamaya ve onların marifetlerine iltifat etmeye devam ediyoruz. Sayın Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu Beyefendi ile halleştik, dertleştik, sohbet ettik… Felsefî kültürümüzün yeniden inşasına, birbirinden değerli eserleriyle büyük katkılar sunan ve bu minvalde uyanışımızı güçlendiren İhsan Fazlıoğlu Beyefendi'nin sadece eserlerinden değil, sohbetlerinden de çok şey öğreneceğimiz muhakkaktır. Bu anlamda, kendileriyle *yanıt/çözüm* arayışında olduğumuz *soru/n*ları konuştuk.

Bu hasbihal, tüm değerlerimizi ve tarihî tecrübelerimizi hızla çürütmek ya da unutturmak için elinden geleni yapan *yeni dünya düzenin*in tahakkümüne karşı bir başkaldırıdır… Ayrıca, Sayın Hocamızın deyimiyle "Ya *mücevher* olup tarihteki yerimizi almak yani kendimiz olmak ya da basit bir *takı* olarak başkaları tarafından süs eşyası gibi kullanılmak" arasında tabii ki ümidimizi her daim diri tutmak için mücevher olmayı tercih ve

[64] Genç, M. Sabri. (2017). "Mensubiyet, Mesuliyeti Yaratır…", Karabatak Dergisi 35. Sayı, www.karabatakdergisi.com

talep edeceğiz. Allah, bu topraklardan fışkıran metafiziksel mücevherleri görmeyi ve keşfetmeyi her daim nasip eylesin. Kendilerine bu derin söyleşi için müteşekkiriz… Bu minvalde hocamızın neşredilmiş eserleri şunlardır:

- Kendini Bulmak (Papersense Yayınları)
- Kendini Aramak (Papersense Yayınları)
- Fuzuli Ne Demek İstedi? (Papersense Yayınları)
- Akıllı Türk Makul Tarih (Papersense Yayınları)
- Kayıp Halka (Papersense Yayınları)
- Derin Yapı (Papersense Yayınları)
- Sözün Eşiğinde (Papersense Yayınları)
- Soruların Peşinde (Papersense Yayınları)
- Nazarî Ufuk (Papersense Yayınları)

Neşredilen mühim eserlerinize tanık olduk ve olmaya da inşallah devam edeceğiz. Şu ana kadar toplam dokuz kitabınız neşredildi. Bunun yanı sıra yayımlanmasında katkıda bulunduğunuz Tercüme-i Hiyel, Tahriru Usûli'l-Hendese ve'l-Hisâb ve Cezeri'nin Olağanüstü Makineleri gibi eserler de var. Bir de Taşköprülüzâde Külliyâtı... Sanırım bu eserlerin sayısı daha da artacak. Bu eserlerin peş peşe yayımlanması planlanmış mıydı? Başka ne türden eserlerle karşılaşacağız acaba?

Eskilerin tabiriyle tedbir takdirin bir cüzüdür. Şüphesiz eylemlerimize belirli tedbirler, planlar eşlik ediyor. Ayrıca doğum ile ölüm arasındaki mesafeyi anlamlı bir şekilde doldurmak da hayatın istikameti açısından önemli. Akîdemizin tarihî yürüyüşünü sürekli kılmak için çalışmak gerekiyor. Akıl ile ilim ve el ile amel bir temeddün hareketinin olmazsa olmazları. Yine de sorunuzda vurguladığınız anlamda bir plan yoktu. Daha önceki söyleşilerimde de dile getirdiğim üzere bu yayımlama işi daha çok genç yoldaşlarımın bir düşüncesi; özellikle Mehmet Ali Çalışkan'ın. Ben daha çok makale ve deneme yazmak, bir de ders, seminer, konferans vermek, ayrıca atölye tarzı çalışmalar yapmakla yetinmek istiyordum; hâlâ da öyle. Çünkü kitabı daha çok kemâle ermiş bir fikrin ifadesi olarak görüyorum. Hâlbuki hiçbir fikrimin kitaba dönüşecek kadar bir kemâle sahip olduğunu düşünmüyorum. Açıkçası bundan sonra nelerle karşılaşacağız, ben de merak ediyorum.

Tezgâhta neler var peki hocam?

Tezgâhta pek çok şey var: Denemelerin ve söyleşilerin kitaplaştırılması; akademik makalelerin neşrine devam edilmesi yanında İslâm felsefe-bilim tarihi ile ilgili araştırmalar; ilk Türkçe hesap, misaha ve matematik eserleri gibi bazı önemli metinlerin neşri. Gerçekten ben de meraklar içindeyim. Ama benim duam son nefesimi yazarken değil, ders anlatırken vermek...

Yazım tarzınız Türkiye'de alışık olmadığımız ilmî seviyeyi ve edebî zevki mezcediyor. Bunun yanı sıra gerek zihnî gerekse de kültürel sorunlarımızın özüne işaret ederek ufkumuzu açıyorsunuz. İşaret ettiklerinizin, tespit ettiğiniz sorunların ve soruların bizleri bir yerlere götüreceği muhakkak. Eserlerinizin bu anlamda şu ana kadar müşahede ettiğiniz etkileri neler oldu acaba?

Mensubiyet, mesuliyeti yaratır; mesuliyet de insanı söyletir. Söyleyemezseniz mahcubiyet yaşarsınız. Gayretim en nihayetinde mahcup olmamak; emaneti yerine getirmektir. Elden geldiğince bir *vazife* bilinci ile iş yapmayı önemsiyorum. Çünkü şuna inanıyorum: Önceden tanımlanmış bir beklentisi olan, kaybetmeyi ya da kazanmayı önemser; yalnızca vazifesini yapan için *yapmak* yeterlidir. Ve yine inanıyorum ki, akibetinden emin olmak kibirdir. İnsana düşen vazifesini yapmaktır; akibetini hesaplamak değil; istikâmeti olan akibetini hesap etmez çünkü. Diğer tespitler sizin hüsnüzannınız; buna müteşekkirim. Hazır aklıma gelmişken, samimiyetle bir iş yapan genç arkadaşlarıma tavsiyem şudur: Başkasının sesini taklit eden, kaynaktaki değişikliklere göre, sesine ayar vermek zorunda kalır. Başka seslere ibret almak ve faydalanmak için dikkat kesiliniz; ancak en nihayetinde kendi sesinize kulak veriniz. Ne demiştik: ***Hiçbir kulağı varsaymadan, kişinin kendi şarkısını terennüm edebilmesi, yaşama cesaretinin zirve ifadesidir*. Bu şarkı terennümündeki tek ilke şudur: *İş tutuşunuz kalbî; iş yapışınız aklî/istidlâlî olsun. Birincisi sizi samimi ve ihlaslı kılar, ikincisi titiz ve başarılı.***

Kendini Aramak ve Kendini Bulmak adlı eserleriniz her kesimden okuyucu tarafından okundu ve takdir edildi. Bu kitaplarda özellikle kendilik arayışı peşinde olduğunuzu söylüyorsunuz. Kendilik arayışı sizin için neden bu kadar önemli?

Bu sorunuzun cevabı her iki eserde mündemiç aslında. Çok açık bir nedeni var bu arayışın; kendilik bilgisi diğer tüm bilgilerin temelindedir de ondan. Tanrı'nın bilgisi bile. Tanrı'nın bizi muhatap alması, mükellef kılması, halife yapması, tüm bunlar kendilik bilgisi ile mümkündür.

Ariflerin dediği gibi, insanlık bir imkândır; bunu mümküne tahvil etmek, tahkîk-i zât yani kendilik bilgisi, bilinci ile mümkündür. Niçin çocuklar ve deliler muhatap ve mükellef değildir; kendiliklerinin idrakinde olmadıkları için değil mi? İnsan olmaklıktaki derecemiz, kendilik bilincindeki seviyemizle doğru orantılıdır. Kanaatimce bir insanın başına gelebilecek en büyük musibet, önce kendini ihmal etmesi, sonra da unutmasıdır. Kendini unutan insanlığından vazgeçer, çünkü kendini unutmak demek, kendini terk etmek demektir. İnsan kalmakta direnmeli ve diretmeliyiz. Daha derinden bakılırsa *Bezm-i Elest*teki -ki bu sahne daimdir- soruya muhatap olmanın asgari şartı kendilik bilgisi/bilincidir. Ne kadar kötüdür değil mi, bir soruya muhatap olamamak; Tanrı tarafından muhatap alınmamak.

Yalnız vurgulamakta fayda var: Kendilik kapalı bir uzay değildir; kendi kendini sürekli ören bir örüntüdür aynı zamanda; kendimizi öreriz; yontarız; bir açıdan da inşa ederiz. Bu hakikati şöyle ifade etmiştim: Her bir kişinin yaşamı kendi hakkındaki rüyasının yorumudur. Yorum için hiçbir zaman *ol*du dememek kaydıyla; olan ölür çünkü. Çok konuştuk. Sözü *kendilik felsefesi*nin üstadı Âşık Paşa'ya bırakalım: “Masiyetdür bilmemek kendüzini / Düne degşürmişdür ol güngüzini” [Kendini bilmemek, baş-günahtır; gündüzü, geceye değiştirmektir]. Ya da “Kendü hâlin bilmeyen âdem değil / Ana hayvan der-isen gâm degül” [Kendi hâlini bilmeyen insan olamaz; ona hayvan dense de olur]. Bundan daha ağırı da var: Muhatap alınmamak. Nitekim şöyle diyor: Kendüzin bilmeyene davî haram / Ne diyem ben ol kişiden ne soram. [Kendini bilmeyene dava haramdır; ona ne söyleyeyim ki, neyi sorayım ki...] Sizce tüm bu deyişlerden sonra başka söze hacet var mı?

Özellikle Kendini Aramak adlı eserinizin ilk denemesi çok önemli bir ufuk açıyor Sayın Hocam. "Soru da İnsandır, Yanıt da" diyorsunuz. Bugün dünyaya hükmetmeye çalışan sermayeciliğin küreselleştirdiği "yanıt(sızlık)" insan denilen soruyu yok etmeye mi yönelik acaba? Bu dünyayı çıkmazdan hangi yanıt kurtarabilir?

Âlem bir cümle ise insan onun noktasıdır. Öyle bir nokta ki, cümleyi ya anlamlı kılar ya da anlamsız. Bu nedenle, ariflerin dediği gibi en temel sorumuz: **"Varlık, insanı var-kılmakla ne demek istiyor?"** İnsan, madde ile mananın tam ortasında ara-varlıktır; işte bundan dolayı bilmeye başlarken ne maddeden ne de manadan, orta-olan'dan/kendinden başlamak gerekir. Bu başlangıç o kadar önemlidir ki, kudema, "kişi, Varlık'ı, kendi zâtına ircâ etmeden, küllî olarak idrâk edemez; bu nedenle teemmül, tefekküre tekaddüm eder" der. Başka bir deyişle, varlık insana yüklemdir; insan ise özne... Öyleyse özneyi bilmeden, yani bileni bilmeden, dolayısıyla bilmeyi bilmeden, neyi bilebiliriz ki. Hz. Yunus boşuna demiyor; **"İlim, ilmi bilmektir / İlim kendin bilmektir."** Dikkat edilirse bu ifadede *ilmi bilmek* ile *kendin(i) bilmek* özdeşleştiriliyor. Çünkü ancak kendinizi bilirseniz, bilebilirsiniz.

Sorunuzun ikinci kısmına gelince, insan kendine unutturulmaya çalışılıyor; kendini terk etmeye zorlanıyor. Başka bir deyişle, kişinin kendini kendine soru konusu kılması zorlaştırılıyor. Her şey bir soru ile başladı; soru ile devam edecek; soru ile bitecek. Bu nedenle köken ve son soruları hayatımızdan çekildi. Nere-den ve nere-y-e soruları iptal edildi. Sadece nere-de olduğumuzla ilgileniliyor; o da dışarısı olması bakımından maddi yer ile yani Evren-ile. Bilgi artık üç boyutlu değil; isitkametin geliş ve dönüş uçları belirsizleştirildi; köken maddileştirildi; dönüş ise itibarsızlaştırıldı. Bunun için yaşam çoğaltılıyor; insanı meşgul edecek, kendiyle baş başa kalmasını engelleyecek lüks ve konfor derinleştiriliyor. İnsan hem maddi hem de manevi çürüyor. Halbuki, madde ile mana bizi birlikte var eder; öncelik ve sonralıkları yoktur; birliktelikleri vardır. Hayat bir süreklilikti̇r farklı var-olma tarzlarını süpüren. İnsanı tekrar üç-boyutlu bir sorunun konusu kılmak gerekiyor. Yer, yol ve istikameti insanda tekrardan tevhid etmeliyiz; tersi durumda kendi kendimizi imha edeceğiz. Yeni bir çıkış ancak ve ancak kendimiz hakkındaki kanaatimizi yenilemekle mümkündür çünkü hem büyük hem de küçük ölçekte bir insanın kendine ilişkin kanaati değişmeden, olgu ve olaylara ilişkin bakış-açısı değişmez; çünkü insan yenilenmeden hayat yenilenmez. Kapitalizme, sermayeciliğe dolayısıyla emperyalizme, sömürgeciliğe gelince, o konudaki

tavrın çok keskindir: **Kapitalizm ve Emperyalizm ile sorunu olmayan bir kişinin *insan-ca* yaşıyor olduğuna inanmamız için hiçbir nedenimiz yoktur.**

Hocam, ülkemizin tarihî ilmî tecrübesini yeniden anlamlandırmaya çalışıyorsunuz. Bu anlamlandırmanın, hakikat ve siyaset simetrisi açısından anlamı nedir?

Hakikat ile siyaset hayatın birbirini tamamlayan iki farklı tecellisidir. Önemli olan bu hakikatin sarih ve sahih olmasını temin etmektir ki, siyaset de istikamet verici olsun. Siyasetin bir milletin varlık duyuşu olduğunu düşünüyorum; o halde varlığa ilişkin bir hakikat araştırması siyasetten bağımsız olamaz. Bu çerçevede sarih ve sahih bir hakikat çanağında yol almayan bir siyaset de insanlara muhkem istikamet veremez. Ortalığı Âl-i Cengiz oyunları kaplar; hayat çölünde amaçsız dolanıp dururuz. Siyaset bir yön verme, yönlendirme işidir; bunu da tozutmadan yapmak, toplumun maslahatını, toplulukların menfaatlerini iptal etmeden korumak; en önemlisi de inşa edilecek siyasi ortamda bireyin faziletini gerçekleştirmesini sağlayacak şartları sağlamak gerekir. Tüm bunlar yerden bitme, gelişigüzel olmayacağından muhakkak o milletin tarihî tecrübesine yani hafızasına dayanmalıdır. Bu tecrübenin adı davranış söz konusu olduğundan âdet; bilgi söz konusu olduğunda örftür. İlmî tecrübemizi bu anlamda başkalarına etkimiz oranında ya da başkalarıyla bir öncelik yarışına girmeden atalarımızın soru sorma tarzları, sorunları ele alış biçimleri, kullandıkları kavramlar ve yöntemler, ürettikleri yanıtlar, kurumlar vb. yapılar çerçevesinde tespit etmek ve yorumlamak zorundayız. Her zaman söylediğim gibi, geleceğe ilişkin hesabı olan milletler, geçmişte bu hesabı nasıl gördüklerini merak ederler. Yine de **unutmayalım en derin siyaset, bilgidir; çünkü siyaset beka-i devleti, bilgi ise beka-i milleti sağlar**.

Cumhuriyet sonrası Türkiye'sinde felsefî alana ilginin ya da ilgisizliğin seyri hakkında ne düşünüyorsunuz Hocam? İlginin ya da ilgisizliğin mahiyeti ve nedenleri hakkında neler söylemek istersiniz?

Bu uzun soluklu bir soru. Öncelikle bütünü dikkate almadan parça hakkında konuşmak bize ne sadık bilgi verir; ne o parçayı anlamamıza yardım eder ne de o parçaya ilişkin bilgimize ve anlamamıza bir meşruiyet sağlar. Dolayısıyla son dönemi bir bütün olarak

dikkate almadan o dönemdeki herhangi bir parçayı sağlıklı bir şekilde idrak edemeyiz. 1774'ten bugüne ciddi bir beka sorunu yaşadık. Bu nedenle diyorum ki, **"1774'ten bu yana başımıza gelenler gündüzün başına gelseydi gece olurdu."** Yine de tüm bu şartlarda varlığımıza mukayyet olduk; olmaya çalışıyoruz. Felsefe meselesine gelince, bu tür sorularda felsefe sözcüğü iki anlamda kullanılıyor; birincisi teknik bir kavram olarak yani felsefe disiplini; ikincisi ise düşünmek. İkinci anlamıyla Türkler filozof bir millettir; tarih boyunca düşünerek yol almışlardır; neyi, nasıl ve niçin yaptıklarını bilirler. Birinci anlamıyla ise felsefe üst-kültürün yapabileceği bir şeydir ve büyük oranda bilimlerde belirli bir birikimi talep eder; formel, doğa ve manevi bilimler gibi değişik alanlarda. Ayrıca güçlü bir siyasi ve iktisadi yapılanma ister. Bu anlamıyla ne tarihte ne de günümüzde felsefe üreten fazla toplum vardır. Bu toplumlardan biri de Türk milletidir. Davud Kayserî'den Molla Fenarî'ye, Hocazade'den İbn Kemal'e, Taşköprülüzade'den Gelenbevî'ye, oradan günümüze. Bu nedenle telaşa gerek yok; niyetimizi bozmadıkça bu tür etkinlikler vasat oluştukça kendiliğinden tecelli eder. Biz yürüyüşümüzü sürdürelim yeter ki.

Bir ilkeden bahsediyorsunuz ki belki de serlevha şeklinde her yere asılmalıdır, o da şu: "Bir milletin *anlam-değer dünyası*na, kısaca *tarihî tecrübe*sine mensubiyet ve aidiyet duymak; düşünmesinde ve eylemesinde o millete ilişkin her türlü *kanonik* yapıdan pay almak…" Ben de buna "düşünce namusu" diyorum özetle. Kimliksizleştiren, insanları mağaralara tıkayan, kendinden iğrendiren ideolojiler bu ülkenin hep başının belası oldu ve olmaya devam ediyor. Bu beraberinde zihin dünyamızı parçalıyor ve olası bir mutabakatı engelliyor. Sürekli bir parçalanmışlık ve çatışma ortamı mevcut. İbn Haldun'un dediği gibi, "kalplerimiz müteferrik ise akıllarımızı kimse birleştiremez." Bu sorunlar için esaslı çözümler sizce nasıl üretiriz ve kalpleri birleştirmek için nereden başlamalıyız Hocam?

Zor ve her zor soru gibi güzel bir soru. Bu sorunun en temel cevabı *millet olmak*tır. "Millet olmak" ne demekse bunu başarmalıyız. Kanonik yapı, tarihi tecrübenin süzgecinden geçmiş bir milletin beşerî her konudaki davranış ve bilgi birliğidir. Ortak akıl, ortak dil, ortak vicdan ya da... Kanonik yapılar omurgayı oluşturur ya da kültürün ana-caddelerini... Kanonik yapılara mensubiyet yok ise mesuliyet bekleyemezsiniz. Bu nedenle diyorum ki, vicdanları terbiye etmeden yalnızca *idrakleri eğiten milletler* kendi mensupları tarafından aşağılanmaya hazır olmalıdırlar. Bir millete mensubiyeti basit bir his birlikteliğine indirgeyemeyiz; tersine

bir millete mensubiyet, bir bilinç işidir. Bunu sağlamanın en sağlıklı yolu, bir milletin efsanelerini, masallarını, şiirini, müziğini, kısaca tüm tarihi tecrübesini aidiyet duyulacak bir birlik içinde idrak etmesi, o birlik içinde düşünmeyi ve eylemeyi becermesi, bu birliği maddi kurumlarla görünür kılması, törenlerle nesiller arası aktarıma sokması, kısaca bir huy ve alışkanlık haline dönüştürmesi gerekir. Bir milletin bu anlamıyla bir birliği yok ise bireylerini bir arada tutamaz; dağılır. Bu *birlik*, küçük ölçekte *yuva*, büyük ölçekte *vatan* adını alır; hem maddi hem de manevi anlamda. Maddi ve manevi yuvamız yok ise aile, vatanımız yok ise millet olamayız. Lütfen vurguya dikkat kesilelim, maddi ve manevi birlikte. İdeoloji kavramınıza gelince, bu konuda tek bir cümle söyleyeceğim: "Hakikati bir ideoloji içinde idrak etmek, kuşu bir kafes içinde tanımaya benzer." Sanıyorum bu yeterlidir.

Türkiye'de felsefî çalışmaların bugünkü durumu ve gelecek perspektifi için neler söyleyebilirsiniz?

Biraz önce işaret etmiştik; düşünce anlamında felsefe ile teknik anlamda felsefe arasındaki ilişkiye. Düşünüyoruz; dertlerimize, ihtiyaçlarımıza, önceliklerimize göre. Bu noktada bir sorun yok. Teknik anlamda felsefe bir disiplindir; matematik gibi, fizik gibi. Bu tür bilimlerde sorular küllidir ancak cevaplar yerel özellikler taşır; isteseniz de istemesiniz de. Yerellik belki formel ve doğa bilimlerinde nispeten daha az olabilir. Bilim tarihi bunu gösteriyor bize. Ancak manevi bilimlerde yerelliğin tonu artar. Özellikle felsefenin belirli alanlarında bu daha da fazladır. Bizde sorun, sorular ve cevapların bize ne kadar ait olup olmadığında düğümleniyor. Bunun birkaç nedeni olabilir. Birincisi felsefe bizde daha çok felsefe tarihine dönüşmüş durumda. Başkalarının cevaplarını bırakınız düşünmeyi, bağlamını bile dikkate almadan tekrarlıyoruz. Başka bir kültür ortamının kendine ait sorular için ürettiği cevapları tarih-üstü doktriner bir gerçeklik gibi okuyoruz. Bu tespit sadece çağdaş felsefe için değil, hem Eski Yunan, hem İslam felsefesi için de geçerli. İçinde yaşadığımız tarihsel ve toplumsal gerçeklik ile hiç ilişkisi olmayan okumalar; sanki Japonya'da ya da Norveç'te yaşıyor gibiyiz. Gerçi bu duruma şaşırmıyorum çünkü öyle nesiller yetiştirdik ki, dünya haritası çizmelerini istediğinizde Türkiye'yi değil Avrupa'yı merkez alarak çizmeye başlıyorlar. Bu tür bir okumadan bir şey çıkmaz, çıksa da bu topraklarda bir karşılık bulmaz. Elbette bir de kadim birikimimize, geleneğimize ciddi psikolojik bir tepki var. Bunun ayrıntılarına girmeyeceğim ama somut bir örnek vermek isterim: *Nazariyat İslam Felsefe ve*

Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi'ni gönderdiğimiz Türkiye'nin sayılı üniversitelerinden birinin felsefe bölümü mensupları, hiç açmadan dergiyi iade ettiler. Yobazlık bir dindir; yobazlar da tek bir millettir. Ama sorun değil, bilgi kendine kayıtsız kalan kişi ve milletlerden intikamını alır. Geleceğe ilişkin projeksiyonlara gelince gayet açık: Öncelikle kendimiz olmalı, akabinde bilim üretmeliyiz; bilgi bir şeyin bilgisidir; bir yorum olarak felsefe de bir şeyin yorumudur; şey yoksa yorum da olmaz. Başka kültürlerin şeylerini, o şeylere ilişkin bilgilerini ve o bilgilere ait yorumlarını geveleyip dururuz. Çünkü temsil olmadan temessül olmaz; yani bir örneğiniz yoksa elinizdeki ipliklerden bir kilim yapmanız mümkün değil. Bu nedenle ürettiğimiz düşüncenin ne Edirne'den ne Hakkari'den ne de Antakya'dan öte bir değeri var; sözde filozoflarımız da akademide birbirleriyle incir çekirdeğini doldurmayacak konularda kavga edip duruyorlar. Sıkça dediğim gibi bir insan kendini aşan bir fikre sahip değilse ya kendiyle uğraşır ya da başkalarıyla savaşır. Öyle de yapıyoruz zaten...

"Türk aydını karanlıktır; çünkü hiçbir şeyi aydınlatmaz; karıştırır, dolaştırır; yorar ve milletini götürür temsil ettiği yabancı kültürün çıkarlarına râm eder," diyorsunuz Hocam. Üniversitelerde belirli bölümlere çöreklenmiş ve kırsaldan gelen saf zihinleri altüst etmekten başka bir görevi olmayan nice böyle akademisyen var. Bu anlamda Türk entelektüel dünyasının geçmiş ve gelecekle rabıta kurma tarzları mevzusunda bugün için gelinen noktayı nasıl görüyorsunuz?

Konuştukça konu konuyu açıyor... Aslında bu sorunuzun kısmi bir cevabına biraz önce temas ettim. Ancak şunu hemen vurgulamak isterim: Bu ifadelerimde amacım sözcükler üzerinden değil, kavramlar üzerinden düşünmek. Mesele *aydın* sözcüğü değil; *alim* deseniz de fark etmez. Önemli olan zihniyet ve tavır. Çünkü kendine başka isimler verenleri de gördük, görüyoruz; göreceğiz de. Eleştirdikleri insanlardan pek bir farkları yok. Açıkça söyleyeyim, değerleriniz eylemlerinizde bir fark yaratmıyorsa eleştirdiklerinizden farklı değilsiniz demektir. Bir kere şunu baştan vazedelim: Tarihte hiçbir kültür başka bir kültürün eğitim kurumlarını birebir taklit ederek kendine has, özgün bir medeniyet geliştirmemiştir; geliştiremez de. Eğer yetiştirdiklerimiz Kâhire'yi, Tahran'ı, İslamabad'ı, Moskova'yı, Paris'i, Berlin'i, Londra'yı ya da Washington'u dikkate alarak düşünüyor, bu toprakların geçmiş ve şimdiki tecrübesini göz önünde bulundurmuyorsa, hatta tek marifeti içinden çıktığı milletin anlam-değer dünyası ile tarihî tecrübesini tahkir etmekse, hepsi birer eğitim zayiatıdır. Elbette, bir aydın milletini tenkit edebilir ama tahkir edemez. Çünkü bir aydının milletini

tenkit etmesi ile tahkir etmesi iki ayrı tavırdır. Tenkit, tashih eder; tahkir ise tezyif. Başka bir ifadeyle tenkit, ikmal etmek içindir; tahkir, ifna etmek için. Bu nedenle halkını tenkit eden, düşünür; tahkir eden ya işgalci ya da turisttir.

Son kitabınızı muhterem hocamız Teoman Duralı Beyefendi'ye ithaf ettiniz. Kendilerinin ülkemizde felsefîleşmiş bir kültür inşası için yıllardır talebeler yetiştirdiğini, özgün eserler neşrettiğini biliyoruz. Teoman Duralı hocamızın sizin düşünce dünyanıza katkıları nasıl oldu acaba?

*İthaf*ta da dediğim gibi bir insanın olabilmesi için maddi ve manevi şartlar yanında en önemli unsur öğretmendir. Ancak bu öğretmenin öğrencisini çırağa, dolayısıyla kendisini de ustaya dönüştürmesi gerek. Bunun da tek bir yolu var: Birlikte yürümek, birlikte yürüme becerisini göstermek. Dolayısıyla benim için Teoman Hocam basit anlamıyla bilgilendiğim bir insan değil sadece, aynı zamanda birlikte yürüdüğüm, birlikte düşündüğüm, birlikte eylediğim bir insan. Yoksa olmak yolunda üzerimizde binlerce insanın hakkı var; tanıdığımız ya da tanımadığımız. Bu nedenle tüm katkısı olanlara teşekkür, Allah'a da şükür etmemiz gerekli.

Ülkemizdeki üniversitelerin durumu hakkında neler düşünüyorsunuz?

Bu konuda her şey ortada; tekrar etmeye gerek yok. Eksikliklerimiz çok. Önemli olan sorunları tespit edip çözmeye çalışmak. Ancak biraz önce dediğimiz gibi bir bütün fikrimiz yoksa sorunları göremeyiz, görsek de çözemeyiz. Teknik sorunlardan bahsetmiyorum; bir zihniyet ve sistem sorunundan bahsediyorum. Eski bir makineyi çalıştırmak için olağanüstü bir gayret gösteriliyor; hâlbuki sistem yenilenmeli. Nazarınızın en uzağında bir ufuk çizginiz yoksa, yolunuz olur ama istikametiniz olmaz. Tabiat gibi hayatta da olgu ve olaylar fraktal bir dağılım gösterirler; dolayısıyla bilelim ya da bilmeyelim belirli bir nispet ilişkisine göre çalışırlar. Toplumdaki tüm unsurlar bu fraktal dağılımdan pay alır ve ona göre gelişim gösterir. Mimarinin çok kötü olduğu bir şehirde iyi şiir beklenmez ya da tersi. Bu nedenle tek başına, yalıtarak üniversitelerimizi mükemmel hâle getiremeyiz. Vasatın oluşması için gayret göstermeliyiz; özellikle insan vasatımız.

Ülkemizde çok ciddi çalışmalar da yapılıyor. Örnek olarak, Konya'da Çizgi Kitabevi bir yüzyıl önceki felsefe mirasımız tekrardan gün yüzüne çıkarıyor. Türkiye Yazma Eserler Kurumu ise daha derinden gidiyor; tüm kadim kültürümüzü temsil eden eserleri neşrediyor. İstanbul'da İlmi Etüdler Merkezi, Klasik Düşünce Okulu, Bilim ve Sanat Vakfı, İSTEV Hikmet Okulu ve dahi İSAM gibi mühim merkezler var. Peki, bu ve benzeri güzel işlere iltifat nasıl sizce?

Her zaman dediğim gibi olanı kendinde bir şey olarak ele alacaksak gayet iyi. Olması gerekene göre değerlendireceksek çok eksik; yeterli değil. Düşünürler olması gerekene göre değerlendirmeli; biraz önce dediğimiz gibi ufuktaki çizgiye göre. Bu tarz bir yaklaşım sürekli bir kontrol sağlar; insanları istim üzere tutar; sürekli yenilenmeye zorlar. Bu olanın hakkını yemek anlamına gelmemeli elbette. İstanbul bir şehir değil, bir ülke. O nedenle daha çok işimiz var. Mevcudu koruyacağız, geliştireceğiz; yeni şeyler icat edeceğiz. Hiçbir zaman tamam demeden. Kemali sürekli kılmanın yolunu bulmalıyız; kemalin bitiş sınırı zevalin başlangıcıdır çünkü.

Türkçe'de felsefe ve bilim yapmanın bir imkânı var mı? Eğer bir imkânı varsa bunu mümkün hâle getirmenin koşulları nelerdir sizce Hocam?

Türkçe'de felsefe ve bilim yapmanın imkânını konuşmak değil, yapmak önemlidir. Bir şeyin üzerinde konuşmak onu mümkün kılmaz; bizatihi yapmak gerekir. Kaldı ki, Türkçe kadim bir felsefe ve bilim dilidir; yeni yetme değildir. *Kutadgubilig*'den bahsetmiyorum. Yunus Emre'den Âşık Paşa'ya, Sinan Paşa'dan Muhammed Konevî'ye, Mustafa b. Ali Muvakkit'ten Seydî Ali Reis'e, İbn Hamza'dan Kâtip Çelebî'ye, Hüseyin Rıfkı Tamânî'den Ali Sedâd'a, Fatma Âliye'den Sâlih Zeki'ye; elbette Tanzimat münevverlerimize ve Cumhuriyet aydınlarımıza. Saymakla bitmez. Mekân ve zamanla kayıtlı beşerî bir olaydan bahsediyoruz; yaparsak olur. Kant'tan önce, Alman İmparatoru'na göre Almanca atların ağzına layık bir dildi; Heidegger ise "Fransızlar düşünmeye başladıklarında ister istemez Almanca kelimeler akıllarına geliyor," diyor. Ne oldu bu sürede: Almanlar hem bilim hem de felsefe yaptılar. O kadar! Ancak bu, tüm eğitim-öğretim dilini İngilizce ve Arapça yaparak tahakkuk etmez. Maalesef yabancı dil öğretmek ile yabancı dil ile eğitmeyi/terbiye etmeyi birbirine fena halde karıştırıyoruz. Ana dil dışında insan başka bir dille düşünemez ama ifade edebilir. *Düşünmek* ile *ifade etmek* ayrı şeylerdir. Düşünmek anlamın boyutsuzluğu içinde

dolaşmaktır; ifade ise dilin imkânlarına hapsolmak. Bu nedenle yazılı metinleri yorumluyoruz, çünkü lafzın içinde tuttuğu anlamı ikincil bir düşünce ile çekip çıkartmaya çalışıyoruz. Nitekim lafız, mananın içine girdiği bir mekân olarak düşünülür; ‘*a.b.r.* de mekâna girmek demektir; bu nedenle ta‘bîr, mekâna girip manayı çıkartıp almak anlamına gelir. Bakınız Türk tarihî tecrübesi o kadar basit bir hadise değildir. Sadece edebiyatımız hayata ilişkin derin bir düşüncenin ifadesidir. Türk şiiri tüm renkleriyle ve tonlarıyla henüz bir düşünce imkânı olarak layıkıyla ele alınıp üzerinde durulmadı. Bizatihi düşüncenin kendisini önemsemeliyiz; sadece düşüncenin belirli bir tarzını ve ifadesini değil.

Malumunuz, Türkiye son çeyrekte çok hızlı ekonomik/toplumsal değişim ve dönüşümler geçirdi. Günümüz Türkiye'sinin toplumsal yapısı hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bu soru, sosyologların, antropologların, belki de muhtelif alanlarda uzmanların cevaplandırması gereken bir soru. Ayrıca sıkı bir gözlem yapmayı zorunlu kılar. İkisi de bende yok; bu nedenle cevabının hakkını veremeyeceğim bir soru. Emarelerden ve karinelerden hareket ederek şunu söyleyebilirim: Düşünmek nedenlemektir. Karşısında durmayacağımıza göre değişim ve dönüşümüm nedenlerini iyi tespit edersek bir yön vermek, yönlendirmek ve nihayet yönetmek mümkündür. Sürekli teyakkuz halinde olmak gerekiyor. Bildiğiniz gibi toplumsal olaylar çok değişkenli yapılardır; çok bilinmeyenli parametrik denklemler gibidirler. İfrat ve tefrit ile çözülemezler; nispi anlamdaki vasatı dikkate ele alarak yaklaşmak daha doğrudur. Sultan Berkyaruk'un dediği gibi "Muamelatta yani hayata ilişkin olgu ve olaylarda taassup yani ifrat ve tefrit içinde eylemek doğru değildir." Ancak tüm olup bitene karşı öngörüm şudur: Hayat görüşümüzü koruduğumuz, metafizik çanağımızı muhafaza ettiğimiz müddetçe her değişim ve dönüşüm en nihayetinde istikametini bulacaktır.

"Karamsar değilim çünkü sona değil, yola bakıyorum; yani sonuca değil, sürece…" diyorsunuz. Baktığınız yolda ve süreçte neler görüyorsunuz?

Öncelikle metafizik anlamda hiç mi hiç karamsar değilim, çünkü en nihayetinde her şey olacağına varır. Hiç olmaz ise dua ederiz; dua bir ümittir. Emelimiz olmasaydı teemmül etmezdik zaten. Hatta kişisel olarak uykuyu bile bir ümit olarak görürüm; yarının ümidi; kendini karanlığa bırakırsın ama gündüzü ümit ederek. İngilizlerin dediği gibi "Ümit ile

yolculuk etmek, bazen ulaşmaktan iyidir." Söz bile, ancak ümidin toprağında filizlenir; ümidin tükendiği yerde söz, dile gelmez; gelse de muhatap bulmaz; bulsa da bereketi olmaz. Demek ki, ümit yönünden bir sıkıntımız yok.

Bunun ötesinde, yolda ve süreçte sıkıntılar yaşanıyor elbette. Küçük şeylere değil de yapısal bir duruma işaret etmek isterim. Davranışlarımızın kurumsal ifadesi gittikçe zayıflıyor. Bu da bir iş yaparken içeriğinden daha çok mecrası için vakit ve emek harcamamıza neden oluyor. Basit bir örnekle, evde lambayı yakmak istiyorsunuz; bunu başarmak için bırakınız evi ve şehirdeki şebekeyi, elektriğin geldiği ana kaynağa, baraja kadar gitmek zorunda kalıyorsunuz. Bu kurumsal işleyişin, dolayısıyla işimizdeki makuliyetin zayıflaması demektir. Böyle bir ortamda kurumsal aklın değil bireysel tercihlerin eline kalıyorsunuz. Bu şartlarda yaratıcı iş çıkması mümkün değil. Kurumsal akıl devreden çıktı mı bir sürü farklı değişken giriyor devreye: Kişisel çıkarlar, kıskançlıklar, cehalet, hatta cehl-i mikab, kötü niyet vb... Açıkçası hâlihazırda bu tür bir psikoloji içindeyim. Yıllar önce her yurt dışı teklif edildiğinde şöyle cevap vermiştim: "Manevi, beşerî ve toplumsal bilimler toprak ister; ben kendi toprağımın sözünün ilmini yapacağım." Hâlâ aynı noktadayım ancak teknik anlamda mesleğime, yaptığım işe daha iyi ve anlamlı katkı adına bir pişmanlık da duymuyor değilim. O hâle getirdiler maalesef. Dediğim gibi, milletimle, vatanımla ve devletimle bir sorunum yok. Bunu sadece "yaptığım işte daha faydalı olabilir miydim" şüphesi ile düşünüyorum. Bu durumu aşmak için, teknik boyutu yanında, yapılması gereken, Ahmed Yesevî'nin ifadesiyle yalganlığı, sahteliği, riyakârlığı, yalanı, yalancılığı, kısaca *söz-ile yaşamayı* bırakıp ihlasa, samimiyete, ışka, sıdka, liyakata, kısaca *mana-ile yaşamaya* geçmektir. Ya da Dâvud Kayserî'nin dediği gibi, eylemde ihlas, ancak bir amaçla/niyetle/hedefle (kasd) hasıl olur. Sahi bizim kastımız nedir?

Daha büyük ölçekte ümidim, en azından bana heyecan veririci. Türkler olarak, orta dünyaya geç dâhil olduk. Bu bize bazı kayıplara neden oldu; ama bazı fırsatlar da verdi. Büyük ölçekte kurulu medeniyetlere katıldık; asli unsurları hâline geldik; yönettik yönlendirdik. Ancak gelinen nokta, tam da içinde nefese aldığımız zaman dilimi, bu işlerle uzun zamandır uğraşan biri olarak şöyle bir şey ihsas ediyor: İlk defa olarak özgün bir Türk düşüncesi üretebiliriz; tüm insanlık için kuran, yol veren, yön belirleyen. Bu hissi bir temenni,

hatta bir dua olarak da alabilirsiniz. Ama bu duaya topluca hem dil hem el ile amin dememiz gerekiyor, çünkü el duası olmadan yapılan dil duası, yalnızca kuru bir gürültüdür.

Oldukça uzun bir söyleşi oldu. Tüm bunların hasılası niyetine son olarak eklemek istediğinizi bir şey var mı Hocam?

Biraz uzun bir hâsıla olmak kaydıyla evet. Daha önce medyada paylaştığım uzun bir ifadeyi bu söyleşinin son deyişleri olarak zikretmek isterim. Biraz da söyleşinin başında konuştuğumuz kendilik bilgisinin ve bilincinin bir özeti olarak:

İnsan, sürekli kendini yorumlayan bir var-olandır; kendini sürekli yorumlamak insanı tarihî bir var-olan kılar. Bu nedenle tarih yani insan bir yorumdur; kendi kendinin yorumu. Kendini yorumlamaktan yorulan başkaları tarafından yoğrulur, yorumlanır ve tanımlanır. Sonuç kişinin kendi hikâyesini, kendi tarihini kaybetmesi, kendi olmaktan çıkması; başkalarının kendine tayin ettiği yorum halesi içinde var-olması demektir. Yorum, yontmaya benzetilebilir. Kendini yontmayı terk eden başkalarının çekiçleriyle, aletleriyle yontulur; başkalarının niyet ve amaçlarının içeriğine göre işlenir. Kısaca, kendini oymayan, başkaları tarafından oyulur; kendini yontmayan, başkaları tarafından yontulur; kendini yormayan, başkaları tarafından yorulur; kendini yorumlamayan, başkaları tarafından yorumlanır. Bu nedenle, yaşam dediğimiz hadise doğum ile ölüm arasında kişinin kendine ilişkin, hem oyma, hem yontma hem yoğurma hem yorulma eylemlerini içeren, bir yorumudur. Beşer bir cevherdir; bir kıymet-i harbiyesinin olabilmesi için cevherin işlenmesi, insana, mücevhere dönüşmesi gerekir. İşte, beşer cevherini insana, mücevhere dönüştüren bu sürekli işleme yani sürekli yorumlamadır. Bu cümlelerdeki *insan, kişi* ve *kendi* sözcükleri yerine, *millet, kültür* ve *medeniyet* sözcükleri de konabilir. Sonuç değişmez, aynıdır.

İşte bütün mesele: Ya *mücevher* olup tarihteki yerini almak yani kendi olmak; ya da basit bir *takı* olarak başkaları tarafından süs eşyası gibi kullanılmak. Tercihe bize kalmış...

KAYNAK:

Genç, M. Sabri. (2017). "Mensubiyet, Mesuliyeti Yaratır...", Karabatak Dergisi 35. Sayı, www.karabatakdergisi.com

TEŞEKKÜR:

Bu değerli röportajı okurlarımızla buluşturma konusundaki **Karabatak Dergisi**'ne ve Sayın ***Naime Erkovan***'a katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-XV: "İlim İlim Bilmektir; Bilim Neyi Bilmektir?"[65]

*** İzin verirseniz, "bilgi", "bilim", "ilim", "fen" gibi kavramlarla konuya girelim. Çünkü günlük hayatımızda tüm bu kelimeleri kullanıyoruz. Geçen yüzyılda daha çok ilim ve fen ayırımı yapılıyordu. Daha sonra ilim kelimesinin başına bir "b" harfi getirildi; ilim oldu bilim. Bir de genelde kullandığımız Türkçe olan bilgi kelimemiz var. Bu kavramları, varsa ilave kavramları nasıl anlamalıyız?**

Tabii İslâm Medeniyeti çerçevesinde... Bunların tek bir manası yok. İslâm Medeniyeti'nde vücûd bulmuş muhtelif felsefî, tasavvufî, kelâmî okulların çeşitli anlayışları var. Dolayısıyla bu konuda "İslâm'da bilgi anlayışı" gibi bir başlık atmak; yani tek bir anlayış varmışçasına konuya yaklaşmak son derece tehlikeli. Aksine bizim klasik geleneğimizde bile bu kavramların manaları üzerinde onlarca tartışma mevcut. Mesela, Seyyid Şerif Cürcânî'nin Risâle fi taksîm el-ilm adlı çalışması ile Kayserili Ahmed Remzî'nin Risâle fi tarîf el-ilm

[65] "İlim ilim bilmektir; bilim neyi bilmektir", Dergâh (Edebiyat - Sanat – Kültür Dergisi), C. IX, S. 97, Mart 1998, s. 12-14, 22. http://fazlioglu.blogspot.com/2018/07/ihsan-fazlioglu-ilim-ilim-bilmektir-bilim-neyi-bilmektir-soylesi.html

isimli risâlesi İslam Medeniyeti'nde bilgi (ilm) kavramı etrafında ileri sürülen fikirlerin iyi bir hülasasıdır. Bunun yanında kelâm, felsefe ve mantık gibi sahalarda kaleme alınan eserlerin ilmin tarifi bölümlerinde; özellikle teârif ve tasnîf el-ulûm sahasında telif edilmiş yüzlerce eserde bilginin ne olduğu konusunda muhtelif fikirlerin seyri incelenebilir. Mesela, Taşköprülü-zâde'nin Miftâh el-saâde'sinde, Kâtip Çelebi'nin Keşf el-zunûn'unun ilgili kısımlarında, Hasan Kannûcî'nin Ebced el-ulûm'unda bu konularla ilgili muhtasar ve müfid malumat bulmak mümkün... Daha yüzlerce eser ismi verilebilir. Bu tartışmalara girmeden şu söylenebilir: Bilgi, varlığa ilişkin her türlü insan ediminin adıdır. Klasik gelenek çerçevesi içinde bu edim felsefî olabilir, kelâmî olabilir, riyâzî olabilir, kimyevî olabilir. Varlık mertebesi ise, Taşköprülü-zâde'nin belirttiği üzere, aynî olabilir, zihnî olabilir, lisânî olabilir veya hattî olabilir. Neticede bu varlık alanlarına ilişkin, muhtevası ne olursa olsun her türlü insan edimine bilgi diyebiliriz. Bu açıdan bizde ilm kelimesinin tam karşılığı bilgidir; âlim de bilgin.

*** Bir de vahyî bilgi var.**

Elbette... Burada da edim Mutlak Varlıka ilişkindir. Nitekim Kelâm kitaplarında bilginin duyular ve akıl yanında ana kaynaklarından biri de haber-i sadık yani vahiydir. Bu uzun bir konu... Konuya dönersek; bilim, science kelimesinin Türkçe tercümesidir; ilm kelimesinin değil. Bu çerçevede bilim, bilimsel bilgi anlamında kullanılırsa doğru olur.

*** Yani özel şartları hâiz bilgi.**

Evet. Her bilgi türü konusundan (mevzû') kaynaklanan özel şartlara sahiptir. Bugünkü bilimsel bilgiye yani bilime yine bugün kullandığımız fen bilimleri terkibini karşılık olarak vermişiz. Bu da Osmanlıların, Yeniçağ Avrupası'nda gelişen bilim ile tekniğin ilişkisini çok iyi anladıklarını gösterir; fen bilimleri yani teknik yaratan bilimler. Neticede bilim XVII. yüzyıldan itibaren Yeniçağ Avrupası'nda Galileo, Bacon, Descartes ve Newton tarafından geliştirilen özel bir bilgi türünün adıdır. Bu bilgi türünün en önemli özelliği cansız olduğu kabul edilen geometrik bir mekânda (madde), aritmetik-cebirsel ilişkiler yumağı inşâ etmektir. Anlam bu ilişki yumağındadır. İslam Medeniyeti'nde illâ bilim diye bir şey aranacaksa bunu bilginin bir alt türü olan fen bilimlerine ilişkin bilgi olarak görebiliriz. İhtiyat

kaydını ve muhteva farklılığını her zaman göz önünde bulundurarak tabii. Çünkü klasik geleneklerde, ister felsefî ister riyâzî ister kimyevî olsun her türlü bilgi edimi eşyanın hakikatini tespit etmeyle ilgilidir; teknik yaratmayla değil... Ayrıca, klasik geleneklerde aritmetik-cebirsel ilişkiler yumağı bir temsildir; anlamın kendisi değil... Fen kelimesine gelince, netamelî bir kelime olduğunu söylemeliyim. Osmanlılar bunu teknik anlamında kullanmışlardır. Mesela modern Arapçada fen sanat demektir yani estetik... Klasik dönemde, bilginin amelî bir tarafı varsa o amelî kısma fen adı verilir; amelî kısım tatbik edilirse sınâa't adını alır. Cebiri düşünelim; cebir nazarî yönüyle bir ilim; zihnî olarak amelî tarafı olduğundan, yani çeşitli işlemler sürecinde cereyan ettiğinden fen; hâricî dünyada tatbik edilebilir olduğundan sınâat olarak görülebilir. İlginçtir, Ömer Hayyâm'ın cebir kitabının adında sınâat kelimesini görürüz. Tespitlere göre Cebire ilk defa ilm kelimesini ekleyip ilm el-cebr terkibini kullanan İbn el-Havvâm'dır. Tabii bu tür konuları klasik bilgi hayatında var olan riyâzî ve tabiî çatışmasını dikkate almadan anlamlandıramayız. Şimdilik özetle şu söylenebilir; İslâm Medeniyeti'nde kullanılan bu tür kavramların anlamları ancak o Medeniyetin tarihî bağlamına geri gidilerek tespit edilebilir. Ve bunlar tek anlamlı kelimeler değillerdir. Bu tavırdan sakınmak zorundayız.

*** Öyleyse konuyu, vurguladığınız ihtiyat payını elden bırakmadan, matematik ve fen bilimleri ile sınırlandırırsak; Gazzâlî sonrasında bilimin İslâm Medeniyeti'nde ortadan kalktığı iddiasını nasıl değerlendiriyorsunuz. Gazzâlî bir "mîlâd" noktası gibi alınmalı mı? Buna bağlı olarak Osmanlıların Gazzâlî'yi takip ettiklerinden dolayı bilimde geri kaldıkları düşüncesi ne derece doğrudur?**

Herşeyden önce Gazzâlî öncesi sonrası şeklindeki bölümleme siyasî bir tasniftir. Yani bu tasnifin siyasî-ideolojik muhtevasını dikkate almadan söylenenleri anlamlandıramayız. İkinci olarak bir medeniyeti tek bir kişiye indirgemek ne kadar doğrudur? Bu mümkün mü? Diyelim ki bu iddiayı dikkate aldık. O zaman, müsaadenizle, şöyle bir örnek vererek konuya girmek istiyorum. Osmanlı medreselerinde, İbn Sînâ'cı çizgiye bağlı olarak telif edilmiş, mantık, fizik ve metafizik sahasında ders kitabı olarak okutulan Esîruddin Ebherî'nin Hidâyet el-hikme adlı bir eseri vardır. Bu eserin tabiiyyât ve ilâhiyyât kısımlarına Kadı Mîr tarafından yazılan şerh Akkirmânî adlı bir âlim tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bu tercümenin önsözünde, klasik gelenek takip edilerek, şöyle denilmektedir: ***"Herhangi bir kişi***

konuştuğunda konuştuklarını delillendirirse, o kişinin konuştuğu ilimdir; konuşan da âlimdir. Ama bir kişi konuştuklarını delillendiremiyorsa konuştukları hikâyedir; konuşan da hikâyecidir." Şimdi biz de bu iddiayı ileri sürenlere, geçici olarak ciddiye alıp, delilleriniz nelerdir diye sorarız. Bana sorarsanız sizin deliliniz nedir diye? Tarihtir derim; evet bizzat tarih. Şöyle düşünelim: Gazzâlî bir tepe noktası olsun. Bilimler Gazzâlî'ye kadar gelişiyorlar; sonra düşüşe geçiyorlar. Öyleyse iddia sahiplerinin tek tek ilimleri ele alarak bu düşüşü göstermeleri gerekir. Yani, optik Gazzâlî'ye kadar şu gelişmeyi gösterdi; sonra şu şekilde düşüşe geçti. Astronomi, Kimya, Tıp, Mantık hatta Felsefe, Kelam gibi tüm alanlarda bunun gösterilmesi gerekir. Ben bir kaç örnek vereyim. Optik dedik. Gazzâlî öncesi optik deyince, ayrıntılara girmeden, Aristoteles çizgisini takip eden tabiiyyûn ile Euclides-Batlamyus çizgisini takip eden riyadiyyûn tarafından geliştirilen iki ayrı optik geleneği mevcuttur. İbn Heysem bu iki geleneği terkip ederek, tarihte ilk defa, bugünkü anlamda optik dediğimiz ilm-i menâzir'i kurmuştur. Bu Gazzâlî öncesinde olan bir durum. Gazzâlî sonrasına baktığımızda, iddiayı ciddiye alıyorsak, İbn Heysem'in inşa ettiği optiğe ciddi bir katkının olmaması gerekir; ya da varsa cüziyyata müteallık olması gerekir. Ama biz biliyoruz ki, bırakın İslam optik tarihini, dünya optik tarihi Kutbuddin Şirâzî, Kemâluddin Fârisî, Mirim Çelebi, Takiyuddin Râsıd dikkate alınmadan yazılamaz. Özellikle Kemâluddin Fârisî... Bunun yanında İşrâkî felsefe geleneği göz önünde bulundurulmadan İslâm optiğinin dayandığı metafizik temeller kavranamaz. Ayrıca bu optiğin astronomiye uygulanması, mesela, Fethullah Şirvânî; Kelam'a uygulanması, mesela Ali Kuşçu; Tıb bilimindeki akisleri mesela, İbn Nefîs... Tüm bunlar Gazzâlî sonrası dönemde vuku bulan gelişmelerdir. Astronomiye bakalım. Gazzâlî öncesi astronomi nazarî çerçevede büyük oranda Hellenistik astronominin bir devamıdır. Amelî astronomi değil tabi, çünkü bu konuda ciddi boyutlara ulaşan rasad çalışmaları var. Fakat nazarî çerçevede Aristoteles ve Batlamyus modelinin aşılması Gazzâlî öncesi dönemde biraz İbn Heysem, Zerkalî gibi matematikçi-astronomlar tarafından denenmiştir. Ancak bu konudaki yoğun çalışmalar, Gazzâlî sonrası dönemde vuku bulmuştur: Nasîruddin Tûsî, Müeyyuddin Urdî, Kutbuddin Şirazi, Sadruşşeria, İbn Şatır, Ali Kuşçu gibi matematikçi astronomlar farklı modeller önermişlerdir. Bu da kanaatimce büyük oranda, Gazzâlî'nin Hellenistik, özellikle Aristotelesçi ontolojiye getirdiği eleştiriyle alakalıdır. Tabii bu çerçevede tabiiyyûn-riyâziyyûn çatışmasında Gazzâlî'nin riyâziyyûn lehine aldığı tutumun, başta matematik olmak üzere astronomi ve diğer matematik bilimlerde ne gibi sonuçları olmuştur? Bu konu üzerinde özellikle çalıştığım bir konudur, ve şimdiden söyleyeyim ki çok

ilginç neticeler ortaya çıkmıştır. Tıbbı ele alalım. Klasik tıbta, Hipocrates çizgisini takip eden tecrübî tıb ile Calinus çizgisini takip eden kıyâsî-felsefî tıb şeklinde iki ana gelenek vardır. Tecrübî tıb bizde özellikle Ebû Bekir Zekeriya Râzî, kıyâsî- felsefî tıb ise İbn Sina tarafından temsil edilmiştir. Bu açıdan, günümüz tıp anlayışı açısından bakarsak, İbn Sina'nın İslam tıp tarihindeki yeri olumlu olduğu kadar olumsuzdur da... Bunu ben söylemiyorum, bizzat İbn Nefîs söylüyor; nitekim bizde Calinus anatomisi ilk defa İbn Nefîs eliyle aşılmıştır; bu da Gazzâlî sonrası dönemde vuku bulan ve tıb tarihi açısından son derece önemli bir gelişmedir. Diğer ilimlerde de çok farklı örnekler verilebilir; ama müsaadenizle Kelam ilmiyle bitirelim. Kanaatimce Gazzâlî öncesi kelam, kelamın çocukluk dönemidir; maddesi itibariyle değil tabi, sureti itibariyle... Sistemleştirilmiş, belirli bir zemine oturtulmuş kelam Gazzâlî sonrası dönemde vücûd bulmuştur. Nitekim, İbn Rüşd, kelamcılara ve özellikle Eşarilere yönelttiği eleştirilerde Gazzâlî'yi aynı kategoriye koymamaktadır. Eğer İbn Rüşd, Gazzâlî sonrası kelamı, Seyfuddin Amidi ve Fahruddin Razi çizgisinde devam eden, özellikle Adudiddin İcî, Kadı Beydâvî, Nasîruddin Tûsî, Sirâcuddin Urmevî, Seyyid Şerîf Cürcânî, Sa'deddin Taftazânî ve Ali Kuşçu çizgisini görseydi bazı eleştirilerinden vazgeçerdi. Neticede, tam tersi bir iddiaya sahibim: Gazzâlî, muhtevası ne olursa olsun, İslam Medeniyetini felsefîleştirmiştir. Ayrıca İslam dünyasında her sahada üretilen bilginin meşruiyyetini sağlamıştır. Bu açıdan genelde aklî, özelde fen bilimlerinin, İslam medeniyetindeki meşruiyyetini biz Gazzâlî'ye borçluyuz. Kısaca, Dücane Cündioğlu'nun deyimiyle Gazzâlî öncesi dönem İslam düşüncesinin maddesini, Gazzâlî sonrası dönem ise suretini oluşturmaktadır; ben de bu deyime şunu ekliyorum madde ve suretin nazmı ise, tabii bir süreklilik ve istikrar sürecinde, Osmanlı döneminde tahakkuk ve taayyun etmiştir.

*** Gazzâlî ile Moğol istilası ve dolayısıyla Bağdad'ın düşüşü irtibatlandırılarak yine İslâm Medeniyetinde bilimin gerilediği tezi ileri sürülmekte...**

Evet. Moğol istilası üzerine yapılan vurgu bir bakıma doğrudur. Ancak bu bir sendelemedir, tükenme, ortadan kalkma değil. Tersine bir süre sonra İslam Medeniyetinde, özellikle fen bilimlerinde, ikinci bir atılım başlamıştır. Çünkü Moğollar, İslam dünyasına siyasi bir hâkimiyet sağlamışsalar da yeni bir dünya görüşü ve tasavvuru getirememiş, aksine siyasi anlamda hâkim oldukları dünyanın dünya görüş ve tasavvurunu benimsemişlerdir. Bu açıdan Merağa matematik astronomi okulu, Semerkant matematik-astronomi okulu ve

İstanbul matematik astronomi okulu ile İran ve Hint bölgelerinde vuku bulan ilmî gelişmeler dikkate alınmadan ileri sürülen bu görüş de anlamını yitirecektir. Dediğim gibi bu tür tasnifler siyasidir. Bu tür tasniflerin bir tarafına değineyim: Gazzâlî ve özellikle Moğol istilasından sonra İslam dünyasında siyasi hâkimiyet tamamen Türklerin eline geçmiştir. Hocam Teoman Duralı'nın isimlendirmesiyle İngiliz-Yahudi Medeniyeti, siyasi anlamda tasfiye ettiği Osmanlı Türk Devletini kültürel anlamda da olumsuzlamak için bu tür teorileri ortaya atmaktadır. Arap Milleyetçileri ile Türk asıllı mukallitleri de, tabiri caizse, bu teorilerin üzerine atlamaktadırlar. Neticede bir delinin kuyaya attığı bir taş kırk akıllı tarafından çıkarılmaya çalışılmaktadır. Akkirmânî'nin deyişiyle bu bir hikâyedir.

*** Doğrudan Osmanlı medreselerine gelmek istiyorum. Yine bir iddia mevcut ortalıkta: Osmanlı medreselerinde bilim yoktu; daha çok dinî ilimler vardı. Hatta Baron de Tott'un bir sözü var; bir Molla'ya "Bir üçgenin iç açılarının toplamı kaçtır" diye sordum. O da "üçgenine göre değişir" diye cevap verdi. Ne dersiniz?**

Öncelikle, insan kendi medeniyetine ilişkin konuşurken taraf olmak zorundadır. Evet dürüst olabiliriz; ama tarafsız olamayız. İkincisi, bir gülle bahar gelmez. Dolayısıyla bir Baron de Tott örneğinden hareketle tüm medeniyet yargılanmaz. Üçüncüsü, soru sorulan kişi bir molla değil, yeni kurulan bir askeri mektepte eğitim verilmesi düşünülen yetenekli bir gençtir. Her medrese talebesinin Bursalı Kadı-zâde'nin Şerh eşkâl el-te'sîs'ini geometride iktisâd rütbesinde ders kitabı olarak okuduğu bilindiğine göre, böyle bir cümleyi tartışmak bile abestir. Dördüncü olarak, müsaadenizle bir fıkra anlatarak giriş yapayım. Komşusu Nasreddin Hoca'dan eşeğini istemiş, hoca da "**yok**" diye cevap vermiş. O sırada eşek anırınca, adam "bak işte eşek burada"; hoca da ***"Sen bana mı inanıyorsun eşeğe mi?"*** diye söylenmiş. Şimdi, biz Yazma Kütüphanelerinde bulunan binlerce yazmaya mı inanacağız; yoksa Baron de Tott'un iddiasına mı?. Bu tür espirileri çok sık yapıyor onun gibileri. Bir örnek vereyim, Kanûnî Sultan Süleyman zamanında Ferdinand I,'in sefiri olarak İstanbul'da bulunan Baron de Busbecq hatıratında ***"Türkler bizde icat edilen birçok yeni şeyi aldılar, geliştirdiler. Ancak Kura'nın değeri düşer diye matbaayı, ezan'ın değeri düşer diye otomatik-mekanik saati almaktan kaçındılar",*** demektedir. Şimdi Busbecq'in yaşadığı döneme bakıyorsunuz; bu satırların yazıldığı tarihten üç yıl sonra İstanbul'da İstanbul Rasadhanesi'nin kurucusu matematikçi-astronom Takiyüddin Râsıd, bir Osmanlı müderrisi

olarak dünya tarihinde bu sahada ilk üçe girebilecek el-Kevâkib el-dürriye fi vaz' el-benkâmât el-devriyye adlı eseri kaleme almıştır ve burada mekanik saatlerin çeşitlerinden ve onların geometrik çiziminden ve yapımından bahsetmiştir. Eser, Sevim Tekeli Hanımefendi tarafından 1966 yılında Arapça metin, İngilizce ve Türkçe tercümesiyle beraber yayınlanmasına rağmen bu konuda hala Busbecq'in iddiasına atıf yapanlar var Türkiye'de...Gelelim Tott'un dediğine. Yazdıklarının siyasî bağlamı bir yana; ilmî açıdan üçgenin iç açıları tabiki üçgenine göre değişir. İç bükey bir üçgende yüz seksen dereceden küçüktür, dış bükey bir üçgende yüzseksen dereceden büyüktür. Ama Tott'un mensup olduğu Yeniçağ Avrupa bilimi bundan haberdar değildi, ta 1850'lerden sonra Öklit dışı geometriler ortaya çıkıncaya kadar. İslam medeniyetinde küresel trigonometri kurulmuştu; öyle açı çeşitleri ve buna bağlı unsurları tartışmışlardır ki, üçgenin iç açıları basit bir meseledir burada. Evet bu tartışmalar felsefî bir zeminde cereyan etti, hiç bir zaman Lobachevski ve Riemann gibi farklı Öklit dışı geometriler inşa edilmedi; ancak Müslümanlar bu bilgilerini astronomi aletlerine bile yansıttılar.

*** Şöyle diyebilir miyiz?. Osmanlılarda, sizin tabirinizle kendi çerçeveleri içinde, bir ilmî faaliyet vardı. Ancak bunun sosyal ve siyasî hayata aktarımı zayıftı. Bunun da niye böyle olduğu, övgü ve sövgü mantığının dışında tarihi açıdan araştırılmalıdır.**

Tabii. Osmanlılar kendi çerçeveleri içinde güçlü bir ilmî hayata sahiptiler. Ancak daha önce söylediğim gibi klasik bilgi teknik üretmek için değil eşyanın hakikatini tespit için vardır. Bu sahip olunan bilginin sosyal ve siyasi hayata yansıması yoktur anlamına gelmez. Ama nihaî hedef bu değil. Mesela, hendese nazarîdir, eşyanın hakikatine ilişkin bir araştırmadır. Misâha ise hendesinin tatbikidir. O açıdan, yeri geldiğinden dolayı söyleyeyim, Osmanlı mimarisinin matematik temelleri Osmanlı dönemi misaha kitapları dikkate alınmadan tespit edilemez. Övgü ve sövgü mantığına gelince... Malzemesi üzerinde çalışılmamış bir tarihi dönem hakkında hüküm vermek ne derece ilmîdir. Mesela, son zamanlarda Rahmetli Cevad İzgi'nin Osmanlı Medreselerinde İlim adlı iki ciltlik bir eseri çıktı. Bu eserle beraber en azından malzeme düzeyinde bazı eksiklikler belirli bir oranda kalktı. Yazmalara dayalı bu çalışmayla Osmanlılarda hangi ilmi eserlerin mütedavil olduğu, okunduğu ve bunun mekanizması ortaya kondu.

*** Yazmalar konusuna gelelim. Asırlar boyu, matbaa da geç girdiğinden dolayı, telif, şerh, haşiye gibi yöntemlerle kaleme alınmış yüzlerce eser var. Dediğiniz gibi bunlar üzerinde çalışılmadan hükümler veriliyor, genellemeler yapılıyor. Yazmaların önemi nedir?**

Dananın kuyruğunun koptuğu yer burasıdır. Hemen söyleyelim, İslam ve Osmanlı Medeniyeti bir yazma kültürüdür. Zaten biz basma kültürü mantığıyla yazma kültürüne baktığımız için bir sürü problem neşet ediyor. Bakınız, dünyada altı milyon Arapça yazma var; dört milyon da Türkçe, Farsça ve diğer Müslüman halkların mahalli dilleriyle yazılmış yazma varsayılırsa yekûn on milyona baliğ olur. Bu mikdarın daha bir milyonu belki çalışıldı. Gerisini varın hesap edin. Diğer taraftan şerh, haşiye, talik gibi terimlere gelelim. Bunlar birer yazım tekniğidir; ilmin ilerlemesi gerilemesi gibi konularla alakaları yoktur. Şerhler, talimî metinler üzerine yapılır. Mesela İbn Sina'nın el-Şîfâ'sına şerh yazılmaz. Şerh, muhtasar ve müfid talimî bir metnin daha üst bir seviyeye çıkartılması için yazılır. Şerhi tefsirle karıştırıyorlar, şerh tefsir değildir. Yani şerh metni açıklamaz, metni daha üst bir seviyeye taşır. Haşiye daha üst bir seviyeye, talik ise artık ayrıntılarda takılıp kalan bilgiyi söküp alır. Bu açıdan yazma kültürü mantığı içinde, hoca-metin olmazsa olmaz ilişkisini de dikkate alarak bu yazım tekniklerini değerlendirmeliyiz.

*** Yazmalara dönersek. Bir örnekle yazma bir eseri düşünce tarihi açısından nasıl değerlendirebiliriz?**

Bu soruya yüzlerce örnek verilebilir. Ben şu örneği vereyim. Denilir ki, İbn Rüşd'ün, Gazzâlî'nin Tehâfut el-felâsife'sine yazdığı Tehâfut el-tehâfut isimli cevabî eseri Osmanlıya ulaşmamıştır; ulaşsaydı durum daha farklı olurdu; Gazzâlî düşüncesi Osmanlı'da tutunamazdı. Şimdi bu harcı alem bir iddia, ve basma kültürü mantığıyla ileri sürülmüş bir iddia. Yazma kültürü yöntemi açısından, önce İbn Rüşd'ün eserinin dünyada mevcut yazma nüshaları tespit edilir; bu nüshalar nerelerde, hangi şehirlerde, hangi medreselerde, hangi mekâtiplerde istinsah edilmiş, kimler tarafından istinsah edilmiş; nüshaların üzerinde bulunan ferağ kayıtları, temellük kayıtları, şira kayıtları, istishab kayıtları yani kısaca yazmalarla ilgili diğer tüm kayıt türleri incelenir; böylece yazmanın tarihî seyri tespit edilir; sonra ulaştı mı, biliniyor mu bilinmiyor mu? tartışılır. Bu açıdan İbn Rüşd'ün eserinin bir Fransız tarafından yayınlanan

tenkitli metnine baktığımızda, tenkitli metnin dayandığı tüm nüsharın Osmanlı döneminde hem de İstanbul'da istinsah edilmiş nüshalar olduğunu görürüz. Mesela, tenkitli metnin dayandığı asıl nüsha Yeni Camii nüshası Taşköprülü-zâde'nin nüshasıdır. Şehid Ali Paşa nüshası Musa İsa adlı bir âlimin, Laleli nüshası Esad Yanyevî'nin, Cambridge nüshası Mustafa Sipahizâde'nin, vb... Ben de âcizane mevcud tenkitli metinde kullanılmamış en eski Arapça nüshayı tespit ettim... Bu nüsha da 1506 tarihinde yine İstanbul'da istinsah edilmiştir. Görüldüğü gibi tüm nüshalar Osmanlı nüshasıdır.

Tüm yazma eserler için aynı süreç takip edilmelidir. Bu yapılmazsa ne olur. Müsaadenizle yine bir örnek vereyim: Yakın zamanda Muhammed Abid el-Câbirî'nin Türkçe'ye Arap Aklının Oluşumu isimli bir kitabı çevrildi. Eser, İslâm düşünce tarihinin polisiye romanı mantığıyla yazımına güzel bir örnektir. Eserin tenkidi bir tarafa; bakın ne diyor:

"O (Gazzâlî) İbn Heysem'in koyduğu ilmin kökünü kazımış, yaymaya çalıştığı rasyonalist kritisizm (=tenkidçi) ruhunu boğmuştur. /.../. Evet, İbn Heysem, Arap Kültürü içinde gerçekten bir "yabancı"ydı ve onu kesinlikle etkileyememişti". Şimdi bakınız; Câbirî İslam ilim tarihinde iki ayrı İbn Heysem olduğunu bilmiyor: Tabiiyyûndan olan Aristocu İbn Heysem ile riyâziyyûndan olan İbn Heysem. Evet, Gazzâlî birincisini boğmuştur; ama ikincisine arka çıkmıştır. Câbirî ise birinciyi savunurken, iki ayrı İbn Heysem olduğunu bilmediğinden dolayı, aslında ikincisini savunuyor dolayısıyla bizim dediğimize geliyor. İkincisi, etkilemediğini hangi araştırmalardan intâç ediyorsunuz. İbn Heysem'in eserlerinin yazma nüshalarının tarihi seyrini incelediniz mi?. Nasîruddin Tusî'nin, Kutbuddin Şirâzî'nin, Kemaleddin Fârisî'nin, İbn Nefîs'in, Mirim Çelebi'nin, Ali Kuşçu'nun, Fethullah Şirvânî'nin, Takiyuddin Râsıd'ın eserlerini gördünüz mü? Bu İslam matematik ve astronomisinin büyük isimlerinin optik, matematik ve astronomi çalışmaları büyük oranda İbn Heysem çizgisindedir. Bunu bizzat kendileri söylüyor; hatta bazılarının eserleri İbn Heysem'in eserlerinin ihtisarı, hulasası, tenkihi şeklindedir. Gerçekten de İslam Medeniyeti'nde optik, matematik ve astronomi sahasında bir İbn Heysem okulu vardır; bunu bizzat klasik kaynaklarımızdan İbn Ekfânî, İrşâd el-kâsıd ilâ esnâ el-mekâsıd adlı eserinde vurguluyor. Niçin Câbirî gibi iyi bir araştırmacı bunu söylüyor. Birincisi her şeyi Sosyalist Mağribî Arap Milliyetçiliği İdeolojisi açısından değerlendirmesi. İkincisi çerçevesinin yanlış olması yani İslam ilim tarihinin mantığını kavrayamaması, riyâziyyûn ve tabiiyyûn gibi farklılıklardan

haberdar olmaması vb... Üçüncü ise yazma kültürü yöntemini dikkate almaması. En acısı da Türk hâkimiyeti dönemini (Osmanlı dâhil), Muhammed Cemil Beyhem'i takip ederek kayıp halka (el-halkat el-mefkûde) olarak isimlendirip görmemezlikten gelmesi. Tüm bu noktalara rağmen İslâm medeniyetini değerlendirecek, kuşatacak, açıklayacak iyi bir çerçeve inşa edilebilir mi? Yazma kültürüne dönersek şu ayırımı yapmamız lazım: Osmanlı ilmî seviyesi ile Osmanlı katkısı arasında. Seviye için rahatlıkla şunu söyleyebilirim: Osmanlılar Klasik İslam mirasının %95'ine sahiptiler. Bu yazmalar Osmanlı kütüphanelerinde, medreselerinde mevcuttu, ve bunlar mutalaa ediliyordu. Bu açıdan İbn Sina, İbn Heysem aynı zamanda birer Osmanlı âlimidir; diğerleri içinde aynı şey geçerlidir. Katkı için ise Osmanlı döneminde telif, şerh, haşiye, tercüme vb. şeklinde ortaya konulmuş yazmaların incelenmesi gerekir. Şahsî kanaatim gelecek yüzyıldaki İslam ve Osmanlı düşüncesi araştırmaları yazmalardan geçecektir. Bunun ötesinde konuşmak, Akkirmanî'nin deyişiyle hikâye olmaktan öteye geçmeyecektir.

*** Peki, Osmanlılarda niçin bazı ilim dalları gelişemedi?**

Öncelikle gelişme ile dönüşmeyi birbirinden ayırmamız lazım. Osmanlı biliminde gelişme kendi çerçevesi içinde son dönemlere kadar devam etmiştir. Bunu ancak bu dönemde telif edilmiş yazma eserlerle hemhal olan bir kişi anlayabilir; dışardan konuşmak, konuşulan disiplinin teknik tarihî gelişimi de bilinmiyorsa, anlamsızdır. Peki niçin bir dönüşüm olmadı? Yani Yeniçağ Avrupasında ortaya çıkan integral hisab, diferensiyal hisab, yeni fizik vb. konular niçin bizde vuku bulmadı. İşte tüm bunlar tam tersine Osmanlıda bir şey olmadığından değil, çok yerleşik bir ilim geleneği olduğundan olmadı. Geleneğin gücü sadece Osmanlı için değil, her dönemde geçerlidir. Yunan Pitagoras aritmetiğinin aşılmasında, Öklidin geometrik matematiğinin tıkanmasında hep yerleşik geleneğin gücü sözkonusudur. Daha modern bir örnek vereyim. Öklid dışı geometrilerin ortaya çıktığı dönemde ki yuvarlak bir tarihle 1850 civarıdır, Bolyai'nin babası, Alman matematikçi Gauss'a -ki matematiğin prensi olarak bilinir- oğlunun Öklid dışı geometrilere ilişkin çalışmalarını gönderince; Gauss şu cevabı verir: ***"Ben zaten bunu biliyorum. Ancak bunu ilan edersem insanların bana deli diyeceğinden korkuyorum".*** Niçin? Çünkü Kant ile beraber Öklid geometrisi insan zihninin dışavurumu olarak görülmüş. Şimdi nasıl olurda aynı zihin iki ayrı geometri inşa etsin; iki ayrı doğru olsun. Bakınız, kilise yok, dinî baskı yok ve döneminin en büyük matematikçisi

Gauss. Ancak çerçeve çok güçlü. Söyleyeceği yeni şeyin teknik bir detay olmadığı, bir metafiziği değiştireceğini çok iyi biliyor. İşte Osmanlıya da bu çerçeve (paradigma) problemi açısından yaklaşmak gerekir.

*** Öyleyse bu çerçeveyi tahlil edelim.**

Bu zor bir konu. Ben kendi hesabıma bunu anlamaya çalışan biriyim. Ancak bazı ayırımlar üzerinde durabilirim. Daha önceki bir yazımda da ifade ettiğim gibi klasik dönem söz konusu olduğunda bilgi açısından medeniyetleri biribirinden ayırmanın dört basamağı vardır diye düşünüyorum: Bilginin tanımı, bilgiyi üreten şahsın kimliği, bilginin üretildiği müesseseler ve üretilen bilginin maksadı. Bu açıdan Osmanlı ve Yeniçağ Avrupası karşılaştırılabilir. Bu uzun bir konu. Tekrar çerçevenin teşekkül sürecine dönersek, Gazzâlî sonrası dönemde İslam Medeniyetinde, onun sağladığı meşruiyyet çerçevesinde, bir yerleşikliğe, istikrara ulaşılmış oldu. Üretim de uzlaşılmış çerçevenin içinde yapılmaya başlandı. Bu açıdan Osmanlı dönemi İslam Medeniyetinin istikrar dönemidir. Ve hiç mübalağa etmeden şunu rahatlıkla söylüyorum: Osmanlı'da klasik dönemde birbiriyle kavga eden tüm farklı yönelimler, meşşâî felsefe, işrakî felsefe, çeşitli renkleriyle tüm irfanî okullar, yine çeşitli ayrımlarıyla kelamî ekoller vb. mevcut. Mesela Osmanlı düşüncesinde ciddî bir İbn Sînacı çizgi var; bunu İbn Sina'nın eserlerinin yazma nüshalarının tarihi seyrini inceleyerek tespit edebilirsiniz. Yani Osmanlı, yeni bir medeniyet değil, her açıdan klasik İslam Medeniyetinin birikimini tevarüs etmiş, tabii bir devamıdır.

*** Niçin dönüşüm olmadığını çizdiğiniz çerçevede tekrar ele alırsak...**

Evet. Bunu tarihi bağlamda bulabiliriz. Bir örnekle izah etmeye çalışayım. İhtimaliyat (olasılık) hesabı denilen bir hesap türü var. Bu Avrupa'da nasıl ortaya çıkmış? İki önemli sebebi var: Sigorta şirketlerinin yaygınlaşması ve kumarhaneler ile kumar oynamanın aristokrat sınıf nezdinde yaygınlaşması... Nitekim bu hesabı ilk icad eden Pascal'a sorulan soru ***"Bir kumar destesinde şu ihtimal ne kadardır?"*** şeklindedir; soran da kumara düşkün bir aristokrattır. Bu bağlam bizde yok, onun için tezahürü bekleyemezsiniz. Ama çok ilginçtir bizde aynı hesab türü nerededir? Kombinatör analiz dediğimiz bu hesap türü, -ki ihtimaliyatı da kuşatır- Halil b. Ahmed'in daha hicretin ilk asırlarında kurduğu ve ondan sonra gelişen

"Arap harflerinin biribirleriyle terkibinden kaç türlü anlamlı kelime ortaya çıkar" şeklindeki bir varlık zemininde vücûd bulmuştur. Ve daha sonra bu çalışmalar ilerletilmiştir; Ebu Bekir Kerecî, Samavel, Kemaluddin Fârisi, Cemşid Kaşi, Yezdî, Osmanlı döneminde Takiyüddin Rasıd ve özellikle İbrahim Halebî... İlginçtir m. XII-XIII. yüzyıllarda yaşamış İbn Mun'im adlı mağribli matematikçi bu matematik tekniğine fıkh el-hisab adını vermektedir. Yine ilginç diğer bir nokta bu tekniğin, Nasîruddin Tusi eliyle, İslam felsefesinde, erbabının bildiği, sudûr nazarîyisine uygulanmasıdır; yani Yeni-Eflâtuncu çok önemli felsefî bir problem matematik yöntemle çözülmeye çalışılmıştır. Sanıyorum bu örnekler tarihi bağlamın ve çerçevenin mantığının anlaşılmasını sağlayabilir.

*** İsterseniz, Yeniçağ Avrupa biliminin Osmanlıya girişi konusunu ele alalım. Bu nasıl oldu; yani bu kadar güçlü bir çerçeve vardı, bu nasıl aşıldı?**

Bu konuda cari olan kanaatler şunlardır: Bu kolay olmadı. İkincisi zannedildiği gibi aktarım nazarî mülahazalarla değil pratik kaygılarla ele alındı; dolayısıyla mütefennin zabit yetiştirmek hedeflendi. Bu açıdan Osmanlı batılılaşması askerî batılılaşmadır. Bu ifadelerin hepsi kısmî doğrulardır; ancak bunlar sebepler değil sonuçlardır. Daha derine gitmek gerekir. Şöyle düşünüyorum: Ahmed Cevdet Paşa'nın ifadesiyle ***İslam medeniyetinde kadîm olan İslam öncesi, cedid olan İslamî dönemdir.*** O açıdan İbn Nedim el-Fihrist adlı eserinde İslam ulemasının bir kısmına muhdesûn adını verir yani modernler. Öyleyse soru şudur: ***Osmanlı uleması ne zaman kendi bilgi çerçevesine kadîm olarak bakmaya başladı?*** Yani meseleyi kadim-cedid kavramları çerçevesinde ele alıyorum; bu konuda bir araştırmayı da yürütüyorum. O zaman görürürüz ki sorun XVII. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir ve muhtemelen bizde ilk defa cedid kavramı tıbbî literatürde kullanılmıştır. Burada Tanzimat ve sonrası dönemde Tıbbiye'nin Osmanlı zihniyetinin modernleşmesindeki yerini de hatırlamalıyız. Kadîm kelimesi de benzer şekilde... Daha sonra heyet-i cedide ve heyet-i kadime tabirleri... Gerçekten bunlar sıkça kullanılan tabirler... Neticede Osmanlıdaki dönüşüm askerî modernleşmeden çok önce başlamıştı bile; sonuncusu devlet tarafından teşkilatlandırıldığı ve sonuçları ağır olduğu için dikkat çekiyor. Dikkat edilmesi gereken nokta kendi bilgi birikimine kadim diyen yine Osmanlı ulemasının kendisi olmasıdır ve bu amelî ilimlerden nazarî ilimlere doğru hafifleyen bir seyir izlemektedir. Ancak Yenicağ Avrupa biliminin fizikî yani teknik baskısı artınca bu kadîm-cedid ilişkisi radikal bir hal aldı.

Neticede, iki zihniyetin farklılığı, Batı Avrupa biliminin tanımı, üretici şahsı, kurumları ve hedefleri farklı olduğundan, ve dahi Osmanlı ilmî paradigmasının güçlü olmasından dolayı kabulde ve hatta yer yer anlamada oldukça zorlanıldı; teknik olarak değil, kavramsal çerçeve olarak... Çünkü Osmanlı bir Pigme kabilesi değil ki, sabahtan akşama tüm dünya görüşünü ve dünya tasavvurunu değiştirsin. Burada psikolojik zorluk karşımıza çıkıyor. Frenk dediğin, ve dahi Gavur dediğin diğerinden alıcı konumuna düşüyorsun. Buradaki alıcılık, tekrar ediyorum, cüziyyata ilişkin değil külliyata ilişkindir. Yani sadece unsur değil asıl alıyorsun...İlginç bir örnek vereyim: Osmanlı Medreselerinde Bahaeddin Amilî'nin ders kitabı olarak okutulan Teşrîh el-eflâk adlı bir teorik astronomi eseri vardır. Kuyucaklızade Mehmed Atıf Efendi (öl.1847) bu eseri Türkçeye tercüme ediyor. Kopernik astronomisi Osmanlı bilimine ulaşalı çok olmasına rağmen -1660'lara kadar geri gider-, Atıf Efendi şöyle diyor: ***"Duyduğumuza göre Kopernik nam Frenk yeni bir sistem ortaya koymuş, bu sistem şöyle şöyledir".*** Diyor ki, bu sistem bizim geleneğimizde zaten var, niye o koymuş olsun ki... İşte Kadim dönemde yaşamış Pitagoras nam hâkim... vb., başlıyor anlatmaya... Yani durumun aslında farkında, ancak kabullenmek için kendi geleneğinde karşılığını arıyor. İşte bu psikolojik zorluktur; bu da ancak bir şeye sahip olan insanın göstereceği bir tavırdır. Neticede üç tavır var batı bilimine karşı: Karşı olanlar: nispeten azdır ve dinî gerekçelerle değil, çerçevenin gücünden ve psikolojik zorluktan dolayı...; dinî gerekçe varsa bile delil olması itibariyle vardır, asıl olması itibariyle değil... İkinci öbek tamamen taraf olanlar; kaygıları bir an evvel vaziyeti, yani İstanbul merkezli siyasî merkezin nisbî bağımsızlığını, kurtarmaktır. Üçüncüsü gelenekte durup yeniyle sentez yapmaya çalışanlar: Gelenbevî İsmail Efendi, Seyyid Ali Paşa gibi... Tabii bunlar genel taslaklardır, ayrıntılarda çok daha farklı unsurlar işin içine girer. Bunun yanında Osmanlı ulemasının Yeniçağ Avrupa bilimine olan tavrını tespit için klasik bilgi zihniyetini kavramak gerekir. Mesela Seyyid Ali Paşa, modern eğitim kurumlarında başhocalık yapmasına rağmen niçin Ali Kuşçu'nun el-Fethiyye adlı klasik astronomi eserini Türkçe'ye tercüme ediyor. Bunu anlamak için tabiiyyûn ile riyâziyyûn astronomi anlayışlarını vb. konuları bilmek gerekir.

*** Son olarak bugün ne yapılabilir? Yazma kültürümüz yeni bir ihyâ ve inşâ aşamasında nasıl tavzîf edilebilir?**

Kısa cevap vermeye çalışacağım. Öncelikle kendi tarihimizi sahiplenmeliyiz. Bu da yerlileşmekle mümkün olabilir. İlgilendiğimiz şeyin kendi tarihimiz olduğunu unutmamalıyız. Yerlileşme, yerli bir mevkif yani duruşa sahip olmakla gerçekleşir. Mevkif sahibi olmak psikolojik ve ahlaki bir durumdur dolayısıyla şahsiyeti şart koşar. İkincisi maksadımız olmalı; bu da siyasi bir tavırdır ve mensubiyeti şart koşar. Son olarak bir manzumemiz olmalı, bu da nazarî bir çabayı gerektirir ve dolayısıyla ehliyeti şart koşar. Yani mevkif, maksad ve manzume ile bunların şart koştuğu şahsiyet, mensubiyet ve ehliyet... Bunlar birbirini zorunlu kılar. Gerisi de kendiliğinden gelir.

KAYNAK:

"İlim ilim bilmektir; bilim neyi bilmektir", Dergâh (Edebiyat - Sanat – Kültür Dergisi), C. IX, S. 97, Mart 1998, s. 12-14, 22. http://fazlioglu.blogspot.com/2018/07/ihsan-fazlioglu-ilim-ilim-bilmektir-bilim-neyi-bilmektir-soylesi.html

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-XV: "Kendimiz, Derdimiz; Niyetimiz, Seferimiz; Bilgimiz, Azığımızdır"[66]

Âlimlerimizden Zehebî: "İnsanlar, eskiden kendileri için okurlardı. Zaman geldi, devir değişti, başkalarını kurtarmak için okuduklarını söylemeye başladılar. Şimdi ise hiç ahlâk kalmadı; nizâm iyiden iyiye bozuldu, nifâk ve riyâ ortaya çıktı. Bakıyorum, artık insanlar Allah rızası için okuduklarını söylüyorlar" diye yakınıyor. Buradan hareketle şöyle sormak istiyoruz: İlim ne içindir? İlim, 'ilim' için midir yoksa insanın 'kendi' için midir?

Öncelikle, şunu söyleyelim: Bir vucûd –ki beyânîdir– şemanız yok ise, ya da başka bir deyişle, tefekkür ederken, vucûdu diyagramatik bir akış, çizelge içinde idrâk etmiyorsanız, vucûdun üyesi olan herhangi bir mevcûdun –ki i'yânîdir– mefhûmunu tasavvur etmeniz, dolayısıyla, türü ne olursa olsun, tanımlamanız, sınırını koymanız, tahdîd etmeniz mümkün değildir. Mefhûmu olmayan sözcük, içeriksizdir; bu nedenle de yalnızca günlük dilin

[66] "Kendimiz, derdimiz; niyetimiz, seferimiz; bilgimiz, azığımızdır…", Âfâk Dergisi, 7.sayı, s. 20-28, Bahar 2014, http://fazlioglu.blogspot.com/2018/07/ihsan-fazlioglu-kendimiz-derdimiz-niyetimiz-seferimiz-bilgimiz-azigimizdir-soylesi_18.html

imkânlarıyla, yani çağrışım yoluyla düşünmeye başlarsınız; bu noktadan itibaren söyleyecekleriniz bir 'içerik'e ait olmayacaktır. Temsîli yüksek bir örnekle ne demek istediğimi açıklamaya çalışayım: Ramazan Efendi, olumsuzluğun ne olduğunu belirlerken şöyle bir sıralama verir: ***olumsuzluk(nefy), bir yargıdır(hukm); yargı, tasdîkin bir parçası olduğundan bilgidir(ilm); bilgi, beşerî nefsin niteliklerindendir; bu da mutlak nitelik mekûlesinin(kategori) bir üyesidir; nitelik mekûlesi ise arazın bir alt kümesidir; araz ise mumkinin bir kısmıdır; mumkin ise Varlık'ın...***

Sıralamayı bitirdikten sonra şöyle der: ***İşte bir yargının olumsuzlanmasının subûtiyeti, ister beyân ister iyân ile olsun, bu çerçevede anlamlıdır.*** Sonuç açık, anlam, insana merbûttur; bilgi(ilim) de öyle... Bu nedenle Fahreddin Râzî, Varlık'ı bilebilmek için, bir alt-kümesi olan İnsan'ın kendini bilmesini şart koşar; başka bir deyişle, alt-küme, ana-kümeye takaddüm eder; bu parçanın, bütüne takaddümü gibidir. Var-olma yönünden mi? Hayır! İdrâk yönünden, yani bilme cihetinden...; çünkü idrâk eden, bilen biziz! Bundandır ki, urefâ, ***"Varlık, insan'a mahmûldür"*** der; yani Varlık'ın mısdâkı insandır. Daha yalın bir deyişle, insan, her şeyi ama her şeyi, insan-ca'ya tercüme ederek bilebilir... Kısaca, idrâk(bilgi) cihetinden her şeyin ölçüsü insandır; ve bilgi, bilen içindir... "İlim, ilim içindir" yargısı, mantıkçılarımızın deyişiyle, lağvdir yani analitik bir önermedir; mufîd yani sentetik bir önerme değildir... Bu nedenle de totolojiktir; yani içeriksizdir...

Elbette, Zehebî'nin sözleri, daha çok insanların niyetine, dolayısıyla eylemin maksadına yöneliktir... Geleneğimizde teklîf, bireyedir; dolayısıyla imân, ferdî olduğu gibi, mükellefiyet de bireye ilişkindir. Bu noktada, Zehebî'nin çerçevesinde, yine vurgulamakta fayda var, kadîm kültürümüzde ilim tek başına var-olmaz; amel ile birlikte varlığa gelir; daha doğrusu birbirlerini birlikte var-ederler. Yalnız burada ameli, basit bir tatbîk yani uygulama olarak görmeyelim... Yani illâ haricî bir tecessüm anlamında değildir amel, kişinin sahip olduğu ilmin yani ma'kûlatın, hayr nokta-i nazarından ahvâline tesîr etmesidir. Bu çerçevede, sonuç olarak, her şey insan içindir; insan dahî... ***"İlim, ilim içindir"*** yargısını kim üretiyor? İnsana dışarıdan gönderilen, aşkın(transcendent) bir yargı değil ki... Neticede bu yargı da "insan için" üretilmiştir... Çünkü "ne-için"li, yani gâyeli sorulara verilecek "-için"li yanıtlar müdrik bir insanın varlığını şart koşar...

"Bazı soru/sorunlar, çözmek için değil, insanlığımızı devamlı anımsamak için sürekli uğraşmamız gereken soru/sorunlardır" diyorsunuz. Hangi soruları bu cümleden görüyorsunuz?

Öncelikle bizâtihî soru sormayı insanlığımızın mukavvim unsuru olarak görüyorum... Tanrı'nın insan-oğlu'nu muhâtab alışı da soru-ile'dir: ***"Eles-tu bi-Rabbikum?" "Rabb'iniz değil miyim?"*** Mâ-cerâmız böyle başlıyor. İnsan, bir sorudur? Yanıtı ne? Kanımca soru da, yanıtı da henüz tamamlanmamıştır; her ikisi de birer örüntüdür; kendilerini örmeye devam ediyorlar karşılıklı olarak. Kapalı bir uzay içinde yer almadıklarından da tüketilemiyorlar... Tüm soruları içinde toplayan üç temel soruyu, Hz. Ali'ye nispet edilen kelâm-i kibâr'da buluyoruz: ***min-eyne(:nere-den), fi-eyne(:nere-de) ve ilâ-eyne(:nere-ye)...*** İslâmî Hayat Görüşü bu üç sorunun muhtevâsına ilişkindir; bu muhtevâ da, bizâtihî, insanın anlamı demektir yani ma'nâsı... Kısaca, Varlık, insanı var-kılmakla ne demek istiyor? Uğraşımız bu demek-istenileni tespit etmek yani ma'nâyı... Bu soruyu Leibniz'e nispet edilen şu soru ile mukâyese edebilirsiniz: ***"Niçin hiç-bir şey(nothing) yerine bir-şey(thing) var?"***

Dünya'nın insanın kendi olmasını, özüne uygun davranmasını engellemek davâsında bulunduğunu göz önüne alarak, Dünya'nın aslına, insanın mecbûrî muhâlif olduğu sonucuna ulaşılabilir mi? *"İrfânın temel vasfı muhâlif olmaktır. Ancak Dünya'ya tümüyle muhâlif olanlar Dünya'yı tedâvî edebilirler."* önermeleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Daha önce de dile getirdiğim üzre, mefhûmunu tasavvur edemediğim sözcük ve mısdâkını tespit edemediğim hiç bir yargıyı idrâk edemiyorum. Bu soruda kullanılan sözcüklerin mefhûmları ile yargıların mısdâklarını doğrusu bilmiyorum! Bunları, "zâten biliniyor" kabul edemeyiz. Elbette, bu kavramları kullanan ve bu cümleleri kuran kişi ya da kişiler biliyordur; ben kendi adıma konuşuyorum. Herhangi bir yorum yaptığımda şöyle söylenebilir: ***"Biz bunu demek-istemedik; bunu kast etmedik".*** Kısaca mefhûm ve mısdâkı bilmeden söyleyeceğim her söz, içeriksiz olacaktır. Bunun yerine, sorunun, bende çağrıştırdığı müphem içeriği, kendi dilimle ifâde etmeye çalışayım: Bir mümin için asıl olan Hayat'tır; dünya ve âhiret yalnızca birer sıfattır; sıfatı bırakıp mevsûfa, dolayısıyla zâta bakmalıyız. İnsân kuldur; muhâlif değil... Kul olmak ise, Varlık dâiresindeki her bir var-olanın, var-olma koşuluna uygun eylemesidir.

İnsanın var-olma koşulu, düşünmedir/bilmedir; bu nedenle halîfedir; yani muhâtabtır; mükelleftir; mesûldür. Nitekim bu hakikati Âşık Paşa, Garîb-nâme'de şöyle dile getirir: ***"Aklun oldur tâ'atı kim fikr ile / Dilün oldur ta'atı kim zikr ile."*** Peki! Neyi bilmeliyiz? Hz. Ali, yukarıda andığımız üç temel sorudan hareketle, insanın yine üç temel bilgi alanından bahseder: ilm min-eyne(:nere-den'in bilgisi), ilm fi-eyne(:nere-de'nin bilgisi) ve ilm ilâ-eyne(:nere-ye'nin bilgisi)... Bilindiği üzere, ilm kavramı, Arapça'da bilgi anlamına geldiğinde, çoğul olmaz; bu nedenle bilgi parçalanmaz, parçalanamaz. Sonuçta ilm fi-eyne(:nere-de'nin bilgisi) topyekûn insanın hâlihazırda bulunduğu Evren'in bilgisidir. Bu nedenle insanın Dünya[: Evren] ile ilişkisi bir muhâlefet değil, bir bilgi ilişkisi olmalıdır. Ne diyor Âşık Paşa, Garîb-nâme'de***: "Anlaya bu dünyanın ahvâlini / Âna göre bile kendü hâlini..."***

Öte yandan, ehl-i irfân, insanın üç yapı[:sûret, sîret ve hey'et] ile üç niteliğin[:melekî, şeytânî ve âdemî] kombinasyonundan mürekkep olduğunu söyler. İnsan, insan olarak kaldığı sürece, bu kombinasyondan mutlak anlamda berî olamaz; yani bu kombinasyona kayıtsız kalamaz. Unutulmamalıdır ki, insan bir arayıştır; ne hep'te ne de hiç'te sâbitlenebilir; iki uç arasında, beyne'l-recâ ve'l-havf, salınım hâlinde olmalı; aramalı, ve dahî aranmalıdır. Dünya'yı tedavî etmek gibi bir görevimiz yok; çünkü 'fî: de', geçici olarak bir mekânda bulunmaktır; yaşam geçicidir; ancak Hayat devam edecektir... Bize, düşen şu ya da bu olmak değil, sadece ve sadece insan olmaktır... Muhâlefete gelince, insan ancak, insana muhâlefet eder; bu anlamda, tarihî sürece baktığımızda, doğrudur, irfân siyâsî bir muhâlefettir aynı zamanda... Neye karşı? İnsanı, insanlıktan, kısaca kul olmaktan çıkartan her şeye karşı; öyle de olmalıdır...

Ancak, irfân, Dünya'ya[:Evren'e] muhâlif değildir; tersine Dünya'yı bile, insan nefsinden korumak gerektiğini söyler. Sonuç olarak, mevcûdât içinde, Evren'de, sorunlu ve sorumlu tek var-olan insandır; çünkü yalnızca anlamını arayan odur; başka bir var-olanın bir anlam arayışı bulunmaz; bu nedenle insandan başka hiçbir var-olanın tedâvîye ihtiyacı yoktur... İnsânın nihâî devâsı da anlamını bulmaktır; ancak biraz önce dediğimiz gibi, insan için bulmak değil aramak esastır... Madde ile ma'nâ'yı şahsında birleştiren, bu nedenle de ara-da olan insan ara-yacaktır... Çok ilginçtir, Âşık Paşa, Garîb-nâme'sinde bunu şöyle dillendirir: ***"Kendü orta menzili dutmış-durur / Ol iki mülk ehlini utmış-durur".***

'Bilim tarihi' bir disiplin olarak ne anlam ifâde eder? Batı Avrupa bilim tarihi tanımı perspektifinden baktığımızda, diğer medeniyetlerin, özellikle İslâm medeniyetinin bu tanım içindeki yeri nedir? Aynı zamanda bu medeniyetler kendilerini bu tarih bakımından nasıl değerlendiriyor?

Biraz hızlı geçiş oldu!... Herhalde bilgi'ye çok fazla vurgu yapınca akla, bilim, bilim tarihi düştü... Bilim Tarihi'ni şu şekilde özetleyebiliriz: 1543'de başlayan ve 1687'de tamamlanan yeni doğa felsefesinin, yani empirik – mekanik – matematik bilme tarzının, yaygınlaştıktan sonra, ilk olarak kognitif yorumunu Kant yaptı; başka bir deyişle, bu bilme tarzının kendince gramerini yazdı. Daha sonra da bunun tarihsel gelişimi ele alındı. Ancak bu ele alınışta temel yaklaşım, söz konusu tarzın faydalandığı, Yunan ve İslâm gibi tarihî arka planı ile doğrudan etkisi olmasa da, Çin ve Hint gibi farklı kültür ve medeniyet havzalarındaki benzerlerini tespit etmekti. Bunu yaparken bolca, anakronizm[:bugünün kavramlarını geçmişe taşımak] ve whiggism[:geçmişi bugünü verecek biçimde örgütlemek] yapıldı elbette...

Devam etmeden önce şunu vurgulayalım: ***Bu bilme tarzının içeriği, doğa bilimleri söz konusu olduğunda, en temelde, Doğa'daki özsel nedenselliği(essential causality) reddedip, ilişkisel nedenselliğe(relational causality) geçiş olarak özetlenebilir ki buradaki nedensellik, doğa yasaları olarak düşünülebilir.***

Bu nedensellik de süreç içinde iki aşamadan geçmiştir:

Descartes'in öncülük ettiği mekanik nedensellik(mechanical causality) ile Newton'un uyguladığı matematiksel nedensellik(mathematical causality)... Bu gelişimde en can alıcı dönüşüm, yalnızca Doğa'nın mekanikleştirilmesi–matematikleştirilmesi değildir; tersine Newton tarafından hareketin (değişim) nicelleştirilerek [ki bu diferansiyel ve integral hesabın icâdı demektir], matematiğin fizikselleştirilmesidir.

Daha sonra aşkın [a-historic, meta-historic, transcendent] olarak kabul edilen bu tarz, mutlaklaştırılarak ve idealize edilerek, yalnızca maddî olana değil manevî olana yani insanî tüm üretimlere de uygulanmak istenildi... Daha Newton yaşarken Vico, bu bilme tarzının, insanî olana tasallutuna karşı çıktı; elbette bu süreçte Berkeley de hatırlanmalıdır. Sonuçta, iki kültür denilen, doğa/maddî bilimler ile toplum/manevî bilimler arasında bir gerginlik baş

gösterdi. Özellikle Dilthey'in manevî bilimlere, maddî(doğa) bilimlerden farklı bir yöntem önermesi, XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın ilk yarısındaki gelişmeler ve diğer pek çok husus gerginliği artırdı. Sarton, aydınlanma idealini takip ederek, whiggist bir yöntemle, pozitif bilme yönteminin insanlık tarihinin amacı olduğunu gösterecek bir bilim tarihi anlayışı geliştirdi. Ancak, özellikle Hessen-Grosmann tezi bu yaklaşımı sarstı. Bu süreci en iyi Snow'un iki kültür kavramsallaştırmasından takip edebiliriz. Sonuçta Kuhn, 'bilim'in, aşkın değil, tarihî bir vâkıa olduğunu gösterdi; böylece hakikat, doğru vb. kavramlar da tarihsel/toplumsal inşâlar olarak görüldü.

İlginçtir, İbn Heysem, daha 1000'lerin başında, Doğa'ya ilişkin beşerî hiçbir açıklama modelinin, mutlak anlamda doğruluğunu test edebileceğimiz, bir meta-teorimizin bulunmadığına işâret etmiştir. Zâten kelâmcılar, özsel olanı ve özsel nedenselliği reddederken, tüm bilgi etkinliklerini beşerî, dolayısıyla ihtimâlî kabul ederler...

Çok kısa ve fırça darbeleriyle yapılan bu özet, büyük oranda, bu yeni bilme tarzının geliştiği kültürün içinden yapılan bir açıklamadır. Başka bir açıdan, bu sürecin içinde olan ya da dışında kalan toplumlar, insanlığın amacı olarak sunulan bu bilme tarzına katkılarını ortaya koymak için araştırmalara giriştiler. Denebilir ki, bilim tarihi araştırmaları, modern ulusların inşâsında operatif bir rol oynadı. Bilime ve teknolojiye katkı oranı, o ulusun mevcut durumdaki psikolojik ağırlığına da etki etti. Öte yandan, bu sürece ana katkıyı yapan uluslar**,** ***"bu süreç niçin diğer toplumlarda gelişmedi"*** sorusunu önceleyip kendi biricikliklerini tebârüz ettirmeye çalıştılar.

Diğer uluslar ise, hem keşifte öncelik arayışına girdiler hem de bilim kahramanları yaratmaya çalıştılar... Bugün bilim tarihi çalışmalarındaki en baskın anlayışı, **'öncelik arayışı'** ve **'kahraman yaratma'** terimleriyle özetleyebiliriz. Müslümanlar, yukarıda özetlenen keşifte öncelik arayışı ile kahramanlar yaratma sürecine dâhildir. Ancak bundan daha önemlisi, İslâm medeniyetinin yeni bilme tarzına etkisi...

Tarihsel olarak doğru olsa da, bu bir yandan **"bize borçlular"** diyerek psikolojik tatmin sağladı; bir yandan da **"zâten bizimdi"** diyerek benimsemeyi kolaylaştırdı... Temsîl değeri yüksek güncel bir örnek vereyim izninizle: **"Batı'ya Doğru Akan Nehir"** belgeselini ele

alalım; adı bile whigisttir; gayeci bir tarih metafiziği anlayışına dayanır doğal olarak; ayrıca **"kendini, başkasına etkisi oranında"** tanımlama psikolojisiyle malûldür. Bu belgesele –gerekçesi mahfûz– ben de katkıda bulundum ve altı saate yakın konuştum. Ancak fikrî çerçevede söylediklerim dikkate alınmadı; yalnızca malumâtlar kullanıldı. İlk başta şunu söyledim: ***"Felsefe – Bilim tarihî, büyük bir göl olarak düşünülmeli; bir yerden bir yere akan bir nehir yok; daha çok, bu büyük gölde, ortak kültür havzaları söz konusudur; ve gölün bir kısmında yoğunlaşma olurken, diğer kısımlarında seyrelme vukû bulur; ancak bu yoğunlaşma ve seyrelme tarihî süreç içinde yer değiştirir; bu nedenle belgeselin adını değiştirirseniz daha isâbetli olur".***

Görevlinin bana verdiği yanıt ilginçti: ***"Bu düşüncenizi uygularsak, yalnızca adını değil, tüm projeyi iptal etmek zorunda kalırız."***

Şunu vurgulayarak bu yanıtı toparlayabiliriz sanırım. Birincisi: tek-anlamlı bir bilim kavramı yoktur; bilimler var her şeyden önce; tarih de, bunların tarihi... Zâten tarihî olmayan hiçbir insanî eylem yoktur. Çünkü kadîm olan yalnızca Tanrı'dır; diğer her şey mahlûktur ve muhdestir, hadîstir.

Yukarıda da işaret etmiştim: Arapça'da **ilm** kavramı **bilgi** olarak kullanıldığında çoğulu olmaz ve hiçbir biçimde, nazarî, amelî, aklî, dinî vb... tasnîfi kabul etmez; İngilizce'deki **knowledge** gibi... Ancak alan, disiplin anlamına geldiğinde **ulûm(:ilim dalları)** anlamını kazanır; **sciences** gibi... İkincisi: Bilim Tarihi, çift anlamlı bir kavramdır; bir yandan mevcut bir bilim dalının oluşum ve gelişim sürecinin geçmişte kalan ölü tarafı ile bugüne gelen ve hâlihazırdaki bilimin yapısının bir parçası olan fiilî tarafı... Örnek olarak, Harizmî cebrinin ölü tarafı tarihte kalmıştır; ancak bir tarafı da, çok küçük de olsa, günümüzdeki mevcut cebir biliminin içindedir; çünkü her bilim dalı yapısını, doğal olarak, tarihî süreçte kazanmıştır..

'Gelişim' teorinizin farklı olduğunu söylüyorsunuz. Yani Batı'nın çizgisel, Marksizm'in sarmal/spiral gelişim modellerine karşı, 'Küre'sel bir gelişimden bahsediyorsunuz. Bunu biraz açabilir misiniz? Bu teoriniz; felsefe-bilim, entelektüel ve toplumsal-siyasal tarih açısından nasıl bir yansıma buluyor?

Küresel gelişim kavramı, çizgisel ve sarmal gelişim modellerini yadsımıyor. Anlayışıma göre, çizgisel, sarmal, piramidal (heremî) gelişim modelleri küresel olanın içinde birer vektörel durumdur. Şurası açıktır ki, ister çizgisel ister sarmal olsun, temsîli basit, dolayısıyla idrâki kolay modellerdir; ve tümü Aydınlanma'nın ilerlemeci, aşkın(meta-historic) bir iyiye, doğruya ve güzele akan gâyeci tarih anlayışını yansıtırlar. Küre modeli ise, zamanı ân'da temsîl eden bir anlayışa dayanır. Kanımca, zaman, bir ân'ın, insan tarafından, sürekli, yoğun idrâkidir; geçmiş ve gelecek, bu ân'ın, kürevî tarzda, yani, oransal bir düzende genişlemesidir; çünkü geçmiş geride kalan, gelecek de, önde olan bir şey değildir; tersine ân, kendi kendini her yönde ören, sürekli bir örüntüdür. Bu çerçevede, tarih, bir küre gibi, genişleyen ânın küllî ifâdesidir ve iç-içedir. Gelişme, bu küre içinde, çizgisel, sarmal, piramidal ya da daha başka farklı vektörel durumların bir ifadesi olabilir. Bu temele dayalı olarak, küllî anlamda gelişme, herhangi aşkın bir tasavvura başvurmadan, kürenin genişlemesi olarak düşünülebilir. Küre içinde vukû bulan ve bizim itibârî olarak değişik adlar verdiğimiz ahvâl ise, ait olduğu alana bağlı olarak, muhtelif yoğunlaşma ve seyrelme durumları olarak okunabilir.

"Bizde yenileşme, sanıldığı gibi askerî teknolojide değil, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren ilmî zihniyette başlar." diyorsunuz. Bu söyleminiz Batılılaşma konusundaki genel kabullerle örtüşmeyen bir tutum içeriyor. Bunu biraz açabilir misiniz?

Osmanlı bilginleri, XVII. yüzyıldan itibaren vukû bulan iç gelişmeler ve tartışmalar ile Batı Avrupa\'dan gelen birikimin niceliksel artışı sonucunda, mensup oldukları geleneğin açıklama ve sorun çözme gücünden şüphelenmeye başladılar. Bu şüphe, içinde iş gördükleri çerçeveye karşı bir güven bunalımı doğurdu. Örnek olarak, Müneccimbaşı Ahmed Dede, XVII. yüzyılın sonuna doğru, bilginin ifâde aracı olarak mantığı ve bilginin temel formu yüklemi(predication) sorgulamaya başladı ve ilginç bir biçimde, hem adedî hem mikdârî olana özel bir ilgi gösterdi. Yine ilginçtir, XVIII. yüzyıl boyunca üzerinde en çok durulan ve ciddi yeni ilerlemelerin yapıldığı konulardan biri, mantık, özellikle yargı mantığıdır.

Ayrıntılara girmek istemiyorum; ancak söz konusu şüphe ve bunun neticesinde ortaya çıkan bunalım, Osmanlı bilginlerini, içinde nefes alıp verdikleri çerçeveyi yeniden üretmeye, sorgulamaya ve kadîm köklerine geri dönmeye zorladı. Bu nedenle XVIII. yüzyıl Osmanlı

ilim hayatını, şu şekilde tasvîr ediyorum: içinde bulunulan durum: bunalım; tavır: arayış; yöntem ve amaç: geçmişten hareketle geleceği kurmak, başka bir deyişle, yeniyi/cedîdi, eskiden/kadîmden türetmektir. İlginç bir biçimde, Batı Avrupa'dan gelen bilgilerden de yararlanılma yoluna gidilmiştir; ancak bu, kadîme ekleyerek yürütülmeye çalışılmış, nazarî perspektifte travma yaratabilecek âni bir dönüşümden kaçınılmıştır. Kanımca, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişmeye başlayan askerî yenileşmeyi başlatan ve mümkün kılan, bu zihnî hazırlıktır...

İslâm tarihinde toplum 'bilgi'yle nasıl ve hangi amaçlarla ilişki kuruyordu? Heidegger; teknolojinin, artık bilimin ve felsefenin yerini alan, yeni bir düşünme biçimi olduğunu söylüyor. Modern dönemde, Müslümanların teknolojiyle ilkesel olmayan, tamamen pragmatist bağlamda bir ilişki kurduğu ortada. Müslümanların kendi anlam dünyalarına ihanet etmeden sergileyecekleri tavır ne olmalı?

Öncelikle, bilgi'den ne anlıyoruz... Eşyanın kullanımından yani zenaatten(tekhne) başlayarak, küllî bilgi yani ilme kadar her şey bilgidir. Yine Hz. Ali'nin deyişine başvuralım: ***"İnsan, bilgi'dir".*** Rosenthal, Bilginin Zaferi adlı eserinde, İslâm kavramının ilim/bilgi kavramıyla müterâdif olduğunu söyler ve ekler, ***"ilim kavramı bâki kaldığı sürece, İslâm tarihten silinemez".*** Bu bilgi, ister malûmât, ister marifet, ister ilim ister irfân olsun...

İslâm düşünce geleneğinde de bilginin de tek bir mefhûmu yok; felâsife başkadır, kelâm başkadır, irfan başka... Yine de bilgi, her tür çeşidiyle, nazarî, amelî ve tatbikî olsun, birey ve toplum, kısaca insan içindir. Yalnız şunu hatırdan çıkartmamak gerek; İslâm geniş bir coğrafyada uzun bir zaman dilimini kuşatır; dolayısıyla, tüm ortak noktalara karşın, öyle tek-anlamlı ilişkiler vukû bulmamıştır; son derece karmaşık ve karışıktır... Bunlar üzerinde konuşmak için daha işin çok başındayız...

Heidegger'in yargısına gelince; teknokoloji yani tekhne-logos, çağdaş anlamıyla yeni bir şeydir; 1860'lardan sonra yaygınlaşmaya başlamış; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da tam anlamıyla toplumsallaşmıştır... Kanımca, teknoloji yeni bir yoldur; yürümeyi becermeye çalışıyoruz; yeni bir dildir, konuşmayı öğrenmeye gayret ediyoruz. Bu tür durumlarda önceden İslâmî sıfatını verebileceğimiz bir tutum ve davranıştan bahsedilemez.

Başka bir deyişle, Müslümanlara, bu durumlar karşısında, her açıdan kâmil, konuşacakları bir dil verilmemiştir. Bu nedenle, tecrübe ederek yolda, süreçte öğrenilecek bir tutumdur, dildir... Elbette ilkeler vardır; usûl muhâfaza edilmek kaydıyla havâdisin ahvâlinin, kavânîn altında zapt edilmesi beşerî bir süreçtir ve bu açıdan değerlendirmek gerekir.

Teknoloji ile olan ilişkimizin doğası, biraz da koşulların belirlediği süreç tarafından inşâ edilmiştir ve belirleyeceği süreç tarafından da inşâ edilecektir. Burada işâret edilebilecek nokta şu olabilir: Sağlıklı her toplumsal dönüşüm nazarî-felsefî bir bakış-açısına dayanır; bu nedenle de, nazarî-felsefî pespektif teknolojiden önce gelir ve daha önemlidir. Yenileşme döneminde İslâm toplumları, durumlarını salt teknolojiyi kullanarak düzeltmeye yeltendiler; bu yaklaşımda teknoloji bir unsûr olarak görülmedi, tersine asıl kabul edildi; sonucun vehâmeti ortadadır... Yine de Müslümanlar için a-historic ya da meta-historic verili sâbit bir **"anlam dünyası"** yoktur; ilkeler, tarihî tecrübe ve süreklilik... yol, bu çerçevede kat edilebilir; sürçmeler, düşmeler, yuvarlanmalar mümkündür; ancak herhâlükârda, "nokta"mızı muhâfaza edebilirsek, nazarımızın sıhhatinden emin olabiliriz.

***"Muhâtab olmak özgürleşmekle alakalıdır"* sözünüzden hareketle, insanların popüler kültürün araçlarıyla kendilerini özgür kılma girişimleri, onları özgürleşmekten ziyade bağımlı hale getiriyor. Muhâtab olabilmek için özgürleşmekten ne anlamalıyız?**

Burada biraz duralım.! Benim cümlem ile sonraki cümle arasındaki ilişki siyâk-sibâk açısından sorunludur. Dediğim şu: Kendilik-bilincinin meta-fizik zemini, muhâtab alınmadır; bu da, insanın, Tanrı, tarafından hitâba lâyık görülmesi; halîfesi olarak, muhâtab kabul edilmesidir. Muhâtab olmanın yönü, teklîf'tir; teklîf de, insanı mükellef kılmıştır; mükellefiyet de mes'uliyyet demektir. Muhâtab-mükellef-mes'ûl ferd, küçük-o'dur; küçük-o olmak, idrâk-i taayyün-i şahsî, yani kendilik-bilincine ermedir; bu da, kişinin kendini gerçekleştirmesi, yani tahkîk el-zât'tır.

Siz buna özgürlük, ya da öz-ü-gürlük de diyebilirsiniz. Söylediklerimde en temel nokta, insan, Tanrı'ya muhâtab olduğunda özgürdür; Tanrı dışındaki bir şey tarafından muhâtab alınmak ya da Tanrı dışındaki bir şeyi muhatab almak, insan için özgürlüğün kaybıdır. Kısaca, burada **"kim?"** ve **"kimi?"** soruları önemlidir. Popüler kültür araçlarıyla

insan kendini özgür kılmaz, özünü gürleştiremez; tahkîk el-zât yapamaz...; tersine, kişi, bir yandan popüler kültür araçlarıyla, kayıtsız hâle gelir; yani kendini insan kılan mukavvim unsurlardan kurtulur; bir yandan da kendini eşyâ ile kayıtlar; bu da zâtını tahrîb eder; sonuç esfel-i sâfilîn olmaktır; eşref-i mahlukîn olmak değil... Kanımca, Tanrı dışında herhangi bir mahlûka kayıtlanmak, özgürlüğümüzü zedeler... Başka bir deyişle, Mutlak-ile mukayyet olmak ile mahlûk-ile mukayyet olmak arasındaki fark... Bu nedenle, Varlık'ı büyüden, Evren'i ilahlardan temizlemek ve Hayat\'ta da kula, kul olmayı reddetmek anlamında Tevhîd, özgürlüktür; muvahhid de özgürdür... Bu tespit sadece İslâm kültürü için geçerli değildir; XVII. yüzyılda, Kilise'nin ilmî ve dinî kayıtlarından kurtulmak isteyen, Galileo, Descartes, Leibniz, Newton gibi filozof-bilim adamları da, tüm kayıtlardan âzade olmak için, Tevhîd'i tercih etmişlerdir... Evet! Tevhîd, özgürlüktür...

Görünüşte din-dârlık söyleminin arttığı, her şeyin 'İslâmî'sinin türediği günümüzde, *"İslâm'ın bir dünya görüşü olmaktan geri çekildiği"*ni söylüyorsunuz. İslâm'ın bir dünya görüşü olması ne demektir? Yine bir ayrımınız var: *"dini, kendi için bir anlam arayışı olarak görenler ile bir hâkimiyet aracı olarak görenler"* diye... İslâm'ın dünya görüşü olmasının bununla bir ilgisi var mıdır?

İmdi, öncelikle, din ile İslâm'ı özdeşleştirmeyelim... Burada, herkesin bildiği, İslâm'ın herhangi bir din olmadığı, el-dîn olduğu; ya da din'in dünya/hayat görüşü anlamına geldiği, dolayısıyla, ne kadar basît olursa olsun, din-siz yani hiç dünya/hayat görüşü bulunmayan kişinin var-olamayacağı; hatta din-sizlik'in dahî bir dünya/hayat görüşü, dolayısıyla bir din olduğu gibi mülâhazalara girmek istemiyorum...

Aynı noktaya geri dönüyoruz; lafız değil mefhûm önemlidir; yani kullandığımız din sözcüğünün mefhûmu nedir? Bunu tebellür ettirmeden anlaşma şansımız yok... İkincisi, **"İslâmî"** sözcüğü bir sıfat olarak kullanılıyor dâima; İslâmî bilim, İslâmî sinema, vb... Halbuki, önemli olan sıfat değildir; mevsûftur; yanî nitelenen zât... Üçüncüsü, son yazılarımda, İslâm için **"dünya görüşü"** tamlamasını kullanmaktan vaz-geçtim; bunun yerine **"hayat görüşü"**nü kullanmaya başladım. Bu basit bir tercih değildir; yukarıda da dile getirdiğim gibi, bir mümin için asıl olan Hayat'tır; dünya ve âhiret yalnızca birer sıfattır; sıfatı

bırakıp mevsûfa, dolayısıyla zâta bakmalıyız. Bakınız Âşık Paşa, bu gerçeğe şöyle işâret ediyor: ***Dünya dahı âhiret cânun-ıla / Karışıpdur tendeki kanun-ıla.***

Bu nedenle, İslâm, yaşam ile ölümü birlikte dikkate alan ve anlamın meta-fizik zeminini Tevhîd'de bulan, yani, biraz önce dediğimiz gibi, Tanrı'dan başka, Varlık'ta büyülü, sprituel hiçbir unsuru tanımayan, Evren'de ilâhlar varsaymayan, yaşamda kula kulluğu reddeden, bir Hayat Görüşü'dür... Bu inanç, salt vicdânî değil, aynı zamanda makûldür... İşte dediğim de tam budur: Günümüzde İslâm, makûliyetinden arındırılarak, salt vicdânî/psikolojik bir inanca indirgenmeye çalışılıyor... Bu tür salt vicdânî/psikolojik inanç da, takdir edersiniz ki, insanın anlam arayışı için bir şey ifâde etmez; dinî, siyâsî, iktisâdî, vb.. hakimiyet alanları için bir araç vâzifesi görür.

İzninizle, bir sıfat olarak kullanılan **"İslâmî"** sözcüğünü de tavzîh etmek istiyorum... Her şeyden önce şu mukaddimeyi vaz edelim: Her tür beşerî eylemimizi önceleyen ve kendine göre davranmamızı zorunlu kılan, aşkın (a-historic/meta-historic) İslâmî bir model yoktur... **"İslâm"**dan değil, **"İslâmî model"**den bahsediyorum... İslâm ilkeleri verir; bu ilkeleri benimseyen kişinin, Müslüman'ın, hayat ile girdiği ilişki tatbikâtı oluşturur; bu nedenle bir yerde aynı ilkelerin tatbikinden kaynaklanan model ile başka bir yerdeki tatbikinden kaynaklanan model, şartların farklılığından dolayı, farklı olabilir. Burada şatrı ilkeler, şartı tarihî bağlam verir. Örnek olarak, **"İslâmî matematik"** diye bir şey yoktur; matematik yapan Müslüman matematikçi vardır; benzer biçimde **"İslâmî bilim"** ya da **"İslâm bilimi"** diye bir şey yoktur. Müslüman bilim adamlarının yaptığı bilim vardır; alanı ne olursa olsun... **"İslâm bilim tarihi"** ya da **"İslâm matematik tarihi"**, bu anlamda, mecâzîdir ve İslâm coğrafyasında üretilen bilime ve matematiğe karşılık gelir, o kadar; başka değil; öyle derin, sözüm ona, İslâmî bir içerik aramaya gerek yoktur... **"İslâmî iktisâd"** da yoktur... Böyle bir tanımlama, önceden verili, sâbit, değişmez, bir iktisâdî modeli var-sayar; bu da belirli bir mekân ve zamandaki iktisâdî uygulamalar ile İslâm'ı özdeşleştirme tehlikesi doğurur... Benzer durum ana-yasa için de geçerlidir; İslâm tarihine bakıldığında, ilkelerin tatbîkatı, uygulaması **"kodifiye"** edilmemiştir. Hele hele Devlet'in başkentinde, siyâsetin belirlediği, İslâmî diye nitelenen bir ana-yasa olmaz; İslâm'da ilkeler, bilginler tarafından, şartlar muvâcehesinde, dinamik bir biçimde, sürekli olarak yeni baştan yorumlanarak uygulanır; ve uygulamada sâbit, değişmez modeller değil, insanlar dikkate alınır... Tüm bunları söylerken,

İslamî hayat görüşünün tarihî tecrübesi yok sayılmaz; yine Usûleynin koyduğu süreklilik ilkesi içinde tüm tarihî tecrübe tahkîk süzgecinden geçirilerek göz önünde bulundurulur elbette... Bu tür tavırlarda en büyük tehlike dini, salt formel bir uygulamaya, hukûka indirgemektir; bu da kaçınılmaz olarak, günümüzdeki anlamıyla selefî-vehhâbî yaklaşımı doğurur...

En büyük, hatta en öncelikli sorunlarımızdan biri de "kimlik" meselesi sanırız. Yani bin yıldır bu topraklarda yaşayıp da "Biz kimiz?" sorusuna ortak bir cevap veremeyen, bu meseleyi ortak bir çerçevede dahi tartışamayan bir hâle geldik. Gizli, çağdaş bir selefîliğin Türkiye'de yayılmasının, bu kafa karışıklığındaki etkisi nedir? Ortak bir nokta-ı nazardan hareket etmek ve "Biz kimiz?" sorusuna cevap verebilmek nasıl mümkün olacak?

Aslında, yanıt, sorunuzda gizli... ***"Bin yıldır bu topraklarda yaşamak..."***; işte size, ***"biz kimiz?"*** sorusunun yanıtı; daha açık bir deyişle: ***"Biz, bin yıldır bu topraklarda yaşayanlarız."*** Bu önermenin mısdâkı da çok somut: Bu topraklardaki bin yıllık yaşama tecrübesi...; daha ne olsun? Kanımca, nokta-ı nazar'ın noktası, bu tarihî tecrübedir; ondan sonra ileri sürülecek tüm tanım ve yorumlar nazardır... Nokta'da ihtilâf olmaz; hilâf olur; çünkü, hilâf, usûle ilişkindir; ve maksadın, kasdın farklı olduğu yerde ortaya çıkar. İhtilâf ise, furûdadır yani delillendirmede; dolayısıyla nazarda... Nokta aynı olduktan sonra, nazardaki ihtilâf rahmettir; ama usûldeki hilâf, felâket... Nokta ne kadar sâbit ise, nazar o kadar dinamik olmalıdır; bir süreç, bir örüntü; ama süreklilik içinde... Ayrıca, çağdaş selefîlik/vehhabîlik, bahsettiğiniz kafa karşıklığının nedeni değildir; tersine söz konusu kafa karşıklığının yarattığı boşluk, çağdaş selefîlik/vehhabîlik ile doldurulmaktadır. Ne yapalım? Anadolu'nun, İstanbul'un tarihî tecrübesini ekip biçmeyenler, Kâhire'den, Tahran'dan, İslâm-abad'dan, Riyâd'dan ithâl ettikleri ürünlerin yan etkilerine de katlanacaklar, katlansınlar...

Ne kadar aşınsa da, bâdireler atlatsa da gücünü tarihten alan 'Türk kimliği'ni burada konuşuyor olmamız bizim ümitvar olmamıza bir sebep. Sizin, 'hadım edilmek' istenen Türk kimliği'ne yönelik gelecek tasavvurunuz ve bu kimlik üzerinden anlam bulan 'teklif'iniz nazarî olarak nedir?

Bu sorunuzun yanıtı, bir önceki soruda verilen ile aynıdır, diye düşünüyorum. Ama bu cümlelere şunu eklemek isterim: Tanzîmâttan bu yana, bu topraklarda her şey denendi, ama bir **"biz"** denenmedik; biz yani bin yıllık tarihî tecrübe; bunun hâsılası... Tekrar edeyim, teklîfim nazara ilişkin, nazarî bir teklîf değil. Dediğim gibi, nazar'da ihtilâf olabilir; yol ve yordamda farklı yaklaşımlar her dâim mümkün. Benim teklîfim, bizâtihî **"nokta"** üzerine, nokta-ı nazar'ın noktası. Türk milletinin ayarı kaymıştır; ya da kaydırılmıştır; milletin, doğal süreç-ile, ayarını yeniden bulabileceği sâbit nokta, ölçüt, söz konusu tarihî tecrübedir; bu da maksada ilişkindir. Nokta ile maksad, kasdın içeriğinde mündemiçtirler; ve kâsıd'ın eyleminde birleşirler; bir olurlar. "Hadım edilmek' talebinden kurtulmanın tek yolu da bu birliktir. Bu birlik, varlık meselesidir; varlığımızın meselesidir. Yine, Âşık Paşa'ya gidiyorum: ***Her ki kaldı ikilikde yâr degül / Yoga saygıl anı kim var degül...*** Tevhîd ile ilgisi içinde, özeti şu: Ayağı bu noktada, bu birlikte sâbit olmayan kişiyi, ***"Türk Milleti"*** kavramının mısdâkı açısından, ***"yok say"*** diyor. Ben de öyle sayıyorum zât-en...

***"Türkiye'de yaşayan bir insan Mü\'min olmayabilir, ama Müslüman olmak zorundadır."* Bu sözünüzdeki maksadınız nedir?**

İ.F: İlmî açıdan hemen şunu vaz edelim: Mü\'min ve müslim kavramları, zâtî bakımdan aynı, itibârî bakımdan farklıdır; buradaki itibâr, îmânın mücerred ma'kûlâta, İslâm'ın yani teslîm olmanın ise, aynı zamanda, mahsûsâta taalluk etmesidir. Sorunuza konu olan cümleye gelince, mısdâkını, bir söyleşide, tarihî tecrübenin anlamına yapılan vurguda bulur; ayrıca, aynı konuyu pek çok farklı yazımda da ele alma imkânım oldu. Bu nedenle, ayrıntılara girmeden, kısa bir yanıt vermeye çalışacağım. ***"Siz kimsiniz?"*** diye sorulduğunda parmağımız, ***"bu topraklardaki bin yıllık yaşama tecrübesi"***ne işâret ediyorsa; yani muşârun ileyh, bizâtihî, imânımızın o bin yıllık tarihî tecrübesi ise, itikâdî anlamda kişi, Müslüman yani mü\'min olmaz ise dahî, **muşârun ileyh açısından**, yani kimlik açısından Müslüman

olmak zorundadır; bu zorunluluk dışarıdan dayatılan değil, tarihî tecrübenin içsel doğal zorunluluğudur. Nazarî mülâhazalar bir yana, Yurt dışı tecrübelerim bana şunu gösterdi: ***Anadolu – Balkanlar anlamındaki Türklük'ün mukavvim unsuru Müslümanlıktır***; bakınız mücerred İslâm demiyorum; İslâmı yaşayandan yani fâilden tekrar soyut bir kavram üretiyorum: müslüman-lık. Şunu gördüm, bu tarihî tecrübenin muhâtabları, müslümanlıklarından uzaklaştıkça, Türklüklerinden de o kadar uzaklaşıyorlar. Uzun süreli ve somut bir gözlem sürecinden bahsediyorum; hissî ve hamâsî bir değer yargısından değil. Dolayısıyla dediğim hem kavramsal, hem nedensel, hem yöntemsel hem de eleştirel ölçütlere uygundur...

Anadolu Selçukluları ile Osmanlıların, İslâm medeniyeti açısından sıfır olan, daha önce İslâm\'la tanışmamış bir toprak parçasında şekillenmeleri, yani 'Anadolu'nun İslâmlaşması' yerli bir fikir olarak, bugün bize yeni bir gelecek tasavvuru kazanmada nasıl bir imkân sağlayabilir?

Şuna azamî derecede dikkat etmeliyiz, tıpkı dil gibi, hiçbir millet tarihini önceden verilmiş bir kurallılığa göre yaşamaz. Nasıl ki, ancak konuşulan bir dilin grameri yazılabilir; benzer biçimde, yalnızca yaşanmış tarihî bir tecrübenin yorumu yapılabilir. Başka vesilelerle de ifâde ettiğim üzere, tarihî tecrübe hem ibrettir hem de kuvvet... Burada ibret sözcüğüne dikkat çekmek isterim; genelde ders almak gibi düşünülüyor ki doğrudur; ancak kişi yalnızca anladığı bir şeyden ders alabilir. Bu nedenle, tarihî bir olgu ve olaydan ibret, yani ders almak bir ön-anlamayı şart koşar. Bunun anlamı şudur: Tarihî bir olgu ve olay ancak tabîr edildikten sonra ibretin konusu olabilir.

Bu açıdan tarihî bir olayı tabîr etmek ile bir rüyayı tabîr etmek birbirine benzer... Niçin tabîr etmek isteriz; ma'nâ için yani demek-istenileni anlamak için. Bu çerçevede bir millet kendi tarihî tecrübesini tabîr eder, yorumlar, dolayısıyla anlar, anlamaya çalışır; bu işlemlerin hâsılası ibrettir... Peki! Bunun istikâmeti nedir? Bugünü anlamlandırmak, geleceği kurmak... Unutmayalım ki, bir olgu ve olayı layıkıyla anlamak için onu en az bin yıllık tarihî bir perspektife oturmak gerekir. Anlam vermenin ve bu anlama göre geleceği kurmanın en önemli şartı, tecrübedir; bu tecrübeyi idrâktir; bunun da mahalli hâfızadır... Görüldüğü üzere konu uzun! Burada duralım ve sorunun ikinci kısmına kısa bir yanıt vermeye çalışalım:

Anadolu Selçuklu – Osmanlı, hatta Cumhuriyet tecrübesi, bize, bugünümüzü anlamada ve geleceği kurmada istikâmet verecek imkânları taşır. Unutmayalım, ibret, aynı zamanda bir noktadan başka bir noktaya geçiş demektir; tabîr gücümüz var ise, tarihte bir yerden bir yere geçiş imkânımız da vardır. Zâten bugün en büyük sorun, bizim kendi tarihî tecrübemizi kendimizin tabîr etmemesidir; edememesidir; başkalarının tabirleri, bizi başka yollara taşımaktadır... Bu nedenle, ilk iş, özelde kendi tarihî tecrübemizi, genelde küllî anlamda insanlık tarihini tabir etme gücünü elimize almak olmalıdır...; rü'ya görmeyen tabîr edemez; düş görmeyen, düşünemeyen yorumlayamaz. Kızılderililerin dediği gibi, ***"Ne zaman ki, kendi dertlerimizle ilgili düş görmeyi unuttuk, işte o zaman, beyaz adam karşısında yenilmeyi hak ettik"***. Bizim için de aynısı geçerli değil midir?

"Bir şeye inanıyoruz, bir değer dünyasına mensubuz ama piyasaya göre yaşıyoruz." **İşaret ettiğiniz bu şizofrenik durumu aşmak için 'din dili'nin yeniden inşa edilmesi gerektiğinin altını çiziyorsunuz. Kimliğin yeniden inşası ve yeni bir projeksiyon kazanmada dil'in önemi nedir?**

Bu cümlenin daha vecîz ifâdesi şöyle: Bir uzayda inanıyoruz, başka bir uzayda düşünüyoruz ve çok daha başka bir uzayda eyliyoruz. Elbette, eylediğimiz uzayı büyük oranda piyasa ya da daha geniş anlamıyla mevcut kamu, içinde yaşanılan güncel gerçeklik belirliyor. Aslında, sanıldığı üzere, ***"bir gerçeklik var, insan bu gerçeklikle muhatap oluyor, sonra onu yorumluyor ve bu yorumdan hareket ederek gerçeklik hakkında kavramsal bir çerçeve elde ediyor; ya da tam tersi, insan önce bir kavramsal çerçeveye sahip, buradan hareket ederek gerçekliği yorumluyor..."*** değil... Hayat'ta hiçbir şey, Doğa'da olduğu gibi, yalıtılmış hâlde var-olmaz; her şey her şeyle ilişkili ve bir şeyin varlığı diğer şeyin varlığına bağlı. Benzer biçimde gerçeklik ile yorumu da karşılıklı olarak, dinamik bir biçimde, birbirlerini var-kılarlar. Demek istediğim şu, bunlardan birini, ya da her ikisini birden dondurmak, sâbitlemek, tüm yanlış inşâların zeminde yer alır. Buna bağlı olarak, günümüzde kullandığımız nazarî din dili, tarihî süreç içinde farklı gerçeklik kürelerinin yorumudur; gerçekliğin hızlı değişimine paralel olarak, din dilinde aynı yenilenme gerçekleştirilememiştir. Ayrıca, modernleşme sürecinde kullandığımız tarihî din dili de de-forme olmuştur. Bu duruma karşı ne yapıldı?: Ya din dili tamamen devre dışı bırakıldı; ya Tanzimât'tan itibaren Avrupa merkezli Yeni-Thomacı katolik ya da daha sonra Amerika

merkezli protestan spritüel yaklaşımlar câri din diline yedirildi; veya yer yer tamamen kadîm nazarî din dili sürekli üretildi ve tekrar edildi... Bunların işe yaramadığı yerde ise, sömürge işlemine maruz kalmış, İslâm coğrafyasının muhtelif şehirlerinden, kendi sorunlarını çözmek için üretilmiş din dilleri ithal edildi... Sonuç: Gerçeklik ile Din dili arasında, bırakın mutâbakatı, muvafakât bile kurulamıyor; herkes kafasına göre takılıyor. Kanımca yapılması gereken, temel ilkeler muvâcehesinde, tarihî tecrübenin imkânlarından da yararlanarak, güncel durumla yüzleşmek ve maksadımıza uygun nazarî diller üretmek. Tekrar edeyim: bize ait, bir yerde duran, kendine göre konuşmak zorunda olduğumuz verili bir dil yok...; ama imkânları mevcut; çünkü inancımızın, duruşumuzun bin yılı aşkın tarihî tecrübesinde farklı nazarî diller üretildi; bunlardan da istifâde ile yeni nazarî diller üretebiliriz; üretmeliyiz. Bunu beceremez isek, günümüzde olduğu gibi, gerçekliği yorumlama becerisini gösteren, bunun için nazarî diller geliştirmiş kültürlerin bize tanıdığı uzayda yaşamaya devam ederiz...

İstisnâlar olmakla birlikte akademik câmiada işlerin genel olarak para ve unvân gibi şeyler için yapıldığı kanısı mevcut. Sonuç olarak yapılan çalışmaların toplumsal yansıma bulmaması bunu doğrular nitelikte. İlmi ve entelektüel bağlamda yetkin işler yapılması ve bu işlerin toplumla irtibatının kurulması için ne yapılmalı? Akademi'nin dönüştürülmesine mi yoksa daha başka köklü dönüşümlere mi ihtiyaç var?

İşâret ettiğiniz sorun, diğer sorunlarla birlikte ele alındığında çözülebilir. Her zaman söylüyorum: Tavuk yumurtasından aslan çıkmaz. Biz birbirimize benzeriz. Diğer her şey yerli yerinde de akademik câmia mı rayından çıkmış? Zaten genelde sorunlu ama bir unsuru çok istisnâî gelişmiş bir durum da kendi içinde sorunludur. Sonuçta, toplumsal hayatta da doğal bir düzen var; dolayısıyla nedenli bir düzen; oturup üzerinde düşünmeliyiz; bu da bir kişinin yapabileceği ya da kısa bir zamanda çözümü devşirilecek bir sorun değil. Burada önemli olan, bu toplumda, mevcut durumu kanıksamayan, benimsemeyen zihinlerin, hâlâ bu tür soruları sorması, bu tür sorunlara işaret etmesidir; bu doğru bir yolda olduğumuzu gösteriyor. Yapılması gereken bu yola bir istikâmet, bir yön verilmesidir. O istikâmet, yön de şimdiye değin konuştuklarımızın içinde mevcuttur zâten... **"Nokta"** meselesi...

Bu işâret tahfîf edilebilir; edilsin... Ama inanın, bir insanın kendine ilişkin kanaati değişmeden, olgu ve olaylara ilişkin bakış-açısı değişmez; çünkü insan yenilenmeden hayat

yenilenmez; iş bu ilke her türlü fikrî, dinî ve siyasî hareketin, insanı tanımlamakla işe başlamasının temel nedenidir. Unutmayalım ki, İslâm da işe böyle başladı; insanı yeniden tanımladı; insan tanımlanınca her şey, doğal olarak, yeniden tanımlandı... Çünkü Varlık'ta durulan nokta, kısaca nazarın noktası değiştiği için, manzara da ona bağlı olarak, doğal bir biçimde değişti... Tarih bunun en büyük şâhididir...

Güncel tarafıyla aldığınızda tespitleriniz tamamen doğru... Ama bunu nasıl ihsâs ettireceğiz? Şu sözü çok tekrar ederim: Uyuyan bir adamı uyandırmak kolaydır; ama uyuma numarası yapan bir adam çok zor uyandırılır. Bu deyişe bir de şunu ekleyelim: Derdi olmayan insanlar ise hiç uyandırılamazlar; çünkü onlar zâten ölüdürler; ama defn edilebilirler. Tembellere gelince; tembel, defn edilemeyen bir ölüdür. Durumun vehâmetini ihsâs ettirebildim mi bilmiyorum? Şöyle etrafınıza bir bakın lütfen; insanlar neye odaklanmış; ne için çalışıyor. Neye açsanız onun tokluğu için çalışırsınız; bu böyledir. Aklıma güncel pek çok örnek geliyor yakın zamanda yaşanan... Ama ilkemdir; kişilerle, öbeklerle uğraşmıyorum; çünkü derdi olan insan, işiyle; boş insan, k-işiyle uğraşır.

***"Şeytan\'la el sıkışmadan iktidâr olunmaz!"* diyor, bir düşünür. Sizin de son yazınızda tam olarak buna tekâbül eden bir kanınız var. Dindârlar kimle, ne için el sıkıştıklarını fark edebilecekler mi? Ya da bu farkındalık hali için nasıl bir tecrübe yaşamalılar. Dünyaya ağuşunu sonuna kadar açarak mı!**

Her şeyden önce, şu Şeytân meselesine değinmek isterim. Şeytân'dan korkarak yaşanılmaz. Yalnızca iktidârda değil, her şeyde Şeytân elini uzatmış bekler; burada önemli olan senin ona elini uzatıp uzatmayacağın ile alakalıdır. ***"Vâzifesini yapmak kemâldendir"*** der kudema; İblis'in işi o; kendi işinde zirve; kemâle ermiş; son nokta... Unutmayalım, akıl var iken, kendini İblis'in kandırdığını söylemek; kişinin kendine yaptığı en büyük saygısızlıktır. Ne olursa olsun, biz işlerimizi yaparken Şeytan'ı dikkate alarak değil, Tanrı'ya sığınarak ve Tanrı'nın adıyla iş yapmalıyız. Urefânın deyişiyle: Günahtan korkan, insan olmaktan ürker; halbuki, insan, rahmânî, rahîmî ve şeytânî olanı aynı anda taşır; öyleyse, sakın ve sığın...

İkinci olarak, siyâseti önemsiz bulmuyorum; tersine hakikat ile siyâset birbirini tamamlarlar. Bir yazımda, ***"Siyâset, bir milletin varlık duyuşudur"*** demiştim. Türklere gelince, iktidâr/devlet, Türk milletinin boy abdestidir(gusul); müminin boy abdestsiz gezememesi gibi, Türk milleti de devletsiz/iktidârsız yaşayamaz... Burada da benzer ilke geçerlidir: İlkeler zemininde, tarihî tecrübenin imkânlarından yararlanarak, yanlış yapmaktan ürkmeden, yola çıkmak... Ama şunu söyleyeyim, en önemli koşul, bilgiyle... Bu duruma verdiğim güzel bir örnek var: Taşköprülü-zâde'nin ilimleri tasnîf ettiği eserinin adı: Miftâh el-saâde ve misbâh el-siyâde...

Yani, Mutluğun anahtarı ve efendiliğin lambası... Nedir? İlimler... Nerede? Dünya ve âhireti birlikte kuşatan Hayat'ta... O'na sığın ve yola çık; yanlışın bile doğruna azık olur... Yol'da olanın istîkâmeti, niyetine göre verilir; hiç merak etme. Burada dikkat edilecek en önemli nokta, ilkeler çerçevesinde, uğraştığınız eşyanın tabiatına uygun davranmanız... Gerisi kendiliğinde gelir...

Politikleşmenin sahih bir şekilde gerçekleş/e/mediği Türkiye\'de, ilim sahibi kimselerin dahi edilgen kalmayı yeğledikleri bir dönemde, bir düşünür-mütefekkir olarak, bu 'trajik müsâmerede' nerede duruyorsunuz ya da nerede durulmalı?

Şunu söyleyeyim: ***Genelde şöyle düşünüyoruz; olumlu ya da olumsuz tüm durumlar yalnızca bize hâs...*** Merak etmeyiniz! Pek çok yeri gezdim hemen hemen her yerde aynı; mâhiyet farkı yok; derece farkı var eski deyişle... Çünkü hepsinin öznesi insan... Kimi çatal-kaşıkla yiyor, kimi çubukla, kimi elle; ama hepsi yiyor! Herkes ilmiyle ve kudretiyle mütenâsib oranda sorumludur; sorumluluk bu ilke müvâcehesinde hâsıl olur. İlim sâhibi kimselerin politik konularda edilgen kaldıklarını düşünmüyorum; tersine politik arenada rol kapmak için ilim sahasını terkettiklerini gözlemliyorum. İlginç bir hâl var bilen insanlarda: Mesiyanik narsizm... yani seçilmiş/gönderilmiş kurtarıcı olma iddiası... Her neyse!

Kişisel tercihim şudur: Nübüvvetten sonraki makam ilimdir; ilim yolunda yürümeye devam... Siyâset konusunda ise, Gazalî'nin deyişine bağlıyım: Günlük siyâseti ayrıntılarıyla takip et, izle; ancak kararlarını küllî siyâsete göre ver. ***"Nerede durmalı?"***ya gelince, bu

sorunun genel bir yanıtı olduğunu sanmıyorum; şatr ve şart birlikte dikkate alınarak karar verilebilir diye düşünüyorum.

Müslümanların iki asırlık yaşadığı tecrübenin belki en ağır kaybı 'düşünmenin imkânını' yitirmesidir. Bu yitirmişlik Müslümanlara, korka korka nassa sarılmaktan başka bir imkân bırakmadı. Sizce Müslümanlar/Dindârlar düşünmeye ne zaman muhtâç olacaklar?

"İki asırdır düşünmediğimiz" yargısı bir yanılsamadır. Kimilerine göre bu bin yıldır böyle... Tarihî tecrübe bilinmiyor; malumât eksikliği var; ama öncüller olmadan kolayca çıkarım yapılıyor. Şimdi ben size bir soru sorayım: Bu yargıyı verenler, iki yüzyıllık zaman diliminde, bu topraklarda telif edilmiş hangi düşünce eserlerini okumuşlardır; ya da okuyabilirler mi? Daha ironik bir soru sorayım: Bu yargıyı dillendirenler, bu seviyeyi nereden elde ettiler; bu topraklarda mı? Bizim bilmediğimiz bir düşünce seviyesine erdiler de mi geçmişi ona kıyaslayıp olumsuz yargıda bulunuyorlar? Kıyaslama yapılmadan bir olgu-olay hakkında karar verilmez. ***"Düşünce"*** nedir? Bu soruya ***"ilmî-felsefî"*** bir yanıtları var mı? Gençliğimde ben de bu tür yargıları muhtelif, muhâfazakâr, İslâmcı, milliyetçi, sağcı, solcu fark etmez mahfillerde çokça duydum; okudukları eserleri de biliyorum. Kusura bakmasınlar!

Bir istekte bulunayım; öyle zor değil; en kolayından: Şeyhülislâm Mustafa Sabrî'nin, Mevkıf'inin, illiyet bahsini okuyup bir anlasınlar, ondan sonra gelsinler konuşalım... Sonra birlikte, Gelenbevî'nin Burhân'ını okuruz... Günümüzde günlük politik olgu ve olaylar üzerinde yazıp çizmek, bir iki Batılı düşünürün adını zikretmek, alengirli birkaç sözcük kullanmak düşünce sayılıyor...

Bu soruda ayrıca, Müslüman derken, medlûlu nedir? Tüm İslâm coğrafyası mı? Türkiye mi kast ediliyor? Şunu anlarım: Çağdaş varlık felsefesimiz nedir? Bunun üzerinde konuşabiliriz? Ya da diğer felsefî-ilmî alanlardaki düşünce faaliyetlerimiz... Ama top-yekün iki asırdır Müslümanların ***"düşünmenin imkânını***" yitirmesinden bahseden kişi ya kendisi Müslüman değildir –ki kendisi bir şekilde düşünüyor ve iki asırdır da dindaşlarının düşünmediğini söylüyor– ya da mesiyanik narsist bir tutum sahibidir... Düşünüyoruz; öyle olmasaydı; Müslüman gençler olarak siz bu soruları soruyor olamazdınız. Ancak,

düşüncemizin içeriğini, yöntemlerini, konularını, ifâde tarzlarını, vb. daha nasıl geliştirebiliriz; özellikle mevcud üzerinde günümüzdeki bilimsel etkinlikleri daha nasıl artırabiliriz gibi konularda yapmamız gerekenleri konuşuruz; konuşmalıyız da... İslâm, ölü bir gelenek değildir; yaşayan bir gelenektir; yol'dadır. Taşköprülü-zade'nin deyişiyle de ***"düşünmek yolda olmaktır".*** Oturduğu yerden konuşanları da fazla ciddiye almayınız lütfen! Biz, yoldayız ve düşünüyoruz...

"Türk kültürünü yirmi yıl sonra dert edinecek birileri kalacak mı, bu beni düşündürüyor." **Bu sözünüze muhâtap olan ve bu röportajı yapan 90'lı yıllarda doğmuş bizler, taşıdığınız dertleri en azından anlamaya çalışıyoruz. Bu söyleşinin yapılmasının hiç olmazsa buna kanıt sayılmasını isteriz. Söyleşinin sonuna geldik, sizden derdinize ilerde –inşallah– sahip çıkacak olanlara tavsiye ve varsa son söyleyeceklerinizle bitirelim.**

Derdiniz var ise korkmayın... Yukarıdaki urefânın dua cümlesini hatırlayalım tekrar: ***"Allah, dertsiz komasın...!"*** Kişinin derdi olması büyük bir nimettir; şükrü de bu dertle dertlenmektir. Siz bunu yapıyorsunuz. Tavsiye haddim değil; kendime yaptığım tavsiyeleri sizinle paylaşayım izninizle... Bu tür güzel muhabbetlerin sonunda söylediğim şeylerin aynısı; hatırlatma babından... Birincisi, kabul ettiğimizi de reddettiğimizi de bilerek kabul veya reddedelim; duyarak değil...

İkincisi, her bilginin bir menzili vardır; o menzile varmadan, o bilgi nâzil olmaz; çünkü nuzûl, menzile tâbidir. Bu nedenle hiç bir zaman ümitsizliğe kapılmayalım; istidâd vukû bulduğunda olması gereken olur... Üçüncüsü, insân olmayı elden bırakmayalım; biz ne meleğiz ne de şeytan; insanız ve insan olmaklığımızla yükümlüyüz... Son olarak, sonuca değil, sürece dikkat kesilelim; farklı süreçlerin varlığını ön-görebilme imkânımız artar; denildiği gibi, zafer ile değil sefer ile mükellefiz; insanın seferi de, kendinden başlar; kendiyle devam eder; kendinde biter... Hayr olsun...

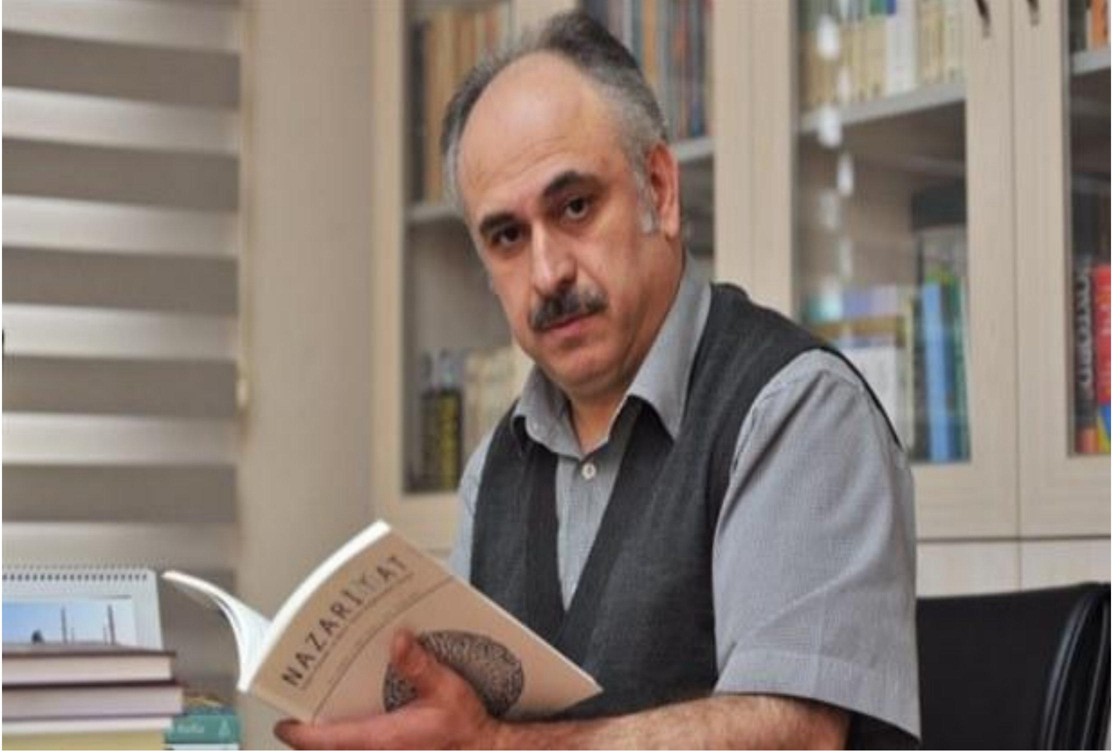
Teşekkür ederiz Hocam. Allah razı olsun…

Ben teşekkür ederim. Cümlemizden...

KAYNAK:

"Kendimiz, derdimiz; niyetimiz, seferimiz; bilgimiz, azığımızdır**…"**, Âfâk Dergisi, 7.sayı, s. 20-28, Bahar 2014, http://fazlioglu.blogspot.com/2018/07/ihsan-fazlioglu-kendimiz-derdimiz-niyetimiz-seferimiz-bilgimiz-azigimizdir-soylesi_18.html

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ-XVII: "Kitapsever Programı"[67]

Yeni bir programla, tekrar huzurlarınızdayız. Her hafta olduğu gibi, bu hafta da, bir kitapsever konuğumla, yaklaşık bir saat, sizlerle birlikte olacağız. Bu haftaki konuğum, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi, Sayın İhsan Fazlıoğlu. Hoşgeldiniz hocam.[68]

Hoşbulduk!

Nasılsınız hocam?

Teşekkür ederim. İyi akşamlar diliyorum!

---

[67] Kitapsever Programı, Semerkand TV, 27 Şubat 2012 Pazartesi, http://fazlioglu.blogspot.com/2018/07/ihsan-fazlioglu-ile-kitapsever-programi-soylesi.html

[68] Programın çözümünü yapan, Musa Şen'e teşekkür ederiz.

Allah râzı olsun hocam. Biz de teşekkür ediyoruz. Biz, her hafta, bir konuğumuzla, kitap ekseninde bir sohbet yapıyoruz. Amacımız, izleyenlerimizin dikkatini kitaba toplamak; bunu da, Türk kültürüne hizmet vermiş hocalarımızla yapıyoruz.

İnşallah, bu hafta da, sizinle, kitap üzerine, sizin çalışmalarınız üzerine, bir sohbet gerçekleştirmeye çalışacağız. Tabii, biz sizi tanıyoruz ama izleyenlerimiz de sizi tanısın istiyoruz. Her ne kadar, konuklarımız bundan ictinâb etse de... Kısaca, bize kendinizi tanıtırsanız hocam.

İctinâbdan çok, edeb konusu tabii... 1966 doğumluyum. Trabzon, Of'luyum. Hâlihazırda, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Felsefe Bölümü'nde, öğretim üyeliği yapıyorum. Daha çok, felsefe-bilim tarihi dediğimiz alanda uğraşıyorum. Özellikle bu felsefe-bilim tarihinin İslâm ve Osmanlı dönemindeki serüvenini inceliyorum.

Özellikle de, matematik bilimleri dediğimiz aritmetik, geometri, optik, mekanik gibi matematik bilimlerin nasıl geliştiğini, hangi tür eserlerin kaleme alındığını, nasıl kullanıldığını, bunları, özellikle yazma eserlere dayanarak inceliyorum. Bunlarla ilgili dersler veriyoruz, yayınlar yapıyoruz. Bir katkıda bulunmaya çalışıyoruz diyebiliriz kısaca.

Evet, yazma... Hocam, siz, özellikle yazma eserler konusunda oldukça ciddi çalışmalar yapıyorsunuz. İsterseniz biraz yazma eserlerden bahsedelim. Yani ne tür çalışmalar yapıyorsunuz?

Şimdi, her bilim insanının çalıştığı konu ile ilgili olarak nesneleri vardır. Ne bileyim, bir fizikçinin kendine ait bir nesnesi vardır, laboratuara gider, o nesneleri kullanarak çalışır. Bir astronom, gökyüzüne bakmak zorundadır; masa başında oturarak astronomi yapılmaz.

Bizim çalıştığımız alanın nesneleri de, yazma kaynaklar. Bunlar, matbû olmadığına göre... Çünkü, bizim kültürümüz, bir, yazma kültürü. O dönemde, matbaa olmadığından dolayı, insanlar, eserlerini, yazma olarak ortaya koymuşlar. Nesne alanımız bu olduğundan dolayı, ister istemez, o eserlere yöneliyoruz. Dünyanın çeşitli kütüphanelerinde, Japonya'dan

tutun Amerika'ya kadar, İngiltere'den tutun Güney Afrika'ya kadar pek çok coğrafyada, yazma kütüphaneleri vardır. Daha çok, uğraştığım alan, aklî ilimler olduğundan, fen bilimleri, felsefe, kelâm, bu sahadaki yazmaları dikkate alarak çalışıyoruz.

Peki, yazmaların belirli bir yerlerde toplandığı ülkeler var mı hocam? Yani yoğunlukta olduğu...

Yoğunluk ve seyrelme olarak söyleyebiliriz. İran, Türkiye, özellikle iki ana merkezdir. Orta Asya ülkelerinde, tam olarak neler var pek bilmiyoruz ama...

Rusya da herhalde?

Rusya'da, Saint Petersburg'da vardır. Avrupa'da Paris, Berlin, Londra yazma kütüphaneleri -oradaki genel kütüphane içinde olmakla birlikte- çok önemlidir. Amerika'da, Princeton, Harvard ve benzeri üniversitelerde. Düşünün, Güney Afrika'da, 4000'e yakın yazma olan kütüphane var. Bir Osmanlı elçisi, devlet yıkıldıktan sonra, Ermeni asıllı, oraya yerleşiyor, kütüphanesiyle birlikte. Yani hemen hemen her yerde, yazma eser bulabiliyorsunuz.

Hep bu şekilde mi gitmiş hocam? Ben hep merak ederim. İngiltere'de, Rusya'da ne işi var bizim yazma eserlerimizin?

Şimdi şöyle düşünün. Diyelim ki, ben İngiltere'ye gittim, bir sempozyuma katıldım, gelirken kitap alıp getiriyorum. 1000 yıl sonra ***"artık e-book'a geçiyoruz, e-kitap'a geçiyoruz"*** bu kitaplar antika olacak ve İngilizler diyecekler ki, ***"Ya, İhsan Fazlıoğlu, gelip bu kitapları alıp Türkiye'ye getirmiş, orada müzede duruyor".*** Şimdi, yazma eserler bizde şöyle zannedilir. ***"Yabancılar geldi, toplayıp götürdü".*** Hayır! Öyle değil! 1900'lere kadar, yazma eserler pazardaydı. Her isteyen satın alabilirdi. Bir sorun yoktu. Kullanımda... Dolayısıyla, yabancı insanlar da?

SÇ: Muhâfaza etmişler?

Gelip almışlar, takip etmişler. Hem bunun sanat tarafı var, hem ilim tarafı var. Satın almışlar, özellikle yazma eserler değerden düştükten sonra, müzelik hale geldikten sonra para eder hale geldiğinden dolayı, insanlar, büyük para vererek bunları almışlar. Yoksa burada, illâ bir art-niyet ya da Batı'lıların bu eserleri toplamak için özel bir gayret gösterdiği şeklinde düşünmemek gerek.

Tabii, yazma eserlerde şöyle bir durum da var hocam: Mesela bir eser yazılmış. Fakat bunu, filan şahıs istinsâh ediyor. İlâveler yapabiliyor; der-kenar olsun, hâşiyeler?

Tabii, matbû eser fabrikasyondur. Bir eserden 1000 tane basarsınız, 2000 tane basarsınız, hepsi aynıdır; ama yazma eserin her biri, nev'î şahsına münhasır bir eserdir. Ne açıdan? Onun zahriyesi dediğimiz kayıt türleri, onun yazıldığı şehirden başka şehirlere göç etme serüveni, okunması, temellük kayıtları, çok çeşitli, kayıt türleri bakımından her yazma eserin kendine has bir tarihi vardır. Ne diyelim buna?: Şahs-i manevîsi vardır. Dolayısıyla, bir konuda olsa bile, mesela diyelim ki, Kadızâde-i Rûmi'nin astronomi kitabı ***Şerh el-mulahhas fî ilm el-hey***'e. 530'a yakın nüshası vardır, bugün tespit edebildiğimiz. Daha da fazla olabilir. Her bir nüsha, aslında ayrı bir eser muamelesi görmek zorunda. Evet, içeriği büyük oranda aynıdır ama kültür tarihi açısından, sanat tarihi açısından, eğitim tarihi açısından her nüshanın kendine has özellikleri var.

Peki, bu çalışmaların nihaî hedefi nedir hocam?

Tabii, benim kişisel olarak nihaî hedefim var. Tüm bu çalışmaların, bir kültür ekseninde hedefi vardır. Amacımız şu: -özellikle benim amacım- Türklerin, Türk dediğimiz milletin, geriye doğru Cumhuriyet, Osmanlı, Anadolu Selçuklu, Büyük Selçuklu, Oğuzlar çizgisinin entelektüel tarihe, bilim tarihine, felsefe tarihine yaptığı katkıyı, eserler üzerinden hareket ederek tespit etmeye çalışmak ve bunun zihniyetini anlamak. Yani sadece, ne yapıldığını tespit etmek değil, aynı zamanda niçin böyle yapıldığını; hangi soruları soruyorlardı bunlar, hangi dertleri vardı, hangi kaygıları vardı, nasıl yanıtlar üretiyorlardı, bunu tespit etmek. Evet, benim amacım bu.

Şu anda var mı hocam, bu çalışmalar doğrultusunda elde ettiğiniz veriler, mesela?

Elbette. Veriler bitmez?

Bir kaç tanesinin...

Şu anda, özellikle çalıştığım konuyu mesela dikkatinize sunmak isterim. Özellikle bir yıldır, İslâm Medeniyeti'nde bilim insanlarının, düşünürlerin geliştirdiği matematik modeller ve bu modellerin doğayı, doğanın bilgisini elde etmekte nasıl kullanıldığı; bunun, bizim felsefe diliyle, varlık anlamı nedir, bu nesnelerin, matematik modellerin, bunların dayandığı nesnelerin değeri nedir ve buna dayanarak üretilen bilginin değeri nedir? Bunlar üzerine çalışıyorum. Özellikle, astronomi biliminin verilerini kullanarak; mesela son yaptığım çalışma, Molla Hüsrev üzerine. Molla Hüsrev, biliyorsunuz, Fâtih döneminde yaşamış, Fâtih'in ***"Zamanımızın Ebû Hanîfe'si"*** dediği bir fakihtir. Ama bir astronomi kitabı da var ve bu astronomi kitabında, bugün, modern bilim felsefesinde tartışılan konulara benzer, onları andıran tartışmaları o dönemde yaptığını görüyoruz. Yani matematik model, sonuç itibariyle, bir insanî inşâdır, bu insanî-zihnî inşânın gerçekliği, doğayı, nasıl tasvir ettiğini, nasıl temsil ettiğini, bunun bilgisini, bunun kontrolünün ne anlama geldiğini; çünkü o bilgiyi bir de kontrol etmek zorundasınız. Bunları mesela, yakın zamanda uğraştığım konular olarak sayabilirim.

Hocam, bu konuyla ilgili bir soru var; ama öncesinde başka bir soru aklıma geldi. Molla Hüsrev dediniz, fakih, astronomi biliyor, diğer ilimleri biliyor. Ama bugün, ilim, dallara, cüzlere ayrıldı. Yani, ki eskiden bir taneydi ve tüm ilimlerden bilirlerdi bilenler.

Onun da kendine göre dereceleri var. İşte âlim var, allâme var, muhakkîk var, müdekkîk var, yed-i tûl sahibi olmak var; hepsinin tanımları farklı. Tarihte, hemen hemen tüm bilimleri bilen insanlar var. Biz bunlara, Latincesi, **"doctor universalis"**, **"tümeli bilen"**; işte bizde **"allâme"**, **"hem naklî, hem aklî ilimleri bilen"** diyoruz. Ama uzmanlık da var, bu çok modern bir şey değil. Ancak, hangi tür ilim, bilgi türüyle uğraşırsanız uğraşınız, tüm o bilgi

eğitiminden önce, size, nasıl diyelim, bugünkü tâbirle, bir düşünce yöntemi/metodolojisi veriliyor. İster tabip olun, ister başka bir şey? Mesela, bugün Amerika'da, biliyorsunuz, tıp fakültesine gitmeden önce üniversitede bir bölüm bitirmeniz gerek, herhangi bir bölüm; hukuk da böyledir. Osmanlı'da da benzerdir; Osmanlılar'da âlim olmadan tabib olamazsınız; yani önce âlim olacaksınız, sonra tabib... Bunun gibi, ister tabip olun, ister başka bir alanda uzman olun, önce bir düşünme nedir, nasıl düşünülür, kavramlar nasıl birbirine eklemlenir, kavramlar nasıl tanımlanır, önermeler nasıl kurulur?... Çok ilginçtir, bizim geleneğimizde, hangi sahada çalışırsanız çalışın, bilmeniz zorunlu olan iki disiplin var. Biri mantık, kavramlarla uğraşır; diğeri geometri, niceliklerle uğraşır. Bugün, sorun, zannediyorum, zihinlerde, sayısal olan ile kavramsal olanın keskin bir biçimde ayrılmasıdır. Belki soracağınız soru da bununla alâkalı, bilim ve ilim, klasik ve kadîm ayrışması. Elbette, dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri şudur: Kavramların yaşı var, kavramların ortaya çıktığı dönemler var. Bu açıdan, **"bilim"** kavramı, çok yeni bir kavramdır. Bugünkü anladığımız bilim kavramı, 1924'e gider, daha dün... Haydi biraz daha zorlarsanız, 1837'e gider. Newton bile kendini bilim adamı olarak görmez, doğa filozofudur. **"Science"** anlamındaki bilim çok yenidir. Şimdi modern bilim ne yapar? Açıklar. Evrenimizi açıklar. Evren, nasıl çalışır? Bir tür, **"nasıl?"** sorusu üzerinden gider modern bilim. **"Nasıl, yağmur yağar?"**, **"Maddenin yapısı nasıl çalışır?"** vb.

Epistemoloji?

Yani modern bilimin epistemolojisi, büyük oranda, **"explanation"** dediğimiz "açıklama" merkezlidir. Klasik kadîm bilim geleneğinde, -ki, bu sadece İslâm'la ilgili değil, Yunan'da da bu böyledir, Mezopotamya'da da böyledir, bizde de böyledir, Hint'te de böyledir, sadece açıklamazlar, aynı zamanda **"anlama"**ya çalışırlar; **"understanding"** dediğimiz İngilizce'de.

Yani, **"Onun anlamı ne?".** Dolayısıyla, **"nasıl"** sorusu yanında, **"niçin?"** sorusu da önem kazanır. Klasik gelenekte, hem nasıl var, biz buna teknik tâbirle **"innî olan"** diyoruz, hem de niçin var, "**limmî olan"** diyoruz. Bu ikisinin birlikteliği, hakikî, gerçek bilgiyi verir. Modern gelenekte, -bunun da, tabii kendine göre gerekçeleri ve nedenleri var-, niçin sorusu, metafizik bir soru kabul edildiğinden dolayı kenarda tutulur, hiçbir zaman anlama esaslı değildir. Anlama nerededir, insan bilimlerinde, beşerî bilimlerde, tarihte, felsefede ve benzeri;

hümanistik dediğimiz manevî bilimlerde? Zaten mânevî kelimesine dikkat ediniz. Nedir mânevî?: Mânâdan gelen, anlam dünyası, insanın anlam dünyasını inceleyen bilim dalları.

Klasik gelenekte, bunlar iç içeydi, bugün bunlar ayrıştı. Dediğim gibi bunların avantajları var, dezavantajları var, ama klasik gelenekte en önemli özellik, bu ikisinin birlikte olması dolayısıyla, bir âlimin, bir bilginin insan merkezli olaylara bakabilmesi. İnsanı, tırnak içine almama ya da insanı, üzerini çizerek düşünme imkânı yoktu klasik gelenekte bir bilim adamının...

Şöyle bir sıralama yapabilir miyiz acaba? Ontoloji, epistemoloji ve mantık...

Gelenekte mi?

Evet.

Mantık, geometri ve dil... Bu üçünü bilmeden hiçbir entelektüel faaliyete başlayamazsınız. Modern dönemde de bunlar önemlidir... Modern dönemde, matematik çok önemlidir; mantık özellikle 1860'lardan sonra önem kazanmıştır, bir de dil bilimleri: Semantik, semiyoloji vb. öne çıkmıştır. Ama bu birliktelik çok yenidir. Mesela, Aydınlanma döneminden I. Dünya, hatta II. Dünya Savaşı'na kadar, kuantum fiziği ortaya çıkıncaya kadar, çok dikkate alınmıyordu. Sadece matematiksel olan, sayısal olan yeterliydi. İşte niceliğin egemenliği dedikleri şey. Artık o değişti şüphesiz, kuantum fiziğiyle birlikte. Daha geniş bakıyorlar ama klasik gelenek zaten bunu böyle görüyordu...

Mantığı, biraz burada açabilir misiniz, izleyenlerimizin daha iyi anlaması için...

Mantık şudur: Şimdi, nasıl ki, biz bir dil konuşuyoruz, değil mi? Mesela, Türkçe. Türkçe dilbilgisi(gramer) var. Türkçe cümle yapısı, özne şurada olacak, yüklem burada olacak demiyor muyuz? Arapça'da **"nahiv"** diyoruz buna. Yani dilin kurallılığını bize anlatıyor. Bu kurallılığa göre konuştuk mu, Türkçe konuşmuş oluyoruz. Düşünmenin de bir nahvi var; düşüncenin de bir grameri var. Mantık da, düşüncenin grameridir.

Konuşmak, kökü?

Tabii, mantık, **nutuk'**tan gelir. İç-nutuk yalnız. Şimdi, nutuk ikiye ayrılır: iç ve dış. İç-nutuğa, düşünce diyoruz; dış-nutuğa, dil diyoruz. İç nutuk olmadan yani düşünmenin kendisi olmadan dil olmaz.

Dil, düşüncenin bir tezâhürüdür. Düşüncenin başka tezâhürleri de vardır. Hat sanatı da düşüncenin bir tezâhürüdür. Müzik ve resim de düşüncenin bir tezâhürüdür. Ama dil, düşüncenin başka bir tezâhürü; tecellî de diyebilirsiniz buna, yani aklın, düşüncenin tecellîleri bunlar. Dolayısıyla mantık, düşüncenin grameri olarak görülebilir. Buna İmam-ı Gazâlî **"medâriku'l-ukûl",** aklın akletme biçimleri, idrak etme tarzları adını veriyor. Ya da **"mîyâru'l-ilm"** diyor, bilginin ölçütü, mîzânı, tartısı adını veriyor.

Öyle bir eseri var Mîyâru'l-ilm diye.

Mîyâr'ul-ilm var, *Mihekku'n-nazar* var… Tabii, İmam-ı Gazâlî, bu meseleyi en iyi…

Ona da birazdan geleceğiz zannediyorum...

İdrâk eden kişilerden biri. Tabii, geliriz. On saat konuşarak, çözeriz tüm meseleleri burada!

Bir soru vardı benim atladığım. Matematik bilimlerinden bahsettik. Şöyle bir çağrışım yaptı zihnimde: Bunun, mimarî eserlerimizde, Osmanlı'da yansımaları nasıldır, var mıdır?

Şimdi, genelde şöyle düşünülür. ***"Biz, genelde bir vicdân medeniyetiyiz, akıl, bizde fazla işe katılmamıştır."*** Mimarî eserlerimizi de, böyle bir usta-çırak ilişkisi içinde öğrenerek yapıyoruz.

El kararı, göz kararı...

Herhangi bir niceliksel hesap yok... Bu doğru değil. Bu, yazmış olduğum *Uygulamalı Geometri Tarihine Giriş* adlı kitapta da gösteriliyor. Fatih Sultan Mehmet'e ithâf edilen bir eserdir. Tamamen pratik geometri dediğimiz; ya da pratik demeyelim, uygulamalı geometri... Yani arazî ölçümünden tutun, mimarî eserlerin nasıl yapılacağına dair... Ki, bu başlangıç aşamasında olan bir eserdir. Daha gelişmiş eserlerimiz var; mesela, Gıyâseddin Cemşid Kâşî'nin *Miftâhu'l-Hussâb* adlı eserinin dördüncü bölümü, tamamen misâha yani uygulamalı geometriyle ilgilidir; kubbe'nin nasıl yapılacağının, sayısal analizini yapıyor. Oradaki süslemelere varıncaya kadar ve bunun çeşitli formüllerini veriyor.

Bununla ilgili, Süleymâniye Küllîyesi'nin inşâ edilişinin 550. yıldönümü dolayısıyla, Kültür Ocağı Vakfı'nın düzenlediği bir sempozyumda bir tebliğ sunmuştum. Bir Osmanlı mimarının, Mimar Sinân'ın mesela, muhtemel matematik ve bilim arka planı nedir? Burada, Enderun'da okutulan matematik kitaplarının mütevâzı bir tespitini yaptım... Astronomi'de, nazarî geometri'de, uygulamalı geometri'de ne okutuluyordu; ya da mekanik, optik, ya da akustik'te? Bunları sadece, vicdanî olarak tespit etmiyorlar. Orada aklî bir çaba var ve bunu klasik kaynaklarda buluyorsunuz. Bu, bizim yorumumuz değil. Klasik kaynaklarda, insanlar bunu bize anlatıyorlar ve bununla ilgili eserleri de yazıyorlar.

Şunu çok açıkça söyleyelim: Müslümanlar, matematik bilimleri, daha önceki medeniyetlere göre, farklı bir şekilde önemsiyorlar. Niçin? Çünkü dinî emirlerin ve nehiylerin daha dakîk ve sahîh olabilmesi için matematikten yararlanıyorlar. Mesela mîras taksimi, namaz vakitlerinin tayini. Şöyle düşünüyor bir fakih: Cenab-ı Hakk'ın emrini ve nehyini ben matematikle daha iyi anlayabiliyorsam, bu matematik, öyle çok kurgusal bir şey değildir. Bunun, bilgi açısından önemli bir değeri vardır.

Bu, matematiğin, fikir, uygulama alanını genişletiyor ve nitekim, matematiğin doğaya, tabiata tatbikinin önünü açıyor: Daha dakîk bilgi elde etmek. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz... Mesela, bu tür karşılaştırmalar bilim tarihi açısından çok tehlikelidir, fakat bir örnek olması bakımından: Yunanlılar ve Müslüman bilginlerini yan yana koyduğumuzda, Yunanlılar, doğadaki dakîkliği çok fazla önemsemezler, yâni bir iki örnekten hareket ederek genelleme yaparlar; ama Müslüman bilginleri, Doğa'yı, Cenâb-ı Hakk'ın bir sun'u, san'at eseri olarak gördüğünden dolayı, oradaki inceliği?

Daha fazla?

Dakîkliği daha çok önemserler. Bunun için daha dakik ölçümler yaparlar. Mesela İbn Sînâ gibi, Aristoteles geleneğine mensup bir filozof bile oturup, daha dakîk ölçüm yapabilecek astronomi âleti icât edebiliyor. Bunu daha önce göremezsiniz. İbn Sînâ'yı buna iten acaba, ben Cenâb-ı Hakk'ın yaratımı olan bu Evren'deki incelikleri, - biliyorsunuz ki, eserlerin girişinde de hamdeleyi ve salveleyi bunu içerecek şekilde yaparlar-, daha iyi tespit edebilir miyim? Bunu matematik yoluyla yapmaya çalışıyorlar. İşte İbn Sînâ böyledir, Birûnî böyledir?

İbn Heysem

İbn Heysem, Gıyâseddin Cemşid Kâşî böyledir, Ali Kuşçu böyledir. Bir sürü örnek verilebilir. Buna uygun eser de yazıyorlar. Dolayısıyla, matematik, İslâm dünyasında, hem siyâsî, hem idârî, hem de dinî meşrûiyetin bir kaynağı olarak görülebilir, görülmüştür de... Bu çok önemli. Son bir örnek vereyim: İmam Serahsî'nin ünlü furû fıkh kitabı Mebsût'unda mîras taksimi bölümüne bakın, ilm-i ferâiz kısmına, cebir, tamamen cebir?

İslâm tarihinde, medreselerin rolü nasıl algılanabilir?

Evet! Medreseler, sonuç itibariyle öğretim kurumları. Bir eğitim var, bir de öğretim. Biz bunu birbirinden ayırıyoruz. Eğitim, eğmek, terbiye; doğan bir insana yaşadığı kültürün normlarını, kurallarını benimsetmedir. Öğretim ise o toplumun ürettiği bilgiyi nesillere aktarmaktır. Şimdi, medreseler, -hep genelde ne denir-: Nizâmül-mülk, Alparslan, zamanında, bunları, Nizâmiye medreselerini inşâ etti. Hâlbuki onları, bir devlet politikası haline getirmiştir.

Medreseleri ilk kuranlar Karahanlılar'dır. Büyük oranda da, bunu Budizm'in yayılımına karşı geliştiriyorlar. Ama daha sonra Selçuklular, İslâm dünyasındaki duruma bakarak, medrese geleneğini merkeze alıyor. Niçin? Çünkü Selçuklular İslâm dünyasına girdiği zaman, İslâm dünyası, siyâsî olarak parçalanmış. Entelektüel olarak da parçalanmış.

Önce, siyâsî birliği sağlıyorlar. Devlet fikrini, hakikî anlamıyla devlet fikrini, İslâm dünyasına Selçuklular, tabii İran tecrübesinden ve kendi kadîm deneyimlerinden yararlanarak getiriyorlar. Bu merkez-çevre anlayışına göre inşâ edilen devlet geleneğini, entelektüel hayata da uyguluyorlar.

Medreseler, bizde bir eğitim kurumu olarak, bir öğretim kurumu olarak iki şey sağlıyor: Bir, ortak bir dil inşâ ediliyor. Ne demek bu **"Nişâbur"**da okuyan bir öğrenciyle, Tokat'ta okuyan bir öğrenci üç aşağı-beş yukarı aynı dille bilgiyi tahsil ediyor. İkincisi bu ortak dil bir süre sonra ortak bir aklı yaratıyor ve insanlar artık o dilin içinde ve ortak aklın içinde iş görmeye başlıyorlar. Medreselerin İslâm medeniyetine kazandırdığı en önemli şey budur. Nitekim Selçuklular'dan itibaren bakıyorsunuz, İslâm dünyasındaki entellektüel parçalanmışlık ve tartışma gittikçe azalıyor. Çünkü tartışmaların çoğu lafzî, ortak bir dil olmamasından dolayı. Biz ona, "nizâ'-i lafz'" deriz, düşünce tarihinde; yani sözel tartışma; aslında aynı şeyi söylüyolar, fakat sözcükler farklı. Bu ortak dil, bunu gideriyor ve İslâm dünyasında bildiğimiz yapılar ortaya çıkıyor.

Fıkıh mezhepleri azalıyor, itikâdî mezhebler azalıyor, tartışmalar azalıyor; artık insanlar birbirleriyle iletişim kurabiliyorlar. Bir de tabii nesiller arası bilginin aktarımını olanaklı kılıyor. Yani bir yatay, bir dikey... Nesiller de artık bu eğitim süreciyle o bilgi birikimini alıyorlar. Medreselerin, bir de Türk tarihi açısından özel bir önemi var. Bunu da söylemek gerek, nedir o? Oğuzları millet yapıyor medreseler...

Evet bu çok ilginç!

Okuma-yazma bilmeyen Ertuğrul Bey, okuma-yazma bilmezdi, biliyorsunuz bu büyük kitleyi eğitiyorlar, öğretiyorlar. Bunu Nizâmü'l-mülk'ün Siyâsetname'sinde görüyoruz: Bir Oğuz komutanı, Selçuklu komutanı diyor ki: Biz bu devleti kurduk ama hep Fârisîleri çalıştırıyosunuz, dîvânlarda, muhâsebe kalemlerinde? Nerede Oğuzlar? Bunun için bilgi gerekiyor. Oğuzlar okuma-yazma bilmeyen bir topluluk, matematikten anlamaz, diyor. O zaman, eğitelim bunları, diye yanıt veriyor. Bunu, Nizâmü'l-mülk söylüyor. Bizi millet yapan eğitim-öğretim kurumlarıdır. Bize düşünmeyi, soru sormayı, fıkıh(hukûk) bilincini, dil bilincini öğreten, kurumlardır medreseler. Tabii medreselerin uzun bir tarih süreci var. Şöyle

bakmamak gerek, nihâi mükemmel kurumlar; hayır, bunlar belirli bir dönem içim çözüm olarak üretilmiş şeylerdir. Bir dönemin çözümleri başka bir döneme cevap vermeyebilir; ya da...

Tadîl edilmesi gerekebilir.

Evet! Tadil edilmediği için, güncelleştirilmediği için sorun yaratabilir. Bu geriye doğru bütün o sistemin kötü olduğu anlamına gelmez; kaldı ki, medreseler, 1840'a kadar tam randımanlı, istim üzerine çalışmıştır. Bu Ahmed Cevdet Paşa'nın bizâtihî kendi ifadesidir. 1840'a kadar medreseler yürüyordu; ondan sonra da yürüdü, fakat koşmadı, yavaş yavaş yürüdü...

Kadîm dönemdeki ilim anlayışı ile modern dönemdeki ilim anlayışı da biraz farklı hocam; değil mi?. Çünkü modern dönemde bilimi, diyelim, teknolojik sonuçları var; insanlar doğrudan onu görebiliyorlar; ama eskinin böyle bir beklentisi var mıydı? Yoksa?

Şimdi bu eski yeni de çok ilginç bir tabirdir. Ne zaman ortaya çıktılar?

1860'lardan sonra...

1860'lara kadar bilim ya da ilim, terim önemli değil -Arapça ilim, Türkçe bilim- entelektüel bir faaliyettir... Yani Newton, ben bir âlet icad edeyim diye bilim yapmıyor. 1860'dan sonra bilim toplumsal/sosyal bir faaliyet haline dönüşüyor. O da Pasteur'ün mikrobu keşfi gibi olaylarla ilgilidir. Çünkü, Mikrobun keşfi, ölümleri azaltıyor. Özellikle kadın ölümlerini azaltıyor; çünkü klasik dönemde en çok kadın ve çocuklar ölürdü. Kadın, doğum esnasında en zayıf anı olduğundan dolayı, mikrop kapardı; büyük ölüm va'kaları var; sosyal bir felâket. Eskiden, bilgi ne idi? Tecrübe var, âletlerin kullanımı var. Tekhne, ne demek tekhne; teknolojideki **"tekhne"** Âlet kullanımı demek. Bizde de onun adı **"Fen".** Ama modern dönemde artık **tekhne** ile **logos** birleşiyor ve **teknoloji** oluyor: İlk defa bunu yapan da Edison denilen kişi; lambayı icat eden... Teknoloji fabrikası kuruyor ve ilk defa tarihte bilim

adamları ile, matematikçiler ile teknik elemanları bir araya getiriyor. Ondan önce, teknik aletleri geliştiren, büyük oranda, bilim insanları değil.

Size güzel bir örnek vereyim; şimdi aklıma geldi. Dinleyicilerin de ilgisini çeker. Galileo, icat etmiyor ama teleskopu kullanıyor; ilk defa, teleskopu, Ay'a çeviriyor, bakıyor. Ay'da kraterleri görüyor ve ***"Bu ilâhî bir şey değil"*** diyor... Ve tespitini, İtalya'daki üniversitedeki hocalara aktarıyor; diyor ki: ***"Gelin, bakın ne buldum?"*** Gitmiyorlar. Niye? Biz bunu modern kaynaklarda şöyle anlatıyoruz: ***"Galileo dahiydi. O üniversite hocalarının kafası çalışmıyordu, irrasyoneldiler. O rasyoneldi."***

Hayır, tam tersi; o dönemde teleskop büyücülerin aletiydi. Üniversite profesörleri dediler ki Galileo'ya: ***"Sen ne yapıyorsun? Biz rasyonel bir faaliyet yapıyoruz. Sen bunu büyücülüğe dönüştürdün. Biz büyücü değiliz. Bakamayız."*** diyorlar. Çevresini nasıl ikna ediyor Galileo, biliyor musunuz? ***"Teleskoplarla Osmanlı ordusunun gelişini önceden size haber vereceğim. Bunu ciddiye alın."*** diyor. Onun için ben bir yazımda dedim ki, modern bilimin ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden biri de, **"Türk korkusu"**dur. Türkler, tarihte bilim, entelektül faaliyet yapmadı diyorlar ya!... İşte size bir örnek. Belki de en büyük?

Korkusu?

Kepler'in astronomi çalışmaları da büyük oranda Türkler'in kaderini tespit edecek astroloji çalışması yapmak için geliştirilmiştir. Bunu ben söylemiyorum ki, benim yorumum değil, kitaplar söylüyor. Anlatabiliyor muyum? Bu çok önemli bir örnektir.

O açıdan, toparlarsak meseleyi, klasik gelenek ile modern geleneği, sanayi devrimi ile sanayi devriminden sonraki hayatı birbirinden ayırmak gerek; kategoriler aynı değil; çünkü ulaşım ve iletişim araçları değişiyor; hız kavramı başkalaşıyor, zaman kavramı farklılaşıyor. Şuna benzer bu, güzel bir fıkra: Bir İngiliz beyefendisi, Pekin'de oturuyormuş, ya da Çin'in bir şehrinde. Bir Çinli bisikletini almış, yola çıkacak, ***"Nereye gidiyorsun?"*** demiş ***"Şangay'a gidiyorum."*** demiş. **"Kaç saat?", "Sekiz saat.", "Trene binsene!"** Tren yolu yapılmış, yeni... **"Niye?"** demiş, **"İki saatte gidiyor."** Çinli düşünmüş taşınmış, **"Yahu, güzel de, ben altı saat orada ne yapacağım?"** Şimdi sekiz saat, adam hayatını ona göre kurmuş; buradan oraya iki saatte gitme, altı saat boş. Al, dön; onu düşünemiyor. Çünkü kendini öyle kodlamış.

Dolayısıyla hız kavramı değişiyor. Kısaca Sanayi Devrimi ile sonrasına ilişkin kavramları birbirine karıştırmamak gerek. Tarım toplumunun şartları farklı. Felsefe, bilim, düşünce, entelektüel faaliyet, sonuç itibariyle üç aşağı beş yukarı belirli bir zaman ve zemindeki kültürün fotoğrafıdır.

Zaman, zemin değişince, fotoğraf da değişecektir. O açıdan bunları mutlaklaştırmamak gerek. Ama belirli bir dönemde çekilmiş fotoğrafı, geriye de yansıtmamak gerek**. "Osmanlılar'da şu yok."** Doğru, Osmanlılar'da bilgisayar da yok. Ne yapacağız şimdi? Üzülelim mi yani? Her dönemin kendine ait şartları var.

Siz, bir yerde "Her kültür kendi gökyüzüne bakar." diyorsunuz. İsterseniz bu bağlamda da biraz konuşalım...

Şöyle, başlamak gerek.:. ***"Her nazar, kendi manzarasını yaratır"*** klasik geleneklerde. İnsanların nazarından bağımsız bir manzara yoktur. Dayatamazsınız bunu. Yani ***"Ben bir manzara tespit ettim. Bu çok güzel bir manzara. Gel, sen de bunu benimse."*** diyemezsiniz. Benim nazarım, başka bir manzara yaratacaktır. Bunu, ben söylemiyorum; bu cümle bizim bilim tarihinde kullandığımız bir cümledir. Bunun en güzel örneği şudur: Mezopotamyalılar 2000 yıl boyunca rasat yaptılar. Yunanlılar'da rasathâne işi oldukça zayıftır. İslâm dünyasında, çokça rasathâne var, işte Şemmâsiye, Merâga, Semerkant, İstanbul'da ve Hindistân'da. Bu kadar rasat yaptılar; bir tane Güneş patlaması rasat etmediler. Bir tane yıldız oluşumu, güneş lekesi rasat etmediler. Niye? Kavramı yoktu, göremediler onu. Ama Çinliler hemen milâttan önce, Güneş patlaması rasatı yaptılar. Niye?; çünkü onların Gökyüzü kavramı farklı olduğundan dolayı bakıp görüyorlar. Bu nokta çok önemli bir şey. Yani, Kızılderililer, İspanyolları gördüğü zaman atın üstünde, at ile insanı birbirinden ayıramıyorlar ya... Çünkü at yok Amerika'da o dönemde; göremiyorlar, çünkü kavramı yok. O üzerindeki insan ile atı aynı canlı zannediyorlar. Onun için her zaman söylüyorum, kavram hassasiyetini. Kavramlarımız, kullandığımız kavramlar, bizim aklımızın cetvelleri gibidir, teleskopu, mikroskobu gibidir, gönyesi gibidir. Sahih bir kavram sistemimiz yoksa, sahih bir manzara elde edemeyiz, fotoğraf makinesi gibi... Fotoğraf makinesi bozuksa, fotoğrafınız da bozuk olur. Aklımızdaki kavramsal şemalar kötüyse, silikse, bozuksa, bulanıksa, sahip olacağımız veri de öyle olur? Osmanlı tarihi, Türk tarihi, İslâm tarihi..., her ne ise, adamda o kadar bozuk bir şema var ki,

baktığı zaman göremiyor zaten, zannediyor ki orası öyle... Hâlbuki orası öyle değil, senin şeman öyle...

Bozukluk kendinde...

Elbette! Senin bakışında problem var. Yoksa manzara hep orada öyle durur. Yani Galileo'nun incelediği gökyüzü ile İbn Sînâ'nın incelediği gökyüzü aynı gökyüzü. Gökyüzü değişmiyor ki, ama bakışlar, âletler farklı olduğundan dolayı, farklı dünyalar inşâ edilebiliyor. Bugün de bu böyledir. Her zaman tekrar ettiğim bir cümle var yazılarımda, Niels Bohr'a ait, meşhur, kuantum fizikçisi[69]: ***"Bugünün bilimi, yarının efsanesidir."*** diyor. Hiçbir bilim mutlak değildir, bilme faaliyeti beşerîdir çünkü. Âletler değişecek, kavramlar değişecek, programlar değişecek, hiçbir şey değişmezse yorum değişecek, çok değişik şemalar elde edeceksiniz. Bu noktaya dikkat etmek gerek.

Evet! Hocam, bu bölümde isterseniz biraz da çalışmalarınızdan ve yayımlarınızdan bahsedelim.

Edelim! Fazla bir şey olmasa da?

Niceliğin egemenliği önemli değil, nitelik bizim için önemli hocam. Yani?

Ben nicelikle sorunu olan biri değilim. Onu söyleyeyim...

Modern çağın böyle bir sorunu var ama. Nicelik daha çok?

Burada şuna dikkat etmemiz gerek; özellikle Müslüman entelektüeller bunu gözden kaçırıyorlar? Mesela şöyle bir yazı yazdım: ***"Modern Bilim: Sahih Bir İtikâd Arayışı".***

Çünkü Batı'lı bilim adamı, o kilisenin bin beş yüz yıllık bozuk resminden kurtulmak için sahih bir resim arayışına giriyor. Onlar için bu arayış çok sahihtir. Dolayısıyla bizim, bütünü eleştirmek değil de eksiklikleri öne çıkarmamız gerek. Nicelik, her zaman vardı. Biraz

---

[69] Niels Henrik David Bohr, Nobel ödüllü Danimarkalı fizikçi. Kuantum kuramının atom yapısının belirlenmesinde ilk kez kendi adıyla anılan atom modelini oluşturdu. Kuantum fiziğinin gelişmesinde 50 yıla yakın bir süre öncü rol oynadı. Kaynak: Vikipedi

önce matematiğin dinî emir ve nehiylerin idrâkinde bile önemli olduğunu söyledik; matematik bilimlerde Müslüman âlimlerin yaptığı çalışmalar olağanüstüdür. Önemli olan, niceliğin olması değil, niteliğin olmamasıdır ya da eksikliğidir; yerine konmayışıdır. Önemli olan açıklamanın olması değil, anlamanın eksikliğidir. İfade edebiliyor muyum? Yani, biz, diyoruz ki ***"Bunlar çok nicelikçi, işte çok açıklamaya dayalı iş yapıyorlar".*** Yapsınlar. Bizim onu, burada anlama eksik, burada şu eksik diyerek; tamamlamamız gerekiyor; başka bir yönü eksiltmek değil...

Ve niceliği, nitelikmiş gibi sunmak...

Elbette.

Niteliğin yokluğundan kaynaklanan bir şey.

Evet. Niteliğin yokluğuna dayanıyor.

Yine gelip oraya dayanıyor.

Yani biz anlamayı da önemseyelim. Nasılı önemseyelim, niçini de önemseyelim. Elbette bilimi, modern bilimi, iyi tanımladınız mı, amacını iyi belirlediniz mi tehlike arz etmez...

O da mantık ilmine giriyor değil mi?

Çünkü tanımlanmış şeyi kontrol edebiliyorsunuz. Elbette...

Mantık...

Düşünce metodolojisi, mantık, ne ise... Bilim şudur ve şunu yapar diyelim. Burada, sorun, bilimin doğasından, bilimin yapısından kaynaklanmıyor. Bilimin her şeye karışmasından, bulaştırılmasından kaynaklanıyor. Sık sık vurguladığım bir şey: İnsanların dört temel duyuşu var. İnanma, bilme, düşünme ve duyumsama...

Biraz açabilir misiniz?

Şimdi, inanma faaliyetini, dinle; bilme faaliyetini, bilimle; düşünmeyi, felsefeyle; duyumsamayı da, sanatla ifade edelim. Bunların tümü, insanî duyuşlar. Bu duyuşlar, bize dışarıdan empoze edilmiyor ki... Yâni Evren'i biz yaratmadık, ama Evren'in bilgisi bize bağlı. Cenâb-ı Hakk'ı biz yaratmadık, ama Cenâb-ı Hakk'ın idrâki bize bağlı değil mi? Bakın çok ilginç, dinî terimle **"inzâl"** deniliyor; Cenâb-ı Hakk inzâl ediyor; Kur'ân-ı Kerîm **"nâzil oluyor"** diyoruz, yâni bize iniyor; bize yani idrâkimize. Biz o inenle muhâtabız ve onu idrâk ediyoruz. Sonuç itibariyle, bilim de insanî bir faaliyettir, felsefe de, sanat da, inanma da... Şimdi bir bilim adamı çıkıp dese ki, ***"Sanat da nedir ki; uyduruk bir şey, hayal gücüyle yaratıp duruyorsunuz".*** Bu tavır insanı sakatlar...

Bir yanını eksik bırakır.

Tabii... Burada bilimin suçu yok. Sorunu, sanatın eksikliği yaratır. Elbette bilim gerekli... Ama tam tersine, ***"Efendim, her şey estetik, uçalım, hayal gücü kuralım, bilime gerek yok."*** denildiğinde de sorun var. Önemli olan bu dört duyuşu uyumlu bir şekilde, bir harman halinde bir arada tutmak? Bir orkestra şefinin sopası, farklı enstrümanları nasıl bir ahenk altında topluyorsa.., iyi bir sopa sallamak gerek... Sırf bilimi tercih edersek insanı sakatlarız; sırf dini tercih edersek de... Ki, İslâm, bu konuda açık... Franz Rosenthal, Yahudî asıllı bir oryantalist, diyor ki: ***İslâm kelimesini tarihten silsek; öyle bir mekanizma geliştirsek, bilgisayarlardaki gibi önce seçsek, taratıp buldursak, sonra da silsek... İslâm ortadan kalkar mı?*** Ne diyor biliyor musunuz? ***"İlim: Bilgi" kelimesi bâki kaldığı müddetçe, İslâm tarihte ortadan kalkmaz*** diyor. Çünkü ilmi bu kadar merkeze alan, başka bir inanç sistemi yoktur. Hazreti Peygamber, insanlığın metafizik idrâkini değiştiren iki kişiden biridir. Bu çok önemli bir şey. Bize sadece inanmayı öğütlemiyor ki Hazreti Peygamber, tefekkürü de öğütlüyor... Kur'ân-ı Kerîm sadece inanın mı diyor? Hayır! Taabbüd edin; tezekkür edin ve dahi tefekkür edin diyor... Dolayısıyla bunlar hep birliktedir, insanı bir bütün olarak düşündüğümüzde...

Bakınız!

Akıl kavramını merkeze alan, içeriği farklı olmakla, kozmik bağlantıları bulunmakla birlikte elbette, Eski Yunanlılar'dır; Tanrı kavramını, Tek Tanrı kavramını, İbranîler, daha doğrusu Yahudîler; vicdânî anlamda insan kavramını Hristiyanlık, Hz. Îsâ figürüyle... Ancak mükellef, sorumlu olan, Tanrı tarafından muhatap alınan, ferd, ferdiyeti olan insan kavramını İslâm tarihe getirmiştir. İbn Arabî Fusûs'unda, anımsayın, son bölümde, Hazreti Peygamberi anlatırken ne diyor: ***Tüm diğer peygamberlerin özelliklerini ihtivâ etmekle birlikte, yeni bir özelliği daha vardır.*** Nedir o? **Ferdîyet ve doğal olarak bunlara bağlı hürriyet.**

Hz. Peygamber, bir ferttir, çünkü ancak ferdiyet, fert olmak sizi özgür kılar; özgür olduğunuz için mükellef kılınırsınız yani sorumlu olursunuz... Tüm bu süreç, Cenâb-ı Hakk'ın sizi muhâtap almasıyla boşandırılır... Bu İslâm'ın, kanaatimce, tüm insanlık tarihine kattığı en önemli kavramlardan biridir. Ferdiyet, hürriyet, mükellefiyet... Buna bir de cemâl, estetik eklemlenir... Hazreti Peygamber, Cenâb-ı Hakk'ın Cemâl sıfatının tecelligâhı kabul edilir... İşte, tüm bunları birlikte düşündüğümüz zaman, insanı, insan olarak kabul ettiğimizde, tüm bu duyuşları görürüz; ama yalnızca pozitivist anlamda bir bilim anlayışı insanı sakatlar.

Yalnızca, ***"ne felsefeye, ne dine, ne bilime, ne sanata gerek var"***, denilişi de sakatlar. Sırf inanalım denilirse, o zaman da, Hindû, Budist mistisizmine döneriz... Bunların tümünü, bir arada tutmamız ve aralarındaki gerginlikten, çatışmadan da korkmamamız gerek...

Burada, şu hadîs-i kudsî'den şöyle bir şey çıkarabilir miyiz hocam? "Kuntu kenzi mahfiyyen..." hadisinden... Oradaki "bilinmeyi" murâd etmek; işte, insanın bilgiye olan tavrında bir etken olabilir mi acaba?

"Kuntu kenzen mahfiyyen, ehbabtu en yuleme"... İki kavram var: **Ehbabtu**, yani **hub/sevgi** ve **yuleme**, yani **ilim/bilgi**. Dolayısıyla **ehbabtu**, murat etmek, istemek; **hub**'dan geliyor biliyorsunuz, **ehbab-tu**. Dolayısıyla orada bile, o hadîs-i şerîfte bile, kudsî hadiste bile **"sevgi"** ile **"bilgi"** yan yanadır. Bilinmek istemek, bilinmeyi sevmek'te, istemek ile bilmek; irâde ile tefekkür yan yanadır, birliktedir ve ***İslâm tarihi de, her zaman söylediğimiz gibi, üç selîm'in tecessüm etmiş hâlidir. Kalb-i selîm, akl-ı selîm ve zevk-i selîm.*** Bu üç selîm, İslâm Medeniyeti'nde tecessüm etmiştir. Kaybettiğimiz de bu ahenktir. Yoksa çok akıllıyız, şu anda

çok akıllı adamlarımız var, kalpleri, gönülleri yok. Çok kalbi olan adamımız var, akılları yok. Hepsi var, zevkleri yok. Estetik, büyük sorun!

Düşünün, Hazreti Peygamber oğlu İbrahim'i defnetmiş, bir babanın başına gelebilecek en ağır hâdise değil mi, oğlunu kaybediyor, mezarlıktan dönüşte, şöyle geriye bakıp bir çukur görüyor, geri dönüyor, çukuru düzeltiyor. Diyorlar ki, ***"Yâ Resûlallah, ne yapıyorsun, yani, mezar bu!". "Gelip geçenin göz hakkını ihmâl etmeyeceksin, göz hakkını unutmayacaksın"*** diyor. Çünkü estetik düşünce var; ölüm aşamasında bile estetik; mezara bile estetik bakan bir peygamber bu... Dolayısıyla, biz hayatı sadece tefekkürle, sadece taabbüdle geçiremeyiz.

Üç kavram kullanıyoruz: **Taabbüd, tefekkür** ve **tezekkür**. Taabbüd, kullukla; tefekkür idrâkle; tezekkür ise irfânla ilgili. Bizim medeniyetimizde, hakîkaten, özellikle Konya'da **Celâleddîn Rûmî, Sirâceddîn Urmevî, Kutbüddîn Şirâzî** ve **Sadreddîn Konevî**'nin birlikte inşâ ettikleri bu üç selîmi, bu üç kavramı bir-arada tutmak gerekiyor... Onun için Tevhîd de bu şekilde yorumlanabilir.

Benim de katıldığım yoruma göre Tevhîd, üç katmanlıdır: **Tevhîd-i rubûbiyet,** Rab, Cenâb-ı Hakk'ın Rab'lık sıfatı; **Tevhîd-i ulûhiyet**, Cenâb-ı Hakk'ın ilâhlık sıfatı ve **Tevhîd-i vucûdiyet**, Zât bakımından sadece var olanı, varlık sahibi olanı, Cenâb-ı Hakk olarak kabul etmek... Biz, bu ahengi kaybettik. En azından, bana öyle geliyor. Yoksa sadece fıkha ağırlık ver, o zaman çok formel bir yapı ortaya çıkıyor.

Bir Vahhabîlik, gizli bir Selefîlik var Türkiye'de bakın. Zihinlerde gizli bir Selefîlik var. İrfânı olmayan bir akıl tehlikelidir. Sırf irfânı olan, tefekkürü olmayan akıl da sakattır, o da uçar gider. Onun için İbn Arabî hazretleri diyor ki: **"bineğin hayal, süvârin akıl olsun."** Yani bizim aslında, hani, Babanzâde Ahmed Nâim'in dediği gibi keşf-i kadîm yapmamız gerek. Şunu söylemiyorum, bakın, biz gidelim geçmişte oturup, yaşayalım? Öyle demiyorum. Dediğim şu: Süreklilik. Geçmiş, şimdi ve gelecek; üçünün de hesabını vermemiz gerek. Geçmişi olmayan bir gelecek olmaz, geleceği olmayan bir geçmiş de olmaz...

Şimdisi olmadan, ne geçmiş, ne de gelecek olur. Sürekliliğimizi muhâfaza etmemiz gerek; dünün ve bugünün tecrübelerinden istifâde etmemiz gerekiyor diye düşünüyorum. Bu kitapta da, daha çok bunu?

Evet! *Işk imiş her ne var Âlem'de / İlim bir kîl ü kâl imiş ancak.* Fuzulî'nin bir beytinden hareket ederek bir medeniyet okuması mıdır, nedir hocam?

Kesinlikle öyle. Zâten orada da söylüyorum. Yani, şimdi oturup, çalıştığım alandan hareket ederek bir matematik metnini analiz edebilirdim, ya da bir mantık metnini, ama uzmanlarıyla muhâtab olabilirdim. Böyle tanınmış bir beyit, meşhûr bir beyit, edebî bir yapıdan hareket ederek, klasik geleneğe ait bir okumanın nasıl yapılabileceğini uygulamalı olarak, sadece kuru bir metodolojiyle, ***"şöyle yapmalıyız", "böyle yapmalıyız"*** tarzında değil de, bunu bizâtihî uygulamalı olarak göstermeye çalıştım. Karınca kaderince zannediyorum maksad hâsıl oldu; çünkü gelen tepkiler, okuyucuların yorumları, güzel; hatta eleştirenler de var; şüphesiz olmalıdır da, bilgi de budur... Çalışmanın yerini bulduğunu düşünüyorum, evet... Ki, aslında bu bir kitap değil, bir konuşmanın çözümü...

Evet! Bir sohbetin çözümü hâlinde...

Dediğiniz çok doğru, bu metin bir tür metodoloji ve bunun uygulaması anlamına geliyor...

Burada dört kavram var, yanılmıyorsam hocam.

Doğru! Beyitteki dört kavramın tahlilini?

Işk?

Işk, âlem, kîl ü kâl ve ilm. Özellikle, **kîl ü kâl** kelimesi burada çok önemli...

Kısaca bunlara değinebilir miyiz hocam?

Tabii hepsini uzun uzun anlatmak gerek; ama, kîl ü kâli anlatayım... Orada, örnek de verdim hatta, hemşehrim Temel, zürâfayı işkenceden geçirip tavşan olduğuna ikna ediyor ya; biz biraz beyte onu yapıyoruz. İngilizce tercümesinde de mesela, **kîl ü kâl, "gossip"** diye tercüme ediliyor, **"dedikodu"**. Hâlbuki orada kastedilen kîl ü kâl, bildiğimiz İbn-i Sînâ felsefesi, tamamen kıyâs teorisine dayanan felsefe yani... Şiirde, siz de bilirsiniz edebiyatçı olarak, mecâz olarak kullanım vardır. Dolayısıyla orada o kelime, iki farklı dünya idrâkinin, dünya görüşünün nasıl birbirleriyle çatıştığını, birbirleriyle tartıştığını, müzâkere ettiğini gösteriyor. Evet o bir beyit, elbette edebî bir beyit; ama katmanlı olarak düşündüğünüzde, aynı zamanda dönemin ruhunu çok iyi temsil eden bir beyit...

Ki, Fuzulî de kendi önsözünde, Dîvan'ında bunu belirtiyor.

Fuzulî'nin yazdığı bir felsefe kitabı var.

Sadece şâir olarak biliniyor ama, ilimsiz şiir olmayacağını kendisi de söylüyor.

Ama bizde böyle... Ali Kuşçu denildiğinde, anımsıyorum, 1994'te bu işlere ilk başladığımda, Ali Kuşçu denildiğinde matematikçi ve astronom olarak biliniyordu. Ali Kuşçu, bir dil filozofu, bir kelâmcı, bir mekanikçi, yalnızca matematik ve astronomi yapmıyor. Biz kendi perspektifimizi geçmişe taşıyoruz; hangi alanda uzmansak o adamın o tarafını çekip çekip getirmeye çalışıyoruz. Bütünü göremiyoruz, bu sefer, parçalı, kırk yamalı bir bohça ortaya çıkıyor.

İlim bir bütün aslında değil mi hocam? Eksik kalıyor yani...

Düşünce metodolojisi bilinmeden yapılacak bilim bu kadar oluyor... Şöyle: bin metre derinlik var, iki metre genişlik var; ya da yüz metre genişlik var; bir metre derinlik var. Bu ikisi de sakat iş. Ara bir yol bulmak gerek. Bütünü, tümü görebilmek için...

Türkiye'de/Türkçe'de Felsefe Üzerine Konuşmalar...

Bu Bilim ve Sanat Vakfı'nda yapılmış bir...

Editoryal bir kitap mı?

Editoryal bir kitap. Oradaki konuşmalar, benim oradaki konuşmam, özellikle, ***"Osmanlı entelektüel tarihini nasıl yorumlayacağız?"***, bununla ilgili bir metodoloji ve uygulama. Burada, edebî bir beyitte yaptığımı orada düşünce tarihine uygulamaya çalıştım; yani biz Osmanlı entelektüel tarihini, felsefe tarihini, bilim tarihini nasıl anlamalıyız? Hangi problemleri öne çıkarmalıyız? Nereye oturuyor genel olarak İslâm tarihi içinde? Oradaki en önemli tezlerden biri, siyâsî teşekkülleri, entelektüel teşekküller halinde düşünmememiz gerektiği. İslâm medeniyetinde çok farklı siyâsî devletler, coğrafyalar olmasına karşın, -elbette içerik olarak değil ama-, tek bir entelektüel faaliyet vardır ve bunun taşıyıcısı da âlimlerdir. Dolayısıyla, âlimlerin siyasî mensûbiyetleri, ilim söz konusu olduğunda, çok da önemli değildir. Endülüs'teki bir âlimle, Hindistan'daki bir âlimin dünyası aynı dünyadır, ortak bir kültür havzasında hareket eder ve yaşarlar...

Molla Fenarî ve Hocazâde...

Bunlar makaleler. Bursa Belediyesi ile Bursa Uludağ Üniversitesi İlâhiyât Fakültesinin ortaklaşa yaptığı sempozyumların bildiri kitaplarında yayımlanan makaleler. Her yıl bir tane yapıyorlar. İlki Molla Fenarî sempozyumuydu. Burada fetihten önce Osmanlı dünyasındaki matematik bilimlerin yapısı üzerine bir çalışma yaptık; özellikle Muhammed Şah Fenârî, Molla Fenârî'nin oğlunun eserlerini dikkate alarak. Diğeri de Hocazâde. Bu da çok ilginçtir. Müsaade ederseniz bunun üzerine biraz ayrıntılı durayım, çünkü bir kitap hâlini alacak... Fâtih Sultan Mehmed, bir gün Seyyid Şerif Cürcânî'nin, doğa felsefesi üzerine yazdığı bir eseri okurken, orada bir cümleyle karşılaşıyor. Bu cümlenin, tabii teknik tarafına girmeyeceğim ama, anlamını açık-seçik anlayamadığı için ulemâya soruyor: ***"Şunu bir ele alın... Meselenin aslı nedir?"***

On beş Osmanlı âlimi, metin yazıyor bunun üzerine. Konu, hem doğa felsefesiyle, hem matematikle ilgili. Bu on beş âlimin yazdığı metinleri, daha sonra, Ali Kuşçu, Semerkant'tan öğrencileri ile gelince, onun öğrencisi Ebû İshak Neyrîzî ele alıyor, eleştiriyor, sonra kendi de bir cevap yazıyor, bir kitap da o... Dolayısıyla, o çalışma, Saray'da yapılan fizik ve matematik üzerindeki tartışmalarla ilgili bir metindir. Çok önemli kavramlar ve sorunlar var orada: Biraz teknik olacak ama..., matematik nesnelerin ontolojisi, matematik bilginin epistemolojisi, matematiğin doğaya uygulanması; bunlarla ilgili çok ciddi tartışmalar bunlar. İşte burada, Hocazâde'nin bu çalışmasını yayımladık; inş. ileride diğer eserlerin de tenkitli metinlerini hazırlayarak ve tahlîl ederek, Saray'da XV. yüzyılda yapılan doğa felsefesi, matematik felsefesi tartışmaları şeklinde bir kitap ortaya çıkaracağız.

Hocam Allah kolaylık versin diyelim.

Âmin...

Çok güzel bir sohbet oldu. Ben teşekkür ederim size.

İnşallah faydalı olmuştur.

Son birkaç cümle alabilir miyiz, isterseniz... Ondan sonra da kapatalım.

Ben her zaman önemli sohbetleri -bunu da önemli bir sohbet olarak kabul ediyorum- şöyle bitiriyorum: Bizim medeniyetimizde üç konuda tatil câiz değildir:

1. Akılda tatil olmaz. Akılda tatil oldu mu, insanlığını kaybedersin...
2. İbâdette tatil olmaz. İbâdette tatil oldu mu kulluğunu kaybedersin...
3. İlimde tatil olmaz. İlimde tatil oldu mu başka kültürlerin tahakkümü altına girersin...

Hâsılı, bugün Türkiye'de ve İslâm dünyasında, hatta insanlık için bir şey yapacaksak, akılda, ilimde ve ibadette, tatili **"tatil, durdurmak, âtıl kılmak demektir"** kaldırmamız gerek... Son deyişimiz bu olsun...

PROF. DR. İHSAN FAZLIOĞLU İLE RÖPORTAJLAR SERİSİ -XVIII: "Bâliğiz Ama Âkil Değiliz"

İhsan Fazlıoğlu ile Röportajlar Serisi XVIII: "Bâliğiz Ama Âkil Değiliz"

Deizm ve ateizm tartışmaları son birkaç aydır gündemimizden düşmüyor. Gençler üzerinden hareketle şekillenen bu tartışmalar Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu Hocanın bir konferansından cımbızla alınan sözlerle alevlendi. Konu üzerinde herkes konuştu veya ahkam kesti. Ama Hocanın kendisi hariç. Peki Hocanın "Başörtülü deistler" olarak haberlere konu olan sözleri ne demekti? İhsan Hocanın kastı neydi? Kendisine birçok farklı yerden röportaj talebi geldi, sorular soruldu. Ama o sadece bizimle (Genç Dergisi) konuştu.

Bir konferansınızdaki "15 Temmuz'dan bu yana benim odama 17 tane başörtülü deist bile değil tanrı tanımaz öğrenci gelip benimle bu konuları konuştular. Başörtülü öyle geleneksel de değil bildiğin başörtülü. Aileleri de örtülü aile. Ortak neden sahnede dini temsil ettiğini söyleyen insanların eylemlerinin sonucudur. Mesele bu kadar ciddidir. Bu sonuçlarla yüzleşmezsek 30 yıl sonra çok farklı şeyler konuşuyor oluruz" sözleriniz çok tartışıldı. Tabii bu bir video kesiti olarak yaklaşık 1 dakikalık şekliyle yayımlanıyor. Bunu bu şekilde değerlendirmek doğru mudur? Cımbızla alınmış sözlerle sayfalar dolusu ahkâm kesmenin nasıl bir ruh hâlinin sonucu olduğunu düşünüyorsunuz?

Öncelikle eslâfın şu kaidesini zikredelim: "el-Hukmu ale'ş-şeyi fer'un an tasavvurihi..." Yani bir şey üzerine yargıda bulunmak, o şeyin tasavvurunun, kavramının, mefhumunun bir uzantısıdır. Bir olgu ve olay hakkında zihninizde bir kavram ya da kavramlar yok ise, o olgu ve olay hakkında da ahkâmda bulunmazsınız. Bulunsanız da yargılarınız sizin tahayyül edip muhayyilenizde var-kıldığınız hayalî, vehmî, artık ne denilirse densin, ahvâl hakkında olur. Bu gerekçelerle ahkâm kesmeden önce söz konusu durum hakkında bir tasavvurumuzun olması gerekir.

Öyleyse dediğiniz gibi söz konusu durum hakkında bir tasavvur oluşturmamız için nasıl bir yol izlemeliyiz?

Öncelikle dış şartlar açısından bir tasavvur oluşturalım. Söz konusu cümleler, önce Teknik Elemanlar Derneği'nin (TEKDER) İstanbul Şubesi'nin davetiyle gerçekleşen, "Şeylerin arasında yaşamak: Hayatın anlamı üzerine dairevî akıl yürütmenin imkanı var mı?" adlı konuşmada belirli bir bağlamda dile getirilmiş; akabinde Enderun Özgün Eğitimciler Derneği'nin davetiyle İnsan ve Medeniyet Hareketi Genel Merkezi Bahariye'de düzenlenen "AmenTU" diyebilecek bir ferd yetiştirmek: "Terbiye, talîm ve ted'îb kavramları açısından bir soruşturma..." başlıklı konuşmada yine farklı bir bağlamda yeniden ifadelendirilmiştir. Her iki konuşma da câmianın içinde bir dertleşmedir...

Müsaadenizle, unutmamak için araya girerek sormak istiyorum: Söz konusu tartışmalardan sonra farklı mahallelerden söyleşi teklifi geldi mi?

Öncelikle 'mahalle' sözcüğünü sevmiyorum. Nazarımda Türkiye tek bir mahalledir. Ayrıca, başkalarının icat edip belirli bir amaç için kullandığı sözcüklerle düşünmeyi reddediyorum. Bir bütün, bir küme içinde farklı inanç, düşünce, vb. parçaların ya da alt-kümelerin olması gayet tabidir. Bunlara da câmia adını veriyorum. Sorunuza dönersek: Evet! Geldi! Tek bir cevap verdim: "Kendi câmiamın sorunlarını başka câmialarda konuşmam..." Kişi, kendi evinin sorunlarını komşusu ile müzâkere etmez; ancak binanın sorunlarını komşusuyla tartışabilir; mahallesinin sorunlarını da mahallelisiyle... Dolayısıyla bu tür konuları iç-içe geçmiş kümeler gibi düşünmeliyiz: Neyi, nerede ve kiminle konuştuğumuz önemlidir. Çünkü amaç sorunu dile getirmek, paylaşmak ve birlikte çözmeye çalışmaktır. Paylaşımın ve birlikte çözümün olmadığı, sadece başka amaçlar için kullanımın bulunduğu bir yerde niçin kendi sorunumu müzâkere edeyim ki?..

Tekrar baştaki soruya dönersek... Yani söz konusu durum hakkında bir tasavvur oluşturmak...

Evet! Şöyle bir nazarî çerçeve çizelim... Herhangi bir olgu ve olay hakkında konuşurken şu süreç takip edilir: 1. Tespit yani olgu ve olayın varlığı ki, bu nedenle buna 'varlık-delili' (innî, quia) denir; 2. Bunun nedeni, sebebi ki, buna 'niçin-delili' (limmî, propter quid) adı verilir; 3. En nihayet tespit ve nedenini somut kılmak için bir misâl/örnek getirilir. Yani, "X, Y'dir"; Çünkü, 'p' gibi bir neden var. Nitekim, 'şu örnek' de buna işaret ediyor.

Daha somut ifade edebilir misiniz?

Tamam! Bir benzetme ile açıklayayım... Şöyle dediğimi varsayalım: "Türkiye'de kuraklık artıyor. Çünkü, suyu işlevsel kullanmıyoruz. Nitekim, bugün evden gelirken kırk elma ağacının kurumuş olduğunu gördüm." Peki insanlar neye dikkat kesildiler? Ne kuraklık ne de nedeni suyun işlevsel kullanımı... Sadece "kırk elma." Peşi sıra garip sorular: Niçin şeftali ya da ayva değil; neden kırk tane de elli değil; hepsini bir günde mi gördünüz; yoksa bir süreçte mi; saydınız mı?.. Pek çok koca adam bile benzer bir üslubu takip etti... Başka bir ifade ile trafik işaretinin gösterdiği yere değil, bizzât işaretin üzerine gittiler... Halbuki yine eslâfın dediği gibi, "el-Munâkaşa fi't-temsîl leyse min edebi't-tahsîl" yani "Temsîl (örnek) üzerinde tartışma, tahsilin (öğrenmenin) edebinden değildir" ya da "en-Nikâş fi'l-misâl leyse min edebi'l-ricâl" yani "Misâl(örnek) üzerinde tartışma, insanın edebinden değildir." Tüm bu ifadelerden sonra ne diyebilirim ki!..

Öyleyse izin verirseniz, söz konusu iki dertleşmede üzerinde durduğunuz konuların neler olduğunu sorabilir miyim?

TEKDER'de yaptığım konuşmada üzerinde durduğum konu şöyle özetlenebilir: Çağdaş mahsûs gerçeklik anlayışı bir köken ve son yani dönüş fikrini içermez; dolayısıyla mümkün bir gerçeklik olarak 'gâib' fikrine yer vermez. Bu şekildeki bir gerçeklik aşkın ve içkin bir hakikati var-saymaz; meta-anlatıları kabul etmez. İnsan nesneler arasında yaşayan herhangi bir nesnedir. İnsanın anlamı burada var-olmakla sınırlıdır. Bu düşünce ister farkında olalım ister olmayalım hepimizin eğitim ve öğretimle zihnine kazınmıştır.... Tüm bunların sonucu olarak 'öte-dünya' ve 'hesap fikri' lafzî düzeyde kalmakta mefhum düzeyinde idrâk edilememektir. Tüm konuşma bu ana fikir etrafında cereyan etmiştir. Enderun Özgün Eğitimciler Derneği'ndeki konuşmada ise eğitim, öğretim ve edep kavramları çerçevesinde Âmentu eyleminin bedelini ödemeye hazır kendilik bilinci yüksek fertler yetiştirmenin önemi ve gereği üzerinde durdum. Her iki dertleşmede temsil kavramı üzerine özellikle vurgu yaptım; inanç ile temsil arasındaki ilişkiye işaret ettim. Söz konusu örneği de bu çerçevede verdim.

Devam etmeden sormak istiyorum: Vurguladığınız gibi inanç ile temsil arasında böyle zorunlu bir ilişki var mı?

İnancı bireysel düşünüyorsanız ya da nazarî bir tutum olarak görüyorsanız yok... Ancak inancınızı kamusal kılmak istiyorsanız onu bir teklife dönüştürmelisiniz. En iyi teklif temsildir. Yani o inanca sahip kişinin o inancı temessül etmesi; özümsemesi ve davranışlarına yansıtması... Bu tutum, insanların inancınıza katılmasına imkân verir. Bunu görmemek toplumsal gerçekliği idrak edememek demektir. Ve elbette daha vahimi İslâm'ın tarihî macerasını anlamamak... Unutmayalım "el-Dîn, muâmeletun..." Yani din, karşılıklı davranış, ilişki, iş tutmadır. Yeri gelmişken şu noktayı tebarüz ettirmek istiyorum: Kişisel olarak 'bireysel dindarlık' ile ilgilenmiyorum. Âmiyâne bir deyiş olacak ama hiç kimse Tanrı'nın özel kalem müdürü değildir. İnsanlar âkil-bâliğ'dir; ayrıca bireysel dinî yaşantı mahremdir. Bu mahremi tecessüs etmek, tarassut etmek câiz olmadığı gibi; insânî ve ahlâkî de kabul edilemez. Vurgu yaptığım 'kamusal dindarlık'tır; yani muâmele anlamında din; hak, hukûk, kısaca adalet ve mahabbet... Bu noktayı görmemek ya 'çağrışım' yoluyla düşünmek demektir ya da İvan Pavlov'un deneyinde olduğu gibi 'şartlanma' yoluyla...

Tüm bu açıklamalarınızdan sonra merakımın daha da arttığını belirtmeliyim. Madem vurgunuz 'deizm' ve 'ateizm' ya da 'başörtülü kızlar' değildi; bunlar nasıl öne çıktı?

İşte burası beni en çok hayrete düşüren ve bir o kadar da ibretle izlemeye sevk eden nokta... TEKDER'deki konuşmaya katılan birisi ki, eylemine nisbet ile kesinlikle iyi niyetli biri olduğunu düşünmüyorum, bu kısmı video olarak sosyal medyada dolaşıma soktu. Bir kaç kişi de buna atıf yaptı; o kadar... Ancak ne zamanki Oda TV bunu "Türbanlı ateistler yayılıyor" başlığıyla haber yaptı ve akabinde de yine başka câmiadan bir yazar köşe yazısında buna temas etti, işte o zaman benim câmiam da, tabiri caizse bu oyuna gelip, at koşturmaya başladı. Konuşmaların kayıtları sosyal medyada mevcut ama kimse işin hakikatini konuşmaya yeltenmedi; tersine üzerine konuşmakla yetindi... Büyük oranda Oda TV'de yayımlandığı şekliyle kullandılar; eklemeler çıkarmalar; iş aldı başını gitti. Halbuki o iki konuşmada da daha ağır tespitler ve örnekler mevcuttur. Kaldı ki, yine sosyal medyada dolaşımda olan bazı konuşmalarımda da benzer konulara çok daha önce temas etmiştim. Mesela, bu çerçevede Haziran 2015'te yaptığım "Yeniden mükellef ve mesul insan: Günümüz din dilinin eleştirisi" adlı konuşmam ile birçok söyleşi ve yazımda benzer tespitleri paylaşmıştım...

İlginç!.. Câmianın bu durumunu nasıl yorumluyorsunuz?

Tam da tespitlerimi doğrular şekilde yorumluyorum. Nasıl ki, büyük ölçekte oryantalizmin yazdığı anlatılarda kendimize bir yer buluyorsak, bir figüran olmayı kabul ediyorsak; küçük ölçekte de, Türkiye'de kendi sorunlarını ele alamayan, kendi dertlerini kavramsallaştıramayan, modelleyemeyen; eleştirdikleri ama derinden gıpta ettikleri efendilerinin sözlerine kulak kesilen birer figüran gibiyiz. Kendilik bilinci bulunmayan; bâliğ ama âkil olmayan... Düşünce açısından geçmişinden geri kalmış... Bu hâlde kültürel iktidarı nasıl elde edeceğiz; daha kendimiz hakkında konuşmayı beceremezken... Ama utanmadan Hucurât suresinin 6. âyetini de okumayı ihmâl etmeyiz...

Tüm bu eleştirdiğiniz durumdan bağımsız şekilde sormak istiyorum: Kendi tabirinizle bir Türk Bilgini olarak, böyle bir tehlike yani, deizm, ateizm tehlikesi görüyor musunuz?

Bu ayrı bir soru... Bunun için çeşitli araştırma teknikleri ile çalışmalar yapılır; sonuçlar değerlendirilir. Veriler olmadan, yukarıda işaret ettiğim gibi bir şey hakkında belirli bir tasavvur elde edilmeden yargıda bulunamayız. Yine de ben bir yol gösterebilirim: İlgililer, câmianın psikolog ve psikiyatristleriyle bir araya gelip durumu ampirik olarak deneyimleyebilirler... Öte yandan bu tür konular üzerinde durmak için illa bir tehlike algısına ihtiyaç yok. Daima iç-kaleyi muhafaza etmek için dış-kaleyi tahkîm etmek zorundayız. Çağdaş şüpheler, reddiyeler ve eleştiriler bağlamında kendi cevaplarımızı üretmemiz gerekmez mi? Bu konuda verdiğim bir örnek var: Elbisesi olmayan bir insan soğukta üşür; kendisine verilecek ilk elbiseyi giyer. Aklı üşüyen, manası titreyen bir insan da kendisini ısıtacak bir fikir, bir düşünce bir felsefî, dinî, her ne ise, dizge ile karşılaştığında onu benimser. Bu işin doğasıdır. Bu nedenle hem 'Emân'ınımızı hem de 'Îmân'ımızı korumak için sürekli teyakkuz hâlinde bulunmamız zorunlu değil midir?

Tüm bu açıklamalardan sonra çekinerek soruyorum; kendim için değil de, konu hakkında bu çarpıtmalardan dolayı oluşan müphemiyetleri izale için... Dediğiniz gibi bir misâl ancak maalesef işaret ettiğiniz nedenlerle yazılıp çizildi. Niçin 15 Temmuz ve "Başörtülü kız öğrenci..."

Evet!.. Birinci şık için açıkça şunu söyleyeyim: Ahlaksızlık ve paranoya... Özellikle 'hak' peşinde değil de 'pay' peşinde olanların herzeleri... 15 Temmuz, nedenleri ne olursa olsun ve aktörleri kim olursa olsun, bin yıllık Türk siyâsî ve toplumsal hâkimiyet sembollerine

yapılmış bir saldırıdır; aynı zamanda akidemizin bin yıllık tecrübesine yönelik bir tecavüz girişimi... Özellikle gençler için bir sadme; kırılma noktası... Bunun çok örneklerine şahit oldum maalesef... İkincisi ise kendime ilişkin psikolojik bir durumdan kaynaklanıyor olabilir: Çünkü bu camiada kendimi bildim bileli, din, İslâm kadınların omuzlarına yüklenmiş vaziyette. Hayatım boyunca pek çok konuda bunu gördüğüm gibi; eşim de bu durumun en canlı timsali... İşin ilginç yanı Müslüman kadınlar ve genç kızlar bu ağır yüklerine mütenasip bir saygıya ve takdire de muhatap değiller... Tam tersine tahfîf ediliyor hatta tahkire uğruyorlar... En azından ben öyle gördüm ya da öyle düşünüyorum...

Şimdiye kadarki konuşmamız bana bir söyleşinizde bahsettiğiniz İmam Gazâlî'nin "Lafızlarla ahmaklar düşünür" cümlesini hatırlattı. Bizim sorunumuz biraz da lafızlara takılıp mefhumu anlamamak olabilir mi?

Biraz ne kelime... Ama bundan önemlisi "niyet." Denir ya, "uyuyan birini uyandırmak kolaydır; ama uyuma numarası yapanı uyandırmak çok zordur" İşte bizim öncelikle bu niyet sorunu çözmemiz lazım. Ahmed Yesevî bin yıl önce 'lafızla-yaşamak' ile 'manayla yaşamak' ayrımını yapar ve ekler, lafızla-yaşamak riyâkârlık yaratır; manayla-yaşamak ise ihlâs... Hele bir de kurumsal riyâkârlık... Artık gerisi toplumsal şiddet üretir...

Güzel ve açıklayıcı bir söyleşi olduğunu düşünüyorum. Son olarak söylemek istediğiniz bir şey var mı?

İdama mahkum edilen ve idamdan önce "son bir sözün var mı?" diye sorulan hem-şehrim büyük Türk filozofu Temel'in dediği gibi: "Ha-bu bağa ders olsun..!"

Oldu da..!

Kaynak:
http://gencdergisi.com/12482-baligiz-ama-akil-degiliz.html

RÖPORTAJLAR